

ВІСНИК

ЗАКЕРЗОННЯ

ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ-ВЕРЕСЕНЬ

ГОРЛИЦІ - СЯНІК - ПЕРЕМИШЛЬ - ХОЛМ - БІЛЬСЬК 7-8-9/2002

ДО 60-РІЧЧЯ УПА:

- РОЗМОВИ З В. ГАЛАСОЮ,
І. КРИВУЦЬКИМ, Є. МІСИЛОМ
- УПА І УКРАЇНЦІ В ПОЛЬЩІ
- ДОКУМЕНТИ
М. ОНИШКЕВИЧА - "ОРЕСТА"
- KRWAUWY WASYL - АНТОЛОГІЯ

Вісник Закерзоння

7-8-9 /25-26-27/2002 липень-серпень-вересень

Від Редакції 3

ГРОМАДА

Так воював Закерзонський край - промова Василя Галаси ("Орлана") на академії з нагоди 60-річчя УПА в Народному Домі в Перемишлі	4
Степан Семенюк - Етос Української Повстанської Армії	9
Богдан Гук - УПА та українська громада в післявоєнній Польщі	17
Петро Коваль - Легенда УПА - творити й берегти	27

РОЗМОВА

Стратегії 1944-1947 років на Закерзонні - розмова з Василем Галасою ("Орлана") ...	32
Outsider? - розмова з Іваном Кривуцьким („Аркадієм“)	46
У своїх засадах УПА не мала вписаної капітуляції - розмова з Євгеном Місилом	58

РЕФЛЕКСІЯ

Богдан Гук - Філософія Військового суду Оперативної групи „Вісла”	80
--	----

ФОТО-ВІЧНІСТЬ

Відзначення 60-річчя УПА в Польщі: 28.07.-1.08.2002	85
---	----

ДОКУМЕНТИ

Мирослав Онишкевич - „Орест” у світлі документів Міністерства громадської безпеки - підготував Євген Місило	91
--	----

ЛІТЕРАТУРА

Петро Галицький Коваль - Конечний вибір (оповідання)	121
---	-----

ОГЛЯДАЮЧИСЬ У МАЙБУТНІСТЬ

Krwawy Wasyl - антологія польської антиупівської історичної белетристики доби Польської Народної Республіки.	135
---	-----

ЛИСТИ

Молода старість ОУН Івана Молодія	169
---	-----

ПЕРЕКЛАД

Юзеф Бохенський - De virtuti militari	183
Антуан де Сент-Екзюпері - Твердиня (уривки)	189

РЕЦЕНЗІЇ - ПОВІДОМЛЕННЯ - ОГЛЯДИ

Борис Климаківський - Несподівана монографія	195
Андрій Божик - Спільні питання спільної історії	198
Акція "Вісла" - Книга виселених українців	203
Про авторів	205
Обкладинка	207

Від Редакції

Номер „Вісника Закерзоння”, що Ви тримаєте його оце в руках, появляється з нагоди 60. річниці створення Української Повстанської Армії. Він підготовлявся з надією, що в цій передмові буде можна вітати визнання Верховною Радою України УПА за воюючу сторону II світової війни. На час, коли номер віддався до друку, такого акту історичної та всенациональної міри ВР ще не схвалила. Усе-таки присвячуємо цей монографічний номер „ВЗ” усім воякам Української Повстанської Армії, що впали на полі бою за Українську Самостійну Соборну Державу та всім, яким вдалося пережити трагічні роки боротьби за неї.

Цей номер не має характеру суто історичного, хоч він викликаний історичною датою. Ми старалися подати якнайбільше матеріалів, які з різних позицій, у різних контекстах описували б змагання УПА - насамперед на нашому терені, тобто Закерзонні чи закерзонській Україні в 1944 – 1947 роках,- а також поширювали б

інтелектуальні обрії розуміння людей цього часу й твореної ними історії.

Зі зрозумінням відносимося до тодішнього противника УПА: під якими польськими ідейними чи організаційними прапорами він би тоді не стояв. Маємо надію, що наш часопис добре прислужиться також розумінню українсько-польських стосунків під ту пору, коли так мало могла вдіяти твереза думка, бо заступала її ненависть.

Для нас, українців у тій країні, що зветься Польща, змагання УПА - це доглибно болючий історичний досвід оборони Рідної землі та власних хат перед знищенням. Хочемо цей досвід плекати, усвідомлюючи його благородність і людяність. Хай не згаснуть тихі слова молитви над усіма, хто впав тоді неживим, мучився по в'язницях і чужині Західніх земель. Хай не згаснуть слова прощення і для тих, від кого ми не так давно страждали, а інколи страждаємо і тепер.

Редакція „ВЗ”

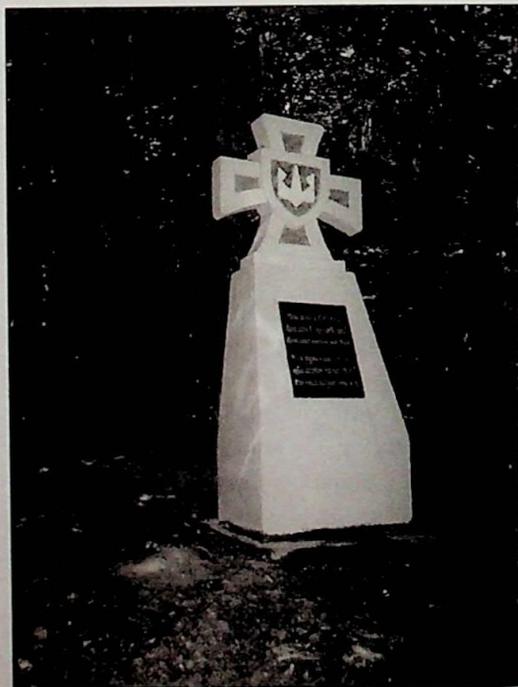
Василь Галаса — „Орлан”

Так воював Закерзонський край

Слово на відзначенні 60-річчя УПА й 10-річчя Спілки українців-політв'язнів сталінського періоду, Народній Дім, Перемишль, 30 липня 2002 року.

Звертаюся до бувших вояків УПА Закерзонського краю, політв'язнів, дітей та онуків тих, що загинули в боротьбі на цій землі, де і я разом з ними боровся п'ять років*.

Я хочу відтворити те, як провід Закерзоння думав про умови праці й боротьби, а також запроваджував їх у життя. Перед нами й перед Вами стоїть питання: чи потрібна була ця збройна боротьба підпільної організації ОУН, коли відомо було, що вона принесе великі жертви, натомість сумнівною залишається перемога. Ситуація виглядала так, наче ми збиралися з мотикою на сонце, бо перспектив на успіх у боротьбі на завтра, післязавтра чи й через рік - не видно було. Однак Ви згадайте, що для поневоленого народу, який сотні років жив бездержавним життям, інший спосіб дії не існував. Не йшлося про те, щоб

Пам'ятник Я. Старухові — „Стягові” в монастирських лісах.

* текст неавторизований

постріляти чи помітингувати, а про те, щоб розрушити рабську душу мас українського народу. Ішлося про те, щоб навчити його не боятися тюрми, не боятися жертви. І ми йшли в тюрми та йшли на жертву. Крім цього, нас захолював приклад інших народів. Ірландія сто років боролась і таки добилась в імперії незалежності. Греція як довго вела криваву боротьбу проти турецької імперії! І добилась її. *Ще згадаю слова Романа Шухевича з наради в селі Мельна на Львівщині в 1943 році: Два хижаки зударились на нашій території, комусь з них її завоювати, нас поневолити й нами управляти. Що робити в цій ситуації нашому поневоленому народові? Може, десь сховатися в цій м'ясорубці, переждати, а там буде видно. Так думають раби! Політики, лідери так не думають.*

Ми дивились конкретно. Ми знали: нам у цій війні жертв не минути. І великих жертв. Ми бачили, проте, що без нашої боротьби ми складаємо в жертву цілі мільйони. *Справа в тому — сказав тоді Шухевич, — во ім'я яких ідеалів ці жертви складати і в якій формі, під якими прапорами.* І ми вибрали збройну боротьбу на українській землі, вибрали боротьбу за відновлення Української Самостійної Держави, ми вибрали боротьбу проти окупантів без огляду на те, хто б вони не були й звідки б вони не приходили.

Саме з такими настановами ми, молоді керівники боротьби, вернулися з цієї наради на територію своєї дії. Я був тоді обласним провідником Перемиської області. У тодішніх структурах ОУН охоплювала вона Перемищину, Ярославщину та Лемківщину. Виникало питання: що робити на цій землі? Я пам'ятав передбачення Романа Шухевича з цієї ж наради щодо розкладу сил у післявоєнний час. Він сказав, що російські імперіялісти-більшовики, по своїй природі, ідучи на Захід, будуть насаджувати сателітські режими на завойовуваних територіях, у тому числі в Польщі, Чехословаччині. Вони, між іншим, будуть поборювати польський лондонський уряд. І тут мені, коли стану працювати на землях Перемиської області, доведеться докласти всіх зусиль, щоб анулювати польський фронт, виключити його на якийсь час з нашої боротьби, щоб зосередити всі сили на антибільшовицькому фронті. Я тоді йому відповів: *Друже провідник, це неможливо зробити з поляків союзників.* Шухевич відповів: *Можливо, на короткий час можливо, тому що більшовики будуть нам помагати, будуть робити на них облави, будуть арештовувати, будуть судити, а нашим завданням буде підходити та пояснювати: ви штовхнули колись Богдана Хмельницького на союз з Росією, проіснували 150 років і ваша держава щезла. У 1920 році ви пішли на Ризький союз, відірвали менший кусок, не минуло 20 років і ваша держава щезла. І так вона буде щезати, поки існує Російська імперія. Українська держава - це передумова для існування вашої держави.*

У такому дусі ми діяли потім на Закерзонні. Основним мотором політичної та пропагандивної праці був Ярослав Старух — „Стяг”, досвідчений підпільник, гарний журналіст і людина з таким священним переконанням, що та боротьба необхідна, що коли говорив, то зачаровував своїм зором і голосом, баченням справи. Я співпрацював з ним три роки, бачив його востаннє за три тижні до смерті, був у його криївці. Він,

прощаючись зі мною (я не встиг зголосити свого відходу), узяв мене за лікті й сказав: *Дорогий друже, візьми моє серце й понеси його в Україну.*

Ярослав Старух — „Стяг” керував національно-визвольною боротьбою в 1945-1947 роках на терені від Підляшшя по Лемківщину. Це був окремий край у структурах ОУН. На цих 20 тисячах квадратних кілометрів української землі, званих коротко Закерзонням, де проживало 750 тисяч української людности, розпочалася та драма, що нині так славно вписалася в історію України.

Ярослав Старух сказав мені, що після зліквідування польського фронту, я повинен зайнятися встановленням контактів з посольствами західніх держав, щоб давати їм матеріяли про нашу боротьбу, терор більшовиків проти нашого населення; прориватися в середовища журналістів та моряків з таким же самим завданням; проводити рейди в сусідні країни — Польщу чи Чехословаччину — попереджати їх, що таке більшовизм, попереджати, що станеться з ними, коли комуністи переберуть владу, інформувати їх, що ми боремося за самостійну українську державу на своїй території і не претендуємо ні на клаптик чужої території. Чужинці мали довідатися: боротьба йде за самостійну українську соборну державу!

Про виселення ще не було мови. Коли почалося, директива була пряма: ставити спротив. Хтось може нині сказати, що дарма було його чинити, бо все одно не було перспективи стримати виселення. Ми ж заради своєї людської та національної гідности поставили спротив. І не тільки ми, тобто ОУН та УПА. Людність, якби ми цього не робили, сама робила б самооборону, збройні групи, які спротивлялися б. Це був результат нашої попередньої праці, яка в душу українця, зокрема молодого, заклала думку, що не можна по-рабському, з похиленою головою, коритися ворогам. І в цьому спротиві народжувався дух, народжувалися провідники, а прості селяни та навіть діти перетворювались на героїв.

Постава народу була подивугідна. Ми навчили його магазинувати зерно, муку, м'ясо, щоб було чим прогодувати себе й нас; люди під збройною охороною УПА сіяли та збирали врожай; ми організували різні майстерні, щоб обслуговувати себе. Цей спротив дав результат: ми створили найсвітлішу, найбойовитішу частину історії нашої боротьби в 40 роках саме тут, на землях Закерзоння. Пам'ятайте про це!

Маса цього народу боролася та страждала, і цим зв'язувалася з ідеєю. Вона стала для народу рідною. Ми тут зустрілися й відчуваємося як одна родина. Зв'яже нас любов до Батьківщини й наша палаюча мрія та дія: здобути, утримати та розбудувати самостійну українську державу!

Існує питання рейду відділів УПА в Західню Європу. Воно було поставлене на нараді в 1945 році, коли проходили через наш терен генерал Дмитро Грицай — „Перебийніс”, член Головного проводу Дмитро Маївський — „Тарас”. Вони зустрілися зі Старухом, Онишкевичем та мною. Ішло питання що далі чинити. Відповідь: чинити й далі спротив виселенню. Якщо створиться така крайня ситуація, що вже не стане населення, тоді основна частина УПА переходить в Україну, а кілька відділів має бути посланих у Західню Європу. Виникає питання, чому не можна було послати туди всі закерзонські відділи?

А як би ми виглядали, якби ми прийняли таке рішення? Ми ж були тільки частиною збройної боротьби ОУН та УПА. Основна маса народу та опору була в Україні. І який моральний удар би ми нанесли, якби ми звідси зникли та подалися на Захід? Це був би аморальний поступок. Що подумали б про нас і як почувалися б ті, хто кривавився за східнім кордоном?..

Ми знали, що й потім, після виселення та рейду, боротьба буде тривати й буде важка. Ніхто не міг сказати, чи не виникне сприятливий нам конфлікт між західними державами та СРСР. Однак ми на тій імовірності не будували - ми продовжували боротися серед українського народу й задля нього. Ми гинули, були страшні жертви, але ж без боротьби ніякий народ не доб'ється незалежності. На рейд сотень у 1945 та 1946 роках ми не зважилися, бо не мали певности, чи їх не видадуть більшовикам. Ми ж знали про долю так званих діпісів, переміщених осіб, що їх навіть американці ловили й передавали більшовикам. „Перебийніс” і „Тарас” відходячи, сказали так: перейдемо туди, побачимо ситуацію, а вертаючись, передамо директиву. Цієї директиви ми не отримали, бо обидва вони попали під час переходу кордону Чехословаччини та Австрії. Очевидна щодо рейду ситуація назріла щойно в 1947 році й ми на нього зважилися.

А до цього часу ми вели війну. Чужинцям говорили: подивіться на лице наших противників і подивіться на лице українського народу. І ми зустрічалися з західними журналістами, які висвітлювали нашу боротьбу в газетах. Захід нам не вірив. Щойно після фултонської промови Черчілля там розкрилися очі на те, що таке більшовики, що таке тоталітарний більшовицький режим. Там почали готуватися до протидії, а в нас тимчасом події докочувалися до кінця. Треба було прийняти остаточні рішення. Вони були такі: по-перше, основна маса відділів переходить в Україну, по-друге, на Закерзонні залишається невелика кількість людей для обслуговування зв'язкових ліній воюючої України й Закарпатських частин ОУН та ведення подальшої співпраці з західними посольствами й журналістами, по-третє, Перемиський курінь УПА відправляється пропагандивним рейдом на Захід.

Чому якраз Перемиський курінь? Тому, що цей курінь був політично найбільш вироблений, дисциплінований. Тільки Перемиський курінь був спроможний подолати відстань 1600 кілометрів з Закерзоння до Західньої Німеччини. Я написав відповідну службову записку окружному провідникові ОУН Мирославі Гуку — „Григорові”, що *відправляйте бургромакскрил*. Це йшлося про сотні „Бурлаки”, „Громенка”, „Ластівки” та „Криляча”. І ще додав: *старайтеся цей наказ виконати з честю. Я прощаюся з Вами, бажаю бойового успіху та людського щастя.*

Вернувшись з зустрічі зі „Стягом”, я відділів уже не застав. Лемківський курінь перейшов в Україну, крім сотні „Бродича”, яка діяла в Західній Лемківщині. Залишилися зв'язкові, я видав їм відповідні накази, написав також рекомендаційні листи для наших провідників середнього рівня, що переходили в Україну. А відтак 21 вересня перейшов через кордон. На волі перебував ще до 11 липня 1953 року, коли мене арештувало НКВД. Однак до цього часу, хоч і був провідником Волині, я весь час думав про тих

людей на Закерзонні, що залишилися там без зв'язків зі зверхниками та без матеріальної бази для існування. Аж потім довідався про таких, що навіть 9 років переховувалися по криївках і виживали.

Наша боротьба на Закерзонні - це героїчний період історії. І під таким кутом треба його розуміти, розуміти жертви, боротьбу і все інше. Тоді іншого виходу не було. Ми не творили політичної авантюри. Ми оцінювали ситуацію з державницької, політичної та військової точок зору, давали накази й дбали за їх виконання. Так воював Закерзонський край.

Степан Семенюк

Етос Української Повстанської Армії

У листопаді 1955 року широковідомий і поважаний польський тижневик „Політика” написав про боротьбу УПА в 1944 - 1947 роках: „на південно-східніх теренах Польщі існував найправдивіший у світі фронт, хоч ніким не визнаний”. Натомість після понад 50 років від закінчення змагань на цьому фронті молодий польський історик у книжці „Так було в Бескиді” ствердить, що „Після встановлення польсько-совітського кордону ОУН-УПА землі сьогоднішньої Польщі почала трактувати насамперед як „вікно у світ”, важливий зв'язковий канал з Західною Європою. З цієї причини влітку 1945 року обмежено кількість партизанських відділів до кількох сотень, однак започатковане в вересні 1945 року кількома дивізіями ВП примусове виселення на Україну примусило українців до протинаступу. За короткий час кількість сотень збільшилася до кільканадцяти. У ліс пішла більшість місцевих самооборон, так званих Самооборонних кущових відділів. Однак в партизанських відділах знайшлося також багато добровольців, які хотіли не так боротися за Україну, як боронити свою рідню перед виселенням. З цієї

причини діяльність УПА була підтримана значною частиною українського суспільства”.

Якщо існував польсько-український фронт і якщо була УПА, то мусило бути також багато інших чинників, які стояли за цим фронтом та співтворили його. Фронт не береться-бо ні з чого. Мусило існувати запілля цього фронту: його етична, духовна сторона, політична й суспільна, не кажучи, звичайно, про національну. Щоб краще зрозуміти справу цього запілля, скористаюся ще одною цитатою. Тим разом пише знову польський історик, Я. Радзейовський, у книжці „КПЗУ”, яка появилася у I половині 80-х років: „Щоправда, Західно-Українська Народна Республіка проіснувала всього півроку, то її діяльність (законодавча, адміністративна, створення власної армія ентузіязм, що супроводжував патріотичний здвиг) залишила глибокий слід у свідомості галицьких українців”.

Так, по втраті державности глибокий слід залишився не лише в галичан, але й серед усіх українців. Ми вже тоді зазнали смаку власної держави від Лемківщини по Кубань, її привабу відчули навіть українці в Зеленому Кліні на далекому Сході Азії. Ніщо не об'єднує так народу як спільне зусилля

творити своє державне життя, де кожен знаходить місце для себе й для інших. Духовний змаг у цьому напрямку і зветься етосом державотворення, який є проявом буття народу. Цей етос всеохопний, а тому й не дивно, що після занепаду Визвольних Змагань у пам'яті народу залишився ентузіазм державного життя й ентузіазм боротьби за неї, просто ентузіазм духу. А пам'яті не можна вбити. У 20-30-х роках як II Річпосполита, так і Східноєвропейський Союз великим військовим, політичним, але й „освітнім” зусиллям старалися репресувати нашу історичну пам'ять, а етос боротьби за державність зокрема. Це не вдалося. Пам'ять жевріла, а часто й вибухала не лише на волі, але й в'язницях. У історії поневоленних народів якраз найтривалішу форму мають визвольні змагання, які, на відміну від „звичайних” війн, мають великий етичний заряд, чисто людський моральний вимір, адже

У борні кується краща доля,
Встають заковані з оков...

Поневолений, встаючи до боротьби зі своїм гнобителем і гнобителем свого народу, стається рівний йому. Це вже не так військове питання, як морально-етичне. Відповідь на нього у формі „так, повстану!” давало і дає почуття людської вартості й гідності. І ми ставали звичайним народом серед інших народів, бо першою умовою возволитись з кайданів є прагнути й відважитися бути вільним. Творення власної української державності давало нам почуття сили й вартості. Поліщук, кубанець, лемко - усі ми ставали державотворцями на власній землі, зі зброєю в руках боронили її, себе та свій народ на ній.

Наше змагання за волю, а йдеться ж про те змагання, що було очолене ОУН і

вилалося у формі Української Повстанської Армії, мало ось який етичний клич:

Воля народам! Воля людині!

Боротьба за волю - найблагородніша з усіх змагань людини. Відмовитися від волі, означає відмовитися від людської гідності. Саме задля оборони людини та народу велася наша війна, яка не була війною для війни. Мала вона за мету визволити з духовної, моральної, політичної та фізичної неволі український народ.

Чи етос змагань ОУН-УПА передався і зберігся в серцях наступних поколінь? Так, зберігся, ніхто цього не спроможний правдиво заперечити. А неприятели наш багато зробив задля того, щоб сталося інакше. Наприклад, по війні всі українські легальні товариства й видавництва в Польщі та в Україні були засновані партійними органами й передані під опіку служб безпеки, однак працювали в них люди так чи інакше зв'язані з визвольною боротьбою. Достатньо нагадати перший з'їзд Українського суспільно-культурного товариства в Варшаві в 1956 році з вимогами відродити Українську Греко-Католицьку Церкву, виправити кривду 1947 року; вчистості, на які молодь приходила з нашими національними й червоно-чорними прапорами; студентські мандрівки „Карпати” в 70-80-х роках, які дуже тривожили органи безпеки Польщі. Адже тих людей ніхто тоді не організував, їх ніхто до цього не примушував. Навпаки, були допити й арешти. І все ж: хто підняв українське питання на з'їзді „Солідарности” в 1981 році? Наша молодь!

У 80-х роках ішла підготовка до відзначення Тисячоліття християнства в Україні й прийшлося мати доповіді в десятках місцевостей. Там завжди виникало питання

про роль УГКЦ у державотворенні. Хто бував на цих зустрічах, той бачив, як на них вибухала наша пам'ять...

Характерно, що „Наше слово”, по суті, майже не вело відкритої та масової пропаганди проти „буржуазних націоналістів”, хоч листи читачів, які були такі за цими „націоналістами”, таки передавалися прямо з секретаріату до МВС. Годиться нагадати, що головний редактор „НС” М. Вербовий у 1991 році став головним редактором „Українського слова” в Києві і свою першу редакційну статтю присвятив критиці якраз наклепів на УПА й ОУН.

А все це діялось тоді, коли від самого кінця війни велася на державному рівні та державними ж засобами в Польщі та в Українській РСР антиупівська пропаганда. Пригадую 1956 рік, плакат на вітрині клубу преси й книжки Емпік в Познані, фотографія німецького солдата з автоматом, а під фотографією напис: українські власовці на вулицях Варшави під час по-встання... Тому, мабуть, і досі в збірній пам'яті поляків закріпився неправдивий пропагандивний переказ про участь українських формувань в розгромі Варшавського повстання 1944 року.

В УРСР ситуація була подібна, хоч там упівські групи діяли ще до початку 60-х років. Однак згадаю пізніші часи: націоналістами - хоч не в нашому розумінні — були В. Стус, В. Марченко та багато інших політв'язнів 60-70-х років. На формування світогляду Л. Лук'яненка великий вплив мав саме змаг УПА, про що він пише у своїй автобіографії. Усі ці приклади, окремі чи колективні, у Польщі, в тодішній совітській Україні та інших українських землях чи середовищах світу засвідчують одно: етос УПА як історична пам'ять про духовність державотворення і боротьби за волю мав і має незаперечний вплив на формування нашої

національної тотожності в усіх країнах проживання нашого народу.

Чому саме збройний військовий почин у напрямку свободи має таку тривалу пам'ять в серцях і розумі людей, а не інші, також дуже потрібні й добротворні для досягнення незалежного життя нації? Була ж в нас добра й на практиці співчутлива для нашої боротьби кооперація, товариство „Просвіта”, політичні партії тощо. Їх праця була органічна й дуже конструктивна, однак „то не було те”. Справа чи не в тому, що всі ці дуже корисні діяння без власної політичної надбудови, якою завжди є власна держава, раніше чи пізніше перетворилися б на установи даної окупаційної держави, перестали б бути українськими. Прикладом хай буде квазі-державність у формі УРСР у ССРСР.

Крім цього, так уже склалося, що народи й держави світу добачають інші народи, часто ними й поневолювані, тільки тоді, як ці народи починають збройну боротьбу за свою волю та власну державу.

„Зрозуміймо, що всі світові потуги не нам, а собі добра бажають, свого інтересу, а не нашого збереження пильнують” - переконував ще в XVII сторіччі визначний мислитель. Ця проста політична мудрість досить промовисто пояснює основи політичної думки та діяльності ОУН: розраховувати передовсім на власні сили свого народу, а також на сили визвольних рухів поневолених народів. Отак зродилися два політичні кличі нашої епохи:

За Українську Самостійну Соборну Державу!

Воля Народам! Воля людині!

Це не означало нехтування світовими потугами й шукання в них стратегічних чи хоча б ситуативних союзників, тому що ОУН

у своїй політичній думці завжди дотримувалася погляду, що всякий союзник є ним доти, доки наші та його інтереси не перехрещуються. Отож і треба було створити концепції вирішування певних політичних питань збройним методом: ОУН у самому початку діяльності стала перед як концепційним, так і практичним задовільненням потреби мати власні збройні сили, готові й здатні мілітарно змагатися за державність та боронити народ. Отож ОУН стала приєднувати українських військовиків, що давніше служили в українських арміях або арміях чужих держав, а відтак стала школити власні військові кадри. Кожен член мав за обов'язок відбутися військовий вишкіл-мінімум, тактику партизанської боротьби тощо. Уже в 30-х роках створений був військовий загін „Вовки”, біля 500 вояків, під командуванням Василя Макара. Цей загін пройшов Холмщину, Ковельщину, південне Підляшшя, волинське Полісся в сутичках з польською поліцією та військом.

У 1938-1939 роках націоналісти створили армію Карпатської України під назвою Карпатська Січ на базі попередніх відділів Української національної оборони.

Характерне також, що „Українську воєнну доктрину” як першу такого типу студію написав шеф штабу Карпатської Січі, член ОУН, Михайло Колодинський.

Після 17 вересня 1939 року майже всі західноукраїнські землі опинилися під окупацією СРСР у адміністративному складі УРСР. Перестали існувати всі політичні партії довоєнного часу, так само культурні установи, кооперативи. Єдиною політичною силою, яка залишилася і діяла була ОУН. Перебуваючи в глибокому підпіллі, вона зуміла таки зростати і поширювати свою мережу та впливи:

напередодні спалаху фашистської-більшовицької війни в 1941 році стан членства ОУН досяг 20 тисяч.

Під цю пору навіть в умовах підпілля питання військового вишколу стало на важливому місці, поряд з політичним, ідеологічним та історичним. Організаційні клітини ОУН уже в 1940 році отримували інструкції щодо способу діяльності на випадок війни.

Вона й почалася. Фашист пішли на схід, члени ОУН вийшли з підпілля, але Організація як така лишилася на нелегальному становищі, крім осіб, які мусили виявитися. Творилася українська державна адміністрація, міліція, різні служби, а разом з ними й військо. Разом з розгромом уряду Стецька ці спроби не перетворилися в поважні практичні результати, проте 27 липня 1941 року у Рівному був створений І Курінь українського війська імені „Холодного Яру”, який очолив Сергій Качинський. За два-три місяці існування української адміністрації вдалося чимало зробити у ділянці військового вишколу та скріплення організаційної мережі там, де її досі не було. З виникненням Райхскомісаріату „Україна” ці люди мусили перейти частинно на нелегальне положення. Створено з них потім малі військові відділи-боївки а пізніше Кущові відділи самооборони. Люди, які залишилися на службі в німецькій допоміжній поліції та охоронно-господарських батальйонах були під контролем ОУН та в 1943 році за її наказом збройно перейшли до лав УПА.

На II конференції ОУН провідник Північно-західних українських земель „Охрім” отримує доручення організувати повстанське військо. Вибір якраз цієї частини української території був не випадковий,

тамтешні умови ПЗУЗ природньо цьому відповідали своїми лісами, болотами, невеликим залюдненням та рідкою мережею осідків німецької окупаційної влади. Такі ж природні умови існували тільки в Карпатах, тому там були зорганізовані старшинські й підстаршинські військові школи.

Питання вибору терену під творення й базування військових загонів обговорювалося на нарадах Проводу ОУН уже в 1940 році під совітською окупацією. Військові референтури, включно до районів підготовували для цього відповідні матеріальні, технічні та людські засоби.

На ПЗУЗ Василь Сидор - „Шелест” 14 жовтня 1942 року отримав від Проводу ОУН наказ розпочати збройний опір окупантам. Цей малознаний факт не мав ніякого відношення до пізнішого встановлення Українською головною визвольною радою дня УПА якраз на цю дату.

Військові відділи, бо так називалися перші повстанські формування, склалися виключно з членів ОУН та її прихильників. Обов'язувала в них також організаційна, а не військова дисципліна: не курили, не вживали алкоголю тощо. Натомість зі створенням УПА як регулярної армії навіть такий тютюн треба було включити в обов'язковий пакет постачання для військових частин, не кажучи вже про те, що, наприклад, припаси видавалися з магазинів обов'язково за кожноразовою посвідкою.

Весною 1943 року збройні сили українського народу пройшли шлях від Військових відділів. Кущових відділів самооборони до регулярної повстанської армії назвою Українська Повстанська Армія, а в її поділі - від груп до воєнних округ. Означало це створення нормальної регулярної армії в

нормальній підпільній державі, бо тільки така армія й така держава могли в тодішніх умовах існувати УПА стала армією з майже всіма її атрибутами: штабом, постачанням, розвідкою, вишкільною системою, медичною службою, зброєними майстернями, культурно-виховною референтурою, пресою тощо. До виникнення УГВР в 1944 році бракувало їй лише одної представницької всенародної підстави, та все ж історичні умови так чи інакше вплинули на те, що УПА була всенародною визвольною збройною формацією. Була також єдиним всеукраїнським військом, яке воювало за Самостійну Соборну Українську Державу та боронило її народ перед загладою від окупантів.

Виникнення УПА ставило нас в ряди народів, які ставали стороною в II світовій війні на антифашистському її боці, хоч не в рамках антифашистської коаліції. Складність політично - мілітарної ситуації була в цей час на українських землях така, що не дозволяла на однозначну позицію в цій справі, оскільки як фашистський, так і антифашистський блоки стояли в опозиції до самостійницьких змагань нашого народу. Натомість ОУН та УПА рахувало на сили свого народу в змаганні з всіма його ворогами. Завдяки цьому ми ставали звичайною нацією, ставали вільними людьми на рівні з іншими вільними, хоч інколи й поневоленими, але воюючими народами. Ми засвідчували перед усім світом волю українського народу творити своє вільне державне життя, готовність здобути його й оборонити на власній землі своїми військовими силами. Не створювали ми тоді держави, але вже творили власну державну історію.

На початку діяльності УПА не було в ній військових звань, а лише функційні,

наприклад сотенний, чотовий, курінний. Винятком були командири, які військові звання здобули давніше на службі в арміях АНР та ЗУНР або чужих арміях. Також головний командир УПА Клим Савур спершу не мав військового звання, підписувався просто „командир УПА”. Військові звання почала надавати УГВР як державний орган законодавчої влади підпільної української держави.

Якщо йдеться про соціальний склад вояків УПА, то загалом була це молодь з бідних селянських сімей. Цікаво натомість, що в цій армії були українці від далекого Сходу по Югославію, а також служили в ній неукраїнці: поляки, росіяни, жиди, азербейджанці, казахи, грузини, узбеки, вірмени. Представники цих останніх націй рекрутувалися переважно з розбитих Вермахтом вояків Червоної Армії, які залишилися в тилу й могли б бути використані проти нас, якби ОУН вчасно не втягнула значної частини з них до боротьби проти фашистів та більшовиків. Місцем їх дислокації була „Січ” на Володимирщині та місцевість Колки. Ці відділи жили своїм окремим життям, мали своїх командирів.

УПА була не тільки державним військом, але також державотворною силою. Від моменту визволення від німців Колків весною 1943 року скрізь на визволених потім теренах творилася під її охороною українська державна адміністрація, яка в 1944 році підпорядкувалася УГВР. Творення власної адміністрації на власній землі було важливим практичним та ідеологічним завданням, давало українцям почуття своєї вартості, відроджувало їх національну гідність. Уярилений поліщук, гуцул чи лемко ставав державотворцем на власній землі, на якій без

чужої „опіки” чи „допомоги” міг творити власне незалежне життя.

Розвивалися й інші ділянки нормального державного життя. Ставало на ноги шкільництво. Відбувалися навіть учительські конференції, їх учасники приїжджали на них з крісами й автоматами на плечі... Улітку 1943 року вдалося випустити друком підручник для початкових шкіл „Українознавство”.

Появлялася преса: „Вільна Україна”, „До зброї”, „Повстанець”, „Повстанський перець”, „На злобу дня” та інші. Були друкарні й військові журналісти.

Це все становило УПА, хоч і як скромними словами доводиться її тут описувати. Однак вона залишилася з українцями довго. Останній відділ /радше боївку/ КГБ зліквідувало на Поліссі аж у 1965 році. Життєздатність та дієвість УПА пояснюється тим, що її вояки не йшли до неї з примусової мобілізації, а добровільно, з потреби боротися за створення своєї української держави.

І падали як жертви в цій боротьбі. Рационально беручи, можливо, що вони були непотрібні, оскільки тоді не вдалося вивоювати держави. Однак чи не більші жертви приніс наш народ в мирний час задля „будови комунізму”. Упівська жертва не йшла „за царя”, „за короля”, „за Москву” чи „за Варшаву”. Скептики називають нас романтиками, але що ж дав Україні взамін їхньої скепсис? Так, ми були романтиками, ненавиділи деспотів та рабства. Однак наш романтизм був дуже прагматичний. Це він казав нам в вересні 1941 року виступити до польської підпільної організації Союз збройної боротьби, яка потім перетворилася в Армію Крайову, з пропозицією переговорів про врегулювання польсько-українських

стосунків. І такі переговори між нашими сторонами велися аж до закінчення війни. Не дали позитивних наслідків, оскільки польська сторона не бажала признавати нашого становища. Якби вдалося досягти порозуміння, людські втрати серед наших народів були б менші й можна було б уникнути тодішньої польсько-української війни.

Під цю пору діяли також інші українські збройні партизанські формації. У 1943 році ОУН Андрія Мельника мала два відділи на Волині: на Крем'яччині під командуванням „Хріна” та на Володимирщині під командою „Білого”. Перший був розброєний УПА в серпні 1943 року, а другий в цілості влився до УПА в жовтні цього ж року. Цікаво зауважити: в УПА було більше мельниківців, ніж у мельниківських загонах, у тому й на чільних військових посадах.

У 1941 році Тарас Боровець - „Бульба” створює в Сарнах за згодою німців українську міліцію „Поліська Січ”. Січовики, десь 10 тисяч чоловік, виганяють з Полісся недобитки червоноармійців та енкаведистів. Однак 16 листопада 1941 року німці „Січ” розпускають. Боровець виїжджає до Варшави, а вернувшись на Полісся на початку 1942 року стає організувати підпільну й антинімецьку вже „Поліську Січ”. Він громить окупантів, які грабували людинність. Згодом пробує укласти нейтралітет з червоними партизанами й німцями, однак його «партнери» угод не дотримувалися й вдарили по ньому. У березні 1943 року Т. Боровець підпорядковується Климові Савурові, зберігаючи організаційну окремішність своїх відділів. Однак згодом його частини пропускають через річку Горинь загони червоних партизан під командуванням С. Ковпака, а потім за його рішенням починають переорганізовуватися в

Українську народно-революційну армію. Нарешті командир УПА Клим Савур наказав покінчити зі сваволею й майже всі січовики перейшли до УПА, а сам Т. Бульба відійшов вільно. Очевидно, йому треба віддати належне в історії боротьби нашого народу за свою волю, але слід це робити у властивих вимірах та спираючись на документи.

Фашисти, як і совіти, за всяку ціну хотіли знищити УПА. Тридцятитисячна армія генерала фон де Баха - з одного боку. З другого - переведені з Брянської області й Білорусі сильні партизанські загони, підпорядковані командуванню в Москві.

Треба додати ще й третій фронт: з польськими партизанськими формаціями на чолі з АК. Зокрема на Холмщині вже в 1943 році виникла запекла боротьба відділів нашої Самооборони, і аж весною 1944 року вдалося відкинути АК на польську національну територію за річку Гучву. У 1945 році на українських землях під Польщею виник окремий Закерзонський край /у структурах ОУН/ та окрема УІ Військова округа „Сян”, яка воювала з регулярним Військом Польським, АК й поаківськими формаціями, КБВ й МО аж до кінця 1947 року.

А кругом - усе-таки життя, яке йшло своїм ладом: народження, праця, смерть, хоч як часто в цей порядок вкрадався порядок боротьби. І люди воювали!

Треба схилити низько голову перед цивільною людинністю, яка так віддано в тяжкий для її перетривання час погеройському помагала УПА. Без її підтриму й зрозуміння не вдалося б досягти таких успіхів у боротьбі, як мали вони місце в час війни й після неї. Дякуємо вам, люди!

Однак ви програли - скажуть реалісти, підсумовуючи цю епоху, її дух, її етос. Програли не лише ми - програли всі, хто опинився під Москвою. Ми програли мілітарний змаг з сильнішим ворогом, але нас не переможено! Ми навіть умирали непереможеними в боях чи в таборах, бо ми зберегли українську державницьку ідею! Ми виграли честь України! Ми рвали найтяжчі кайдани морального підкорення й рабства! Ми нівечили підневільне животіння людини й давали їй мужність! Ми повернули собі й Україні національну гідність!

А треба признатися, що була серед нас також і зневіра. Адже серед такого моря терору й крові не один залонлювався, дезертирував або зраджував. Були ж випадки дій окремих командирів, яких не санкціонували Провід ОУН та командування УПА. Не один піддався на провокацію. А скільки ж було загонів „УПА“, створених з

червоноармійців чи енкаведистів... Усе-таки УПА як армія не здеморалізувалася ніколи. У порівнянні з Вермахтом чи Червоною Армією явища дезерції, зради тощо були маргінальними.

Нині, при нагоді 60-річчя від виникнення УПА, я пригадав у дуже загальному нарисі історію цієї збройної формації, учасники й сторони в II світовій війні. Ця армія виграла свою боротьбу й може та повинна гордитися своїм минулим, без якого не було б нині Самостійної Української Держави.

Я не старався писати історії УПА. Зосередився радше на її генезі й її етосі. З жалем треба ствердити, що й досі ми не спромоглися написати цілісну історію Української Повстанської Армії. Це заклик до наших; молодих істориків. Можливо, до 70-річчя УПА врешті появиться її повна об'єктивна наукова історія, яка є частиною історії України та її народу.

Богдан Гук

УПА та українська громада в післявоєнній Польщі

Оця стаття була надрукована в "Нашому слові" у 1992 році. Тоді вже писало воно про УПА, але, наприклад, слово "Закерзоння" ще чекало на своє повернення, а з ним і ті міркування, які я написав тоді про УПА. Не мав на думці ніякої річнці. Стаття виникла з проблеми. Після 10 років від її появи стверджую, що в духовно-інтелектуальній сфері по відношенні до УПА та Закерзоння ми так само бідні. А тому зважуюся нагадати, можливо, трохи "анахронічні" думки.

Слідкуючи за нашою публіцистикою у Польщі, доводиться зробити критичний висновок, що в потоці щоденних малих клопотів і кволих статей якось небагато уваги присвячуємо проблемам магістральним. Ще й досі ми не відповіли собі на багато найосновніших питань, що стосуються нашого існування й функціонування в цій країні. Чотири-п'ять років тому можна було б нашу неувагу поставити на карб ускартвської дійсности, однак сталися за останні роки настільки великі зміни, що причини браку поважної дискусії про нашу самосвідомість в різних площинах треба віднести до явищ набагато серйозніших, ніж колишні ідеологічні заборони.

Однією з наших найповажніших проблем, присутньою протягом сорока років, багатьом

наболілою та сьогодні все-таки наче недобачуваною, вважаю проблему бувших вояків Української Повстанської Армії та її саму як історичний та суспільний феномен. У статті хочеться подати спробу відповіді на питання про роль та місце УПА та упівців у нашому минулому сорокаріччі.

Перш ніж перейти до основної теми, хочу подати пояснення щодо вживання у ній слів «упівець», «упівщина». Повністю усвідомлюю, що далеко не всі члени УПА вважали (і вважають нині) себе бандерівцями, бо це означало б накладати на їх боротьбу виключно політичні визначення, пов'язані з партійним поділом в Організації українських націоналістів на ОУН-б і ОУН-м, чого значна частина вояків не підтримувала, усвідомлюючи свою діяльність лише як боротьбу за самостійність України. Хочеться також оцим завваженням випередити евентуальні звинувачення, що, мовляв, пише про упівщину, упівців, а це же були бандерівці. Останні в цій статті майже ні при чому. І ще одне: на користь історичним реаліям та заради зручності буду користуватися політичним терміном «Закерзоння» на означення українських етнографічних земель у Польщі. Натомість новим буде слово «упівщина», яке, маю надію, викличе прямі й позитивні аналогії з такими визвольними і закріпленими в нашій історичній свідомості рухами як козаччина і гайдамаччина.

Живуть між нами бувші вояки УПА: члени сотень, боївок, самооборонних кущових відділів, не враховуючи членів інформаційної сітки та тих, хто переносив «штафети». Увесь цей довгий час вони існували разом з нами, будучи одними із нас. Від установа польсько-совітського кордону в 1944 році по осінь 1947 року це був абсолютний симбіоз. Відтак, після розпаду УПА, наші шляхи розійшлися. Основна українська маса була депортована на західні землі, а на Закерзонні доходила кінця трагедія УПА. З-поміж тих, що лишилися в живих, частина перейшла кордон з совітською Україною, щоб там продовжувати боротьбу; частина переїхала разом з переселенцями на Західні землі; інша частина подалася великим рейдом через Чехословаччину на Захід; кілька груп збройно перейшло за переселенцями на Мазури; найбільше було тих, хто потрапив у польський полон. Останні, зазнавши несправедливого засудження, відбували покарання в різних в'язницях приблизно до 1954-57 років, коли-то більшість з-поміж них вийшла на волю. Однак на їх місце почали приходити інші, члени сітки «Зенона», яку він остаточно передав у руки польських органів безпеки в 1954 році. З в'язниць вийшли вони і влилися в наше життя щойно в другій половині 60-х років. Незначна частина упівців скривалася на Закерзонні та на Західних землях аж до амністії в половині 50-х років, не зазнавши таким чином ув'язнення.

Минає сорок п'ять років від моменту поразки УПА на Закерзонні, трохи понад 12 років тому вийшли з в'язниць останні її члени. Уцілілі та звільнені почали включатися в життя громади, вернувшись до родин та знайомих, переважно на Західних землях, бо

на рідній могло ще бути по-різному. Отже, минуло вже вдосталь часу, щоб наша громада в Польщі виробила якийсь виразний стосунок до упівців та унівщини в публікаціях та офіційних документах.

Між нами живуть бувші вояки УПА, проте майже нічого про них ми так насправді не знаємо. Не знаємо ідей, які вони собою репрезентують. Мовчання, наче вже кількадесять років тому все дотичне до цієї справи ми зважили, обговорили, зробивши висновки й віддавши кожному належне. Звичайно, можна послатися на бувшу владну систему та нашу залежність від неї; можна обуритися й сказати: неправда, ми це все весь час тримали в серцях. Однак знаю стан публікацій та багато випадків, коли навіть діти упівців не цікавляться «живою історією» - своїми батьками. Немає серед нас відповідно відкритої атмосфери та чутливості до цих справ. Комуністичні часи сприяли лише негативній присутності упівщини. Ми щось і справді зберігали в серцях, та чи роки мовчання не перетворили цього «щось» в аморфність, яка сьогодні вийшла наверх? Якщо почали б ми дискусію, то чи мали б для неї відповідні критерії? Треба було б сподіватися багатьох спрощених поглядів, а навіть несподіванок. Поки що маємо в "Нашому слові" лише аж задовгий для сприймання нормальної людини Місильовий список *«Українців, засуджених на смертну кару, страчених і померлих у в'язницях Польщі в 1944-1956 роках»*. Він дав певне уявлення про розміри трагедії, але тільки кількісне, це статистика. Є ще дописи бувших упівців, закороткі, заскупі... Пишуть про свої рани та про вбитих друзів. Можливо, відчувають брак сприятливої атмосфери, зацікавлення. Чи не в кожній моїй розмові під час записів їх споминів чується натяк, що

тепер люди не можуть повірити в те, що діялося сорок п'ять років тому. (Можливо, нині завеликий ще й тиск «євангельської» атмосфери в польській публіцистиці й політиці).

Не знаємо духовної формації покоління 1920-1924 років. Не маємо публікацій про події на Закарзонні в 1944-1947 роках, слідства над упівцями та тюремні роки, час, коли могли зневіритися в усьому, коли переживали зради «Вишинського» й «Зенона», лихослів'я в «Нашому слові», коли бачили польонізацію молоді та безнадійне, здавалося, поневолення України.

Два роки тому відбувся в Ґурові Ілавецькому з'їзд наших бувших політичних в'язнів. Прийнято на ньому кілька постанов, між іншим, про створення комбатантської організації, видання. Минули два роки - прийнятих постанов не виконано.

На з'їзді бачив я чимало сліз та радісних вітань. Зустрілися, але тільки на мить. Як мало знають і вони один про одного. З сотні «Хріна» живе сьогодні в Польщі лише 8 чоловік, проте - як я переконався під час записів - не всі вони знали один про одного як живих.

Хто мовчить? Вони чи ми? Не матимемо повного образу самих себе, образу минулого сорокаріччя, наша свідомість як одної громади з певним етосом та історичним підґрунтям буде ущерблена, якщо не врахуємо якомога найповніше того елементу й чинника нашого життя, яким була упівщина. Мусимо знати її клімат, її духовну формацію, це наш моральний обов'язок. Мусимо знати її як факт, але насамперед як людський акт.

II

Що досі впливало на формування нашого образу упівців та УПА, якщо не

рахувати особистих контактів? До кінця 80-х років ми читали тільки проупівську літературу українських еміграційних видавництв та антиупівські видання родом з совітської України та Польщі. На цьому тлі поява в 1973 році польської монографії Шоти та Щесняка «Дорога нікуди» була чимось трохи чи не фантастичним. Дарма, що політична оцінка УПА та ОУН була в згоді з комуністичною ідеологією: формулювання оцінок було таки менш емоційне в порівнянні з ранішими польськими та совітськими виданнями. Попри це «Дорогу нікуди» мило ми зустріли, замінивши нею еміграційну Мірчукову «Українську Повстанську Армію», яка описувала УПА в загальноукраїнському контексті. Тимчасом «Дорога нікуди» саме історичною географією УПА «взяла» нас найбільше, бо вона стосувалася «діяльності Організації українських націоналістів та її ліквідації в Польщі», тобто, перекладаючи «на наше», вона охоплювала терени Закарзоння. Тимто «Дорога нікуди» стала для нас справжнім раритетом і діждалася навіть внутрішнього скороченого перевидання.

Не хочу тут вдаватися в характеристику інших польських видань про УПА, а зайнятися насамперед нашим писаним доробком в ній ділянці. Почався він разом з можливістю випускати в світ українське друковане слово в Польщі, чому передувала відповідна ідеологічна дискусія в ешелонах польської комуністичної влади з тими її членами, що були українського походження. Ця дискусія безпосередньо впливала потім на стосунок новоствореного (1956 рік) Українського суспільно-культурного товариства та його пресового органу «Нашого слова» до «бандерівської» проблеми.

Уже на першій сторінці першого номера «Нашого слова» знайшлися такі слова: *«Не виключена можливість, що де-не-де недобитки українських націоналістів пробуватимуть сіяти недовір'я та національну ворожнечу між українськими і польськими трудящими, щоб таким чином відтягнути українців від спільної справи будівництва соціалізму»*. А далі, у вступній статті А. Захарчука подана настанова УСКТ та «Нашому слову» на наступні роки щодо політики відносно національно найсвідомішої та виразно антикомуністично зорієнтованої частини української громади в Польщі: *«Та даремні будуть такі спроби. Нашим обов'язком буде вести з націоналістичними елементами найбільш рішучу боротьбу, ми не можемо допустити, щоб в організаціях українського Товариства загіздилися націоналісти»*.

Отже, трохи іронічно, та все ж правдиво сказавши: УПА була при самих джерелах створення УСКТ. За словами «товариша міністра Ярославського», представника ЦК ПОРП та уряду ПНР на I з'їзді УСКТ, партію уже давно непокоїли *„мовна та культурна конспірація”* в багатьох місцевостях на Західніх землях, де опинилися українські переселенці після 1947 року. А треба було б бути політично наївним, щоб, зваживши на яку ж свіжу тоді українську пам'ять про бої 1942-1947 років, не побоятися ось чого: *«мовна та культурна конспірація»* дуже легко могла перетворитися на конспірацію спершу політичну, а відтак і збройну. Прецеденти були: на Мазурах опинилися восени 1947 року та перетривали до 1948 року збройні українські групи з Грубешівщини. Продовження нашої боротьби та ще на Західніх землях - це був

би неймовірної сили удар по партії та всій державі, що була тоді в ідеологічно нелегкій ситуації. Влада наче й забула про свою «перемогу» на Закерзонні, забула, що більшість упівців була по в'язницях. Забула, бо мала підстави для побоювання. Тим-то комуністи вдалися до свого старого способу нейтралізувати невідгідний собі рух: щоб якесь явище, рух, процес контролювати, потрібно «помогти» йому вийти з якогось підпілля, а потім завести у відповідно «сканалізоване» річище. Старий маневр і тут не підвів. «Мовна та культурна конспірація» з проупівським нахилом перетворилася 1956 року в повністю підконтрольне й слухняне Українське суспільно-культурне товариство.

Сьогодні, міркуючи про нас, УСКТ та ставлення до УПА, можна почути питання: наскільки УСКТ було нашою організацією (напр., чимало поляків у 80-х роках казали, що комуністичний уряд - це не їх уряд), наскільки уескатівський стосунок до УПА репрезентативний для всієї громади?

Порівняння кількості членів УСКТ з кількістю українців у Польщі досить виразно показує ситуацію, але хтозна чи не лише кількісно. Чи ці кількісні відношення позбавляють можливості запитати: що скривається за мовчазною опозицією до УСКТ? Чи відрізнялася опозиція доби творення цієї організації від опозиції до неї з кінця 80-х років? Ці питання, можливо, діждуться окремих статей, а тепер проаналізую дальші прояви політики УСКТ щодо «націоналістичних елементів». Шкода, що тільки УСКТ, але тільки воно залишило по собі відповідні документи.

Другий-третій номери «Нашого слова» внесли істотні доповнення до передової А. Захарчука. Наведено слова товариша - міністра Ярославського з дискусії під час I

з'їзду УСКТ: «Треба, щоби (...) українці з цілою силою, з цілою гостротою поборювали український націоналізм». Реакція УСКТ на цю директиву прийшла негайно в ось яких словах: "у власних рядах з цілою рішучістю ми повинні і будемо поборювати націоналістичні вискоки". Отже, маємо "інтимний" перехід від «просьби» Ярославського до уескатівського «повинні і будемо».

Наведені вислови досить промовисто показують початки присутності націоналістичної проблематики (читай: оунівської, упівської) в УСКТ та «Нашому слові». Згадок про неї - незмінно негативних - було відтоді в останньому багато аж до моменту, коли Польща ввійшла в період "однаціональності". Поборювання українського націоналізму як явища якоюсь мірою таки українського поступилося тоді абсолютному відсахуванню та заперечуванню яких-небудь зв'язків з українськими націоналістами. У 50-х та 60-х роках ці націоналісти ще вважалися українцями, згодом українцями могли бути лише ненаціоналісти.

З цього періоду хочеться навести одну перлинку в доробку бувшого колективу «Нашого слова». У другому номері «Нашої культури» за 1960 рік помішено рецензію на «Заграви в Б'єщадах». Ось кілька найцікавіших фрагментів: «Твір читається з немалим інтересом», «боротьба з УПА це не боротьба з українським народом», «автор повісті старався об'єктивно змалювати противників», «повість відзначається великою правдивістю» і, нарешті: "Заграви в Б'єщадах" - сміливий крок вперед на шляху вірного й широкого висвітлення дражливого питання братньої війни». У «Нашій культурі» були

також спроби антиупівської літератури. Пригадую оповідання, в якому упівець-звір убивас безневинну жертву українського роду за відмову боротися за Україну, упівську Україну.

Своєрідним підсумком неузгодження двох дійсностей - упівської та уескатівської - хай буде стаття «У Штумі тепер піде робота». Тон статті оптимістичний, рік написання 1956: у місті Штумі українці творять УСКТ, а міська в'язниця була тоді вщерть виповнена українськими партизанами, про що в статті не написано ні слова.

Я вже згадав, що десь на зламі 60-х і 70-х років «наша репрезентація» - УСКТ почало заперечувати, згідно з директивами, будь-які зв'язки своїх та всіх українців з українським націоналізмом. Це могло не викликати подиву тоді, проте не розумію діалектики такої ж аргументації у 1981 році, не в уескатівського автора та ще перед 13 грудня. Пишучи в листопаді цього ж року свою знамениту статтю для «Тижодніка Повшехного» «Сьогоднішня дорога русина в Польщу», В. Мокрий не міг не заторкнути квестії українського націоналізму: «У виданій МОН-ом «Дорозі нікуди» автори зробили спробу доглибно прослідити причини виникнення й наслідки діяльності Організації українських націоналістів на терені Бескидів, куди прибували, відтіснювані з території радянської України, їх відділи. [...] Зроблені авторами праці висновки ведуть до такого ж розрізнення, що дійшов до нього незалежно від них Тадеуш Хшановський, до речі, що якісь там малі тисячі українських націоналістів - це не сьогоднішній майже 50-мільйонний український народ» - написав він.

Наведений фрагмент слід проаналізувати, щоб виявити допущені в ньому інтерпретаційні натяжки. Перш за все: у «Дорозі нікуди» Цесняк та Шота не стверджують нібито сотні в Beskidy (читай ширше: на Закерзонні) були пришельцями зі Сходу, згадують лише про рейдові сотні та ті, що, створені на Закерзонні в 1944 році, вернулися туди з Чорного Лісу після переходу небезпечної для них на відкритих закерзонських теренах лінії совітсько-німецького фронту. Отже, про східний родовід закерзонських сотень говорить сам В. Мокрий з метою доказати: на Закерзонні, тобто українській історичній території сьогодношньої Польщі, УПА була явищем неавтентичним, а історичні процеси в цій частині тодішньої етнографічної України не довели до виникнення місцевого збройного опору. Це абсолютно неправда. І без цитат можна доказати, що кожне село Надсяння, Бойківщини, Холмщини, Лемківщини та частинно Підляшшя було в 1945-1947 роках наче твердиня. У кожного господаря була одна підземна криївка, з кожного села служили в УПА молоді хлопці, кожне село давало упівцям харчі, працювало в розвідувальній сітці та зв'язку, уважаючи УПА за свою природну оборону.

Друга частина читати. Автор «Сьогодношньої дороги русина в Польщу» втрачає закерзонський контекст, хоч і пише від імени українців у Польщі, коли, пишучи спершу про УПА в Beskidy, потім стверджує, що кількатисячна група українських націоналістів це не весь великий український народ. Ця аргументація стосується всієї України, а не її частини - Закерзоння. Так що навіть таким чином автор не «оправдав» закерзонських українців. Ще небезпечніші висновки можна було б зробити, якби

здуматися над відносинами між УПА та всім п'ятдеся-тимільйонним українським народом...

І досі не розумію причин застосованої В. Мокрим інтерпретації факту існування УПА на Закерзонні. Можливо, іншої не міг проковтнути навіть «Тигоднік Повшехни»?

Досить дивно поставився до проблеми упівщина й українці в Польщі М. Трухан, автор монографії «Українці в Польщі після другої світової війни 1944-1984», виданої нещодавно в еміграції Науковим товариством ім. Шевченка. Зв'язки між УПА та українством у Польщі закінчилися для нього в 1947 році. І не йдеться тут про тип зв'язків, присутній до цього року, а про інші їх форми. Автор проблеми навіть не зазначив. Єдиним виправданням може бути те, що він ідеально позбавив українців у Польщі ідейної сфери. Саме відсутністю характеристики наших ідеологічних прямивань і пошуків Труханова монографія найслабкіша. Це дивно - писав її вихідець з "польських" українців.

Наведені цитати показують такий розвиток лінії нашого усвідомлювання ролі упівщини в нашому житті в Польщі за сорок минулих років: від ідейного відхрещування доби раннього УСКТ, відтак «анатомічного» заперечування часу розквіту його ідеології, через нерозуміння: стаття В. Мокрого, до байдужості, чого доказом книжка «Українці в Польщі після другої світової війни 1944-1984» М. Трухана.

Отже, неоднозначність у підході до цієї теми серед нас - очевидна. А яких несподіванок треба б нам ждати у випадку справді широкої дискусії? Що побачили б ми з-за завіси мовчазного схвалення?

III

Про Українську Повстанську Армію та упівців можемо сьогодні в Польщі говорити спокійно. Нема на нашому ґрунті поділів на мельниківців, бандерівців та двійкарів; у країні зліквідовано комуністичну систему, яка не дозволяла на мериторичну дискусію щодо УПА (насамперед в аспекті українсько-польських відносин); самостійність України збалансувала нерівні досі позиції сторін евентуальної дискусії, а сама українська громада після 1989 року може автентичніше себе проявляти та свідомо взяти на себе весь тягар можливих ще звинувачень, узяти тягар буття попри все разом з упівцями й признаватися до них офіційно на очах усіх наших політичних "прихильників".

У цій частині статті хочеться подати деякі міркування щодо ролі УПА та упівців в нашому минулому сорокаріччі в Польщі й нашому сьогодні. Найбільше місця хочу присвятити проблемам значення УПА для творення українського етосу, зазначаючи лише найважливіші, на мою думку, моменти.

Щоб захистити природне відчуття національної окремішності, переселені з Закерзоння українці найбільше сили черпали з трьох невитравних з людської пам'яті фактів:

- 1) кількарічної боротьби з ворогами, якій хоч і світила боротьба за самостійну Україну, то була зведена - о парадоксе! - просто до самооборони,
- 2) кривди виселення,
- 3) кривди концентраційного табору в Явожні.

Останній чинник мав, здається, менший відгомін і значення, не впливав настільки результативно на український етос у Польщі, як два перші.

Якщо хочемо знайти в минулому сорокаріччі якийсь вислів про стосунки між

упівщиною і рештою українців у Польщі, можна скористатися парафразою вислову десь 30-літньої давности. М. Т. Щирба - тоді головний редактор «НС», - відповідаючи на сумніви одного щецінського журналіста щодо національної свідомости переселених на західні землі українців, запитав приблизно так: як ви думаєте, невже за ті роки, що спливали від перших виборів до польського парламенту на початку 20-х років, коли-то українці з Люблинщини провалили всіх польських послів, а натомість вибрали своїх, невже відтоді вони так міцно змінилися, що забули, чому нещодавно вибирали саме українських послів?

Думаю, що саме цю відповідь треба прийняти за модель, пересунувши її в часі й поставивши на місце комуністичної перемоги у виборах на Люблинщині на початку 20-х років партизанську боротьбу по всьому Закерзонні в 40-х роках. Ті українці, що пройшли бої, переслідування і страждання 1942-1947 років - тобто всі українці - не забули потім про їх причину. Війна на Закерзонні (коли брати вужче щодо території) була війною міжнаціональною. Усі переслідування були спричинені українським походженням тамтешньої людности та її свідомою обороною приналежності до того, а не іншого народу та його стремління. Найвиразнішим проявом такого стану була в 1942-1947 роках власне Українська Повстанська Армія. Натомість у роки після знищення УПА на Рідних землях і переселення українців на польський Захід найбільший вплив на зберігання стану свідомої приналежності до українського народу мала пам'ять про нещодавню визвольну боротьбу на Закерзонні.

Саме цей чинник вважаю за найміцніший. Національна свідомість значною мірою спирається на усвідомлення історичності народу, на переказ. Якою могла бути історична пам'ять серед кричущо селянської переселенської маси? Серед селян навіть пам'ять роду сягає найдалі третього покоління взад, а що вже говорити про історичну пам'ять. Звичайно, я прекрасно знаю, що в УПА на Закерзонні було дуже багато псевдонімів типу «Запорожець», «Морозенко», які можна пов'язувати з усвідомленням зв'язку ще з Козаччиною (завдяки мережі читалень «Просвіти» в Галичині), а в командному складі УПА були вояки ще з Української Галицької Армії. Ці чинники могли бути якоюсь мірою дійовими під час існування УПА, проте разом із своїм кінцем УПА автоматично ставала елементом історичної традиції народу, відтисняючи на задній план як глухі відчуття Козаччини, як і - менше - переказ доби боїв за Західно-Українську Народну Республіку та міжвоєнні пересліди. Упівщина була найновішим і найсвіжішим досвідом особливо трагічної доби. Охопивши своїм впливом всю людність та всю українську територію в післявоєнних польських кордонах, заторкнувши різними способами життя, а відтак пам'ять кожної української сім'ї, стала найпершим національним спогадом, стрижнем "нового" життя на переселенні. Там стала вона функціонувати як відчуття морального обов'язку бути вірним справі, що за неї так самовіддано й жертвенно боролася колись УПА.

На чужині цей моральний обов'язок реалізувався і зводився насамперед до опору проти польонізації, тобто опозиційності до польськості в психологічній площині. Однак, як на мене, опозиційність була не тільки до

польськості, але й до польської держави. Вона, звичайно, була прямим спадком передвоєнних галицьких настроїв, але хочеться вказати на новий її відтінок. Опозиційність до польської державності впливала-бо не тільки з огірчення поразкою визвольного змагу, внаслідок якого не створено самостійного українського державного організму. На цю опозиційність неабиякий вплив мало зазначене на початку кривдне переселення переможених українців з Рідної землі. Це вже була остаточна поразка. Вона заторкала відчуття набагато глибші від національної свідомості: **переселення руйнувало сокровенні психологічні зв'язки людини з місцем народження й постійного проживання, «її місцем».** У даному випадку дієвість цього відчуття кривди збільшувалася під впливом національних відчуттів. Можна було б програти війну, просидіти потім по в'язницях, зазнати крайніх знущань переможців - це все можна було пережити і не мати відчуття такої страшної несправедливості, якби все це відбувалося на Рідній землі. Адже природний інстинкт наказав би на якийсь час скоритися, а потім відновився б весь історичний хід українсько-польських відносин: якби Польща не змінила своєї політики щодо українців, то десь за 20 років мала б на південному сході нову війну.

А що мала натомість, улаштувавши нам депортацію? Десь біля 200 розкинутих по всій її території, спацифікованих гуртків УСКТ, яким довелося загрузнути в понад сорокарічній психологічній боротьбі. Найрезультативнішою зброєю в ній виявився упівський переказ. Він функціонував і ще й досі функціонує переважно у формі споминів та пісень. Мабуть, на нових місцях поселення уже першого дня ми заспівали. А найбільш

плакали й світилися очі тоді, коли співано партизанських пісень. Це було заборонене — і найсолодше. Це була внутрішня закладеність. Упівщина перейшла в пісню, опір перейшов у пісню, а пісня відроджувала.

Не можу забути атмосфери від зачутих розмов старших. Молодь чи недолітки ловили їх прямо на лету. Пам'ятаю, як може десятирічним хлопцем робив я - син зовсім неповстанських батьків - разом з кількома іншими хлопцями військові книжечки, малювали на них тризуби, вписували округи діяння, начебто ми є вояки УПА. Звідки це бралось? Не дуже вмю пояснити. Просто висіло в повітрі.

З другого боку, ми в Польщі були приречені на упівський етос. У комуністичних умовах не було йому альтернативи. Не міг нею бути уескатівський етос, а й поготів етос підсовітської України. Чи учні українських шкіл у Польщі могли пізнати інші концепції самостійності Україна, системи інших вартостей, крім спрепарованих у совітських підручниках з історії України? Ні. Такі світоглядні пропозиції були нам несприйнятні, між іншим, з тієї причини, що знали ми інший - у даному випадку упівський - етос. Він мусив і зміг задовільнити наші потреби, звівши затягну, але переможну в кінцевому результаті боротьбу з ідеологією УСКТ.

Уже тут написано, що у Цирбовій відповіді польському журналістові треба було б замінити українських комуністів Люблинщини такими ж повстанцями всього Закерзоння. Однак головний редактор «НС» не міг цього зробити попри більшу доречність саме такого зіставлення: він був комуніст. А ще: він був наш «малий Хвильовий». «Ми є дійсно українцями. І при тому складовою частиною великого українського народу (...) Але є між нами

різниця (...) Всіх нас, однак, крім того, що ми є українцями, об'єднує і ще щось інше, не менш важне й цінне: всі ми хочемо й стремимо до того, щоб в ПНР, де ми проживаємо, будувався соціалізм - перша фаза комунізму», - писав він у статті «Цира правда про нас та не про нас» у 1956 році.

М. Т. Цирба був український комуніст старого гарту, ідеалістичного періоду, позначеного на Сході України постаттю М. Хвильового. Маючи корені в передвоєнних часах, коли-то в цілому укладі західно-українських політичних сил не було партії без виразного національного обличчя, коли Комуністична партія Західної України була дуже опозиційна до "буржуазного" уряду, що інколи аж перемішувалося з опозиційністю до польськості, наш «малий Хвильовий» і в 50-х роках був завзятим ворогом українського націоналізму, але такою ж мірою поборював він польський шовінізм.

Що примусило його в перший рік існування УСКТ так широко і в такому національно-комуністичному стилі зізнаватися про суть цієї організації? На адресу «НС» приходило тоді дуже багато листів більш-менш такого спрямування: «Я було думав, що ви українці, а ось тепер, після прочитання п»ятюх номерів вашої газети, бачу, що ви більше комуністи, ніж українці. Трачу до вас довір'я». Інший фрагмент: «Ви ренегати, холуї (...) Москалів та ляхів треба бити й гнати з України за Волгу й Віслу, а не називати їх братами (...) УПА боронила українські землі й населення перед імперіалістами!» УСКТ протягом майже сорока років свого існування ніколи не мало за собою легітимності виникнення та

функціонування в українській громаді в Польщі.

Свідчать про це наведені дві останні цитати. Разом з цитатою з писань М. Т. Щирби показують вони також дві течії, що, будучи непримиренними ворогами, боролися одна з одною під поверхнею нашого офіційного життя в Польщі. Характеристика уескатівської чи ширше - комуністичної (але тільки на верхах організації) вимагає іншої статті, натомість про другу, упівську, чи просто патріотичну ще кілька слів. Котра з цих двох течій була результативніша з точки зору українського національного інтересу в Польщі? Це покаже зіставлення сучасного стану українства на Люблинщині, де таким міцним був колись український комунізм, та в Перемищині, де корені упівських настроїв. Нинішня Люблинщина - це майже національний пустир, а Перемищина - найдинамічніший осередок українства.

Узагальнюючи й кінчаючи: упівщина це найновіший та найтрагічніший досвід переважної більшості українців старшого покоління в Польщі. Попри переселення з Закерзоння й розпорошення на Західних землях вона була найсильнішим ідейним та

єднальним чинником в боротьбі за наше національне «я» в цій країні. Упівщина - це наріжний камінь нашого виживання в 1944-1947 роках, коли-то, будучи єдиною справді українською збройною силою, виникнувши як спонтанний самооборонний рух, чинила опір різні української людности. Урятувала її таким чином від хтозна чи не тотального знищення, відчайдушно протиставлялася виселенню, несучи історичну відповідальність за долю Рідної землі. Після 1947 року відіграла роль найдієвішого твірного елементу нашого патріотичного етосу, національної постави, зорієнтованої насамперед на протиставлення полонізаційним процесам. Була нашим мовчазним спільним минулим. Жертва УПА на Рідних землях та по польських в'язницях переродилася серед старшого й молодшого поколінь в моральний імператив вірности українському національному переказові й Рідній землі. Розпорошені, відірвані насильно від України, ми створили з упівським етосом нерозривну цілість, яка хтозна чи має аналоги по інших регіонах України. Ніде цей взаємозв'язок не був так сильний, як на території від Криниці аж по Володаву (і від Вроцлава аж по Сувалки).

Петро Коваль

Легенда УПА - творити і берегти

Для кожної людини, глибше обізнаної зі світовою історією та світовою літературою, очевидно є правда про те, що народи, які вміють творити та зберігати легенди про величні події з їх історичного минулого, тривають тисячоліттями. У цих легендах проявляється стійкість до найбільших загроз, які тоді не порушують їх існування, і діється так навіть в умовах розпорошення даного народу по всьому світі, в умовах діяспори. А інші народи та їх держави, хоч і великі та могутні в минулому, попри все це зникали назавжди з політичної чи національної мапи світу, бо не зуміли створювати тривалих культурних і національних переказів.

Відомо також, що переможці завжди творили поганий візерунок переможених, знеславлювали їх традицію, збройний опір проти поневолення тощо. Правда й те, що значна частина народу чи групи людей, перебуваючи довший час в умовах поневолення, характеризується менталітетом раба, сліпо послухного своєму панові, безкритичного щодо його принизливої опінії про свій рід, а інколи й взагалі вороже ставиться до власного роду й родоводу. Дехто з-поміж знавців суспільної психології вводить у такому випадку поняття рабського

мазохізму, явища дивного поклонництва й вдячності принижованої та поневолюваної людини перед своїми володарями за зазнані від них прикрощі й кривди. Подеколи, у ситуації безвихідної скрути, покора зневолених перетворюється в палку любов до деспотів, у цілковиту відданість їх авторитетові та їхній сваволі.

У літературах поневолених народів можна знайти чимало прикладів злочинних діянь малосвідомого елемента з-поміж зневоленого народу супроти визвольної боротьби патріотів цього народу. Майже весь XX вік та в попередні сторіччя український народ знаходився під чужим пануванням, а вищезазначені проблеми відігравали чималу роль в його політичній та моральній кондиції, у мобільності здійснювати провідну національну ідею й мету. Не добачуючи цих явищ, не розуміючи їх суті, годі зрозуміти складні, часто й прикрі явища нашого минулого та нелегкого сьогодення. Неможливо в короткий час зліквідувати віками напластовані стереотипи та пересуди. Тут потрібна наполеглива, добре продумана праця національної еліти, ведена на високому науковому та етичному рівнях, спрямована на створення духовних цінностей

нації, що будуть визнаватися своїми та за якими стане весь народ і ціле суспільство.

Потребу возвеличення збройного опору українського народу проти наїзників у скрутні літа II світової війни та в перші роки після неї треба розглядати не тільки в політичному, але передовсім моральному та виховному аспектах. У важкі періоди історії народу проявляються та перевіряються найвартісніші і найзначиміші його риси. У вирішальних змаганнях за перетривання головну роль відіграють одиниці, люди високої моралі й честі, віддані народові, готові шляхетно чинити опір смертельним загрозам, здатні проявляти гідні наслідування прикмети характеру: відвагу, безкорисливість, відданість загальному добру, солідарність, незламну вірність високим етичним правилам тощо. У мирний час такі якості зникають, покриті погонею за користю та власним інтересом, почестями чи багатством, які можуть піднести суспільний авторитет одиниці. У щоденній метушні забувається пошана до патріотизму, переважає егоїзм і самоволя. Патріотизм знаходиться тоді в приземній млявості, часто одягнений в шати нібито визнаваного достоїнства. Гюстав Фльобер небезпідставно стверджував у XIX ст., що високий духовний рівень суспільства формується передовсім у обставинах загрози та небезпеки людського життя. Добробут же сприяє занепадові моралі, спричинюється до зубожіння емоційної сфери людського життя, породжує духовну вбогість та байдужість до вищих якостей людського буття у світі.

Щоб запобігти такому станові суспільного розкладу, необхідно поєднувати в житті народу героїчне минуле з теперішністю так, щоб приклади героїзму й подвигів патріотів

були безнастанно присутні в свідомості мирних поколінь і впливали на формування їх духовно-морального обличчя.

Для нашого народу, який по багатівковій неволі будує власну державність, це має особливе значення. Тим-то історичну роль УПА треба розглядати не тільки в контексті оцінки значення її мілітарних діянь, але передовсім на площині оцінки її внеску в пробуджування та ріст національного духу українців, плекання постав безкомпромісної непокори чужому пануванню на Україні. До уваги треба брати те, що діяльність УПА почалася після запланованих винищувальних заходів щодо української нації, таких як голодомор 1933 року, масові розстріли інтелігенції, форсовна польонізація пов'язана з варварським руйнуванням церков на Холмщині. У воєнні роки політичні сили, відповідальні за ці злочини, навіть і не скривали своїх намірів продовжувати антиукраїнську політику. Ближче приглянувшись польській літературі про трагічні події на Волині в 1943-1944 рр., можна легко висновувати, що аківська присутність на цьому терені, а також інших польських збройних формацій, мала на меті не так оборону польської людности, як, насамперед, поборювання проявів зростаючого українського партизанського руху. Стосуючи продумані засоби дезінформації, польська сторона старалася скомпромітувати справжні наміри українського пориву, боротьбу зводити до демонічного бандитизму, неправдиво представляти його як союзника гітлерівського окупанта. Довго скривала вона правду про те, що УПА вела з німецькою армією затяжні бої.

Українські патріоти-самостійники на Волині опинилися в ті важкі роки перед

конечністю вести змагання з трьома противниками заразом. Це перевищувало як людські засоби української сторони, так технічний рівень і якість озброєння, справність організаційних структур. Провід українського збройного підпілля вирішив організувати боротьбу, спираючись лише на селянських масах, часто малосвідомих та неосвічених і просто бідних. У час верховенства сили та беззаконня на українській землі єдиним проявом спротиву міг бути збройний опір, боротьба. Досвід польського передвоєнного зневолення, потім совітського, а нарешті також і німецького лише скріпив волю боротися за національне визволення. Люди, з усіх сторін загрожені у своєму житті, перестали усвідомлювати його лише як круг власних справ, і перестали бути затурканими селянами - натомість перетворилися на діяльну силу, готову боротися на життя і смерть во ім'я ідеї визволення. Їх посвята цій ідеї має ознаки святости.

У документах проводу ОУН на Волині знаходимо нині звернення до польського проводу припинити антиукраїнські дії та поєднатися в боротьбі з окупантом. Важко знайти в цих документах виразно антипольські кличі чи елементи. Натомість у польській пресі та документах яскраво видно образливий для українців зміст, приниження їх визвольного змагу. У ситуації, коли, замість співдіяти, польська сторона рішуче виступила проти самого існування українських збройних структур, уже не було можливості уникнути — непотрібного, по суті міжнаціонального збройного конфлікту. Публікації доби ПНР показують, що польська сторона використовувала в боротьбі з українським самостійницьким рухом допомогу як

німецького, так більшовицького окупантів України.

Оцінювати дії УПА на Волині та в Західній Україні лише через призму скількості людських жертв на боці ворога - це недопустима помилка. Треба ретельно виявити в повному обсязі кількість злочинних антиукраїнських дій різних польських збройних формацій. Ці злочини переважно мали виразно наступальний характер й мали на меті насамперед фізично винищити зорганізовані осередки українського опору та взагалі життя. Причому слід завважати: методи боротьби обох сторін були так само жорстокі. Не можна обтяжувати злочинним характером лише дій УПА.

Треба бачити й те, що Волинь - це також одна з неславних сторінок самої внутрішньої української історії. Слушні визвольні стремління переважної частини власного народу поборювали ж самі українці, які становили більшість особового складу совітських партизанських з'єднань на Волині. Це були типові представники рабського менталітету, люди цілком одурманені підступною пропагандою ворога України та її нації, яким був сталінський імперський режим.

Свідок, а я ним є, перших повоєнних років на етнічно українській території східної Польщі явно може визнати цинічною брехнею називання УПА бандитською злочинною формацією, як це мало і подеколи й нині має місце в польських публікаціях. Об'єктивний, хоч далекий до проукраїнської симпатії публіцист Як Гастан писав колись у відповідь на численні необ'єктивні та викривлені оцінки боротьби УПА таке: *„Після переходу фронт у відплату за невдачі на Волині відділи АК приступили до пацифікації українських*

сіл. Протягом не цілих шести тижнів вбили 1500 українців, у цьому немало жінок і дітей. Декотрі вбивства чинилися особливо по-звірському”¹.

Збірні могили сотень убитих селян в колись українських селах таких як Павлокома, Сагринь, Верховини, Теплиці, Пискоровичі та багатьох-багатьох інших виразно засвідчують, хто на Закерзонні допускався масових убивств, грабунку та всяких інших форм насильства, а хто був примушений виступити збройно у власній обороні. Беззаконне вигнання сотень тисяч невинних людей-українців, руйнування пам'яток їх культури - це також показує, кого треба називати злочинцем, а хто гідний возвеличення й піднесення на п'єдестал національного героїства і патріотизму.

Нерівні повні розпуки змагання УПА на тій трагічній в 1944 - 1947 роках землі треба вважати героїськими подвигами, обороною свого народу перед смертельною загрозою, якою був плян етнічної чистки на південному-сході Польщі. Не можна скреслити з історичних мап України цих земель від Лемківщини по Підляшшя, не нагадуючи заравом героїзму її оборонців та мучеництва їх мешканців.

Боротьба УПА на Закерзонні відпочатку не мала жодних шанс на мілітарну перемогу над переважними ворожими силами, однак міцно ввійшла в історичну пам'ять народу та має всі ознаки героїчної духовної перемоги над ворогом. Боротьбу УПА на цьому терені треба розглядати й оцінювати насамперед у моральному аспекті. Треба підкреслити велику моральну дозрілість молодого покоління українських патріотів - вони несли на собі відповідальність за цілий знедолений народ. Вони усвідомлювали, що залишені напризволяще перед могутнішим ворогом-

завойовником, що без опору народ невдовзі перетвориться на обезсилену масу, що їй потрібний провід, бо як ні, то цей народ швидко забуде себе самого, свою землю, свою культуру, гідність та свої людські права. Василь Галаса - „Орлан”, один з провідників збройного опору на Закерзонні по роках ось як оцінює сенс тодішніх змагань: „Чи потрібна була боротьба ОУН-УПА, коли відомо було, що вона принесе великі жертви, а сумнівною залишається перемога /.../. Однак ви згодитеся, що для поневоленого народу, який сотні років жив бездержавним життям, інший спосіб дії не існував. Не йшлося про те, щоб постріляти /.../, але про те, щоб розрушити рабську душу мас українського народу”².

УПА на Закерзонні виконувала виключно оборонні завдання, до чого спонукували її польські збройні групи, а також відділи Війська Польського чи міліції, які чинили варварство й терор в українських селах цієї землі. Відділи УПА, підтримувані людностю, зуміли дошкульно відплачувати за такі дії, викликаючи, з одного боку, ненависть та страх у ворога та, з другого, любов і гордість серед людности. Якби не існувала УПА, то розміри людських втрат серед українців у Польщі після війни були б набагато більші.

Завдяки існуванню та боротьбі УПА українські селяни не чулися осамітненими, за ними стояла своя збройна сила - „свої з лісу”. Ця сила наглядала над їх безпекою, а в разі небезпеки могла прийти на поміч. По селах безустанно кружляли вісті про сміливі подвиги партизан та боягузтво ворога. Вісті про мужність та незламність „своїх” пробуджували в селянах відчуття гордості, солідарності й непокори неприятеlevі. Навіть

у менш національно свідомих селян пробуджувалося та міцніло почуття українського патріотизму.

У 1944 - 1947 роках УПА на Закарпатті довершила цілу низку героїських подвигів, гідних найкращих історичних зразків і гідних наслідування в майбутньому. У найтяжчих обставинах, незважаючи на безвихідну ситуацію, воїни VI Військової округи „Сян” зуміли показати свою бойову якість, відвагу, незламність вдачі та вірність своїй ідеї. А в момент, коли здавалося, що все вже програно, Степан Стебельський - „Хрін” здійснив містерну військову засідку та вбиває славного тоді на всю Польщу генерала ВП К. Свєрчевського - „Вальтера”. Це був найбільший бойовий успіх УПА за всі роки боротьби та своєрідне її звінчання.

У рамках акції „Вісла” вся українська людність була обтяжена збірною відповідальністю та депортована з Рідної землі. Це доказ аморальності тодішньої польської влади, а також акт дикої помсти за всю неславу, принесену Польщі українськими повстанцями. Партійна пропаганда неправдиво змальовувала всі події 1944 - 1947 рр., між іншими смерть ген. „Вальтера” та й акцію „Вісла”, проте серед українських переселенців не змогла прищепити духу покори - вони були горді незламним героїством своїх месників, якими були воїни УПА.

Нині виникла незалежна велика Україна, а тому постала konieczність поширення інформації про драму Закарпаття на всій Україні та серед усього українського народу.

Це ж був час суворих випробувань людського характеру, сили волі, вірності високим людським цінностям, людяності й українського патріотизму. Саме тоді показався прометейський героїзм найсвідоміших та найшляхетніших патріотів, готових на муки, готових віддати життя задля збереження доброго імені та свободи рідного народу. І все-таки: не забракло в нас також своїх іюд, підлоти, запродавства і зради, видавання друзів на певну смерть. Давав про себе знати рабський років менталітет та сотні неволі - часто й найціннішої форми.

Боротьба та драма Закарпаття ввійшли глибоко в пам'ять усіх українців у післявоєнній Польщі як ще одна сторінка героїської нескоримости українського духу й народу. Моральний та історичний переказ доби боїв УПА актуальний і зараз, бо він переніс випробування часом та в остаточному рахунку показав себе переможцем. Оборона людської гідности, свободи, життя, рідної хати й рідної землі - це цінності живі завжди та скрізь, а ті, хто хоче їх нищити - завжди та скрізь гідний погорди й неслави.

Триста героїв Еллади 2500 років тому мужньо впало в нерівному бою біля Термопіль проти переважної перської сили. Не перемогли в бою, але назавжди ввійшли в легендарну пам'ять Греції та світу як моральні переможці. На таку ж саму тривалу легенду заслуговують герої України - воїни Української Повстанської Армії на Закарпатті - Термопільці упівської слави.

¹Jan Hnatan, *Nie tylko o Wołyniu*, w: Trybuna, 22-23. 08. 1999 r.

²Цитата за: Богдан Гук, *Слідами упівської боротьби*, „Наше слово”, ч.33 за 2002 р.

Стратегії 1945-1947 років на Закарзонні

Розмова з **Василем Галасою - „Орланом”**, заступником провідника Закарзонського краю Ярослава Старуха - „Стяга” з політично-пропагандивної праці

У яких обставинах та коли почався Ваш контакт з тими українськими землями які, 1945 році відійшли до Польщі і не знати на що були призначені.

Договір, укладений у 1939 році міністрами закордонних справ III Райху Ріббентропом і таким же міністром СРСР Молотовим, визначив землям Закарзоння територіальні обриси більш-менш подібні до нинішніх. Ці землі знайшлися тоді у складі Генерального губернаторства. Опинилася в них, а потім переважно в Кракові вся наша політична еміграція, яка вийшла з польських в'язниць. За часу 1939 по 1941 роки краєвим провідником на українських землях Генерального губернаторства був Роман Шухевич, організаційним референтом Василь Кук, а Ярослав Старух був референтом пропаганди. Під цю пору велася там нормальна організаційна праця. Зокрема важливим була підготовка похідних груп та пунктів переходу кордону з совітами. Цими пунктами переносилася до УРСР література з Кракова та переходили ними зв'язкові.

Терен Закарзоння перестав відігравати передову роль разом з вибухом війни в 1941 році. Він перейшов у нормальні на той час структури ОУН, де існувала Перемиська область. Її провідником був Левицький. Після його арешту Гестапо провідником цієї області був призначений я, а сталося це в червні 1943 року. Організаційною лінією прибув я до Селиськ під Перемишлем. Тоді мав я псевдонім „В'юн”. У Селиських зустрівся з Михайлом Курасем, окружним провідником Перемищини, псевдонім „Остап”. Він загинув у бою з більшовиками в 1945 році в stodолі в Коровниках під Перемишлем. У цьому ж селі Коровників пізнав я активного юнака Мирослава Сороку - „Птаха”, він став моїм особистим секретарем і zarazом командиром мого зв'язку й боївки, яка мене охороняла. Під цю пору в Проводі Перемищини були: військовий референт Яків Чорній - „Ударник”, або „Куля”, референтом Служби безпеки був присланий зі Станіславщини „Соловій”, або „Осип”, звався Микола Дудка, згинув під час переходу фронту в

Карпатах. Обласною провідницею Українського Червоного Хреста була „Рогніда”, тобто Галина Лемеха.

У грудні 1944 року біля Кальварії Паславської згинув „Ударник”. У бою проти НКВД загинув він, двоє бойовиків та його дружина. На його місце ніхто не був призначений військовим референтом, оскільки змінювався поділ структур підпілля. Мали ліквідуватися області й творитися краї. У окремий край виділялося Закерзоння, ширше від Перемиської області. У лютому 1945 року Роман Шухевич викликав мене до Проводу на Львівщину в район Бібрки. Ішлося про організування структур Закерзонського краю. Я зустрівся з „Золотарем”, краєвим провідником Львівського краю. За його посередництвом Роман Шухевич повідомив про рішення створити окремий Закерзонський край, що його провідником призначено Ярослава Старуха, референтом Служби безпеки - Петра Федоріва, командиром УПА — Мирослава Онишкевича. Я мав призначення стати заступником крайового провідника Старуха з політично-пропагандивної роботи.

Вернувся я з завданням передати всі свої старі зв'язки Петрові Кавузі - „Тарасові” („Русланові”). Він мав залишитися в південній частині Закерзоння, перебравши в мене зв'язки з нашими людьми в Польщі, мав ще підібрати інших людей та обслуговувати зв'язкову лінію Україна - Мюнхен.

Коли й де зустрілись Ви вперше зі „Стягом”?

Це було невдовзі після мого повернення в Перемищину. Ми зустрілися у лісі, десь на межі Перемищини та

Ярославщини. „Стяга” я особисто до цього моменту не знав, але чув про нього як про редактора газети „Нове село”. Ми вирішили під час цієї зустрічі низку важливих питань. По-перше, організаційна структура Закерзонського краю. Ми вирисували на мапі три округи структури ОУН, а відповідно до цього тактичні відтинки УПА. Установили ми також провідників. По-друге, обговорили плян пропагандивної та видавничої справи. По-третє, ми поклали, що я перебуватиму на півдні, тобто в Перемищині, „Стяг” посередині, тобто в монастирських лісах, а на півночі буде „Орест”. Труднощі в контактах були значні, отож ми практично діяли незалежно від себе, однак взаємне розуміння та зв'язок структур були такі сильні, що не допустили ніяких розходжень чи помилок аж до самого кінця боротьби.

Зокрема якщо йдеться про українсько - польські стосунки?

У жовтні 1943 року була відправа в селі Мелна Львівської області. Брала в ній участь обласні провідники львівської, тернопільської, станіславівської, дрогобицької та перемиської областей ОУН. Червона Армія приближалась до Києва й було ясно, що німці війну програли, а воєнна лавина посунеться на Захід. Україна опиниться заново під окупацією. Уперше прозвучало слово „криївка”, але з відповідним коментарем: це не нора, а підземна кімната для праці нашого підпілля.

На цій нараді прозвучала директива скоротити фронт з поляками. Я тоді відказав, що це не вдасться, але почув у відповідь від Шухевича: ні, це вдасться.

Як би здійснювали цю „фантастичну” директиву?

Цю директиву я практично міг почати здійснювати аж у 1945 році, коли ми на Закерзонні опинилися вже в дуже ясній ситуації. На початку 1945 року почав я писати спеціальну брошуруку „Українсько-польські взаємини”, скінчив її восени цього ж року. Справа була негайна, однак писати не було легко, оскільки весь час доводилося вирішувати багато організаційних питань. Друком — на циклостилі - вийшла вона аж на початку 1946 року, наклад - тисяч дві, не більше, польською мовою, а перекладачем був Ярослав Старух - „Стяг”, який польською мовою володів прекрасно. Друковано цю брошуруку в його ж технічному званні, де були відповідні спеціалісти. Стали ми розповсюджувати її між поляками задля того, аби вони зрозуміли, що ми не банда, а політична організація з ясно сформованою політичною програмою, що боремося за Українську Самостійну Державу, а ця держава має бути союзником Польщі, буде сприяти розвитку справді добрих сусідських взаємин Польщі й України. Розповсюджували ми цю брошуруку насамперед між місцевою польською інтелігенцією - священниками, учителями. Відсилали ми її також у центральну Польщу за допомогою наших зв'язкових пунктів у різних містах, а цих пунктів було немало. Переважно обслуговувалися вони дівчатами, які залишали літературу - бо не тільки „Українсько-польські взаємини” йшли таким шляхом - в різних місцях, доступних для людей, на пошті, при вищих школах тощо. Вишуковували вони також адреси високопоставлених польських діячів

політики, культури чи науки та посилали їм окремі примірники.

Отож, це українська сторона пропонувала польській перемир'я на Закерзонні, а раніше - по всій Західній Україні. Це сталося навіть у тій ситуації, коли польське підпілля завдало жорстоких ударів по Павлокомі, Березці, Бахові та інших селах. Нашою відповіддю були спершу летючки з закликами припинити різню та ворожнечу. Не дочекались ми позитивної відповіді, отож, розвідавши, хто брав участь у вбивстві українців у Павлокомі, вирішили вдарити на польське село Борівницю. У ньому містилася база польського відділу, безпосередньо відповідального за морд. Не вдарили ми в село - ми вдарили в конкретних винних польських партизан. І саме їх, зачитавши вирок нашого революційного суду, розстріляли. Розстрілювали ми не поляків, а вбивців.

Чи не наступного дня появилася посланець від поляків з листом, що вони хочуть вести з нами мирні переговори. Ми погодилися й послали районного провідника „Бориса” та Івана Кривудького - „Аркадія”. Зокрема важливий був тут „Аркадій”, людина, яка не була ні в якому провіді, але заразом на високому рівні глибоко заангажована в наші змагання. І, насамперед, людина інтелігентна, здатна дуже тверезо оцінювати ситуацію та вести переговори. Порозуміння було досягнуте в Селиських на взаємовигідних умовах. Згодом такого ж типу зустрічі з представниками польського поаківського підпілля відбулися в інших місцях, на Холмщині, Підляшші, Любачівщині. Потім для ведення переговорів на вищому рівні Роман Шухевич прислав на нашу сторону Юрія Лопатинського - „Шейка”. Він

прибув спершу до мене, а зараз потім пішов до „Стяга”. Щоправда, далі переговори не просунулися вперед, не з нашої причини, але всі командири вже отримали інструкції як поводитися з польською цивільною людиною та полоненими вояками. Ми не могли їх, наприклад, розстрілювати...

А що ж тоді сказати про розстріл командиром „Хрін” вояків ВП узятих у полон під Яселком у березні 1946 року?

„Хрін” був потім за це підтягнутий під суд, однак це була у нас велика постать. Нас б’ють, тож і ми повинні бити їх безощадно - так думав командир „Хрін”. На суді була пропозиція зняти його з командирства сотнею, проте я сам це заперечив, оскільки то командування УПА могло приймати такі рішення, а не провідники ОУН, які ж не мали нічого спільного з призначенням його командиром сотні.

Між командуванням відділів УПА й проводом ОУН були, отже, різниці щодо того, як вести боротьбу?

Не сам один „Хрін” був за гострішим курсом у боротьбі, мовляв, провід хай політикує, а ми будемо воювати. Однак і воювати ж треба було за політичними принципами. Я пояснював військовикам не один раз, що загострення боротьби, навіть відплатні акції, принесуть нам більше шкоди в опінії Польщі та Європи, ніж реальна користь від збройних акцій. Одна з моїх записок саме в такій справі потім цитувалася в „Дорозі нікуди”. Узагалі треба ствердити, що командування УПА було доволі свідоме й переконувати його в справедливості

політики обраної Проводом ОУН не треба було надто довго. Зрештою, від евентуальних заходів щодо тих поляків, які прямо й справді провинилися щодо української людности була Служба безпеки та Польова жандармерія, а УПА прямо не мала в цьому брати участі. Ми ніяк не могли допустити до того, щоб УПА мала опінію чи стала просто бандою, а не повстанською армією.

Удалося досягти порозуміння з поаківським польським підпіллям, однак залишилося ж Військо Польське. Чи з цією формацією також велися спроби досягти перемир’я, нейтралітету або ще інших форм припинення боротьби?

Недавно в одному з київських архівів знайшов я звіти наших провідників про контакти з ВП, з міліцією. У цих звітах не раз зазначувалося про контакти з командирами відділів ВП. Бували, отож, випадки, що офіцери ВП приходили в ліс на переговори з нашими провідниками чи сотенними. Ішлося, очевидно, про спробу нейтралізувати зудари УПА - ВП. Зрозуміло, що такі вдалі контакти могли статися лише з дуже свідомими й інтелігентними польськими командирами. Не один раз нарікали вони на присутність совітських офіцерів у ВП, які стараються совітизувати військо, якомога загострювати стосунок війська до УПА чи людности.

Цікаво, що були зустрічі з польськими священиками. Відбувалися також за нашою ініціативою й проводилися в такому самому дусі, як зустрічі з військовиками. Ішлося про те, щоб авторитетний та впливовий польський суспільний чинник пояснив полякам, що наша взаємна боротьба на руку Москві й ми

не повинні її продовжувати. Між священниками попадали ми на таких, що посилали б усіх українців на заріз, аби тільки відвоювати Креси, але й на таких, які нас розуміли й підтримували.

З одного звіту знаю, як до Риботич під Перемишлем зайшла сотня УПА та зорганізувала збори місцевої людности, переважно польської. Прийшли, між іншим, учитель і священник, виступив політвиховник „Вадим” - Ярослав Пецьо, молодий, але розумний, з відчуттям політичного такту й мудрости. Він підкреслив, що наша сторона може відомщувати полякам, однак політичні обставини і здоровий глузд диктують цілком іншу стратегію наших стосунків: мирну. Люди дали сотні вечеряти, потім пригостили, політвиховник знайшов гарне розуміння серед риботичьких поляків. І таких розумних поляків та розумних наших провідників було ж більше. Не треба перебільшувати з українсько - польською ворожістю в ці дні. На ділі ця ворожість - значною мірою продукт пізньої пропаганди.

Якщо зважити на історичний потенціал, то центром Закерзоння була Перемищина.

Безумовно, за духом і традицією центром була Перемищина, хоч географічним - Любачівщина, де була база „Стяга”. Однак на півдні був Перемишль, а бувати в ньому, розмовляти з перемиською інтелігенцією, передумувати деякі справи доводилось мені не раз, і не раз був я здивований, наскільки перемішляни патріоти та практично задіяні в оборону свого українства люди. Вони тут завжди щось мусили відстоювати, то

церкву, то школу, то якусь установу, а тому в місті сформувався дуже активний тип наших людей, зокрема українського інтелігента.

У вересні 1944 року саме у Перемишлі виник Український громадський комітет на чолі з Михайлом Вахнюком. Він представив перемиському старості іншу концепцію укладення українсько-польських стосунків: узамін за лояльну громадянську поставу українці мали б мати всі громадянські права й на демократичних засадах жити на своїх землях у рамках польської держави. Чи це становище було в якийсь спосіб узгоджуване з Проводом ОУН Закерзонського краю?

Ні, але ми знали про виникнення цього Комітету й не чинили ніяких перешкод у його діяльності, тому що це був ще один варіант того, щоб врятувати нашу людність та історичні українські землі перед руїною. Укладення демократичних стосунків з польським урядом було б і нам на користь, а до цього ж підкреслюю, що нашим головним ворогом була російська більшовицька імперія, а не Польща. Знаю, що представники Комітету були в Варшаві на переговорах, але вернулися ні з чим. Висновок був у нас такий, що легальними засобами таки українцям громадянства в Польщі не добитися.

До складу VI Воєнної округи „Сян” входило 18 сотень УПА. Ця кількість була оптимальною? Не ставилося питання зменшити або збільшити її?

Нам не можна було думати про скорочення кількості сотень в цій округі,

тому що це була б психологічна помилка. Ми не могли сказати тому, хто сам добровільно зголосився служити, що чомусь-то він уже непотрібний. Зрештою, куди ми мали б таку людину послати, коли для нас не було місця?

Командування мало можливості зменшити або й збільшити кількість сотень, але не було для цього раціональних причин.

Які шанси мала УПА, щоб результативно протистояти Війську Польському?

Ми не ставили собі завдання воювати проти ВП, у нас не було мови про фронтальну боротьбу з регулярною армією. На Закарзонні УПА мала виконувати радше пропагандивно-політичні, ніж мілітарні завдання. Так ставив це сам Роман Шухевич. Ішлося про створення антибільшовицької спілки народів, залучити до спільної боротьби поляків, словаків, чехів. Звідси пропагандивні рейди в Словаччину, плянувалися також у Польщу.

Ми враховували настання критичної ситуації для УПА, а тому були підготовані на скорочення сотень шляхом переведення їх для подальшої боротьби в Україну, а на цих теренах мала б залишитися лише підпільна мережа.

У деяких публікаціях пробивається погляд, що боротьба на Закарзонні не мала б такої міри напруги, якби не антиукраїнський терор польських формацій, спершу партизанських, потім ВП. Саме цей терор мав би й впливати на сприяння людности для УПА.

До деякої міри так і було, однак не треба вказувати на цей чинник як на єдиний чи вирішальний. Зорганізований рух опору настільки злився з людностю, що це було просто щось одно. Я ніколи не вважав нашого селянина лише за якусь допоміжну силу, майже сторонній чинник. Ні, тому що як було треба, той український селянин утікав у ліс і ставав під наше крило. Як треба було стріляти, він брав у нас кріса й стріляв разом з нами й ставав одним з нас. Потім вертався, щоб сіяти, однак як часто не міг спокійно сіяти чи орати й звертався до відділів УПА за допомогою. І я не раз бачив поля обставлені відділами, на яких орали чи сіяли наші селяни. А до того вояки УПА часто перетворювалися на селян, бо помагали їм чи косити, чи звозити. Зібраний хліб був потрібний як людності, так і нам.

У свідомості поляків закріпився погляд, що УПА й ОУН воювали проти польської держави, а не в обороні української людности та її землі України.

Боротьба проти польської держави взагалі не ставилася в нас як мета чи завдання. Це ж видно в багаторазових зверненнях нашого Проводу ще з початку 40-х років до польських політичних чинників, з нашого бажання вести з ними мирні переговори. Нам ішлося про Україну, а не про Польщу. Ми боролися проти антипольського режиму в Варшаві, так само як проти антиукраїнського режиму в Києві й розуміли ми, що є в нас один спільний ворог - російська більшовицька імперія. І йшлося не про те, щоб зліквідувати її як комуністичну, але про те, щоб зліквідувати її як російську імперію, тому

що яку б форму не мала, то все вона була спрямована проти свободи народу й проти свободи людини.

У січні 1947 року в Польщі відбулися парламентські вибори, у яких перемогли комуністи й вони цілком перебрали у свої руки владу. Однак до цього часу в країні існували опозиційні партії, зокрема Польська селянська партія на чолі з В. Міколайчиком, представником польського лондонського уряду. Як відносилася ОУН до цього демократичного середовища й чи мало воно якийсь вплив на політику Польщі щодо української людности, а також на стосунок ОУН до тодішніх політичних чинників у країні.

Ми закликали під час виборів голосувати за партією Міколайчика. Задля цього сотенний „Бурлака” навіть зробив спеціальний пропагандивний рейд у польські терени за Сяном. Наші пропагандисти закликали поляків голосувати за польські демократичні сили, а не за більшовицькі.

Усе-таки ми не мали помилкових уявлень щодо того, яка була б політика цього табору, якби він у виборах 1947 року переміг. Поляки були настільки шовіністично до нас настроєні в цілому, що стосунок до українців не різнився в комуністів, антикомуністів, християнських партіях тощо. Тут вони були єдністю.

Я пригадую розмову з одним поляком, який прочитав мою брошуру „Українсько-польські взаємини”. Він сказав мені так: „Ви пишете тільки про політичні чинники в наших стосунках, проте ви зрозумійте, що наша історична романтика

- уся там, на ваших землях”. А ми ж не хотіли цих земель спеціально в подарунок для поляків покидати, бо ж ці землі були наші.

Як провід ОУН на Закерзонні трактував Греко-Католицьку Церкву, зокрема перемиського владика Йосафата Коциловського?

Боротьба ОУН була тісно пов'язана з тією частиною нашої інтелігенції, якою було греко-католицьке священство. Воно розуміло нашу боротьбу та переважно підтримувало її. З другого боку, ми знали, що наші люди в лісах чи криївках не можуть бути позбавлені контактів з духовенством, бо мають духовні потреби. У підпіллі було кількох священників, які обслуговували потреби відділів, зокрема отець Василь Шевчук - „Кадило”, курінний капелян Перемиського куреня.

Чи такі священники мали на це дозвіл перемиського владика?

Я не знаю, як з формального боку виглядала їхня послуга відділам. Проте ж цілком розумію, що тоді такого формального дозволу бути не могло, оскільки означало б це велику небезпеку для ієрархії та всієї УГКЦ у Польщі, це була б просто непростима помилка. Крім цього, тоді вже не був час для офіційного вирішення таких справ, структура УГКЦ валася на наших очах, тож кожен священник вирішував певні питання цілком незалежно, по-своєму.

На Закерзонні наш провід не мав ніяких прямих контактів з владикою Коциловським, проте ми відчували його моральний підтрим для нас.

На початку 1946 року обидва перемиські владки були арештовані. Чи це в якійсь спосіб позначилося на духові нашого опору?

Ми співчували їм та були глибоко обурені поставою польських та совітських властей. Стрільці та люди по селах передавали з вуст до вуст образи арештування владик, брутальности війська, були заразом горді героїською поставою цих арештантів, але, з другого боку, ми вболівали за їх долю, оскільки передбачувалося, що можуть не пережити знущань.

Як виглядали контакти з закордонними журналістами й посольствами.

Усі три керівники Закерзоння, тобто „Стяг”, „Дальнич” і я, організували співпрацю з посольствами західніх держав автономно, кожен на власну руку. Так вирішив сам „Стяг”. З зізнань „Дальнича” могло б впливати, що найбільшу працю виконував щодо цього я, проте він багато своїх кроків переложив під час зізнань на мене, щоб, зрозуміло, зменшити тягар пізнішого обвинувачувального акту проти себе.

Я контактувався з посольствами за допомогою зв'язкових. Це були Зіновія Химка - „Зоя”, „Малуша”, Анна Карванська - „Рома”. А для контактів з журналістами працювала ще інша. Усі вони жили на легальних документах у Польщі. Зв'язкові отримували від мене матеріали про боротьбу УПА й передавали до посольств. Ці контакти обірвалися наприкінці 1946 року, тому що дівчатам загрожував уже арешт. До цього часу зробили ми три передачі до англійського та

американського посольств. Ми не мали можливости переконатися, як використовувалися ці матеріали, проте виконували своє завдання, а йшлося про те, аби західній світ знав про нашу боротьбу.

На пропаганду наше керівництво звертало велику увагу. Встановити контакти з посольствами наказав сам Роман Шухевич. Адже російські більшовики вели проти нас широку пропагандивну кампанію. Так само потім робили поляки.

Так званою „делікатною темою” історії визвольних змагань у той час є Служба безпеки ОУН.

У тодішніх умовах Служба безпеки діяла майже виключно як контррозвідка, тобто охороняла нас перед ворожою агентурою. Агентів СБ карала смертю, у легших випадках - тілесною карою. Контррозвідницькі завдання СБ виконувала не цілком задовільно, тому що не розпоряджала відповідно вишколеними працівниками та технічними засобами. Усе-таки в міру своїх можливостей вона виконувала свою роботу, причому бували тут грубі порушення й непродумані кроки. За це прикро, проте цього в тодішніх умовах уникнути було тоді. Зрештою, Закерзонська СБ ще не була така „страшна”, наприклад, на Волині я бачив, як наша СБ записала трохи гіршу сторінку. Однак: яка СБ у світі записала тільки світлу сторінку?

Жаль, що СБ не вдалося запобігти зраді збоку Ярослава Гамівки - „Вишинського”, а тим більше жаль, що ще перед його зрадою СБ мала певні підстави, щоб поважніше зайнятися цією особою.

Безумовно, я знав про підозри щодо окружного господарчого референта „Вишинського”. Про це говорив мені наш спеціальний працівник Івани Кривуцький - „Аркадій”. Усе ж людину такого значення для наших структур, особистого знайомого окружного провідника „Григора” арештувати й виконувати вирок не можна було. За ним слідкували, однак не знайшли нічого, щоб поставити його перед судом. Я звертався щодо „Вишинського” до окружного провідника „Григора”, проте він також не міг нічого певного чи сказати, чи то й зробити.

Про зраду „Вишинського” я довідався в криївці „Стяга”, коли прийшов до нього на останню розмову. Перед своїм відходом туди з Перемищини ще про неї не знав. „Стяг” сприйняв цей факт спокійно, такі випадки бували ж в усіх організаціях на цілому світі.

Для мене ця зрада була особисто болюча. Зрадник був моїм особистим знайомим, ми разом перебували в лісах. Я не розумів також того, чому він офіційно перейшов на бік противника, тому що він міг завдати нам більше шкоди, якби діяв скрито в наших рядах.

Саме так зробив інший великий зрадник - Леонід Лапінський - „Зенон”.

Про його зраду я довідався дуже пізно, аж після проголошення незалежності України, тому що інформації про нього досі майже ніде не появлялися. Вичитав про цю постать з публікації Євгена Місила „Анатомія зради” в „Нашому слові”. Я оцінюю справу „Зенона” набагато складнішою, ніж

„Вишинського”, оскільки він саме діяв весь час у підпіллі, навіть був у зв'язку з самим Степаном Бандерою...

Чим, можливо, аж надто компромітує не лише структури Служби безпеки ОУН, але сягає навіть глибше.

Боротьба є боротьба, ми користувалися такими ж самими методами, як наш противник. На „Зеноні” ОУН та ідеї нашої боротьби не кінчалися, його зрада лише заважала практично їх здійснювати, проте ні в чому не скомпромітувала ОУН та ідей цієї організації.

Коли зіставити ці нечисленні зради з загальною поставою української людності на Закарзонні, отримаємо картину іншу, ніж у Вашому питанні. А оскільки тут не було ніякої зради, а геройська вірність, то це показує справжнє обличчя наших ідей та наших дій.

І досі неясно, хто стоїть за вбивством генерала Кароля Свєрчевського...

Нам було ясно, що генерал Свєрчевський знайшов смерть від куль УПА: я ж зараз потім читав рапорт командира „Хрін” про цю акцію, однак він не знав, кого вбили його стрільці. Про те, що там поляг генерал „Вальтер” я довідався на другий день з радіо та преси. Сам „Хрін” знав тільки те, що їхатиме високого рангу військова депутація.

З погляду мілітарного - це гарний успіх УПА. Так само з пропагандивного боку ця засідка була нам корисна: вона проломлювала інформаційну блокаду про нашу боротьбу. Писала про неї не лише польська, але й чи не вся європейська преса.

Отож, акція проти генерала Свєрчевського була безумовним успіхом, а ми добре розуміли також, що вона не має ніякого зв'язку з пізнішою депортацією українців на Захід.

Спробуймо порівняти ситуацію українців на Закерзонні, тобто на українських етнографічних та історичних землях у тодішній Польщі, з ситуацією, здавалося б ідентичною, українців у Чехословаччині, на Пряшівщині, де не було ніякого опору проти комунізму.

Відносно Чехословаччини й Словаччини зокрема була в нас політика нейтралітету. Не було політичного смислу починати боротьбу проти Чехословаччини як проти окупаційної держави, як вели це ми проти польського уряду. Перед війною скалалися з цією державою дуже гарні стосунки, українці мали там скрізь підтрим і можливості розвитку. Легально діяли патріотичні організації.

ОУН не творила на Пряшівщині структур для опору й боротьби, однак наша організація була там присутня. Тамтешніми теренами йшла навіть зв'язкова лінія на Захід. Саме нею йшли Маївський та Грицай в 1945 році. Після їхньої невдачі ця лінія перестала діяти, але з метою розвідки тощо ми втримували на Словаччині свою невелику сітку. Словаки відносилися до нас дуже добре, зокрема після пропагандивних рейдів закерзонських сотень на їх сторону. Це було потім також видно під час переходу наших сотень на Захід. Натомість чехи були скомунізовані набагато більшою мірою від словаків і протистояли нам.

Як Провід ОУН zareагував на масову депортацію української людности, свого людського та матеріального запілля, на Західні землі Польщі?

Про те, що на лінії Керзона станеться екстремальна ситуація - ми передбачували. Уперше мова про це пішла на нараді в жовтні в Бережниці Нижній у 1945 році. Проводив її Дмитро Маївський - „Тарас” і Дмитро Грицай - „Перебийніс”. Були там Старух, я, „Орест”. Ми перебули з ними майже два тижні. На відправі йшлося ось про що: як бути далі на Закерзонні. Ще до цього були особливі директиви Романа Шухевича, що ми цей терен повинні використати для особливої роботи, зокрема праці серед дипломатичних представництв, пропагандивних рейдів у Польщу й Чехословаччину, праці з закордонними журналістами тощо. Очевидно, йшлося також про ліквідацію польського фронту - це було доручено особисто мені.

Відправа мала місце тоді, коли вже було видно переселення до УРСР. Ми добре знали природу російських більшовиків: що почали - доведуть до кінця. А вони ж уже виселили татар та інші малі народи з їх рідних земель, тож легко можна було сподіватися, що не пощадять і того місця, де якраз ми були. Москва звертала увагу насамперед на те, що поза сферою її безпосередніх впливів знайшлося б кількасот тисяч українців. Отож ми сподівалися виселення всіх без винятку українців до УРСР, а в цій ситуації мали самі також перебратися туди. Залишитися мали тільки люди для зв'язку з Заходом. Важко було передбачити, у якій формі мали б вони залишитися: чи в криївках, чи на фальшивих документах. Останній варіант був кращий, тому що для прожиття

в криївках треба було мати свою людність, а її якраз не ставало.

Між нами ніколи не було мови про те, що може бути виселення людности на Західні землі. Ми сподівалися радше того, що більшовики цілком виселять всіх українців до УРСР.

Капітуляції у нас не було, ніхто не здавався на милість ворога й не просив помилування. Ні „Стяг”, ні „Орест”, ні я, ні інші провідники, ні командири не скапітулювали, отож не може бути мови про те, що наша боротьба закінчилася у формі капітуляції.

Під час зустрічі зі „Стягом” улітку 1947 року не було мови про демобілізацію. Сотні з півдня були поділені на рейдові сотні спрямовані на Захід і сотні призначені до переходу до УРСР. На півночі, де діяв курінь „Залізняка” та „Прірви” ситуація тоді була складніша. Тамтешні сотні розпалися. У нас, проте, не було ніяких сумнівів щодо того як закінчити боротьбу на Закерзонні, коли настане екстремальна ситуація. Адже зараз за кордоном була Україна, тож про що можна було думати й що розважувати, Ми ж належали до загальноукраїнських структур і не можна було думати про якість особливі вирішення нашої евентуальної екстремальної ситуації, лише рейд Перемиського куреня на Захід - хоч так запланований і продуманий - відбігав трохи від нашого загального розуміння стану справ. Ми взагалі втримували запланований рейд у великій таємниці, щоб не створювати психозу втечі всіх і вся на Захід. Ми вже бачили цей психоз у 1944 році й знали, до якого спустошення він веде.

Лемківський курінь перейшов в Україну. Я зустрів їх потім у Станіславівщині. Лемки стояли під командою „Хріна” четверником, і

стояли наче мур, хоч їхні села були попелом. І майже всі полягли.

Сталася акція „Вісла” - як ви розуміли її результати?

У пляні ідейної та мілітарної боротьби це не була велика втрата, тому що ми продовжували боротьбу на Україні й наші ідеї не зазнали ніякої зміни а ними були незмінно: воля народам! воля людині! Однак ми розуміли, що ми втратили плацдарм, чудовий зв'язковий канал у Західній світ, а нам залежало на цьому „вікні у світ”. Найболючіше було те, що ми втратили тоді 20 тисяч квадратних кілометрів споконвічної української землі. Проте я й сьогодні не можу впевнено сказати, що ця втрата сталася назавжди, тому що суспільні й національні процеси дуже часто нас дивують та заскакують. Певне є те, що українці з Західніх земель повинні вертатися на свої історичні землі, бо вони завжди будуть їхні.

Який момент чи подію можна було б прийняти за кінець існування та діяльності ОУН у Польщі?

Символічним кінцем ОУН у Польщі треба вважати смерть провідника Закерзонського краю Ярослава Старуха - „Стяга” в криївці біля Монастиря 17 вересня 1947 року. Однак практично не можна забувати, що до 1948 року діяв Євген Штендера - „Прірва” у Пруссії, серед українських переселенців. Він перейшов у Німеччину у 1948 році - це має своє значення. Так само має тут значення існування до 1954 року сітки „Зенона”. Адже крім нього, у ній не було зрадників, це

була таки сітка ОУН, коли глянути на стан свідомости її учасників, тобто бувших повстанців УПА й членів ОУН.

Ще додам, що опір, навіть організований ворогом, таки має негативний вплив та значення і на того, хто його організує. Цю справедливу думку висловив командир військової округи західноукраїнського краю у донесенні М. Хрущову про створювані НКВД підпільні нібито упівські групи. Отож, треба вважати за борців за волю України в рамках хоч і провокативної сітки „Зенона” її несвідомих справжнього стану справ членів. Адже за щось вони пішли потім у тюрми, своїх ідей не зреклися, а дехто отримав смертні присуди.

Натомість кінцем УПА в Польщі треба вважати перехід у 1948 році вояків „Прірви” у Баварію. Вони не чинили бойових акцій, проте були спадкоємцями, і то безпосередніми, боїв на Закерзонні, а в Пруссії чи під час рейду просто мусили діяти іншими методами. Усе ж їх дорога була останнім рейдом УПА в Польщі.

Чим було закінчення існування ОУН та УПА на Закерзонні в 1947 році. Польська сторона говорить про „ліквідацію”. Чи так само розуміла або розуміє це й українська сторона?

З нашого боку це не була насамперед капітуляція, оскільки для капітуляції потрібний спеціальний повноважний представник, який складає перед противником зброю та обговорює умови, на яких це робиться. Ми не капітулювали ще й тому, що не вели боротьби проти поляків ані проти Польщі, ми воювали проти московської більшовицької імперії, а тому

на Закерзонні просто мав місце факт кінця боротьби й переходу сотень на Україну, де боротьба була продовжена. Правда, що ми втратили територію та зазнали величезних людських втрат на цьому клаптику України, однак нашу боротьбу треба конечно бачити в ширшому, ніж лише закерзонський чи українсько-польський контексти.

Для мене кінець змагань на Закерзонні не був поразкою. Так само поразкою не було те, що в Україні КГБ розгромило ОУН. Ми ж залишали за собою героїський переказ, конкретні подвиги, конкретних людей, хай вони й були вже мертві. Ми залишали за собою перемогу, це не є лише нинішній висновок - ми так само розуміли сенс і перспективу боротьбу в 40-х чи 50-х роках.

Крім цього, зважмо: на Закерзонні ми витримали 3 роки, в Україні - 12 років. Чи це можна назвати поразкою? А вистояли ми не перед будь-ким, а наймогутнішою та найжорстокішою системою в історії людства, зрештою, не інакше вистоявали ми в боях проти ідентичного знею фашизму.

Три роки - це цифра, а як могли б Ви схарактеризувати ці три роки в моральних чи якісних категоріях?

Наш Провід уже в 40-х роках склав дуже високу оцінку змаганням на цьому скравку української землі. Ми створили там одну з найяскравіших сторінок у історії визвольної боротьби українців в половині ХХ століття. Масовість опору, рівень свідомости й солідарности людности з військом та політичним Проводом - усе це, можливо, і не має порівняння з іншими районами України.

Я думаю, що навіть вирвані силою з рідної землі українці, переселенці з акції „Вісла” не можуть уважати 1947 року роком нашої поразки. Військо Польське не перемогло їх. Змінило місце проживання нашої людности, але ж не змінило її духу, поглядів, бажання бути українцями і вільними людьми.

Що було найбільшою поразкою й що найбільшим досягненнями УПА та ОУН на Закерзонському краю за понад три роки боротьби?

Найбільша поразка - це болючі втрати в людях, які треба просто назвати жертвою. Найбільшим успіхом було те, що ми витримали так довго й вели в таких обставинах боротьбу три роки. Ми не капітулювали.

У нас не було поразки, ми чесно йшли до бою на своїй землі. Ми не воювали проти ніякого народу, проти ніякої держави, не займали чужих земель. Ми шанували польський народ, його державу на його етнографічних землях, пропонували антибільшовицький союз і приязнь на довгі-довгі роки, і ми ні разу від цих засад не відступили.

Що значить для Вас особисто п'ятирічний час діяльності в структурі ОУН Закерзонського краю?

У моему особистому житті саме цей час і ці місця відіграли найважливішу роль. Я був молодий, на Закерзонні я одружився, втратив сина, тут почав працю в підпіллі, мав перші успіхи й невдачі, редагував журнали, писав тощо. Я так зійшовся з

людьми, з вояками УПА й нашими селянами, що кожен закерзонець донині як рідний. Адже я все це робив цілим серцем і віддавав цьому серце, буває ж так, що інколи ідейне братерство сильніше за братерство крові.

Коли вперше відвідали Ви землі, де діяли в підпіллі в 1944 - 1947 роках?

Це сталося аж у 2001 році. Вплив на це мали такі малоцікаві справи, як те, що, будучи пенсіонером, у мене не було достатніх засобів для закордонних подорожей. У 2001 році отримав я запрошення узяти участь у святі української національної пам'яті в Пікуличах під Перемишлем.

Я виробив паспорт та й поїхав. Мені дуже хотілося їхати й побачити ті місця, які я топтав п'ять років день-у-день. Я мав мало інформацій про долю українців у Польщі після 1957 року. Знав, що з нашим вояцтвом жорстоко розправлялися, що легше стало аж після смерті Сталіна. Прямі контакти почалися аж після проголошення незалежності України в 1991 році. Відтоді на різних з'їздах зустрічав я та розмовляв з українцями з Польщі.

Я не розчарувався українцями з Польщі, вони весь час працювали на національній ниві й мають свої досягнення, які я оцінюю дуже високо. Заразом знаю про асиміляцію, про занепад тої силу спротиву, яка була в час життя на рідній землі. Українство в Польщі має перед собою довгу перспективу, зокрема на рідних землях. Серед українців у тім краю є бажання бути собою, є усвідомлення спадкоємства ідей, за які стояла колись УПА.

Уперше я приїхав у 2001 році до Пикулич, там люди довідалися, що я є між ними, обступили мене, і сльози полилися, як їх побачив. З цими сивими головами чоловіків і жінок я тут колись воював, ми були разом, ми були одно. Я стояв і таки питався за одно: чи вони передали своїм нащадкам пам'ять про жертву мертвих і

живих на Закерзонні в обороні народу та людини, тобто чи не спольонізувалися в наступних поколіннях

Дуже дякую за розмову

Розмовляв Богдан Гук

Публікована розмова є останньою в житті Василя Галаси (1920-2002). Його вже нема серед живих. Помер у Києві 5 жовтня. Два місяці раніше кілька днів перебував на Закерзонні. Саме тоді виникла оця остання розмова. Уся українська громада в Польщі та на Рідних землях низько кланяється перед світлою тінню Покійного Героя і дякує за минулу жертву.

Outsider?

Розмова з Іваном Кривуцьким, учасником визвольних змагань на Закерзонні

Розміри українського опору на самому краю західних земель України в 1944 – 1947 рр. цілком справедливо заскочили польську сторону, могли навіть обурювати. Лемківщину, західне Надсяння чи Холмщину історія наших самостійницьких змагань переважно обминала своїм часом і простором. Чому якраз на так званому Закерзонні в 40-х роках спалахує такий гострий конфлікт?

Коли прийняти елементи моєї власної біографії, то таким чинником могло бути те, що в польських школах молодь виховувалася в дуже патріотичному дусі. Коли в польській гімназії на Кресах училися молоді українці, а так бувало не тільки зі мною, вони розуміли відразу, чим є боротьба за волю, жертва, геройство. Перекласти бій за волю Польщі на бій за волю України не було такому учневі важко.

Обов'язковою книжкою з польської літератури та історії був Сенкевич. Я читав, і десятки інших молодих українців, хоч знали, що це антиукраїнська книжка. Одного разу мав дискусію з моїм учителем Арламовським, якому я сказав, що Сенкевич не знав побуту козаків. „А чому? як то не знав?” - здивувався він. „Сенкевич ніде не

згадає про люльку” - відповів я. „Не може бути” почув я від учителя, який, однак, за кілька днів на лекції історії признав мені рацію. Потім він питав мене виключно з історії Русь, кажучи, що хоч і нема цього в шкільній програмі, то „co to za Rusin, jeśli on nie zna swojej historii?” До речі, Арламовський ніколи не казав “українці”, а завжди — „czerni, hajdamaki, chłopci z kossami i widłami”. Отак виховував мене в українському патріотизмі польський вчитель у польській гімназії.

Однак у польських гімназіях училося порівняно мало української молоді тим більше ж з самого краю України - селянського Закерзоння.

Згадаймо Холмщину й Волинь, руйнування холмських православних церков у 1938 р. Це також була лекція історії. Потім, у 1947 р., якраз холмські відділи УПА протрималися найдовше.

А яка була роль ОУН?

Оунівське підпілля зіграло важливу роль у формуванні ідеї та практики нашого спротиву на краю західноукраїнських земель. Я пригадую, як у липні - серпні

1941 р. організував Курені молоді в Аксманичах та інших селах, а робив це разом з братами Коцьолками з Пикулич, Карванським зі Станиславчика, звідти ж і Козьоринським та Чупілем з Нижанкович. Під час занять з історії України чи про міжнародне положення, ми намагалися прищепити молоді почуття людської гідності та позбутися, як я часто казав, „телячої покірності” перед чужинцями на своїй землі. Я не раз бачив у нашому селі та в інших такий випадок: іде який-небудь „панок” одягнений у костюм, а наші люди йому відразу кланяються. Одного разу поклонився такому і мій батько. Я запитався в батька, чи знає цю людину. “Ні”. “То чому знімаєте перед ним шапку?” - запитався я. — “Таж він молодший від вас”.

Звідки така постава?

На мене, між іншим мала вплив “Ода до молодости” Міцкевича. Я її знав тоді напам’ять, а й тепер хтозна чи не знаю її так само. Там були заклики високо злітати, сягати по те, що недосяжне розумові, молодості ставилися високі виклики, а я був тоді молодий, мав десь 20 років. Я захоплювався також Шіллеровим “Вільгельмом Телем” та іншими його творами. Очевидно, був також Шевченко і був Франко. Зокрема сильно приваблював мене Франко: “Не забувай, що на Тобі мільйонів стан стоїть”. Я знав від нього, що багато залежить від людини, її сили волі, тоді сама зайде далеко і потягне інших за собою. На Франку виростало моє розуміння провідництва та провідника. А як вибирати книжки для читання - це радив Іван Околот, українець, учитель у цій польській гімназії. Він радив не читати детективів та всякої легкої літератури. “Як

хочеш бути кимсь, то не читай цього, воно тобі непотрібне” - пояснював мені.

Цікаво знати, чому Франко зайняв у Вас місце перед Шевченком.

Шевченко був заборонений. Якби в когось поліція знайшла “Кобзаря”, то напевно забрала б, а його власника вважали б українцем - гайдамакою. Правда, Шевченка вивчали в українській гімназії в Перемишлі, але по селах він таївся тільки там, де був якийсь свідоміший священник або добра „Просвіта”. Однак далеко не в усіх селах Перемищини була така сприятлива Шевченкові ситуація. „Малого кобзаря” прочитав я десь п’ятирічним хлопцем. Отримав його від стрика: „на, подивись там”. Так склалося, що на цьому „Кобзарі” я заразом і вчивсь читати. Стриковий “Кобзар” був єдиним на цілі Аксманичі. Люди боялися його вдома тримати, однак вірші ходили між людьми. Дівчата якось переписували, ми вивчали їх напам’ять, так само й пісні на Шевченкові слова. Притягала не тільки мене легкість його слова, романтичне бачення світу, свободи. Однак в нашій ситуації кращий був, як на мене, Франковий прагматизм, його визначення, що “життя це боротьба, у якій перемагає той, хто має силу”, “лиш боротись - значить жить”. “Вічного революціонера” та “Каменярів”, ясна справа, я також вивчив напам’ять. Франко так мене притягав, що я прочитав усі твори, доступні під цю пору в Перемишлі.

Від нього пішло також зацікавлення філософією та політикою. Пригадую, що якось попалася мені книжка Крістенсена “Філософія політики”. “Та ти що? не можна такого читати! — сказав директор школи Мельник, уже за совітів, коли згадав я йому

про своє знайомство з цією книжкою. А далі учитель Малиновський каже так: „ти, хлопче, не лїзь у філософію. Це нам, українцям, дуже небезпечно. Філософією хай займаються ті, яким за це гроші платять, а нас за неї до тюрм саджають”. Якимось потім він згадав мені оте зацікавлення філософією й каже: „я бачу, голубчику, що ти займаєшся філософією, а пам’ятай, що покірне теля двох корів сосе”. Я відповів: „теля, пане професоре, теля”. Малиновський на те: „здаюсь”.

Вам була несприйнятна засуджена Франком у пролозі до “Мойсея” “облудлива покірність”, що перекладалася в житті фразою Малиновського про покірне теля, але таку тактику можна ж було також якось достосувати до Ваших мрій?

Ні, услід за Франком також і я вважав, що треба боротися. Я вже тоді знав, що мусить бути хтось, хто має бути лідером. Я ніколи в лідери не нав’язувався, але в гурті хлопців завжди мав вирішальне слово Коли Анатолій та Ярослав Коцьолки, брати — однокласники сперечалися, то це кінчалося так: „зачекай, Славку, Іван нас розсудить”.

У Вашому виборі боротьби йшлося про боротьбу за себе як за людину, чи як за українця?

У мене на першому місці була людина, і я сам як людина, але я вже тоді знав, що мені як українській людині доведеться боротися за свою державу. Я це відчув уже в школі під впливом Арламовського чи директора гімназії Смолки. Однак тоді треба було мовчати, друг - учитель Околот також радив мовчати. Це не була відповідна пора.

А яка була ситуація книжки в УПА, уже в лісах, серед вояцтва.

Книжки там не було. Час був ніяк не книжний... Хоч я пам’ятаю прочитані якраз у підпіллі “Листи до братів хліборобів” В’ячеслава Липинського, Богдана Лепкого „Казку мого життя” та ще дещо. У деяких кривках були невеличкі бібліотечки, але займатись читанням умови не дозволяли. Проте я з приємністю згадую людей великої інтелектуальної формації, знаних мені з УПА та ОУН.

Найбільше захоплював мене провідник „Орлан”. Я був твердо переконаний: у цієї людини вища освіта, а в нього було щось чотири класи початкової школи. І він був мені вищим над усіх воевод: підпільник-професіонал, а за освітою — самоук.

Пам’ятаю відправи з його участю. „Орлан” вів їх блискуче. Викладав свій погляд, а потім кожного просив висловити свою думку. Був високим провідником, але все робив невимушено й люди почувалися при ньому невимушено.

Кому були Ви підпорядковані в структурах закерзонської ОУН або УПА?

У мене була тут досить дивна ситуація: я підпорядковувався провідникові надрайону “Холодний Яр” “Русланові”, виконував також окремі доручення заступника краевого провідника „Стяга” чи Василя Галаси — “Орлана”. Однак навіть у нього не мав конкретно визначеної функції чи завдань. У мене був під цю пору значний досвід у різних справах, багато мав прочитаного, багато передуманого й багато пережитого. У наших справах рахувалося те, що я мав досвід з праці в поліції, де був... перекладачем. Однак

заразом вивчав я передвоєнні польські підручники з криміналістики. Довідавшись про це, „Орлан” на нараді 18 квітня 1945 р. призначив мене до праці ніби в Службі безпеки. Військова справа мене не тягнула, узагалі ніяка зброя чи збройна боротьба не була мені приваблива. Душа не лежала до стрілянини.

А есбівство було по душі?

Ні, я стояв таки збоку також щодо структур СБ, оскільки я виконував особисті доручення „Руслана” „Орлана”, а вони не мали характеру чисто есбівського. Однак я був готовий виконувати різні накази. Так чи сяк, але склалася навколо мене думка як про працівника СБ. Це мене трохи сковувало. Пам’ятаю, одного разу сотенний „Криlach” каже мені, що може познайомити мене зі „Степовою”. Вона була родом зі Східньої України й „Криlach” хотів, щоб я послухав, як гарно вона говорить. А я не пішов, щоб не дати їй подумати, що прийшов як есбист її перевіряти. Зрештою, спочатку я був проти того, щоб залучати жінок до боротьби навіть у формі працівниць Українського Червоного Хреста. Я ще мушу тут згадати, що я не складав присяги в ОУН...

Не були ви оунівцем?!

Я не складав присяги в ОУН. Якось у 1942 р. розмовляв я про це з Чорнієм, першим командиром УПА-Захід. Він сказав: „Тепер ідуть трохи інші часи, в інших вам це не конче потрібно, але приймати якусь присягу вам, напевно доведеться”. Організаційна чи політична присяга не була мені потрібна. Я просто вирішив іти в підпілля та боротися за волю України...

І не склали Ви присяги?

Я вирішив сам перед тою Україною, яку мав у серці. Знаю, що сотенний „Бурлака” також не був членом ОУН, не знаю, чи був ним „Хрін”. У них, як і в мене, на першому місці був український патріотизм, а не партійна приналежність. Ми ж розуміли, що боротьба була всенародна, а не за якийсь там „ізм”.

Який був Ваш погляд на тодішній стан українсько - польських стосунків?

На нараді 18 квітня 1945 року „Орлан” сказав таке: „Ми не розуміємо поляків, війна закінчується і доля у нас одна, тому треба покласти край польсько - українській різни. Поступитися хтось мусить перший. Почнемо ми”. А потім уже до мене звернувся й сказав, що піду в ІУ район надрайону „Холодний Яр”, тобто в околицю Бахова, Березки й Павлокоми. З цих сторін походило багато стрільців, що їх родини були вбиті польськими відділами. Ішлося про недопущення до помсти на польській цивільній людині, бо це могло довести до дальшого загострення стосунків з поляками.

Ви не розуміли бажання мститися в тих, що їх родини постраждали?

Я знав з історії, що війни закінчуються і настає мир, життя входить у нормальне русло, це було на першому місці. Розумів насамперед „Орлана”: як почнеться наша відомста, то це викличе ланцюгову реакцію, а в поляків була ж більша сила, ніж у нас.

Ви питаєте про моє розуміння помсти. Однак я насамперед не розумів тих масових убивств, учинених польськими відділами на безборонній українській людині. Я ніяк не міг повірити також у те, що прямо причетним до них на цьому терені є римо-католицький

священик Журавський. У вбивствах не бачив я ніякої логіки. Адже закінчилася війна, і українці з поляками мали б там жити з собою так, як жили від століть: мирно.

Акція „Вісла” була Вам заскоченням?

О, так. І я, і Провід - ніколи не думали ми, що може статися таке тотальне виселення українців з їх рідних земель. Я не передбачував, що над поляками може взяти верх шовінізм. Він часто був абсурдний. Наприклад, у Вільшанах убили тих, хто був проти ворожнечі між українцями та поляками, і до того поляків. Так само було в Павлокомі.

Наш Провід міг іти на такі самі масові вбивства поляків.

Ні в якому разі! Навіть військовики були проти. „Бурлака” на таке не пішов би, я також, і не один інший командир. Мені особисто був даний наказ, коли я йшов у ІУ район: не допустити, щоб постраждав хоч один поляк. За моєї присутності ні один поляк там і не згинув, а це був час від 18 квітня по 3 жовтня 1945 р.

Брак цих жертв можна покласти на рахунок тверезої оцінки ситуації збоку ОУН?

Так, мене навіть приємно дивувала коректність поведінки і далекоглядність Проводу Закерзонського краю щодо поляків. Аж потім зрозумів, що це робота „Стяга”, глибоко ерудованої людини, яка не допускала таких дурниць. Сьогоднішня перспектива ще більше показує продуманість заходів нашого Проводу в політиці щодо поляків. Ми не маємо тут за собою таких учинків, за які потім можна було б червоніти.

А Борівниця?..

Борівниця - це була продумана й запланована акція. Це може бути дивним, але вона була спрямована якраз на припинення українсько - польської різанини. Від результатів цієї акції залежало й те, чи менше згине поляків. Це був раціональний вчинок, з якого ми постаралися витягнути якнайбільше користі для нашої політики: польська сторона мала зрозуміти, що дальша боротьба принесе втрати обом сторонам, гинутьимуть також поляки. Успішна акція проти Борівниці дала кращі наслідки, ніж ми сподівалися. Наступ відбувся 21 квітня 1945 р., а вже 23 квітня до районного провідника „Бориса” прийшов кур'єр від поляків з пропозицією переговорів. І вони вдалися.

До речі, з Борівницею зв'язаний і той факт, що там ще перед акцією наші вбили римо - католицького священика. Думаю, що це був єдиний римо - католицький священик, якого вбила УПА на Закерзонні. Це було мені прикре. Більше про щось подібне я не чув, ми часто через польських ксьондзів намагалися налагодити порозуміння. Однак без ворожости ставилися до нас тільки ксьондзи з Дубецька і Тиряви Волоської.

Ми при священиках, а про греко - католицьких священиків в польській літературі писалося як про тих, хто заохочував до боротьби, а навіть посвячував упівські ножі. Чи чули Ви або бачили таких греко - католицьких священиків у час Вашої служби на Закерзонні?

Таких випадків просто не було, тому що наше священство було під впливом моральної науки митрополита Андрея Шептицького. А він у час війни сказав був: „не убий”.

Хоч голим оком було видно, що УПА не нападає на яку - небудь людність, а лише обороняє нашу від етноциду, то все ж я можу назвати різні позиції священства до нашого руху. У Ямній парохом був такий Чолач. Він узагалі нічого не хотів знати про УПА. А в Іскані священником був Гук, якого три сини служили в УПА.

Були священники, які вінчали партизан, які їх хоронили, однак не було ні одного такого, який заохочував би нас убивати поляків чи кого - небудь. Греко - католицьке священство на Закерзонні гарно склало іспит з християнської моралі в цей жорстокий час. Знаю, що на „Орлана” мав вплив отець Степан Граб, парох Германович під Перемишлем. Дуже авторитетним був отець Павло Гамівка з Лімної. Показовою є його позиція супроти сина - зрадника, якого він відрікся.

Постать отця Граба: приваблива мені з інших споминів, однак таки малознана...

Я з ним зустрічався досить часто, це була людина високої християнської моралі та культури. Часто передавав мною інформації до „Орлана”. Наприклад, сказав про свою розмову з парохом Михайлом Мельником з Нижанкович. Владика Коциловський послав до нього Граба передати свою opiniю щодо „пропозиції” москалів, аби він увійшов у склад ініціативної групи для ліквідації УГКЦ в Україні. Мельник мав не йти москалям на ніякі поступки. Однак з Нижанкович. Граб приніс його таку більш - менш відповідь: вам там добре радити, а спробуйте тут витримати хоч тиждень. Граб переказав це Коциловському особисто, а „Орланові” вістку заніс уже я. Постать отця Граба мені особисто найгарніша з -

поміж усіх священників, яких пізнав я тоді на Закерзонні.

Ви християнин, греко - католик. Як розуміли Ви свою тодішню ситуацію, коли навколо Вас падали у боротьбі люди? Християнство не наказувало сумніватися щодо сенсу цих жертв?

Одного разу мав я дискусію з отцем Грабом про те, яка релігія правдива або яка має рацію: християнство, буддизм, шінтоїзм, інші. Граб сказав дослівно так: „релігія це засіб для якоїсь мети, зокрема для піднесення і збереження духовності людини та спрямування її до відповідної мети. Кожна нація чи групи людей обирають собі таку релігію, яка їм найбільше підходить. А хто має рацію? Це дуже складне питання...”

Скрізь війна, інколи бувають серед війни такі люди, що закликають не відповідати насильством на насильство.

Тоді була така ситуація, що годі було уникнути насильства. Можна було обрати інший шлях: меншого зла, але зла як такого уникнути було годі. От питання Борівниці: якби ми її не знищили, загинуло б набагато більше людей, ніж тих 62 (борівничан і досі жаль випадково вбитих там дітей).

Ані в нас, ані в поляків не було тоді ні одного Ганді. Важко було не відповідати насильством на насильство, коли від 11 по 19 квітня -1945 р. поляки серед білого дня дослівно „відстрілювали” українців, як качок, по селах, особливо по лівому березі Сяну від Динова до Перемишля. Найстрашнішим було 15 квітня. Не було ніяких наших самооборон, крім Красич. Варт зазначити й таке: тодішній польський римо-католицький Костел пашів до наш більшою ненавистю, ніж державна адміністрація. Це втрималося

на теренах Закерзоння й до наших днів, достатньо згадати єпископа Токарчука. Я впевнений, що серед римо - католицького священства дуже мало було тоді таких, що закликали б до гуманності в українсько - польських стосунках як це чинили в нас отці Граб, Андрій Гоза чи Гамівка. А це напевно дозволяло польській стороні на цілковиту моральну безкарність. І коли не промовляло слова духовного провідника, тоді промовляла упівська зброя. Ми самі також утратили довір'я до духовного обличчя поляків, а постава отця Журавського багато нам у цьому „помогла”. Шовінізм був у римо - католицького священства сильніший від християнської любови. І це була та остання цеглина в мурі ненависти навколо нас.

Прямо відповідаючи на питання: людини, яка закликала б не вбивати, я тоді не бачив ані в українців, ані в поляків. Убивство стало нормою вже за більшовиків і німців. Якщо по наших селах перед війною бійка двох когутів викликала серед людей якісь довгі дискусії, то десятки тисяч трупів, залишених більшовиками у в'язницях Галичини за неповних два роки „визволення”, уже нікого не дивували. Прийшли німці й стали розстрілювати євреїв. Люди спочатку не вірили, а потім стали жахатися. А невдовзі євреїв стали й палити. У червні 1942 р., коли німці спалювали трупів у гетті, я стояв з одним поляком на площі На Брамі в Перемишлі. “Ти, дивись, що гади роблять. Скоро підемо проти німців разом, поляки з українцями” - сказав він. “Так, підемо, але на мило” - підтвердив та й зараз додав: „а ти чув, що роблять поляки на Холмщині з нашими?” “Не вір, то німці розпускають брехню, щоб нас розділити” - відказав той

поляк. У 1942 р. я б ніколи не повірив, що між українцями та поляками станеться така різня. Про поодинокі випадки на Холмщині я вже чув, але вона була далека. Яюсь не так це сприймалося, як ті події, що невдовзі настали в нас. У Надсянні в 1945 р. було так, як і на Холмщині в 1943/1944 роках. І вже не треба було „брехливих” німців, щоб це бачити на власні очі.

Тут заново вертаємося до поставленого вже питання про причини такого великого опору українців на Закерзонні в 1944 - 1947 рр.

Вирішальним чинником були польські вбивства. Зрозуміло, що не всіх поляків, але польських збройних відділів з різних організацій, різних ідейних угруповань. А поляків чи не найбільше дивує те, що українці сміли оборонятися, і то так добре, у такий продуманий та зорганізований спосіб. Дивувало їх, може, досі дивує те, що ми піднялися спершу на психологічний, а потім практичний опір. Ми мали бути вічні раби з отою “телячою покірністю”, яку вже згадав був. Парадоксом цієї війни було те, що на українських землях поляки від початку 40-х років боролися більше проти українців, ніж проти німців. Зрештою, це було продовження передвоєнного політичного курсу щодо „кабанів”.

Ми не були проти незалежної Польщі, навіть з теренами українського Закерзоння, але незалежної від Москви. Це міг бути міст між підпіллям в підбільшовицькій Україні і Проводом на Заході. Ми свідомо уникали сутичок з ВП та МО, хоч нагоди до засідок та винищування їх малодосвідчених відділів нам траплялися справді часто або могли творитися самими нами. Якби не наша свідомо політика, втрати польських формацій

могли б бути набагато більші, проте це нам нічого не давало.

Хтось може сумніватися, однак я можу подати низку прикладів наших відплатних, а не наступальних акцій. Таким прикладом була вже згадана Борівниця, але може нею бути засідка, де згинув генерал К. Сверчевський, яка була „відповіддю” на знищення лікарні УПА на Христитій в січні 1947 року; акція на Бірчу в січні 1946 року мала на меті припинити терор і бандитизм ВП й МО щодо української людности в довколишніх селах.

Ми знали також, що всіма акціями проти нас керували ставленники Москви, у тому числі й акцією „Вісла”. Чомусь з місцевою польською людністю на Закерзонні стосунки були в нас майже нормальні. Тільки там, де переважав злочинник елемент, воляники чи переселенці з Галичини - там ставалися криваві сутички, яких ми старалися ніяк не провокувати.

Як ставилися до Вашої боротьби наші селяни, зокрема сільський провід, багаті й авторитетні господарі, які формували опінію всього села.

Усі наші вчиники пильно обсервувалися й коментувалися. Не раз у розмовах з селянами можна було почути: „це добре зробили, а це ні”. Як ми взяли в вересні 1946 р. слідчого з Ліська Благуту, задоволені були і наші, і поляки. Опінія щодо УПА була різна в залежності від рівня свідомости даного села. У одних мали ми стовідсотковий підтрим, але були й пасивні сільські громади. Узагалі можна сказати, що більшість людности була за нами. Переконували їх не так ми, як польські вбивства.

ОУН взагалі дуже дбала за опінію та пропаганду. Відомо ж було, що кожна наша акція наступного дня буде криво висвітлюватися в польській пресі, а також у англійській Бі-Бі-Сі.

А як ОУН дбала за свій авторитет, бо це щось інше, ніж опінія чи пропаганда.

З авторитетами було в нас погано. Для мене був ним „Орлан”, однак по роках я мусив йому сказати: „у Вас не було на кому спертися”. - „А „Григор?” - „Но „Григор”, але хто більше?”

Краще, набагато краще було з авторитетними командирами в УПА.

Кадри УПА в нас були без вищої освіти, зате інтелектуальний і духовний рівень та особисті прикмети були на відповідній висоті, подеколи були просто неперевершені. Наприклад, „Бурлака”, командир сотні, людина без студій, але з високим інтелектом та особистою культурою, природньо обдарований командир, який прекрасно чув та розумів боротьбу, поле бою, раціонально зважував як наступ, так і відступ свого відділу. Відрізнявся щодо цього від іншого легендарного командира, „Хрін”, який був більш емоційний. Узагалі „Хрін” здавався мені поетом-романтиком бою, готовим першим іти в атаку. Я часто казав йому стримуватися. „Бурлаці” такого не треба було, він завжди тверезо плянував хід бою і переважно з аналізу ситуації вже наперед знав його результат. Зате обидва мали великий авторитет як серед Проводу ОУН, так серед стрілецтва і людности. Авторитетом тішився і „Громенко”, але вже не таким, но й не залишив по собі легенди, як „Бурлака” та „Хрін”. Правда,

що зумів провести свою сотню на Захід, але це насамперед тому, що він ішов першим.

Авторитетом був для мене також Чорній, перший головно командуючий УПА — Захід, згинув 23 грудня 1944 р., псевдо мав „Куля”, „Ударник” або „Мушка”, йому підпорядковувалася також УПА на Закерзонні. Чорній ніколи не кричав, а легко зрозуміло пояснював, хоч узагалі багато пояснювати й не мусив, оскільки виклад його думки завжди був простий і зрозумілий. Ми обидва дуже гарно розумілися.

Чорній ще був характерний тим, що мав власну критичну думку, не завжди згідну з думкою Проводу ОУН. Пригадую, як стояли ми в вікні одного дому на вул. Конарського в Перемишлі. Там мав я свій кабінет перекладача. Якраз був час формування дивізії „Галичина”, проти чого виступила ОУН. „Я з тим не дуже згідний - каже Чорній, - щоб не творити дивізії. Хлопці йшли в Бавдінст, ішли в дерев'яках, і що? заберуть їх потім у Німеччину й виснажуватимуть на фабриках? краще їм учитись віськової справи, вони будуть нам потрібні”. Через два тижні він переказав мені, щоб не виступати проти створення дивізії, а направляти туди нерозконспірованих членів ОУН.

Нас з'єднавав демократизм поглядів, ми не любили старого фанатичного духу ОУН з 30-х чи початку 40-х років.

Які погляди на перспективу боротьби мали військовики з закерзонської УПА?

Ми не вдавалися до таких розмов, можливо тому, що усвідомлювали: у нас нема виходу. Ми знали про свою приреченість. Як ми хоронили трьох хлопців у Пашовій, а було це 9 березня 1947 р., два

інші сказали так, показуючи на землю обіч трьох могил: „тут місце для, а тут для мене”. Вони все знали.

Ми знали, що поляки нас ані не зрозуміють, ані нам не простять. Було відомо, що як не закатують на смерть під час допитів, то все ж потім засудять на смерть. А тому й вибирали ми свій шлях.: як умирати, то з почуттям гідності, у бою.

Ви всі йшли на свідоме самогубство.

Крім смерті у нас не було іншого вибору та іншого виходу. Це було видно, як у ході боротьби, так і потім, коли нас судили. Адже на смертне покарання йшли також дівчата. Параскевія Баб'як пішла на смерть, бо не попросила зняти звинувачення й мала високий рівень інтелігенції. Так написано в її смертному присуді. Це був її злочин. Тут видно й таке, що коли українець мав середню або вищу освіту. То він обов'язково був приречений на смерть. Противник не витримував того, що ідея української незалежної держави тримається на високому інтелектуальному рівні. А на такому рівні ця ідея нібито ж не мала права існувати, вона мала бути ідеєю убивць та ризунів. Не йшлося про наше фізичне існування — йшлося про наше мислення, наш мозок, наші чуття.

Як психологічно можна було понад три роки витримати виданий вам усім смертний присуд і зберегти тверезий розсудок?

Витримували ми тому, що знали, за що воюємо й чому воюємо, і що готові на смерть. У мене не було ніяких ілюзій, що не переживу. Боротьба за життя вже наперед була програна, але не була програна боротьба за ідею, за волю, за вартість і за сенс.

У певну хвилину прийшов характерний злам: змаганням є пережити і боротись далі, а не вмерти. Коли я побачив, як, з одного боку, наші вмирають у боях або кінчають самогубством по криївках, а з другого, як ждуть на кожну таку смерть вороги, зрозумів, що вже не треба вмирати й вбиватися, а треба пережити, і не здатися духовно. І став я заперечувати самогубства, а потім, у таборах, не дозволяв без потреби йти під час повстань у 1953 р. на смерть.

Був такий клич: „здобудеш українську державу або згинеш у боротьбі за неї”.

Цей клич мав сенс у вирішальний період, переломний, але коли змагання стало затягатися й треба було готуватись до багаторічного тривання в опорі, він утрачав сенс.

А що з рештою оунівського „Декалогу”?

Я повністю знав цей “Декалог”, але не поділяв його фанатичного духу. Можливо, він тому не мав на мене впливу, що я ідентичного типу засади, хоч інакше сформульовані - у формі відчуттів, мав усередині. Узагалі я був з ним згідний, хоч дещо змінив би.

Як політичний та військовий проводи в Закерзонському краю розуміли власне становище та сенс прийнятої боротьби?

Ми усвідомлювали себе як міст поміж більшовією та країнами Заходу. І ми не думали, що цей міст обірветься внаслідок акції „Вісла”, якої ми не передбачували. Однак ми розуміли, що протриматися довго як регулярна партизантка не дамо ради. Уже в травні 1946 р. я розмовляв з провідником “Летуном” про те, чому ми не розформовуємося, бо не вірив, що буде третя світова війна. “Ніхто не вірить - відповів

“Летун”. — Тобі треба готувати людей до глибокого підпілля в Польщі”.

Однак розформування не прийшло, і всі чекали, що буде далі. А не надто добре було відомо з тим що далі, бо вже в січні 1947 р. упав в дорозі на Захід Ковалик, наш останній зв'язковий. Зі Сходом зв'язок також був спершу поганий, а потім і перерваний. Ми знали: ми приречені. У нас було 18 сотень УПА проти армії цілої держави, і то не одної держави. Що цікаве: якби польська сторона не пішла на насильну депортацію людности, вона б УПА не перемогла ніколи. Не встояло б тих 18 сотень, але повністю нас не знищили б, якісь форми опору тривали б і тліли далі. Проти справжнього патріотизму нічого не дасть найкраща армія.

Своїм ствердженням Ви підтверджуєте сенс здійснення депортації 1947 р.

Польська сторона програла боротьбу проти нашої людности, не проти УПА. Депортація не була польською перемогою - була поразкою. Акція „Вісла” - це крайність, яка не приносить полякам честі. Акція “Вісла” не мала також і сенсу, бо злочин таких розмірів виходить поза рамки сенсу.

У нас не було фахівців, грошей, міжнародної допомоги, - однак ми перемогли. Ніхто не робив нас найманцями і ніхто нас не дурив. І то ми їх примусили до депортації. Не самим збройним опором, але тим, що були українцями на споконвіку своїй землі. Цього поляки не могли стерпіти. І прогнали.

Не мали, виходить, виходу.

У них був вихід, могли потрактувати УПА так само, як АК. Повестися з нами

як з людьми, як з народом а не як з бандитами. Отож, були б в'язниці, але народ жив би на своїй землі у своєму домі. А вони наперед не визнавали за нами права жити. У цьому справа.

Я не можу сказати, що поляки нас боялися. Якщо боялися, то ті, які мали чого боятися. От був такий випадок. Комендант боївки „Орел”, пізніший зрадник, украв у одного поляка на Волі Корінецькій годинника, і цей поляк що робить? Іде до нашого Проводу, сам, лісами. Не побоявся іти зі скаргою, бо знав, що в нас такі вчинки, як „Орла”, недопустимі. Це просто фантастична картина, і то в час війни, під час якої мали ненавидіти нас нібито всі поляки. Ще раз свтерджу, що поляки переважна нас не боялися, бо в нас засади стосунку до них були ясні та прості.

Ще треба згадати, що поляки служили в УПА, хоч було їх мало. Зате багато з них просто помагало нам. І то не під терором, але з власного бажання. А ці поляки ж бачили, що починається більшовизація їх держави та народу. Вони розуміли і те, що ми не воюємо з польським народом, але воюємо проти більшовизму, комунізму. Однак як багато було і тих, які не бачили, що ми їдемо на одному возі, у яких ненависть переважала все.

До речі, „Орла” тоді цілком випадково обминула кара смерті.

Потім „Орел” утік і зрадив, бо деморалізувався цілком. Це ставить питання про деморалізацію в ОУН та УПА.

Зрада „Орла” нікого в нас не деморалізувала. У нас був високоякісний людський елемент. Адже на цьому тримався наш опір і боротьба. Стрільці не були сліпим

знарядям у руках командирів, а командири не були сліпим знаряддям у руках Проводу ОУН, який з черги також керувався не егоїзмом чи фанатизмом, а ясною візією України як демократичної самостійної держави в Європі. Ми йшли на смерть не тому, що хотіли вмрети, не тому, що здобудеш або згинеш, але з огляду на те, що коли вже вмирати, то стоячи, а не навколішках.

Закерзоння морально не скапітулювало?

Ні в якому разі. Війну на Закерзонні програли поляки, а не ми. Ми перемогли, бо воювали за волю, за рідну хату й землю, були свідомі й були людьми високого патріотизму. Поляки програли бій проти української людности. Перемогли її фізично, не морально. Нас неможливо було в тодішніх умовах морально чи ідейно перемоги.

Підійдім до моменту, коли Ви попадаєте в руки польському війську й перед Вами постає питання того, що за сенс мала боротьба та як оцінить її історія? Як Ви тоді на це відповідали собі й чи взагалі ставили таке питання.

У час боротьби єдиним питанням було не здатися й воювати далі. Ми не думали про перспективу, бо на наших очах німці, поляки й більшовики вбивали наших людей.

Гляньмо на нинішній день: на Закерзонні майже скрізь пустеля, ми живемо на своїй землі невеликими острівцями, які дуже хочуть пережити, але не знають, як довго їм це буде вдаватися. Такі є практичні наслідки змагань, у яких брали і Ви участь.

Усе заросло гущавниками, лісом, так. Я сам живу в Україні, самостійній державі, бо так по роках склалася моя в'язнична доля. Ви залишилися там, на Закарпатті, у Польщі та під Польщею, хоч на своїй землі. Ще не все там програне, навіть практично. Українці в Польщі не повинні почуватися переможеними, хоч заплатили за себе ціною втрати рідної землі. Поляки, можливо, урешті доростуть до того, щоб не переслідувати когось за його національну

відмінність. Треба їм вивчити українську лекцію: ми ніколи не переслідували їх за те, що вони поляки. Я ще можу сказати так: якби я заново знайшовся в ситуації з-перед 60 років, я б зробив так само, як колись.

Дуже дякую за розмову

Розмовляв Богдан Гук

У своїх засадах УПА не мала вписаної капітуляції

Розмова з Євгеном Місілом, істориком, директором
Українського Архіву в Варшаві

У історичних дослідженнях та публікаціях про післявоєнну історію українців у Польщі одно з провідних місць належить тобі, упорядникові збірників документів „Акція Вісла” та „Репатріація чи депортація”, документів про форми репресій щодо вояків УПА та втрати УПА в 1944 - 1946 роках на Закерзонні, а також статті про історію УГКЦ в Польщі після війни. Усі вони стосуються УПА, проте ніде не підходять до проблеми цілісно. Чому так діється?

Після виходу у світ книжки „Акція „Вісла”, а це було в 1993 році, один неприхильний мені та проблемі публіцист назвав мене „апологетом УПА”, отож виходить, що справді у своїх дотеперішніх публікаціях якоюсь мірою я наближався до проблематики зв'язаної з УПА. Треба ствердити, що не можна досліджувати історію українців у Польщі після II світової війни, обмежуючись виключно до цивільної людности чи до державної політики щодо них, тому що проблема УПА є інтегральною частиною історії, а навіть - і перш за все - доли українців у Польщі в цей період. Так само діється у випадку історії тогочасної Польщі -

історія польського підпілля є невідривною частиною історії поляків та їх краю.

У мене як історика нема якихось особливих симпатій якраз до УПА, бо ця формація - це просто частина історії. А тим, хто запідозрював чи засуджував мене в проупівських нахилах, я відповідав та відповідаю, що я не обтяжений у своїй біографії прямим зв'язками з УПА, бо ніхто з моєї родини не служив у ній.

Будучи українцем у Польщі - чи можливо уникнути „упівського шраму”?

Жартома кажучи, у мене є певний комплекс неповноцінності з цієї причини, але у моїй праці історика брак „упівського шраму” корисний: можу спокійно неупереджено читати, досліджувати, витягати висновки чи аналізувати. Батьки не „нафашерували” мене упередженнями чи стереотипами, чого й не жалию. Я сам мусив доростати до УПА.

Як у Польщі доростається до УПА?

Я довго-довго жив на такому “острові несвідомости”, яким було маленьке село

Єсьоново біля Пененжна Браневського повіту. Там жила моя та ще дві родини - єдині українські краплини серед поляків. На щастя, мої батьки не приховували своєї українськості, возили мене до церкви, трималися при своїй мові. Однак батько ніколи не зачіпав справи УПА. Аж під час студій у Ольштинському університеті, а докладніше, коли я студентом історії поїхав у 1975 році на свій перший рейд „Карпати”, пережив там певний шок, бо почув рідні пісні, а між ними й пісні про УПА, зустрів молодь, що говорила між собою своєю та моєю українською мовою.

Може бути дивним моє ствердження, але як на студента історії моє знання про історію українського підпілля було дуже слабке. Як узяти до уваги те, звідки я вийшов до проблематики історії українців у Польщі й те, що досі вдалося мені зробити, то сам назвав би це марафоном у спрінтерському темпі.

Прослідкуймо цей марафон в трох меншому темпі...

Я поїхав на рейд „Карпати” в 1975 році, раніше не маючи ширшого контакту з українцями. Як не дивно, але хоч до школи в Ґурові Ілавецькому мав я 30 кілометрів, то батьки мене туди не послали, отож учивсь я в польському ліцеї, а не в українському. На рейді від співу пісень швидко перейшлося до розмов про минуле. На наступний рейд треба було вже якось підготуватися, бо треба відзначити, що тодішні студентські рейди характеризувалися доброю едукативно - історичною підготовою. Отож зрозуміло, що мусила появитися тема УПА.

Однак після студій мої історичні зацікавлення пішли в напрямку історії української преси в міжвоєнній Польщі. У Інституті літературних досліджень Польської

академії наук якраз був потрібний історик зі знанням української мови та схильний працювати з джерелами.

Як функціонував упівський етос чи переказ серед нашої студентської молоді в II половині 70-х та на початку 80-х років.

Наш контакт з упівським переказом був досить наївний, законспірований, а це останнє слово наприкінці 70-х років функціонувало щодо цієї справи досить реально. Пам'ятаю, що на рейдах за нами стежили, їздили вопісти, контролювали дозволи на перебування в прикордонній зоні. А після рейду кожен з його учасників, я так само, був викликаний на розмови до Служби безпеки, де дуже докладно випитували в нас, хто, де, куди йшов, що говорив, чому їздимо на ці рейди. Бували й прямі провокації. Наприклад, у Кومانчі чи в інших місцевостях на стінах, мурах появлялися Тризуби, які нібито мали ми малювати. Треба було бути дуже обережним.

А ви самі ототожнювалися якимось способом з повстанським минулим тих земель, куди їздили влітку мандрувати?

Не надто, це радше була дуже файна пригода, час перших любовних переживань серед своїх. Контекст УПА, питання патріотизму стояли на дальшому місці, але це між нами таки було, бо, з другого боку, ніяк не могло не бути. Спомини мали радше романтичний, ніж якийсь практичний характер, ми були недозрілі, мали замале знання й більшість з нас була вихована таки на польській антиупівській літературі.

Студентські рейди рідними землями чи, інакше беручи, землями, де існувала колись УПА, стали приводом до того, щоб під час

воєнного стану в Польщі висунути проти мене та інших звинувачення в націоналістичній діяльності. Судило нас „наше” УСКТ. На вулиці Черняківській, де сиділо Головне правління, відбувся регулярний суд. Судило ГП на чолі з Євгеном Коханом, присутній був представник Служби безпеки пан Зайонц, який опікувався УСКТ, а також представник Центрального комітету партії пан Клімек. Одним з закидів було організування рейдів та „поширювання націоналістичних ідей”. Звинувачень було набагато більше, а всі мали виявляти антидержавний, антикомуністичний та, ясна річ, антипольський характер нашої участі в рейдах.

Оскільки я не покаявся, на другому засіданні цього ж суду виключили мене з УСКТ як несоціалістичний елемент. „Судді” наголошували аспект спроб реабілітувати УПА, поширювати її ідеї тощо, що різко звучало в устах голови ГП УСКТ Євгена Кохана.

Уже ці два засідання могли відібрати в тебе бажання займатися в майбутньому тематикою українського повстанського руху в Польщі і ходити „хисткими” теренами історії Закерзоння, тимчасом сталося цілком інакше, ввслід чого потім називають тебе „апологетом УПА”.

На початку досліджень провідною темою була для мене Акція „Вісла”. Вона появилась в ході праць ведених у Інституті літературних досліджень Польської академії наук. Інститут якраз здійснював тему, присвячену національним меншинам у Польщі. Очолював її проф. Францішек Ришка, був 1983 рік. Ішлося про те, щоб встановити стан знань про національні меншини в Польщі. Тема була не на часі,

принаймні для цензури, отож тему названо так: „Національна тотожність етнічних та віросповідних груп і асиміляція польської політичної культури”. Таким чином можна було мати доступ до всіх архівів. Я цікавився українською темою. Не маючи великого знання, як уже й сказав, став досліджувати стан відповідної літератури та архівні засоби. Після року часу я вже досить добре вивчив стан джерельної бази, між іншим, виявив чимало документів про Акцію „Вісла”, а також про УПА. У рамках програми моя праця закінчилася виготовленням відповідного звіту, однак мої зацікавлення не закінчилися. Працюючи в ІЛД ПАН, я вже на власну руку як докторант і стипендіст їздив по всіх архівах, з чого потім повстала моя перша „апологетична” книжка: „Акція „Вісла”, в 1993 році. Тут цікавинкою хай буде те, що ця книжка виникла технікою живцем почерпнутою від Нестора - літописця: оскільки не було ще ксерокопіярок, я документи переписував рукою.

Наче при нагоді праці над цією публікацією зібрав також матеріали, які потім вийшли у двох томах як „Репатріяція чи депортація”. Саме тоді я знайшов також матеріали про репресії щодо членів українського підпілля в Польщі. У вересні 1990 року я став їх друкувати в „Нашому слові” як перший в історії список українців засуджених на смертну кару, страчених і померлих в польських в’язницях у 1944 - 1956 роках.

Праця над цим списком, якого друк тривав понад два роки - це був для мене певний зламний момент. Але не тільки для мене, бо також для читачів тижневика. Саме це почало відкриту дискусію на тему УПА, репресій тощо.

Це взагалі був перелом щодо способу присутності проблематики УПА серед нас усіх, а зокрема серед живих свідків тодішніх днів на Закарзонні та в польських в'язницях.

Публікація цього списку була для українців у Польщі шоком. Він викликав тисячі листів. По-перше, виявилось, що протягом 3-4 років у Польщі засуджено й страчено понад 660 українців. По-друге, люди вперше дізналися, де, коли і як їх страчено. На жаль, і досі не відомо, де спочивають наші жертви. По-третє, слово УПА ставало поволі нормальним як для нас, так і поляків. Пам'ятаю довгі розмови в редакції „НС”, яка на список погоджувалася, але не на псевдоніми в ньому, бо псевдоніми прямо асоціювалися з УПА. Ішлося про добро газети, бо не було відомо, чи за цей список не постраждають її фінанси або щось інше. Однак я переконував і, урешті, переконав. Отож потім став друкувати список вояків УПА поляглих у боях на Закарзонні, а цей список - понад 500 біограм - у 1995 році появилася книжкою як перший том „Повстанських могил”. Раніше, у 1992 році, у 22 томі „Літопису УПА” я надрукував вироки 315 вояків УПА засуджених на смертну кару і ув'язнення Військовим судом Оперативної групи „Вісла” та секретну кореспонденцію цього суду. Ці списки й документи, по суті, закривають тему репресій щодо вояків УПА з тактичних відтинків „Лемко”, „Бастіон” та „Данилів”.

Однак твоя пригода з УПА тривала далі. Була це також пригода з різними архівами, про які переважно відомо було те, що важко отримати до них доступ. Як тобі вдавалося в них працювати?

Капітальне значення мало те, що вдалося мені дістатися й працювати в архіві Управи охорони держави, тобто Urzędu Ochrony Państwa. Його директором став якраз тоді Кшиштоф Козловський, посол, редактор „Тигодніка Повшехного”, якого я особисто знав. У цьому архіві знайшов я архів УПА, що в 1947 році був захований командиром VI Військової округи „Сян” Мирославом Онишкевичем - „Орестом”. Він упорядкував його під час свого ув'язнення, чим поклав певні підстави під ретельне дослідження історії УПА в Польщі. Нині цей архів - найцінніше джерело в даній темі.

А що з архівом Закардонних частин УГВР, куди потрапляли також документи з терену Закарзоння?

Це також архів неоцінімого значення, спершу містився в Мюнхені, потім перебрала його від УГВР редакція „Прологу” й примістила в Нью-Йорку. Нині, після смерті Миколи Лебеда, цей архів недоступний, практично для істориків не існує. Це одинокий архів з документами УПА, до якого мене не впустили, і то свої, українці. Щоб уявити собі його вартість для досліджування історії українського підпілля, скажу лише, що до цього архіву потрапили всі звіти і кореспонденція, копії всіх підпільних видань, просто все, що зв'язкові і кур'єри перенесли з Закарзоння і України на Захід.

Коли три роки тому я поїхав до Нью-Йорку, щоб вивчити ці документи, почув, що нібито їх уже просто немає, а ще хтось інший сказав, що нібито якась приватна особа, якої прізвище всім відоме, забрала собі цей архів до хати і нікому не дозволяє ним користуватися, бо ще не дозріла на це пора. Це ж скандал.

Чим тоді пояснити появу багатотомного „Літопису УПА”, видаваного Об'єднанням колишніх вояків УПА в США і Канаді та Товариством колишніх вояків УПА ім. ген. Т. Чупринки в цих же державах?

„Літопис УПА” - це видавництво, яке видає спогади, пісні, а ще й документи, проте щодо способу публікації документів у мене досить скептичне становище, бо вони появляються без належного редакційного опрацювання, нема приміток, не розшифровуються псевдоніми, не подається сигнатур, звідки вони почерпнуті тощо. Так видавати документів не можна, бо тут треба дотримуватися встановлених наукою норм. Іншим аспектом способу діяльності „Літопису УПА” є те, що хоч обидві комбатантські організації розпоряджали великим архівним масивом документів, як хоча б згаданий архів ЗЧ УГВР, то все ж не видано досі ні однієї солідної монографії сотні УПА чи хоча б біографії командира, не говорячи про монографії окремих Військових округ чи тактичних відтинків, чи цілої УПА. Був на те час, можливості - прямо необмежені. Це викликає жаль і протест, а також питання, як довго цей архів буде недоступний для науки. Коли я відвідую польський архів, мене там трактують нормально, не було польського архіву, куди мене не впустили б працювати, хоч і знають, чим займаюся та хто я за національністю. А от у Нью-Йорку мені сказали: „не пора і не час”. Цікаво, які таємниці скриває тамтешній архів, що, можливо, могли б скомпромітувати УПА та взагалі історію українського підпілля. Тимчасом давно вже назріла потреба написати правдиву історію УПА, а не можна цього зробити... через спадкоємців архіву УПА.

Під час конференції в Красичині під Перемишлем, присвяченої 55-ій річниці акції „Вісла”, виникло питання того, хто є польським істориком, а хто українським. Зокрема цікаво це питання звучить щодо істориків української національності, громадян Польщі, до яких і ти належиш.

Такі проблеми на поважних історичних конференціях досить незручні. У нормальних європейських країнах не вводять національного критерію щодо громадян цих країн, які виконують якусь професію, навіть професію історика.

Я насамперед польський історик: тут я народився, тут живу як громадянин Польщі, тут працюю як історик. Якщо хтось хоче знати про моє національне походження, я відкажую: я українець.

Польські „учені” чи публіцисти, автори таких питань, мають на меті перш за все спричинити підозру щодо мене чи, наприклад Романа Дрозда, що він як „українець” чи „український історик” у Польщі необ'єктивний. З другого боку, нема об'єктивних істориків, кожен якимось способом суб'єктивний. Коли пишу про депортацію, то стараюся представити це насамперед так, щоб письмо було максимально об'єктивне, доступне для кожного читача, але разом передавало суть терпіння чи мартирології людей.

Гляньмо на практичне функціонування такого історика хоча б на організованих ще недавно конференціях „Польща - Україна: важкі питання”. Організували їх Об'єднання українців у Польщі та Світова спілка воїнів Армії Крайової. ОУП погодилося, щоб українську сторону представляло виключно середовище істориків з України. Натомість польська сторона висунула лише істориків-поляків.

Це все довело до такої парадоксальної ситуації, що при розгляді питання акції „Вісла” та УПА на Закарпатті не були присутні - бо не були запрошені - ані я, ані Роман Дрозд, ані інші польські історики української національності. Потім один з польських істориків навіть сказав мені, що відбувся такий торг: ОУП погодилося не запрошувати мене, Дрозда чи Сивіцького, якщо поляки не запросять Пруса чи іншого такого „рівня” польських істориків. Якщо це правда, то це мені дуже принизливе.

І ось наступний момент з праці польського історика українського походження в Польщі. У ході згаданих конференцій при темі жертв по обох боках конфлікту, українська сторона не мала нічого сказати, бо рівень її знань про кількість убитих польськими форміями українців, про акції АК на Холмщині, про пацифікації ВП в Бескиді дорівнював нулеві. Натомість польська сторона виступила зі знаменито підготованими доповідями. Результат цього, крім історичної правди, такий, що потім польська сторона отримала щось 100 тис. доларів на дальше досліджування своїх жертв на Волині та в Польщі, а українці не отримали ані гроша на документування своїх втрат на Закарпатті.

Розгляньмо тепер деякі термінологічні питання, тому що питання відповідних слів, понять чи назв досить клопітливе в цій проблематиці та завдало їй уже багато втрат. Яким поняттям найкраще передати те, що сталося між українцями та поляками на Закарпатті в 1944 - 1947 роках, це була війна, конфлікт, зудар, пацифікація?...

Це була етнічна чистка, це найвідповідніше слово і передає характер

цього зудару від самого його початку. На Холмщині це було видно вже в 1942 та 1943 й наступному роках. На державному рівні натомість, після того, як закінчилася війна й стали відомими обриси польської держави, уже не було таємницею, що польська сторона зробить усе, аби довести до витіснення українців з південного-сходу країни. Залишилося таке питання: яким методом? Українці могли-бо виїхати під тиском адміністративних заходів, могли бути насильно депортовані, могли бути й вибиті, це в остаточному разі, коли б не помогли два перші способи. І от від весни 1944 року основним чинником у вирішенні питання присутності українців на їх землях було крайне націоналістичне польське підпілля, яке вбивало цивільну людинність і палило села згідно з кличем „Українці за Сан!” Від вересня 1945 року включилося в це ідентичним способом регулярне Польське Військо, спрямоване на ці терени виселювати українців до УРСР. У випадку українців у Польщі маємо певний абсолютний свенемент - стремління остаточно розв'язати українське питання доведено до поєднання націоналістичної та комуністичної ідеологій, тому що обидві ставили собі на меті побудову однаціональної держави. Українці були перешкодою на дорозі до цього й треба було їх позбутися.

Етнічна чистка набрала характеру війни, тому що українці не хотіли бути вівцями, схильними добровільно йти на заріз. Якби на появилася УПА та збройний опір - проблема українців була б розв'язана протягом півроку. Адже перший термін закінчення депортації до УРСР припадав на кінець 1944 року. Справжній її кінець припав аж на червень 1946 року, причому третина тодішньої польської армії була кинута на

To Why 6 October
from the 1945-1947 period

південний схід країни, де кілька дивізій день-у-день облягали українські села та насильно виселювали їх мешканців. І саме на базі тих загрозених як спершу польським підпіллям, так згодом комуністичним військом молодих людей з Надсяння чи Лемківщини рекрутувалися упівські сотні. Їх походження, їх прив'язаність були такі великі, що процес етнічного вичищування затягнувся на три роки, замість на плянованих шість місяців. Акція „Вісла” була фіналом цієї етнічної чистки.

Якщо вчитатися в документи, то зокрема в другому етапі чистки видно навіть на лексичному рівні, скільки разів та в яких різних комбінаціях повторюється слово “чистка”: „oczyszczanie terenu”, „obczyszczanie terenu”, „powtórne kontrolowanie terenu”...

„Етнічна чистка” - це не мій термін, це, як я представив, елемент термінології Війська Польського в його документах. Наприклад, у одному з опублікованих мною документів з 1946 р. писалося: „tereny, w których operowało wojsko, są już prawie oczyszczone z ludności ukraińskiej. [...] W obecnej chwili wojsko kontroluje jeszcze raz teren, odstawia na stacje załadowcze resztki pozostałej i złapanej w obławach ludności. Wsie są prawie puste”.

Така ж термінологія появляється в документах польського римо-католицького духовенства, м.ін., у документах тарнівського єпископа Я. Степи, який пише до прем'єр-міністра В. Ціранкевича та до В. Гомулки листи, а в цих листах стверджує, що завдяки співпраці спільними силами війська, безпеки та Костела довершено в 1947 році „репольонізацію Східніх Кресів”. Що в історичному контексті значить тут слово „репольонізація”? Ніщо інше, як очищення цих Кресів, зокрема Лемківщини, з українського елемента, корінної людности.

Без чистки репольонізація не була б можлива. Однак це була кривава репольонізація. Її поляки соромляться й будуть соромитися ще довгі роки, а Римо-католицький Костел супроти слів тарнівського єпископа колись буде змушений взяти слово й українцям, зокрема лемкам щось пояснити в цій справі.

Які результати принесла репольонізація польській державі, народові та й Костелові?

Мізерні, утрималися державні кордони, проте акція заселювання цих Кресів польською людністю провалилася. На місцях українських сіл не виникли польські села, на місцях церков не вирости костели. Це не була репольонізація, а просто руйнування, нищення. Нині на руїні української цивілізації ростуть ліси, кущі, трави.

У польській літературі довго втримувався термін „злочин” на визначення діяльності УПА. Нині в дослідженнях об'єктивних польських істориків цей термін появляється також не аж так рідко. Тимчасом про бойові дії АК щодо німців чи й українців таке визначення не вживається.

Це складне, але дуже важливе питання. На мій погляд, там, де справді мав місце злочин, а не бойова акція, треба його назвати злочином. Наприклад, якщо мало місце вбивство українських цивілів польським партизанським відділом, хоча б АК, то треба це назвати злочином, а не “відплатною акцією” чи так званою „акцією у відповідь”, як це елегантно пишеться українською мовою.

Жертви треба порахувати - це насамперед, а коли будемо займатися вже

іншими справами, не може бути так, що польські жертви Волині - добрі, що це результат озвіріння їх убивць і так далі, а те, що на терені Закарпаття впало неживими тричі більше українців від поляків - це лише результат відплатних акцій чи акцій у відповідь. Жаль, але якраз такі тенденції мають збірники з конференцій *Польща - Україна: важкі питання*.

Що так діється - не дивуюся, бо питанням не лише об'єктивності, але й моралі є те, що в цих конференціях беруть участь бувші вояки АК з 27 Волинської дивізії АК, що в її складі був, між іншим, відомий батальйон „Кривава заграда”, тобто „Krwawa Łupa”, а він вбивав масово українців та палив наші села. Виникає питання: чому на конференції не стало представників УПА чи ОУН з Волині чи Холмщини? Однак виникає і відповідь: польська сторона наперед прийняла тезу про злочинний характер УПА. До цієї тези треба було потім тільки назбирати фактографію, а це при пасивній поставі істориків з України.

Очевидно, це матиме в майбутньому дальші негативні наслідки. У липні 2003 року відбудуться відзначення подій на Волині в 1943 році. Поляки вже створили підготовчі комітети, заручилися участю високих державних осіб, готують важливі видання. Тимчасом українці в Польщі готуються до цієї дати та зв'язаних з нею подій мізерно, а українці в Україні цілком пасивні або й байдужі. Виявиться, що польська сторона гарно розіграє картами минулого, які буде свідчити в її користь, а не історичній правді. Закріпиться образ поляка-жертви та українця-різуна.

Що більше, може цілком явним стати те, що для багатьох поляків участь у Акції „Вісла” - це привід до гордості. Адже нині

в Польщі ціле комбатантське середовище, ще недавно маючи вписані у своїх документах заслуги за боротьбу проти т.зв. реакційного (?) польського підпілля, тепер може зберігати комбатантські права на підставі запису про участь в акції „Вісла”, поборюванні УПА! Задля цього польський парламент навіть відповідно змінив законодавство. Тут заново об'єдналися різні орієнтації: Військо Польське, комуністична і антикомуністична служба безпеки, міліція, Армія Крайова тощо. Цікаве, правда? Тим більше, що українські в'язні концентраційного табору в Явожні не мають абсолютно ніяких прав не лише до реабілітації, але й фінансової допомоги. Однак цілком незрозумілим є те, що так само діється в Україні: після 10 років самостійності воїни УПА далі не мають визнання та комбатантських прав!

Вертаючи до питання вже не так термінологічного, як зачепленого при цій нагоді питання конференцій *„Польща - Україна: важкі питання”*, слід ствердити, що змарновано при їх нагоді і той факт, що якраз тоді варшавський історично - документаційний Осередок „Карта” при співпраці з Українським архівом склав програму, спрямовану на встановлення кількості жертв по обох сторонах конфлікту. Це сталося тому, що українська сторона не зробила ніяких заходів, щоб отримати фонди на здійснення програми. Наприклад, Об'єднання українців у Польщі, на відміну від польської сторони, ні разу не склало проекту для Комітету наукових досліджень на фінансування документування українських жертв польсько-українського конфлікту, отож також не отримало досі на ту ціль ніяких фондів. Натомість Світова спілка воїнів АК як співорганізатор конференцій і Осередок „Карта” отримали

400 тис. золотих на документування своїх жертв, завдяки чому були опрацьовані й видані книжки Семашкі „Народовбивство українських націоналістів на польській людності Волині”. Смішне, але саме з цієї суми, як згодом виявилось, українська сторона на документування своїх жертв на території Польщі отримала... аж 6 тисяч золотих! У рамках Українського Архіву” за ці гроші я опрацював і ввів до спільної польсько-української бази інформації про перші три тисячі прізвищ українських жертв. Працюю над даною темою далі, хоч це вимагає коштів, яких у мене ж нема. Нині в цій темі ситуація така, що по польському боці працює штаб людей, а з українського боку я сам. В Україні ніхто питанням не цікавиться.

І вийде, що УПА насамперед убивала, вдавалася до злочинів тощо, а не воювала за самостійну Україну та волю людей, українського народу?

Не знаю такого збройного підпілля, яке не вбивало б, включно з польським підпіллям. Війна деморалізує - це наступний чинник убивств. А психіка людська штовхає до відплати жертвами за жертви, так твориться закрите колесо убивств.

Я не погодився і не погоджуюся з поглядом, нібито українське підпілля вбивало польську людноість на Закарзонні. По-перше, ні один командир відділу УПА не мав права здійснювати бойові акції чи смертні вироки на цивільній людноість. По-друге, існувала Служба безпеки ОУН, яка була в одній особі водночас поліцією, прокуратурою та судом, а нерідко і катом, який виконував виданий самим собою смертний вирок. Зосередження цих трьох функцій у одних руках мусило вкінці довести

цю структуру до деформації. Служили в ній люди найбільш політично та організаційно досвідчені, свідомі, освічені, проте й вони не встереглися перед тягарем постійних підозр. Це доводило інколи прямо до абсурдів, а не лише злочинів. До речі, від СБ постраждала більшою мірою українська людноість, ніж польська. Ця проблема досить делікатна, однак вона видна в архіві Петра Федоріва - "Дальничка", референта Служби безпеки на цьому терені, а також несміливо прозирає з листів цивільних людей до Українського Архіву. Її треба було б обов'язково роз'яснити: це тінь, що падає на УПА, обтяжує її кров'ю невинних людей, а не повинна.

По-третє, існує проблема самої статистики, просто кількості польських жертв. У публіцистиці польської сторони функціонують цифри 1 мільйона вбитих поляків, 800 тисяч, 500 тисяч. Разом з появою першого видання праці Семашки вона змінилася до 60-70 тисяч, у останньому, найновішому подається вже цифра 35 тисяч, а тих, які продукоментовані по прізвищі -19 тисяч. Уже видно обриси критичної для польської історіографії ситуації неможливості погодити перші цифри з останніми. А саме цими першими довгі роки „фашеровано” польську молодь, усю громадську опінію. А може виявитися, що стереотип українця-різуна цілком неоправданий, фантастичний.

Для мене віддавна однозначним є те, що УПА насамперед воювала за волю України, за відновлення української держави, у обороні вбиваної української людноости, а не задля вибивання польської цивільної людноости. Правда, було і так, що вбивала. Так сталося, наприклад, на Холмщині, але в

ситуації цілком критичній, коли польське підпілля спалило кількадесят українських сіл та вбило понад 4 тисячі людей. Це справді були відплатні акції УПА, проте їх причини аж надто очевидні.

Узагальнюючи: УПА воювала не так „проти”, як „за”?

Якщо йдеться про УПА на Закерзонні, то не можна сказати, що вона воювала проти польської держави чи проти польської людности. Вона воювала проти комуністичної системи в цій державі, проти конкретних органів цієї системи - військ Корпусу внутрішньої безпеки, Управи служби безпеки, Війська Польського, а проти них боролася також кількадесят тисяч вояків польського антикомуністичного підпілля.

Інше питання: чи УПА на Закерзонні боролася за вільну Україну на цьому терені. У офіційних документах та у свідомості вояків була вписана боротьба за вільну Україну. Проте практично це була боротьба за перетривання, за життя, за фізичне існування українців на своїх історичних землях від Лемківщини через Надєсяння по Підляшшя. Зважмо, що боротьба йшла вже у 1942 - 1944 роках, коли ніхто не знав, як будуть виглядати післявоєнні кордони Польщі як держави. Ясна річ, польська сторона бачила їх у розмірах з-перед 1939 року, а це й було одним з поштовхів для українців, які ніяк не бажали вертатися до передвоєнної ситуації й статусу громадян другої чи третьої категорії.

Коли встановлено польсько-совітський кордон у 1944 році, боротьба УПА була спрямована на збереження української етнічної території, отож проти депортації до

УРСР, а також за вже вказане перетривання.

Важливо підкреслити, що УПА на Закерзонні мала у своєму складі вояків місцевого походження. Вона нізвідки сюди не прийшла, вона зродилася на цій, а не іншій території. На Холмщині в УПА служили холмщаки, на Лемківщині — лемки. На початку холмські відділи навіть називалися Українською народною самообороною. Холмщина взагалі є евенементом щодо виникнення УПА, тому що перед війною переважні впливи мали там українські комуністи, отож ОУН нелегко було переконати холмщаків до своїх ідей. Натомість легко замість них зробило це польське підпілля масовими вбивствами.

Якщо поширити холмську схему подій на ціле Закерзоння - отримаємо пояснення причини українсько-польської війни на ньому в 1944 - 1947 роках?

У випадку цілого Закерзоння маємо поєднання кількох чинників, які склалися на виникнення УПА та її боротьби. Найосновніші це: спонтанний опір місцевої української людности проти терору та депортації, який викликав потребу створити регулярну збройну формуцію, здатну на спротив польській стороні; постава тодішніх польських політичних еліт різних орієнтацій, які прямували так чи сяк остаточно вирішити українську проблему у формі етнічної чистки; побудова Організацією українських націоналістів української політично-мілітарно-адміністративної системи на своїх теренах як елементу майбутньої, як писали тоді, Української Самостійної Соборної Держави.

Треба сказати, що ОУН взагалі запізно почала творити УПА. Польська сторона

покликала свою збройну підпільну силу вже в вересні 1939 року, а після різних перетворень, на початку 1942 року вже об'єднує їх у знаменито зорганізовану багатотисячну Армію Крайову. УПА так насправді почала творитися як поважний мілітарний почин щойно на початку 1943 року і лише на Волині. У Галичині цей процес почався ще пізніше, бо восени цього року. Кілька місяців пізніше на цих теренах уже була могутня совітська армія. Тому УПА під організаційним та мілітарним оглядом не мала часу не лише скріпитися, але просто у багатьох округах навіть створитися, як це встигла зробила польська АК.

Політичні концепції ОУН не встигали за засобами для їх практичного здійснення. Видно прірву між програмою та її реалізацією. Тимчасом події не стояли на одному місці?

Так, на ідеологічному рівні діялося дуже багато, а хтозна чи навіть не забагато, тому що сварки, розколи в ОУН напевно опізнювали її визрівання до створення мілітарної сили. Тут треба віддати належне Тарасові Боровцеві - „Бульбі”, який на Волині першим став творити збройну силу українського народу, спрямовану проти німців, саме під назвою Українська Повстанська Армія.

Можна сказати, що УПА не виникла в силу теоретичної концепції ОУН, але радше під впливом таких, а не інших обставин. Це навіть видно з того, де УПА існувала, а де ні: існувала там, де був антиукраїнський терор, чи то німецький на Волині, чи польський на Закерзонні тощо.

Найкраще на цьому фатальному запізненні вийшло наше Закерзоння - воно

мало час. Фронт прийшов до нас найпізніше, отож підпілля могло організаційно дозріти, набрати сили. А і так відомо, що перші напади польського підпілля в Надсянні застали українську сторону цілком безпорадною та безборонною...

Підпілля на Закерзонні було потім прекрасно зорганізоване, прямо зразково, якщо йдеться про політичну структуру, а мілітарна організованість була ще краща. Це ж саме відноситься і до адміністративної структури та всього господарського запілля. Як на мене, був це в тодішніх обставинах ідеальний модель, на його основі можна було ставити підвалини української адміністрації та держави. І такий був також задум.

Цікавою рисою УПА було те, що це була партизанська сила політичного походження, створена ОУН, тобто партією, а не урядом, якого українці тоді не мали. Для порівняння: АК мала за собою еміграційний, але легальний уряд і підпільний парламент, який представляв кілька головних польських політичних партій. Проте й ОУН треба тут віддати те належне, що вона взагалі протривала та ще спромоглася на мілітарний динамізм. А що УПА має цей генетичний „оунівський шрам” - це вже інша справа. Просто тоді не було іншої української політичної сили, яка взяла б на себе це діло з такою детермінацією, як зробила це ОУН.

Щоб визначити польський опір в Польщі в час війни, польська історіографія має термін „польська підпільна держава”. А як цілісно назвати український бік такого ж опору? Заразом застерігаюся перед значною кількістю пропонованих Вам порівнянь з польською історією, що могло б загрожувати

методології досліджень над УПА чи ОУН. До таких порівнянь чи, може, зіставлень поштовхує мене наш контекст: розмовляємо в Варшаві та переважно про українсько-польські справи на Закерзонні.

Вертаючи до питання: у різних споминах можна зустріти поняття „української повстанської республіки” в Сяновому коліні між Сяноком - Диновом - Перемишлем у 1945 році...

У мікрошкалі - так, але не в макрошкалі. Цей час і ця ситуація на згаданому терені мають чисто символічне значення та віддзеркалюють радше мрії чи амбіції, а не справжній стан справ. У польському випадку існувала вся структура від уряду по сільського солтиса, а в нас не було ж уряду й далеко не вся Україна була охоплена цією „повстанською республікою”. УГВР створилася надто пізно й не мала часу, щоб розвинутися в державну структуру.

Якщо на загальноукраїнську політичну арену - УГВР - було запізно, то створення на два роки раніше УПА можна дивитися як на акт інтелектуально значною мірою недозрілий.

УПА творилася на повну силу в час, коли було вже чути гук совітських гармат. У її творенні було щось з романтичної самозаглади. І знову: щось подібне зробили й поляки, коли вирішили присвятити тисячі людей в Варшавському повстанні, аби боронити країну перед більшовиками. Провід ОУН знав, що тих кількадесят тисяч озброєних чоловік не зможуть результативно протидіяти мільйонам бійців Червоної Армії, переможниці Вермахту. Отож ішлося насамперед не так про

мілітарну, як політичну маніфестацію волі до самостійної держави, незалежності українського народу з розрахунком на те, що пролита кров колись принесе добрий плід. Зрештою: так потім сталося.

А ще зважмо й те, що альтернатива була тоді справді мізерна. Вернутися під Польщу з усіма негативними наслідками такого стану - це в польській концепції, якої ОУН не брала на увагу, так само народ. Була й совітська концепція, яку українці аж надто добре пізнали в 1939-1941 роках. Обидві були неукраїнські.

А от як усвідомлення тодішньої ситуації виглядало на Закерзонні. Мирослав Старух - „Стяг”, провідник ОУН на Закерзонській край, пише у своїй інструкції з 10 квітня 1947 року: *Ми знаємо, що перед нами є лише перемога або смерть не в значенні тільки бойового клича, як прийнятий цей заклик у світі, але в значенні дослівної невідхильності дійсності. Ми знаємо, що не маємо з чого вибирати, і не хочемо нічого вибирати. Ми раз виступили на боротьбу, знаємо, що наші ідеали і наші цілі більші від усього на землі, дорожчі нам за саме життя. Тому ми не знали, не знаємо і не будемо знати жодних вагань, і в жодній найвищій ситуації, хоч би з нашої великої армії революціонерів мала остатись тільки горстка непримиримих, то і тоді ми певні таки будемо, що остаточна перемога буде таки за нами й нашими ідеалами, бо вони єдиноправдиві, єдинотривалі в довгій перспективі політики.*

Перед „Стягом” стояла одна з названих двох „альтернатив”, але він міг також боротися, хоч тоді вже знав про акцію „Вісла” та безвихідність ситуації. Вибрав боротьбу, як і ціла УПА.

Недавно в архіві в Ряшеві знайшов я обсмалений вогнем і димом зошит з ручно написаною назвою *Дневник*. Було колись на Україні. Його автором є Мирон Кудлайчук, один зі „Стягових” близьких співпрацівників. У цьому „Дневнику” є цікавий опис того, як провідник „Стяг” ставився до перспективи близького кінця боротьби на Закарпатті. Автор польською мовою пише в ньому так: *O postawie „Stiaha” wobec zmiany sytuacji i trudnych warunków bytowych mogę powiedzieć co następuje. Nie znam faktycznie postawy „Stiaha”, gdyż jako przełożony on nie śmiał nigdy wykazywać przede mną, swoim podwładnym, momentów ewentualnego załamania się. Przeciwnie, był on zawsze wesoty, śmiał się ze wszelkiej biedy, nie znosił tych, którzy załamywali się i przejmowali się ciężką sytuacją. Często kroć wskazywał na to, jaką wielką robotę my jako organizacja wykonaliśmy, jak dalece spopularyzowaliśmy sprawę walki wyzwolenia narodu ukraińskiego, że to powinno napawać nas dumą i chwałą, że wobec tego i umrzeć nie jest straszne. Zresztą, uważał on, jeżeli nawet jutro mam zginąć, to dlaczego dziś mam rozpaczać, czy to pomoże? Lepiej być wesotym i umrzeć ze śmiechem na ustach. Przy każdej sposobności pocieszał nas, podtrzymywał na duchu, sam zawsze był wesoty. Sprawy ciężkiej sytuacji nigdy nie traktował tragicznie. Według niego i tak „żyjemy na kredyt”, gdyż wobec tego, że tak dużo rewolucjonistów zginęło, my, którzy jeszcze żyjemy, mamy duże szczęście. Sprawy stawiał tak, że każdy powinien być gotowy w każdej chwili zginąć „za sprawę” i nie przejmować się możliwością śmierci.*

„Стяг” усвідомлював тяжку ситуацію в 1947 році, однак не вжив провід ОУН та командування УПА не знали в момент творення Закарпатського краю та VI Військової округи „Сян”, що виставляють тамтешню структуру ОУН та вояків УПА на ситуацію камікадзе? А, може, інакше: яка мала бути й була роль закарпатських структур опору в концепціях керівництва повстанської боротьби? Я розумію „романтичну самозагаду”, але спробуймо це зраціоналізувати, якщо взагалі можна. Навіщо, мовляв, раціонально беручи, творити візію самостійної України в ситуації приреченості тих, хто мав її досягти?

Для польської держави УПА не було основною проблемою. Так само Польща не була основною проблемою для ОУН та УПА. Державна система всю свою енергію спрямовувала проти української цивільної людності. Дивізії ВП йшли насамперед виселювати її, а вже потім поборювати УПА. Поганявшись за цивілями, вступали в бойовий контакт з УПА, коли ця не дозволяла виселювати своїх батьків чи братів. Так було в 1945 й 1946 роках, але так само було й під час Акції „Вісла” в 1947 році. Якщо польські державні чинники справді хотіли позбутися УПА, то могли це зробити набагато швидше та без таких жертв, які мали місце по обох боках. Моя загальна теза тут така: УПА була знаменитим претекстом, щоб позбутися українців з Польщі. УПА становила дзеркальне відбиття польської політики щодо українців як цілості. Коли загострювалася політика щодо людності, росла силою УПА, а тоді зростали репресії щодо українців. Адже видно, що, наприклад, коли припинилося виселення в 1946 році, то й дії УПА

припинялися, вона ставала менш потрібна, у якійсь мірі як збройна діяльна сила деморалізувалася, бо не мала цілі для боротьби. Це знаємо з польських військових звітів зламу 1946/1947 років.

Після закінчення депортації до УРСР був певний перехідний а навіть зламний момент, який не був використаний обома сторонами. УПА опинилася в іншій ситуації, можна було подумати про реорганізацію структур та іншу тактику еventуальної дальшої боротьби. А польська сторона могла задуматися над альтернативним вирішенням справи. Можна було застосувати амністію також до УПА, як це сталося щодо вояків АК. Однак такої пропозиції не представлено. Не було такого бажання, конфлікт мав тривати далі - а винна цьому була польська сторона. Адже 24 липня в 1945 році, на її запрошення, до Варшави приїхали представники українських суспільних організацій. Вони представили польській стороні глибоко продуману й демократичну концепцію функціонування українців у новій польській державі. У ній не було мови про збройний опір. Мовилося про працю, про влаштування життя як громадян, проте ця пропозиція була урядовою стороною відкинута. Не минув майже місяць від цього моменту, як на українських землях появились три дивізії ВП. Від 3 вересня вони почали насильно виганяти українців до УРСР.

ОУН прийняла б таке вирішення справи, зроблене понад нею?

Українське підпілля усвідомлювало, що такої пропозиції не буде, навіть не сподівалося на неї. Отож і само не могло бути навіть теоретично готове її прийняти чи зважувати. Зрештою, навіть якби пропозиція виходу з підпілля була представлена, а зробили це комуністи, то ОУН би на неї не

погодилася. Це ясно видно з писань „Стяга” та „Орлана”, провідників цього підпілля.

Був щодо цієї справи такий випадок, що восени 1946 року Оперативна група ВП „Ряшів” розкинула летючки, адресовані упівцям. Була в них пропозиція здаватися, обіцялася безкарність та переїзд на легальних документах на Західні землі тощо. Однак ці летючки викликали занепокоєння серед політичних чинників у Варшаві. До речі, з українського боку якогось „позитивного” відгуку на цей захід не було.

Висновок такий, що обидві сторони були на себе приречені та з повною свідомістю невблаганного кінця продовжували боротьбу.

УПА у своїх засадах не мала вписаної капітуляції. Натомість комуністи з чисто тактичних і пропагандивних причин не могли собі дозволити інакше закінчити боротьбу з „українськими бандитами”, наприклад, проголошуючи амністію. Не цього зробили, бо „бандити” просто були їм потрібні. Нова комуністична влада дуже старалася дбати про свою легітимність, за народне ототожнення з її політикою, а що ж можна було знайти інше, народом схвалене, як не жорстоку політику щодо УПА і українців. Німців вигнано або замкнено в таборах, фольксдойчів покарано, залишилися українці. У зв'язку з цим комуністична пропаганда почала поширювати негативний стереотип українця. Він появляється як той, хто бореться проти Варшавського повстання, це жорстокий вбивця поляків на Волині. Твориться привид чергової загрози зі Сходу, з Бескиду. Влада швидко проголошує, що нічого іншого не прагне, як лиш забезпечити народові спокій виселяючи всіх українців. Звідси також пізніша жорстокість

військових судів, публічні страти вояків УПА, розвішування списків страчених на мурах міст, як робили це недавно німці з розстріляними поляками тощо. Під шум пропаганди, проте, здійснювано практичну етнічну чистку. Комуністи самі створили собі та українцям безвихідну ситуацію. Наслідок був такий, що УПА прийняла боротьбу та в ударі в мілітарно сильнішим противником, польською комуністичною державою, цю боротьбу прогала.

Багато думати дають, однак, такі голоси істориків-поляків, які переконують, що українська проблема в післявоєнній Польщі була б вирішена ідентично без огляду на те, яка ідеологічна формація мала б тоді владу...

Наскільки трагедія Закерзоння впливала з ходу українсько-польських стосунків у минулому, а якою мірою була твором суто комуністичним. Чи боротьба УПА могла наводити полякам на думку чергове козацьке повстання або прямо Коліївщину? Українці ж не від 1944 року чинили збройний опір польській державній присутності на своїх землях.

Комуністи розуміли, що у свідомості пересічного поляка існує Сенкевичівський образ кривавого гайдамаки родом із "Ogniem i mieczem". Вони свідомо використовували його у своїй пропаганді. Натомість напевно не посилалися відкрито у цій пропаганді на козацькі повстання з часу "панської Польщі", бо з ідеологічної точки зору це не могло бути їм корисне. Тим більше, що в радянській історіографії козацькі повстання возвеличувалися. Тим-то спиралися на найновіші елементи історії, так появився мотив постійної співпраці українців з німцями під час війни, видобуто СС „Галичину”, упівців названо фашистами,

Власов і Камінський миттю стали українськими націоналістами, які убивали поляків у Варшавському повстанні тощо. А Г. Сенкевич був ідеологічно несприйнятний, тож і нездоленний.

Часом здається мені, що війна на Закерзонні була остаточною підсумком дотеперішньої українсько-польської історії, але, на щастя, здійсненим в мікророзмірах. І, оскільки зник цей останній історичний полігон, міг відкритися простір для нового етапу стосунків, датованих уже 1991 роком.

Обидві сторони зазнали жахливих страт в людях, у культурі, у психіці, у історичній свідомості. Українці втратили Закерзоння, поляки втратили Креси. У чергових спробах поєднання появляються чергові спроби підсумовувати другу сторону як таку, що вчинила більше зла. Аргументи сторін є майже ідентичні, з польського боку цікаве те, що ці аргументи знову появляються без огляду на те, яка політична формація перебуває при владі. Тимчасом аби належно відповісти на жалі обох сторін, треба або нового покоління, або приходу до вирішення справи такої людської формації, яка зробить це справді розумно, зважено, об'єктивно та з урахуванням рацій обох сторін.

Які були різниці та подібність між УПА на трьох закерзонських тактичних відтинках та рештою її структур?

УПА в Польщі діяла від початку до кінця в рамках одної організаційної структури, тобто зберігала поділ на курені, сотні аж до половини 1947 року. В УРСР це було вже від 1946 року практично неможливе. Просто в УРСР влада займалася поборюванням радше УПА, ніж

української людности на відміну від польської практики.

Закерзонське УПА відрізнялося також і функціонально. В УРСР воно боролось проти радянської комуністичної системи влади й суспільного ладу, натомість у Польщі першим завданням була охорона людности перед чисткою.

Також кінець існування був відмінний. В УРСР УПА діяла довше.

До речі, поки що нема згоди серед істориків - правда, не ведеться під тим кутом дискусія - щодо того, яким був кінець УПА в Польщі. Шота, Щесняк та Мотика пишуть про „ліквідацію”. В. Галаса під час розмови на цю тему відповів, що йшлося про заплановане скорочення фронту й пляномірне самоліквідування, перекинення частини сотень на Захід, а частини на Схід, І. Кривуцький стверджує, що взагалі УПА як така не була суттю справи й, парадоксально, ВП програло війну з українською цивільною людністю, бо було примушене її депортувати.

В. Галаса - „Орлан” не має рації, хоч не маю zarazом відповідного слова, щоб схарактеризувати питання кінця УПА в Польщі. Напевно не була це запланована самоліквідація. З відомих мені інструкцій провідника ОУН Закерзонського краю „Стяга” та його заступника „Орлана” видно, що був плян тривати далі. „Орлан” писав про майбутні рейди територією Польщі, розширення терену українського підпілля на польській етнічній території та створення на ній харчових баз тощо. А вже в 1948 році мала спалахнути III світова війна... і треба було до неї дотримуватися.

Акція „Вісла” була абсолютним заскоченням для української сторони, і для ОУН, і для УПА. Удар ВП був такий сильний, несподіваний і тотальний, що перервалися зв’язкові лінії, сам нерв існування ОУН як структури. Підпілля існувало, але без зв’язку. Не було зліквідоване, але було розбите.

Хоч „Орлан” 25 травня 1947 року дає наказ про відрядження сотень Перемиського куреня на Захід, то сам не знав, що далі має робити. Не мав контакту зі „Стягом” ані з Лемківським куренем. Акція „Вісла” триває від 28 квітня по 31 липня, три місяці, а тимчасом щойно 27 травня „Орлан” іде на зв’язок до „Стяга”, причому дорога туди бере йому три тижні, назад ще довше, він вертається у свій терен I Округи ОУН аж наприкінці липня, а за іншими джерелами аж на початку серпня, тобто вже після закінчення Акції „Вісла”

Кінець УПА був великою трагедією для рядових стрільців цієї формації. Командир УПА не був підготований, що робити з військом у випадку остаточної неможливості вести далі боротьбу. На Захід вислано лише три сотні. Лемківський курінь мав перейти на Україну. Решту вирішено розпустити. Це означало, що вони вже не воюють проти депортації на Захід, вони самоліквідуються, стрільці йдуть урозтіч. Вояцтво отримує на це дозвіл, однак не отримує документів, щоб могло безпечно просуватися в терені. А приєднатися до виселюваних односельчан не мають змоги, бо земляки вже є в дорозі на Захід. Можуть ще пробувати перейти через кордон на Схід, але для багатьох означає це смерть. Інакше кажучи, вояки приречені на знищення. Нічого дивного, що у ропачу багато з них вибрало смерть від власної кулі

в криївках. Решту довершували потім суди Оперативної групи „Вісла” та військові районні суди в Кракові, Ряшеві та Люблінні, які в 1947 році засудили на кару смерті 372 вояків УПА, а кількасот на довгорічне ув'язнення.

Провід ОУН і командування УПА не мали права лишати сотень рядових вояків на певну смерть. Якщо це була б смерть у бою, зі зброєю в руках, це що інше. Таку смерть кожен з вояків міг передбачувати і мусив з нею рахуватися при вступі до УПА.

Невже був вихід з безвихідної ситуації?

Можна було якось підготуватися на евентуальний крах боротьби. Хоча б здобути добрі мапи Чехословаччини і Південної Польщі. Перемиський курінь, правда, був передбачений до рейду на Захід, однак з приводу браку наказу вирушив запізно, а тому був розбитий. До мети дійшла тільки сотня „Громенка”, а потім недобитки сотні „Бурлаки”. Але сотні командирів „Калиновича”, „Крука”, „Бродича” та інші? Вони залишилися напризволяще. „Калинович” людей розпустив, а сам разом з чотовими пішов на Захід. „Бродич” сотню поділив перед переходом кордону з Чехословаччиною, а сам, по суті, утік. Зрештою, обох командирів зловили чехи, видали полякам, а ці їх стратили. А що сталося з геройськими холмськими відділами, які під цю пору ще вели бої? І це також була трагедія.

Трагічною помилкою було також переведення частини сотень до УРСР. „Хріна”, „Біра” та „Стаха”. У 1947 році за східним кордоном діяти відділами величиною сотні було вже неможливо, отож їх прихід

туди був однозначний з їх скорою ліквідацією.

Для УПА тоді не було іншого місця, крім потойбічного світу або в'язниць Польщі чи Сибіру.

Це і є трагічний фінал УПА в цей час. Однак можна було більше сотень послати на Захід, чи, на якийсь час, на польські терени, щоб рятувати людське життя. Інакше можна було здійснити перехід та перебування закерзонських сотень в УРСР. Вояки сотні „Громенка”, які перейшли на Захід, залишилися в живих - три сотні по переході до УРСР були розбиті й вибиті.

Рейд на Захід був диктований пропагандивними мотивами, а не бажанням рятувати людське життя.

Я не враховую у своїх ствердженнях дійсного стану справ, яким керувався провід ОУН. Ми живемо в зовсім інший час та піддаємо історію іншим критеріям оцінки. Провід ОУН, очевидно, звертав увагу на життя ідей, а не на життя вояків УПА чи своїх власних членів. На мою оцінку кінця УПА напевно мають вплив документи слідств над вояками УПА та ті сотні протоколів виконання карі смерті, які я бачив. Їх читання потрясає, а тому я тут не цілком об'єктивний. Молоді вояки УПА не цілком були свідомі того, що їх чекає. Мій спротив і біль викликає зокрема такий „критерій”, виявлений недавно в розмові з Василем Галасою — „Орланом”: сотні Перемиського куреня пішли в так званий пропагандивний рейд на Захід, а сотні Лемківського куреня свідомо спрямовано на знищення на Сході.

Пропаганда ОУН була дуже добре зорганізована, невже в УПА служив несвідомий або пропагандивно обманутий елемент?

Цей елемент був чудово підготований різними чинниками, а не лише пропагандивною роботою ОУН. Адже в криївках свідомо розстрілювало себе багато-багато стрільців. Дехто з них пережив, а потім був страчений. Виринає питання, чи не мали часом рації ті, які пустили собі кулю в лоб. Заощадили собі знущань. Жаль, що не було тоді цивілізованої форми закінчення цієї боротьби, ситуація була безвихідна й в більшості випадків кінчалася трагічно.

У твоєму трактуванні, як розумію, кінець УПА в Польщі - це значною мірою якесь велике і трагічне непорозуміння.

У останній момент, під час Акції „Вісла”, УПА не виконала свого завдання. Не прийняла боротьби з ВП. Сотні маневрували, тратили людей в дрібних сутичках, але це не було протистояння Війську Польському, а радше спроба самозбереження. Виринає питання, чому командування УПА не передбачило такої змасованої акції противника. Якийсь час, можливо, практично тривала ілюзія, що хтось все-таки залишиться, впливало, мабуть, і те, що ВП спершу зайнялося людністю, а вже потім УПА. Прозрівши, УПА сама палила українські села, щоб не віддати їх під “репольонізацію”. Справді, проблема фіналу УПА вимагає уважного дослідження, а цей фрагмент нашої розмови - це вступні завваги до великої проблеми.

Узагалі слід зазначити, що поки що маємо різні фрагменти історії українського підпілля

в роки II світової війни та після неї. Цілісної візії досліджень нема. Бракує навіть інтелектуальної концепції, як це започаткувати. А на багато справ уже запізно, бо вмерла більшість уцілілих свідків.

Польські дослідники відповідні дослідження мають, по суті, уже за собою, тепер займаються біографіями окремих вояків чи описами сутичок. У нас нема монографій про командирів, інколи навіть не знаємо їх прізвищ, як-от „Дідика” чи „Стаха”. Я не розумію не тільки долі й стану архіву УПА в США чи становища ОУП, але взагалі дивує мене, що наша громада в Польщі неспроможна дати кількох істориків для досліджування власної найновішої історії.

Можливо, що на нинішній стан українства в Польщі знову впливає фінал УПА та Акція „Вісла”.

У якійсь мірі напевно так. Згинула в боях або була страчена у в'язницях уся верства з середньою чи вищою освітою. Польські суди взагалі давали смертний присуд кожному членові підпілля, якщо у нього була освіта більша, від початкової, це була засада. Натомість Акція „Вісла” погнала на Захід самих селян.

На стані досліджень фатально позначається брак доброї атмосфери в країні для досліджень історії української підпілля. Якщо появляються публікації іншого типу, ніж це довгими десятиліттями обов'язувало, відразу появляються звинувачення, епітети, творення поділу на польських та українських істориків і так далі. Ніякої інтелектуальної, моральної та психологічної помочі, не кажучи вже про фінансову, не дає сучасна Україна як держава. Це ненормальне. Адже то до нас, до Польщі приїжджають історики з України, щоб чогось довідатися та

навчитися науковим способом займатися УПА чи ОУН.

Здається, що українці в Польщі не вміють підтримати самі себе. Під час останнього з'їзду бувших членів підпілля в липні поточного року, чомусь цілком забракло їхніх дітей та внуків. Як колись треба було неабиякої відваги, щоб пустити собі кулю в лоб, так нині треба неабиякої короткозорости, щоб не подбати за поколіннявий переказ власної історії й страждання. Як оцінюєш стан цього переказу в нашій громаді?

Критичний стан переказу історичного змісту видно не лише в нас. Так само діється й серед поляків, польська молодь має досить мартирології і комбатантства, молодь має свої проблеми. Однак треба сподіватися, що третє чи четверте покоління матиме бажання вертатися до коренів, до свого історичного переказу.

Функціонування переказу про підпілля - це також питання того, що чомусь бувші в'язні не зуміли передати того, що самі пережили своїм нащадкам, інколи не хотіли з огляду на безпеку. Бували випадки й цілком відмінні: старші настільки радикально й часто повторювали своїм дітям чи внукам „лекцію упівської історії”, що вони закривалися на цей переказ.

Хочеться ще знати твій погляд на наявність формули “ОУН-УПА” на означення ні то одної, ні то двох формацій українського підпілля в 40-х роках. Невже існують фактичні підстави для такого ототожнення? Можливо, що краще було б писати окремо історію УПА й окремо історію ОУН?

Як історик я не підтримую пари ОУН-УПА. Не знаю інших випадків у історіографії, щоб якась збройна формація функціонувала в такому близькому контексті політичної партії чи іншої політичної репрезентації. Не знаю, хто видумав такий запис, бо це справа запису, а не фактичного історичного стану. Такий запис функціонував уже в підпіллі, проте його незручність нині використовують неприхильні цій справі польські публіцисти чи дослідники. І шкодять УПА в такий спосіб, що вказують на націоналістичний характер цієї армії. Шкодить нині також ширшій справі - визнання УПА воюючою стороною II світової війни, що мала б урешті-решт зробити Верховна Рада. Абсурдним вважаю вимагати, щоб воюючою стороною визнавати також ОУН, бо це була політична організація, а не армія.

Цей абсурд стає очевидним, коли спробуємо ось яких записів: ОУН-СБ, ОУН-УЧХ, ОУН-СКВ. Маємо тут справу з оунівським привласненням УПА, а 1944 році появилися ж ясне ствердження, що зверхником над УПА є УГВР. Отож не треба далі вживати назви УПА в контексті ОУН. Треба, проте, належно висвітлювати їхні взаємозв'язки, пам'ятаючи заразом, що вояки УПА тільки в дуже скромному відсотку були членами ОУН.

Ніде я не зустрів також як підсумка певної польської публіцистичної тенденції запису УПА-УГКЦ чи ОУН-УГКЦ. Крім жарту, хочеться тут поставити питання про присутність або неприсутність УГКЦ, зокрема владицтва Перемиської єпархії, в діяльності закерзонського підпілля.

Напевно не було офіційних зв'язків і контактів. Владика Йосафат Коциловський ніколи не зустрічався з членами підпілля на Закарзонні. Якщо мав інформації про хід боротьби, а радше мав, то міг отримувати їх за посередництвом отця Василя Гриника. Однак і це - здогад чи логічний вивід справи, бо ніяких документів тут нема.

Існують натомість документи ОУН про стан УГКЦ в Польщі, розвідка слідувала за ситуацією навколо перемиського владика, збереглися рапорти про його арештування, вивезення.

Не було зв'язків на рівні владика, проте були зв'язки на рівні парохів. В УПА були військові капеляни з-поміж священства УГКЦ на цьому терені, відомі нам отці „Кадило”, „Книга” - перекладач і редактор підпільних видань. Були й такі, які на парафіях давали душпастирську послугу воякам: сповідали, причащали, вінчали чи відправляли польові богослужіння. Не один раз сотні заходили до церков, зокрема на свята, і тоді було чути їх могутній спів.

Представники духовенства УГКЦ щиро співчували долі жертв Акції „Вісла”. Збереглися рапорти про стан вірних та Церкви з цього часу. Автором таких рапортів, передаваних до Риму, був о. В. Гриник. Переносили їх або зв'язкові або священники, які зв'язком ОУН переходили на Захід.

Що відомо на тему форм зв'язків між ідеологією ОУН та бувшими вояками УПА й УСКТ?

Як не дивно, але більшість активних членів УСКТ - це бувші в'язні Явожна або бувші члени УПА, які вийшли з ув'язнення. Фактичного зв'язку між ОУН, УПА та УСКТ бути не може, тому що останні

офіційні структури підпілля існували до 1955 року. Це була сітка створена провокатором Леонідом Лапінським - „Зеноном”. Взагалі треба прийняти як дату остаточного кінця УПА й ОУП у Польщі 1955 рік. Відбулися тоді масові арешти й суди, також смертні. Натомість УСКТ виникло роком пізніше. Хоч воно було підпорядковане Міністерству внутрішніх справ, то служба безпеки досить гостро за ним наглядала й контролювала діяльність Товариства, зокрема минуле його членів. Збереглися характеристики багатьох членів УСКТ. Їх автори переважно характеризують їх як українських націоналістів. Для них націоналістом був кожен свідомий інтелігентний українець, націоналістові належала кожна критична заввага українця щодо польського уряду за його політику супроти українців. Як націоналісти судилися Трухан, Ковальський та інші. Однак прямого запису УПА-УСКТ бути не могло...

У задумі творців УСКТ мало ж зліквідувати підпільні настрої серед нас, але, здається, не зліквідувало.

Очевидно, що не зліквідувало, а це хоча б тому, що воно свою активність чи силу завдячувало тим, які мали організаційний досвід, винесений з підпілля. То стара ідея, а не уескатівська ідологія наказувала їм працювати задармо, присячувати свій час, енергію тощо.

Не треба забувати, що перший провід УСКТ, Макух, Цирба, Королько - це були комуністи, але комуністи - патріоти. І цей настрої такі відчували колишні члени підпілля, і йшли до УСКТ. Крім цього, їх тягнув організаційний інстинкт, уміли доїнити силу зорганізованого руху. Зміна

настрою в прийшла в 70-х роках. Саме тоді бачимо там зразки найгіршого, просто рабського служіння наглядчачам з МВС та безпеки, повну лояльну співпрацю, згоду на приниження людської та української гідності, лояльність навіть за ціну репресій щодо власних членів і здійснюваних власними руками сусідів.

Мирослав Вербовий, бувший член ГП УСКТ, і то в час про який мова, у розмові зі мною для "Вісника" відзначив, що верховні уескатівці не йшли на розмови до МВС на колінах і що не виходили звідти на колінах.

Пан Вербовий був тоді головним редактором "Нашого Слова", може, не редагував газети "на колінах". "НС" представляло, як на тодішні обставини, дуже високий рівень. Саме за каденції М. Вербового почалася в "НС" "оксамитна революція", уперше появились статті про Явожно, списки репресованих і вбитих вояків УПА. Однак тодішній голова УСКТ Євген Кохан розмовляв у МВС як "товариш з товаришами". Немає сумніву, що верхівка УСКТ виконувала всі інструкції МВС, зокрема після введення воєнного стану. Як прокоментувати суди над Володимиром Мокрим, наді мною та іншими особами? Під час суду наді мною в приміщенні ГП УСКТ на вул. Черняхівській у присутності всіх членів Головного Правління, я прямо сказав, що якби не знав моїх суддів, то після представлених звинувачень, подумав би, що знаходжуся в слідчій кімнаті офіцерів служби безпеки.

УСКТ напевно не зробило всього, що могло зробити для збереження українства в Польщі.

У наш час багато говориться про українсько-польське поєднання. Так складається, що польська сторона інтелектуально таки не змогла засвоїти собі УПА та ОУН. Можливо, що поєднанню, видному на рівні президентів, заважаємо, між іншим ми, українці в Польщі з нашим упівським минулим.

Польська сторона ніколи не погодиться і не сприйме концепцій, репрезентованих ОУН, тому що ОУН цілком заперечувала весь дотеперішній хід польської історії на сході, перекреслювала 600 років цієї історії, кресового доробку, це була вимога вернутися до "status quo ante bellum". Становище ОУН - це також питання, чому не вдалися спроби українсько - польських переговорів під час війни. З другого боку - польська сторона не представила тоді українській нічого такого, що заспокоювало б державницькі стремління ОУН й всього народу.

На нинішній хід спроб поєднання надто великий вплив мають ще комбатантські середовища з обох сторін. Адже українська сторона так само не може погодитися на польське становище. Еліти обох сторін не завдають собі надто праці в цьому напрямку. Утрачено доробок зламу 80/90-х років.

Нинішня Польща перебуває в стані глибоко повороту на Захід, там шукає своєї товожности й гарантій безпеки. На Сході виросте новий кордон з Україною та з власною історією. Це може мати негативні наслідки насамперед для Польщі, бо всупереч тому, нібито Польща є мостом для України на Захід, Україна таки може в певний момент обійтися без цього мосту.

Україна Польщі може бути непотрібна, Польща Україні так само, однак ми,

українці, у Польщі залишимося. А з нам наша історія.

Ми залишимося, це певне. Жаль, що українці в Польщі не дозріли ще психічно до того, щоб стати політичною силою, з якою поляки будуть рахуватися. Ми далі радше ділимося на етнографічному рівні - на лемків, надсянців, підляшуків, чи на релігійному рівні - на православних або греко-католиків. Чомусь після 55 років від Акції „Вісла” не виникла ніяка політична організація, яка репрезентувала б українські інтереси не на культурно-освітньому рівні, як це робить досі ОУП, організація фінансована польською державою, але незалежна політична сила, спроможна розмовляти з польським партнером на політичному рівні та в згоді з політичними засадами гри. Прошу звернути увагу, що серед українців у Польщі офіційно нема політичних орієнтацій, поділів, не кажу партій. Отже, нам ще треба розвиватися, щоб стати вповні дозрілою національною групою в цій країні.

При такому стані справ не буде вирішене ніколи питання Явожно та багато інших питань з нашої історії. Чому ця велика громада, як говориться - 250 - тисячна не може знайти грошей хоч для одного доброго юриста, який дослідив би і допоміг би засудити правовий бік, наприклад, Акції „Вісла” і довів би до визнання її злочином. ОУП після 10 років діяльності нічого подібного не зробило. А потенціал за українцями у формі документів та конкретних злочинів проти них - величезний, невідпорний. Українці в Польщі самі марнують свої шанси, свої можливості, свої права. Не використано, змарновано опубліковані мною у 1993 році документи про Акцію „Вісла”, про концентраційний табір Явожно, злочини Військового суду Оперативної групи „Вісла”.

А чи можуть вони принаймні сподіватися того, що з-під твого пера вийде монографія про історію українського підпілля в Польщі після війни?

Книжка про УПА на Закерзонні дуже потрібна, однак бракує ще доступу до багатьох документів, далі немає доброї атмосфери. Пригадаю лише прикромці, з якими зустрівся недавно Роман Дрозд після публікації збірки документів про УПА. Комбатанти з АК стали вимагати у міністра освіти в сучасній демократичній Польщі викинути його за це з посади академічного вчителя. Знаю, що такі погрози і далі в цій країні абсолютно реальні. Я три місяці по виданні „Акції Вісла” втратив працю в ІЛД ПАН. Однак дослідження будуть продовжені. Хочу почати з монографії про командира УПА на Закерзонні Мирослава Онишкевича - „Ореста”. Тепер чекаю лише на його персонально-слідчу течку, ведену МБП, яка ще недавно знаходилася в секретному сховищі Архіву УОП. Я бачив її у 1991 році, читав, на жаль, не встиг докінчити, тому що по кількох днях в мене її забрали. Не втрачаю також надії, що вкінці побачу, які секрети містить архів УПА в Нью-Йорку. Вихід нових книжок напевно буде корисний для історичної правди та польсько-українського поєднання.

Дуже дякую за розмову.

Розмовляв Богдан Гук

Богдан Гук

Філософія Військового суду Оперативної групи „Вісла”

Після потопу [...] Господь укладає з людиною договір: обіцяє втримати непорушність світу, натомість людина обіцяє дотримуватися заповідей, даних від Господа після потопу; владу карати переноситься на людей, навіть убивство, найгіршу з-поміж недотриманих заборон, віданню судочинній спроможності людини: „хто пролле кров людини, того кров людськи буде проллята” - отак німецький філософ Рідігер Сафранський встановлює початок людського вимірювання справедливості в книжці „Зло - драма свободи” з 1997 року.

Наведений фрагмент доводить дві справи: історію людського вимірювання різниці між добром і злом, тобто історію справедливості й дотримання закону, а також велику відповідальність людей за справедливість, оскільки колись була вона полем діяльності самого Бога. Усе, що було після цього основного акту, тобто пізнішу історію людського вимірювання справедливості можна б схарактеризувати ствердженням, що не була воно, як і сама людина, історією чогось досконалого. Поділена між різними народами, країнами, ідеологіями, поглядами

та ізмами - справедливість перестала бути полем глибокого контакту між людьми, їх взаєморозумінням, а натомість перетворилася на заперечення того, що сама мала б поборювати: стала злочином і несправедливістю. Оце перетворення - це і є найглибша трагедія людського судочинства.

Судочинство Військового суду Оперативної групи „Вісла” - це не виняток у цій драмі, а лише одна з клясичних її сторінок, яка ще раз показує та доказує недосконалість суду людини над людиною. У передмові до книжки „Військовий суд Оперативної групи „Вісла”, звідки почерпнений матеріал для міркувань, упорядник Євген Місило написав так: „протягом нецілих чотирьох місяців три військові судді засудили на смерть в умовах військово-польового суду 315 осіб, з-поміж них 173 були скарані смертю. У післявоєнній історії польського судочинства не було випадку застосування репресій таких розмірів щодо членів збройного підпілля та цивільної людності”.

Зокрема вагоме є останнє речення. Його змістовна вага впливає з цифри 173 осіб

убитих унаслідок судового вироку. Усе ж ця цифра нічого не дасть нам розуміти про те, якими засадами керувався суд, яка була його філософія, причини, мета та й сам хід. Число 173 нічого не розповідає нам про правду й неправду цього суду. А правдою та неправдою Військового суду Оперативної групи „Вісла” є 315 осіб приречених та зпоміж них 173 особи страчені. Суддями були польські військовики, члени військової формації Військо Польське, за освітою юристи. Підсудними були переважно українські військовики, члени мілітарної формації Українська Повстанська Армія, переважно з початковою освітою, а також немало цивільних осіб - українців. Доля звела їх зустрітися у 1947 році в момент остаточного вирішування української проблеми в Польщі. Зустріч була мілітарна. Українська сторона зазнала воєнної поразки й частина вояків УПА та цивілів опинилася в польському полоні, і зазнала потім суду. Цей суд прирік їх на смерть. Виринає одно філософське, а не юридичне питання: за що? чому люди засудили людей на смерть? чому вбивство стало частиною суду й чи до вбивства був призначений цей суд? чому добро суду перетворилося на зло? чому зло? Ось підстава наших міркувань:

WYROK W IMIENIU RZECZPOSPOLITEJ POLSKIEJ

dnia 19 maja 1947 r.

Wojskowy Sąd Rejonowy w Krakowie na sesji wyjazdowej w Sanoku w sali Sądu Okręgowego przy ulicy Kościuszki nr 5 w składzie:

Por. Kiełtyka Ludwik - jako przewodniczącą plut. Klich Stanisław

kpr. Stachor Stanisław - jako ławnicy

[...] orzekł:

oskarżony Kosz Jan, ur. 1925 r. w Mogochowie, narodowości ukraińskiej, winien jest:

1/ że od stycznia 1945 r. do maja 1947 r. w m. Mokre i Zawadka pow. Sanok brał udział w Ukraińskiej Powstańczej Armii dążącej do oderwania od Państwa Polskiego jego ziem południowo-wschodnich, służąc w tym czasie w sotni „Stacha” [...] za to skazuje się go:

po myśli artykułu 85 KKWP na karę śmierci.

Ця формула незмінна, монотонна, безвихідна. Найважливіший її кінець: „карається смертю”.

Тепер треба поставити ще одно питання: чи можливо обґрунтувати смертний присуд людині? чи справді існують такі раціональні причини, щоб позбавити когось життя? що можна знайти аж таке вагоме, щоб порівняти його з людським феноменом і сказати, що воно перевищує його й заради нього варт перервати нитку життя? У судовому вирокі існує запис: „обґрунтування”, це слово має зміст у багатьох-багатьох інших випадках, однак чи має воно раціональний та логічний смисл у випадку судового присуду смерті? Отож: не має. Якби у випадку смертного присуду слово „обґрунтування” мало сенс, за кожним смертельним разом становило б спробу зраціоналізувати смерть, зробити вирок нормальним. І само слово „обґрунтування” було б тоді обґрунтоване й невинне. Усупереч судовій практиці всіх судів, що прирекли людину на смерть, людина не може перестати бути тайною, не може перетворитися на зраціоналізовану річ та лиш частину раціонального ланцюга у світі. Адже людина виходить поза світ. Не можна обґрунтувати смертного суду, бо тоді вмирає

світ, любов і Господь. Заломлюється предвічний любовний договір людини й Господа. Світ миттю став би тотальним збором понять, замкнутою системою, яка загрожувала б смертю всім: суддям і підсудним.

Разом з занепадом винятковості явища людської смерті втратили б свою винятковість усі ідеї, за які люди плятять життям. Усякі ідеї мусли б бути непотрібними або принаймні нормальними й „підсудними”. Так і сталося в багатьох судах, що розпоряджалися смертю. Тому й Військовий суд Оперативної групи „Вісла” намагався не бачити ідей, задля яких ставали воїнами УПА люди, які цими воїнами давніше не були. Якщо цей військовий суд подавав обґрунтування смертного присуду, то мусив також подати обґрунтування, чому ідея, за яку прирікав підсудного платити життям, не є чимось винятком і позапідсудним. Тепер легко можна зрозуміти, чому в судових вирокках смерті для вояків УПА завжди в лапки береться слова „самостійна Україна”. Самостійна Україна мусить бути „самостійною Україною”, тому що вимагає цього задум позбавити життя підсудного.

Смертний присуд, судовий чи й несудовий, вимагає неправди про людину - не можна „йняти” людини „правдою” присуду. Тому-то суд ніколи незданий судити правду людини, правдиву людину. Він у кожному такому випадку мусить користуватися перекрученням, пристосуванням, інтерпретацією, брехнею. Розалія Мінько, дівчина зі Станькової, збирала зілля для упівських шпитальок. Однак виявилось, що намагалася „відірвати від Польщі південно-східню частину її земель”. Так пояснив собі правду про зілля Розалії

Мінько військовий суд. Справді отруйне збирала дівчина зілля...

Підсудний судиться в кожному з цих судів згідно з наперед прийнятою інтерпретацією. Нема місця на зрозуміння підсудного чи слухання його інтерпретації вчинків. Суд мусив закрити очі на справжню мету боротьби УПА. Навіть не називає її в тексті вироку. На першому місці є судова інтерпретація. Ні згадки про боротьбу за „волю народів, волю людини”, як мала виписана на своїх прапорах УПА. Суд має власну інтерпретацію. Це переважно формула, що підсудний чинив щось „z niskich pobudek”.

Якщо судове обґрунтування смертного присуду нездатне „насправді” його обґрунтувати, якщо воно завжди неправдиве, а таким бути мусить, то чим насправді в таке судове обґрунтування? Воно є оправданням того, хто виносить смертельний присуд підсудному. Докладніше, становить спробу такого оправдання, оскільки, в силу прийнятого вже вгорі, такого обґрунтування бути не може. Суддя, засуджуючи смертельно, вдається до мізерної та невдалої спроби оправдати не лише себе, але також державу, від імени якої виконує свою функцію. Таким чином смертний вирок є капітуляцією судового органу, судді та їх державного повелителя перед тайною, свободою та винятковістю людини. У даному випадку Військовий суд Оперативної групи „Вісла” скапітулював перед воїнами УПА та ідеєю самостійної України.

Придивімося трохи докладніше цій капітуляції, замаскованій під достоїнство судової „правди”. Кінцеве речення з вироку Володимирові Оліярчикові з Ропенки є таке: „Sąd uznał, że jedyną karą, na jaką oskarżony zasłużył, jest najwyższy wymiar i taki

mi wymierzył". Це одна з небагатьох таких формул на всі 315, наведених у книзі. Вона має ключове значення для всіх інших, оскільки пояснює їх: судові не йшлося про кару, а про смерть. Слова „єдина кара” виключають можливість яких-небудь інших форм покарання підсудної людини (вояка УПА). Ідеться не про кару, а про її найвищий вимір, тобто вже названу смерть. Може створюватися враження, що суд опинився в безвихідній ситуації, наче не було іншої можливості карати. Можливість така все ж існувала, але не могла враховуватися, бо ж суд мусив би перестати бути судом, а перетворитися на спосіб глибокого міжлюдського порозуміння. Суд має вбивати, а не має карати. Бо смерть не є карою, а є смертю.

Усе ж в судочинстві існують з самої суті справи можливості пом'якшити покарання. На жаль, майже в кожному з судових вироків Військового суду Оперативної групи „Вісла” знаходиться незмінна формула такого змісту: підсудні пробували подавати пом'якшувальні аргументи, посилалися на свої політичні погляди (забуваючи, що не можуть їх мати), на національну приналежність (забуваючи, що ця приналежність у зв'язку з УПА якраз і судиться), Микола Бурхала з П'яткової послався навіть на потребу охороняти власне життя та родини, але суд і тут не прийняв його думки. Судові доконче потрібна була вина, а не оправдання.

Обґрунтування смертних вироків переважно було курйозне. Наприклад, щодо Юліана Ковальчика з Маляви суд ствердив таке: „*wysoce obciążający był ogrom zbrodni i morderstw, dokonanych na osobach żołnierzy i osobach cywilnych*”. А коли придивитися до так званого складу злочину,

то видно, що Юліан Ковальчик в Турницькому лісі „*strzelał do żołnierzy*”, а в Ліщаві „*nawiązał łączność ogniową z wojskiem*” Ніде не доводиться те, що когонебудь убив.

Цілком винятковим у книзі є випадок Параскевії Баб'як з Заліської Волі. У обґрунтуванні вироку написано-бо: „*Nadmienić należy, że oskarżona jeśli chodzi o stopień inteligencji, to posiada wysoki. [...] Wreszcie oskarżona, czując się niewinną, w ostatnim słowie prosić winna o uniewinnienie, czego jednak nie uczyniła, prosząc wyraźnie o wymierzenie jej kary*”. Важливим тут є питання інтелігенції підсудної. Суд визнав її високі якості. Уважав, що ця інтелігенція повинна послужити цій дівчині для... не знати чого. Існує певний натяк, услід за яким зараз піде наше міркування, проте хочеться при нагоді замітки про інтелігенцію Параскевії Баб'як (у інших випадках суд інтелігенції в суджених не бачив) запитати про інтелігенцію судового зла чи зла суду. Існує чимало філософських здогадів щодо інтелігенції зла, проте тут здається мені, що прийняти треба тезу Ганни Арендт про „банальність зла”. Військовий суд Оперативної групи „Вісла” оцією своєю „інтелігентною” заввагою про інтелігенцію підсудної позбавив інтелігенції самого себе й звів себе на банал, яким є зло.

Параскевія Баб'як вказує той факт, видний в багатьох підсудних суджених вояків УПА, що вони нічого не подавали задля свого оправдання. Вони прекрасно розуміли банальність суду, і банальність такої власної смерті, і, нарешті, банальність того, що судді сподіваються в них прохань бути помилowanymi. Не було правди - не було й суду. У остаточному підсумку: чи когонебудь судили суди Оперативної групи

“Вісла”. Не суджено ж вояків УПА, бо військові судді не питали в них про їхню правду, ідеї, боротьбу. Розмовляли наче самі з собою - підсудні в кінці суду мовчали. Отож, відповідаючи на поставлене питання, хтосна чи не треба сказати так: судилася ідея та дійсність, від імени якої виступали судді-військовики. Цією ідеєю була тодішня польська держава та тодішня форма польськості. Конкретніше: та її частина, що їй „загрожувала” УПА.

Проте й тут була можливість не програти на суді з УПА. Такою можливістю було не карати упівців смертю. Вона не була використана. Чому? Тому що судові здавалося, нібито він спроможний цілком раціонально обґрунтувати вирок проти життя 315 осіб. Однак такого обґрунтування не було як тоді, так і тепер, так і й майбутньому на ніякому людському та Нелюдському суді.

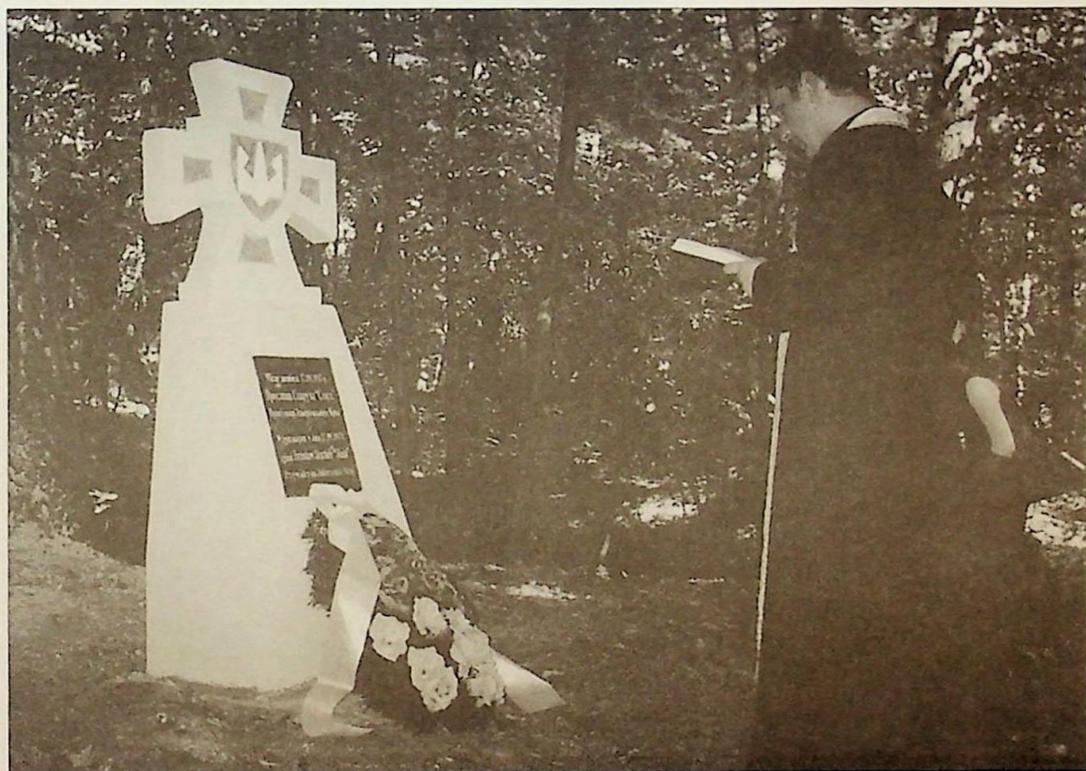
Відзначення 60-річчя УПА
в Польщі: 28.07.-1.08.2002

Почесна сторожа на місці смерті провідника „Стяга”.

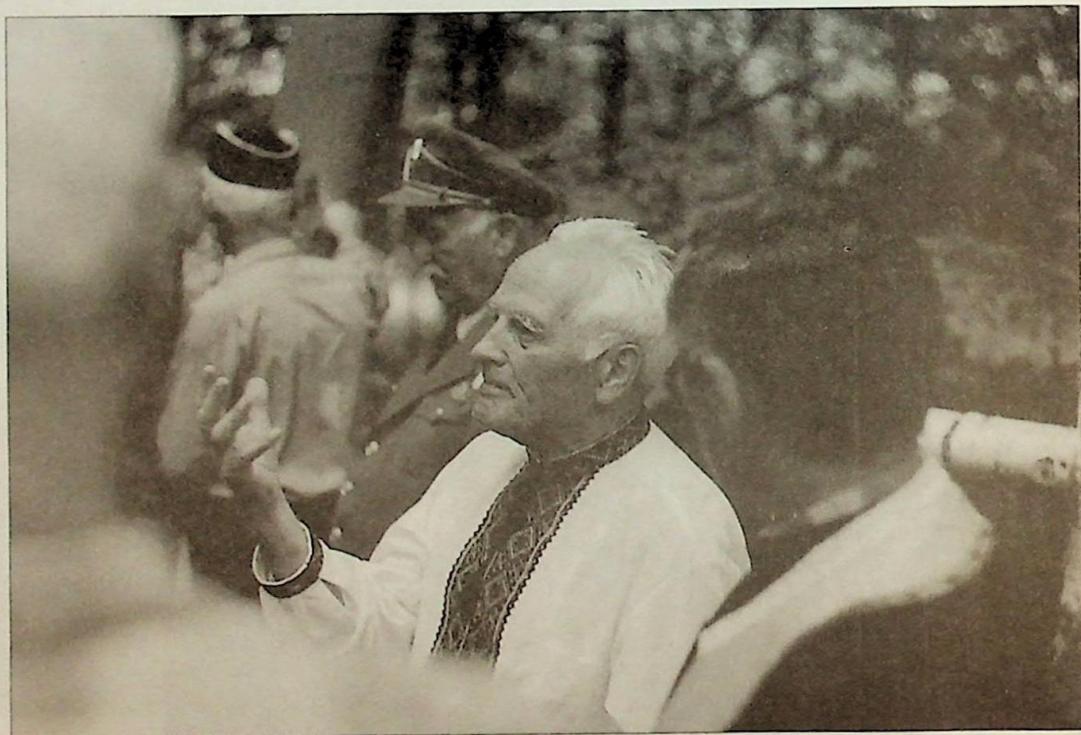
Панахида на двинтарі в Сиховичах.

Перша молитва за упокій душі провідника „Стяга” - монастирський ліс.

Панахида на могилі вояків УПА в Монастирі.

В. Галаса - „Орлан”.

Євген Місило

Мирослав Онишкевич – „Орест” у світлі документів польського Міністерства громадської безпеки

Українці не шанують своїх героїв. Така рефлексія приходиться на думку, коли гортаю чергові томи судових документів, читаю протоколи виконання смертних присудів, шукаю могил тих, хто віддав своє життя за волю України. Однією з таких постатей є Мирослав Онишкевич - „Орест”, знаменитий організатор і командир УПА на Закерзонні. Сьогодні, 50 років від його смерті, далі небагато знаємо про його життя, діяльність у підпіллі, арешт, жорстоке слідство і, урешті, смерть. Не знаємо і не пошукуємо місця, де закопано його тіло після страти. Це лише один приклад байдужого ставлення до обов'язку зберегти пам'ять про тих, які поклали своє життя в боротьбі за волю України.

Очевидно, pojawiaється питання: хто мав би це зробити? Гріх занедбання спочиває насамперед на совісті українських комбатантських організацій на Заході. Більшість їх членів - це бувші вояки командира „Ореста”, яким вдалося туди втекти перед “караючою рукою комуністичної справедливості”. Якщо був час, енергія і гроші на те, щоб ще за життя ставити собі на цвинтарі в Бамбруку величаві надмогильні пам'ятники з мармуру, граніту, з кованими тризубами, чому цього всього забракло для скромного увіковічення постаті командира Закерзонського краю? Хоча б у формі збірника спогадів його вояків, друзів, командирів тактичних відтинків, сотень, усіх тих, що пережили.

Мирослав Онишкевич – „Орест”

І не лише про „Ореста”. Те саме ж можна сказати й про призабутого провідника ОУН на Закерзонні Ярослава Старуха - „Стяга”, який до кінця тривав на своєму пості, про 600 вояків УПА страчених і закатованих у польських в'язницях, про сотні безіменних друзів, поляглих і убитих під час акції „Вісла”.

* * *

Публікований внизу матеріал - це фрагмент монографії про командира УПА Мирослава Онишкевича - „Ореста”, яка, крім його біографії, поміщуватиме підпільні та судові документи. Читачам пропонується в даній публікації фрагмент протоколів допитів М. Онишкевича, ведених у слідчій в'язниці Міністерства громадської безпеки (поль. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, MBP) від 1948 року по 1950 рік. З огляду на їх обширність і багаторазові повторення деяких мотивів, тут обмежуюся до тих фрагментів, де „Орест” описує свою діяльність у підпіллі від моменту приходу на Закерзоння в 1945 році до часу ліквідації УПА восени 1947 року. Зізнання друкуються мовою оригіналу - польською, без приміток, пропущені місця зазначені крапками в квадратних дужках. Повний текст протоколів зізнань, разом з примітками, буде поміщений в підготовуваній мною книжці. Оригінали документів знаходяться в: Державний архів столичного міста Варшави, вул. Кшиве Коло, фонд актів варшавського Військового районного суду, справа Мирослава Онишкевича, сигнатура Ср. 450/50, I том.

Публіковані документи показують організацію структур Тактичних відтінків „Лемко”, „Бастіон”, „Данилів” та окремих відділів УПА у складі Воєнної округи „Сян”, які становили її військову силу, показують їх діяльність у 1946 році й трагічний фінал у 1947 році. Становлять цінне джерело до вивчення історії українського підпілля, зокрема в його кінцевому етапі, про який збереглося небагато документів і свідчень.

Мирослав Онишкевич народився 26 січня 191 року в Угнові Рава-Руського повіту в сім'ї Григорія та Юстини Ткачук. Учився в українській гімназії у Львові, якої не закінчив з огляду на важку хворобу. У 1929-1931 роках учився в Ковлі, де був арештований польською поліцією та засуджений на 1 рік в'язниці за приналежність до ОУН. Вийшовши на волю, М. Онишкевич був змобілізований до Польського Війська, до 18 піхотного полку в Скерневіцах, з якого після трьох місяців заново потрапив на два роки до польської в'язниці. Такий був початок патріотичного та політичного навчання майбутнього командира УПА на Закерзонні.

У секретному та обширному рапорті з 11 серпня 1948 року, названому „Орест” та приготованому для польського Міністерства безпеки Леонідом Лапинським, бувшим референтом Служби безпеки III округи ОУН Закерзонського краю, псевдонім „Зенон”, подається, що зв'язки М. Онишкевича з УПА почалися з 1943 року, коли-то ввійшов він у склад першого Військового штабу ОУН для Галичини, яка в термінології ОУН звалася тоді Львівською областю. Він уживав псевдоніму „Богдан”. Призначений на становище організаційно-персонального референта штабу, відповідав за організацію військових структур у чотирьох округах Львівської області. У січні 1944 року, у зв'язку з загостренням польсько-

українського конфлікту на Холмщині, Онишкевич був відряджений командуванням до Сокальського та Рава-Руського округ з завданням вишколювати нові відділи Української Народної Самооборони. З новостворених відділів та сотні, зорганізованої його братом Тарасом Онишкевичем - „Галайдою” створено курінь УПА, який почав обороняти українську людину перед наступами польського підпілля, яке навесні 1944 року спалило кілька десятків українських сіл на Холмщині та вибило їх мешканців. Після того, як 9 квітня 1944 року „Галайда” упав у бою, команду над куренем перебрав М. Онишкевич. У травні 1944 року його призначили заступником командира Воєнної округи „Буг”, а в жовтні 1945 року, увисліді реорганізації структур воєнних округ - командиром VI Воєнної округи „Сян”, тобто Закерзонського краю, який опинився в межах Польщі, що мало зв'язок зі зміною державного польсько-українського кордону. М. Онишкевич перебрав командування ВО „Сян” щойно на початку грудня 1945 року. після зустрічі з провідником ОУН на Закерзонні Ярославом Старухом - „Стягом”. Під цю пору він уживав псевдонімів „Орест”, „Білий”, „Олег”. Як командир УПА на Закерзонні мав наданий військовий ступінь сотника, згодом майора з датою старшинства з 14 жовтня 1946 року.

Після розпуснення відділів УПА, у листопаді 1947 року „Орест” подався на Західні землі Польщі в пошуках своєї дружини Стефанії та односельчан з Угнова, виселених під час Акції „Вісла”. Надіявся, що з їх допомогою перетриває до часу запланованого переходу на Захід, що мало статися навесні 1948 року. Він хотів виїхати до Англії, де опинився його брат Степан, який під час війни служив у польській армії ген. Андерса.

До лютого 1948 року переховувався в селі Тоновіце Любінського повіту Вроцлавського воєводства в домі Григорія Жемела, знайомого господаря родом з Губинка. А 1 березня поїхав до села Карчевиська у цьому ж повіті, де хотів зустрітися з Катериною Лазар, яка тиждень раніше повернулася з концентраційного табору в Явожні. Хотів від неї довідатися, чи в цьому таборі була також його жінка Стефанія.

Уранці наступного дня, 2 березня 1948 року він був арештований. Зрадив його свій, українець. Ще цього самого дня „Ореста” перевезли до УБ у Вроцлаві, звідки літаком передали його до арешту Міністерства безпеки, де повні два роки перебував потім у постійному слідстві. Разом з ним був арештований також його ад'ютант Петро Сорока - „Богдан”, власник дому Іван Шустикевич та його дочка Катерина Лазар. Іван Шустикевич по якомусь часі був звільнений, а його дочка після важкого слідства була засуджена на 10 років в'язниці. Незабаром ув'язнена була також дружина „Ореста” Стефанія та його сестра Ольга, яка була арештована в Празі (де жила від 1932 року) та депортована до Польщі. Обидві були засуджені на 10 років в'язниці.

31 травня 1950 року Військовий районний суд у Варшаві під проводом підполковника Юліяна Полен-Гарашина засудив М. Онишкевича на смертну кару. Суд засідав у мокотівській в'язниці на вул. Ракеведзькій. Під час розправи М. Онишкевич заявив, м.ін., таке: *odczytany akt oskarżenia zrozumiałem, do zarzuconych mi czynów przyznaję się całkowicie, natomiast nie poczuwam się do winy i wyjaśniam: uważam, że wykonywałem nakazy swych przełożonych i spełniałem swój obowiązek Ukraińca walczącego o stworzenie niezależnego, wolnego państwa ukraińskiego. Związek Radziecki i Polska są wro-*

gami narodu ukraińskiego. Dlatego też istniał tylko jeden sposób urzeczywistnienia naszych zadań stworzenia własnego państwa, a tym sposobem była walka zbrojna. (...) Walkę tą uważam za słuszną z naszej strony, a opisywane przeze mnie, czy to na rozprawie, czy to w raportach w archiwum czyny - za sprawiedliwe. Dziś jestem w cierpieniu, chory na gróźlicę płuc i gardła. Gdybym był zdrow i gdybym w jakikolwiek sposób wyostał się na wolność - to zawsze uważałbym za swój cel kontynuowanie walki w formie, w jakiej prowadziłem ją dotychczas.(...) Gdyby zapadł wyrok skazujący mnie na karę śmierci, proszę o natychmiastowe wykonanie wyroku, by nie znęcano się nade mną.

Człowiek będący na moim miejscu, gdy cierpiał tyle nieszczęścia we własnym narodzie - okupację, czy to polską, czy rosyjską, wedle mnie nie mógł wybrać innej drogi dla dobra swego narodu, jak tylko przez walkę (...). Gdybym dziś chciał przed sądem wyrazić skruchę czy kajać się, byłoby to nieszczerze.

Наприкінці процесу, після промов прокурора та оборонця, М. Онишкевич склав заяву такого змісту: „*Spodziewam się kary śmierci. Skargi rewizyjnej wnosić nie będę, ani nie będę prosić o łaskę. Proszę o jak najszybsze wykonanie wyroku.*”

Це було останнє речення, висловлене командиром „Орестом”.

Кара смерті як вирок була проголошена 3 червня 1950 року. Президент Польщі Болеслав Б'єрут рішенням від 1 липня 1950 року не скористався своїм правом помиловати смертника. Згідно з протоколом виконання вироку, М. Онишкевича розстріляли 6 липня 1950 року. Однак польський історик, проф. Марія Турлейська доводить, що командира УПА не розстріляли, а просто закатували в в'язничній келії. Його тіло закопали в безіменній могилі, яка знаходиться, імовірно, на військовому комунальному цвинтарі на варшавських Повонзках.

* * *

Protokół przesłuchania podejrzanego

Krawczynski Marian, porucznik, oficer śledczy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie, przesłuchał podejrzanego Onyszkiewicza Mirosława (personalia w aktach).

Pytanie: **Proszę opowiedzieć o swojej działalności w UPA w okresie po wyzwoleniu Polski spod okupacji.**

[...] W grudniu 1944 r. udałem się ze swoim poczotem z lasów radwanieckich na polską stronę. Granicę przechodziłem na północ od Sokala. Po przejściu granicy udałem się w okolice wsi Krzywica, Ulhówek, kontaktując się z Kryszą Stefanem ps. „Bohun”, „Zenonem” - okręgowym prowidnykiem OUN III Okręgu, „Jaryczem” i „Jagodą” - d-cą sotni. Od nich dowiedziałem się, że „M” w czasie mojej nieobecności zorganizował kuren, nad którym objął dowództwo. Jego sotnią dowodził „Peremoha”. Była też w tym kurenieniu sotnia „Kulisza” i „Szumskiego”. Przed moim przyjściem na tereny polskie „M”

odszedł ze swoim kureniem do USSR. Po stoczonym boju z wojskami Armii Czerwonej koło Hubinka, jego kureń został rozbity w lasach poligonu w okolicy Radrusza. Sam „M” zginął w lasach radwanieckich w końcu grudnia 1944 r. Od „Jarycza” dowiedziałem się, iż był u „Żeleźnia-ka” w pow. Lubaczów, który rozporządza już dwoma sotniami.

„Jagodzie” poleciłem organizować na Chełmszczyźnie więcej sotni, szczególnie, by zajął się zorganizowaniem sotni „Hołuba”, który zginął w okolicach Sokala.

W pierwszych dniach stycznia 1945 r. zostałem skontaktowany z „Woronym” przez kuschczowego „Kosara” w Szczepiatynie. „Woronij” poinformował mnie o nowym rozkazie, w myśl którego każda obłaść została podzielona na kilka „widtynków” UPA.[...]

W początku marca 1945 r. odszedłem ze swoim poczotem na polską stronę, przechodząc granicę między Rawą Ruską a Niemirowem. Po przejściu granicy, udałem się do wsi Borysy pow. Lubaczów, gdzie od członków UPA otrzymałem kontakt na „Żeleźniaka”. Z „Żeleźniakiem” skontaktowałem się w Hucie Lubyckiej, było to w marcu 1945 r. „Żeleźniak” powiedział mi, że jedna jego sotnia przebywa w lasach sieniawskich, druga zaś jest wraz z nim. Będąc u „Żeleźniaka” sotnia „Bałaja”, która tam była, stoczyła koło wsi Borysy walkę z wojskami Armii Czerwonej i grupami MO i UB.

Po tej akcji jeszcze w marcu 1945 r. udałem się z Krysą Stefanem „Bohunem”, moim pisarzem w WO-2, i poczotem na Chełmszczyznę. Z sotennym „Jagodą” skontaktowałem się we wsi Przewodów pow. Hrubieszów.

Wracając do spotkania z „Żeleźniakiem” dodam, że powiadomiłem go o tym, iż obłaść została podzielona na „widtyнки” i on jest mianowany komandymem widtynka „Bastion”.

W marcu 1945 r. skontaktowałem się w Przewodowie z „Jagodą” i „Żenem”, okręgowym prowidnykiem OUN III Okręgu. „Jagodę” powiadomiłem, że w myśl rozkazu „Szelesta” jest on mianowany komandymem widtynka UPA kryptonim „Danyliw” i uzgodniłem z nim, by organizował oddziały UPA w swoim widtyнку, lecz w składzie do 50 ludzi, ze względu na bezpieczeństwo. Uzgodniliśmy d-ców dwu sotni - „Łysa” i „Krapkę”. Od „Jagody” udałem się do Rzeczycy, gdzie w końcu marca 1945 r. zostałem skontaktowany przez „Kosara” z „Woronym”. Z „Woronym” odbyła się odprawa w Rzeczycy. Brali w niej udział: ja, „Arkas” - członek sztabu WO-2, „Jarycz” - gospodarczy WO-2. Wtedy „Woronij” powiadomił mnie, okazując rozkazy „Szelesta”, że jestem zwolniony z dotychczasowego stanowiska, tj. z-cy komandryna UPA na WO-2 i mam zadanie stawić się osobiście u „Szelesta”, na którego kontakt uzyskam od „Pawura”. [...]

W sierpniu 1945 r. będąc w Przewodowie skontaktowałem się z „Woronym”. Opowiedziałem mu, iż kilkakrotnie usiłowałem przejść granicę, lecz bez skutku, prosząc go, by zabrał mnie ze sobą, gdy będzie odchodził do USSR, na co „Woronij” wyraził zgodę. Umówiłem się z nim, że po kilku dniach spotkamy się u „Kosara” w Ułhówku, skąd wyruszymy do USSR.

W oznaczonym dniu, w sierpniu 1945 r., spotkałem się z „Woronym” u „Kosara”. Był z nim „Waniucha” i kilku ludzi ochrony. Wspólnie z „Woronym”, jego ludźmi i moim poczotem udaliśmy się do USSR, przekraczając granicę polsko-radziecką na zachód od Rawy Ruskiej. [...]

W październiku 1945 r. przyszedł do mnie „Iskra” oświadczając, bym udał się z nim na spotkanie do „Szelesta”. Wieczorem w górach odbyło się moje spotkanie z „Szelestem”. „Szelest” był ze swoim poczotem. Następnie „Szelest” wrócił ze mną do mojej kryjówki, gdzie nocował. „Szelesta” zapoznałem z sytuacją panującą w Polsce na terenach wschodnich, zdając mu sprawozdanie z liczebności sotni UPA w pow. Lubaczów i Hrubieszów.

„Szelest” powiadomił mnie, że jestem mianowany komandymem UPA na WO-6, tj. tereny będące w Polsce, tzw. „Zakerzoński Kraj”, oświadczając mi, że WO-6 ma kryptonim „Grupa Sian”, przy czym powiedział mi, że będę podlegał bezpośrednio jemu i że bym jemu pisał sprawozdania miesięczne z działalności UPA w „Zakerzońskim Kraju”, które będę mu przysyłał przez „Stiaha”, krajowego prowidyka OUN. Otrzymałem wtedy instrukcję, jak mają być pisane miesięczne raporty o stanie i działalności UPA. Następnie „Szelest” poinformował mnie, że do znanych mi dwóch widtynek UPA - „Danyliw” i „Bastion” - do WO-6 dojdzie trzeci widtynek kryptonim „Łemko”, uprzednio wchodzący w skład przemyskiej obłasci, gdzie komandymem tego widtynika jest ps. „Ren”. „Szelest” dał mi pismo do „Stiaha”, iż jestem mianowany komandymem UPA na „Zakerzoński Kraj” i żeby mnie przyjął w skład krajowego powodu OUN. Wtedy „Szelest” powiedział mi, że do odcinka „Łemko” odchodzi dwóch prowidyków, którzy znają drogę i „Rena”, polecając mi udać się z nimi do „Rena”.

Uzgodniłem z „Szelestem”, że miesięczne raporty o stanie i działalności UPA w grupie „Sian” będę do niego wysyłał przez „Stiaha”, tj. drogą OUN. Następnie „Szelest”, przy pomocy „Iskry”, dał mi łączników i pismo do prowidyków odchodzących do „Rena”. Łącznicy ci w górach, nazwy nie pamiętam, po półdniowej podróży skontaktowali mnie z dwoma prowidykami, którzy mieli swoją ochronę ponad 10 uzbrojonych ludzi. Z tymi prowidykami, pseudonimów ich nie znam, szliśmy górami kilka dni i granicę przekroczyliśmy koło wsi Sanki czy Sianki nad rzeką San w górach.

Na terenach polskich we wsi, nazwy nie znam, połączyliśmy się z łącznikiem, który poprowadził nas dalej, do innej wsi. Kolejno od miejscowości do miejscowości prowadzili nas łącznicy. Odpoczywaliśmy w lesie, w obozującym tam kuszczu. Było to w górach.

W początkach listopada 1945 r., gdy maszerowaliśmy w górach jarem, wyjechało naprzeciw nas kilku ludzi konno, wśród nich był „Ren”, z którym zapoznali mnie prowidyki. Razem z „Renem” i prowidykami maszerowaliśmy jeszcze dzień czasu na zachód od szosy Baligród, gdzie zatrzymaliśmy się w jakiejś wsi. W tej okolicy zatrzymałem się kilka dni, gdyż „Ren” załatwiał jakieś sprawy z prowidykami i jednocześnie w tym czasie „Ren” ściągął do mnie komandyra sotni ps. „Didyk”. „Ren” poinformował mnie że odcinek „Łemko” podzielony jest na dwa nadrejonie: „Chłodny Jar”, gdzie komandymem UPA jest „Konyk” i o stanie sotni w tym nadrejonie „Ren” nic nie wiedział. Natomiast w drugim nadrejonie kryptonim „Beskid”, komandymem UPA jest on i ma do swojej dyspozycji w stadium organizowania się dwie sotnie pod dowództwem „Didyka” i „Bira”. Ja oświadczyłem „Renowi”, że w myśl rozkazu „Szelesta” jest on mianowany

komandynem widtynka „Łemko”, a „Konyk” jego zastępcą. Udzieliłem mu instrukcji i wskazówek co do organizowania sotni i pisania dla mnie miesięcznych raportów o stanie UPA w jego widtynku.

W międzyczasie przyszedł sotenny „Didyk”, który oświadczył mi, że jego sotnia jest w stadium organizacji i w najbliższym czasie będzie kompletna. Wspólnie z „Renem” i „Didykiem” z okolic Baligrodu udaliśmy się do „Chołodnego Jaru”, pozostawiając tam prowidyków, z którymi przybyłem z USSR.

W listopadzie 1945 r. we wsi Jamna pow. Przemyśl zostałem skontaktowany przez „Rena” z „Konykiem”. W tej miejscowości urządziłem odprawę dla „Rena” i „Konyka”. Składając sprawozdanie „Konyk” powiedział mi, że ma już trzy pełne sotnie pod d-ctwem sotennych „Burlaki”, „Chromenki” i „Łastiwki”, a w stadium organizowania jest sotnia „Jara”, której d-ctwo w 1946 r. objął „Kryłacz”. „Konyka” mianowałem zastępcą „Rena”, udzieliłem im wyczerpujących instrukcji co do organizowania, szkolenia i działalności sotni UPA w tym widtynku oraz uzgodniłem z nimi kryptonimy wszystkich sotni w tym widtynku - „Udarnyk”, dając im kolejne numery od 1 wzwyż, a oprócz tego numery nadane przez KWSz „Zamek”, tj. przez d-ctwo UPA-Zachód. Polecilem „Renowi” i „Konykowi” zorganizować komendę widtynka, do której winni wejść oficer wyszkoleniowy i kancelaria. Przy czym polecilem „Renowi” i „Koszykowi”, aby co miesiąc przysyłali mi miesięczne sprawozdanie ze stanu sotni UPA w ich widtynku i działalności poszczególnych sotni UPA w myśl schematu, który otrzymałem od „Szelesta”. Sotnie UPA polecilem rozlokować po rejonach, aby łatwiej było im się wyżywić. Podczas odprawy, która trwała trzy dni, udzieliłem „Renowi” i „Konykowi” wyczerpujących wskazówek w kierunku organizowania sotni w ich prawidłowym składzie tak, by w każdej sotni była żandarmeria, tzw. PŻ, w składzie 1 do 3-ch, tj. komendant żandarmerii i 3 żandarmów, podałem skład poczotu sotni, do której powinni wejść d-ca sotni, buńczucznyj, polit.-wychownyk, intendent i żandarmeria. Udzieliłem wskazówek w kierunku prowadzenia walk przez sotnie UPA z przeciwnikiem, tj. Wojskami Polskimi, UB, MO i innymi, sposoby i metody urządzania zasadzek i inne. Odprawa ta toczyła się w Jamnie. W międzyczasie „Konyk” ściągnął sotennych, zapoznał mnie z „Burlaką” i „Łastiwką”. Po tej odprawie w drugiej połowie listopada 1945 r., ja - „Orest”, ze swoim poczotem przy pomocy łączności terenowej OUN udałem się do widtynka „Bastion” celem skontaktowania się z „Żeleźniakiem”, komandynem UPA wspomnianego widtynka.

W końcu listopada 1945 r. w lasach sieniawskich pow. Lubaczów czy Jarosław skontaktowałem się z „Żeleźniakiem” przy pomocy sotennego ps. „Pidkowa”, którą później dowodził „Kałynowycz”. „Żeleźniak” w tym czasie rozporządzał trzema sotniami UPA, tj. „Szuma”, „Bałaja” i „Pidkowy”. „Żeleźniak” opowiadał mi o akcji przesiedleńczej do USSR i jego akcjach - walkach z WP, jak też o tym, że jego sotnie dokonały napadu w 1945 r. na stację w Oleszycach, gdzie był punkt zborny ludności ewakuowanej do USSR, że pod Jarosławiem jedna jego sotnia wysadziła most kolejowy i o innych, których nie pamiętam. Ja z kolei udzieliłem „Żeleźniakowi” instrukcji i praktycznych wskazówek w kierunku organizowania wyszkolenia i działalności sotni UPA, odnośnie spo-

rzządzania miesięcznych raportów z działalności sotni UPA w jego widtynku i innych instrukcji.

U „Żeleźniaka” przebywałem przez kilka dni w lasach sieniawskich. Wraz z „Żeleźniakiem” byłem na inspekcji w sotni „Bałaja” kwaterującej w tym lesie, w czocie „Dubu” sotni „Szuma” kwaterującej w lasach lublinieckich, w sotni „Szuma”, która kwaterowała w lasach koło Gorajca - udzielając sotennym instrukcji i praktycznych wskazówek co do działalności UPA i stanu organizacyjnego każdej sotni. Będąc w sotni „Szurną” koło Gorajca, dzięki staraniom „Żeleźniaka”, umówiłem się przez łączników na spotkanie ze „Stiahem” - krajowym prowidykiem OUN. Spotkanie to odbyło na początku grudnia 1945 r. w lasach koło wsi Liwczе pow. Lubaczów. Na tym spotkaniu był „Stiah”, „Dalnycz” i ja - „Orest”.

Pytanie: Proszę opowiedzieć o swoich kontaktach i działalności w UPA w okresie od grudnia 1945 r.

Tak jak już zeznawałem w poprzednim protokole, po przeprowadzonej inspekcji sotni UPA w widtynku „Bastion”, w pierwszej połowie grudnia 1945 r. skontaktowałem się z pomocą „Żeleźniaka” z krajowym prowidykiem OUN „Stiahem” i krajowym referentem SB „Dalnyczem”. Spotkanie to odbyło się w lesie koło wsi Liwczе niedaleko Gorajca. Przedstawiłem „Stiahowi” rozkaz „Szelesta”, w którym byłem mianowany komandym UPA na „Zakerzoński Kraj”, poinformowałem go o odbytej przeze mnie inspekcji w oddziałach UPA w I i II Okręgu, tj. u „Rena” i „Żeleźniaka”. „Stiah” powiedział mi wtedy, żebym pojechał do III Okręgu do „Prirwy”, gdyż tam w sprawach UPA jest „Woronyj”, i z nim uregulował sprawy UPA. Przy czym uzgodniliśmy, że sztafety do niego będą przysyłał po linii siatki OUN. Jeszcze w grudniu 1945 r. udałem się ze swoim poczotem do „Prirwy”, który stanowisko prowidyka okręgowego III Okręgu objął wiosną 1945 r., gdyż „Żen” został odwołany do USSR.

Z „Prirwą” skontaktowałem się we wsi Przewodów pow. Hrubieszów w grudniu 1945 r. Zostałem zapoznany przez niego z sytuacją istniejącą w jego okręgu, przy czym oświadczył mi, że „Jagoda”, komandyr widtynka „Danyliw”, zginął we wrześniu 1945 r., a na jego miejsce nie ma nikogo. W tym czasie w okręgu były sotnie: „Krapki”, „Łysa” i „Czausa”.

Następnego dnia w tejże wsi skontaktowałem się z „Woronym”. Powiadomiłem go, że jestem mianowany przez „Szelesta” na komandyrą UPA w „Zakerzońskim Kraju”. „Woronyj” przekazał mi przygotowane przez niego materiały do awansów członków UPA i wspólnie z nim uzgodniliśmy, iż początkowo funkcję komandyrą widtynka UPA będzie pełnił jednocześnie „Prirwa”, na co się „Prirwa” zgodził. „Woronyj” zaraz odszedł do USSR.

Poinstruowałem „Prirwę” co do organizacji i działalności sotni UPA, udzieliłem wszelkich instrukcji i wskazówek, takich jak uprzednio udzieliłem „Renowi” i „Żeleźniakowi”. Następnie udałem się z „Prirwą” na inspekcję sotni UPA. W lasach posadowskich skontrolowałem sotnią „Krapki”, którą od zimy 1946/47 r. dowodził „Jar”. Sotnie „Łysa”

skontrolowałem w lasach koło Uhrynowa pow. Hrubieszów. Sotennym udzieliłem instrukcji o właściwej organizacji sotni, wyszkoleniu bojowym i politycznym oraz działalności. Inspekcję sotni UPA z widytynka „Danyliw” ukończyłem w drugiej połowie grudnia 1945 r. [...]

W międzyczasie otrzymałem sztafetę od „Stiaha”, w której pisał, abym na 7 stycznia 1946 r. przygotował dużą ochronę UPA i z nią zgłosił się w V rejonie II Okręgu OUN do „Zaruby”. Do 7 stycznia 1946 r. przebywałem w III Okręgu we wsiach Wasylów Wielki, Uhrynów, Przewodów i innych, organizując w myśl zaleceń „Stiaha” ochronę, której pewną część umundurowałem w polskie mundury. Będąc w III Okręgu pozostawałem w ścisłym kontakcie z „Prirwą”, od którego otrzymałem RKM Diegtiariowa z dyskami amunicji, mundury WP i inne.

W dniu 7 stycznia 1946 r. skontaktowałem się z „Zarubą” we wsi Huta Lubycka pow. Tomaszów Lub., gdzie zakwaterowałem ze swoim poczotem liczącym 5 ludzi, w którym był też „Bogdan”. Wieczorem tegoż dnia udałem się z „Zarubą” do lasu, gdzie skontaktowałem się ze „Stiahem”, któremu oświadczyłem, że jestem przygotowany do podróży. „Stiah” oświadczył mi, że razem z nim pójdziemy do I Okręgu OUN, gdzie będę mógł przeprowadzić inspekcję sotni UPA. Wieczorem tego dnia ja - „Orest”, ze swoim poczotem wierzchem konno, „Stiah” sankami, udaliśmy się w podróż do I Okręgu. Dojechaliśmy do wsi Chrapy koło lasów sieniawskich, gdzie przez dzień kwaterowaliśmy. W tej wsi skontaktowaliśmy się ze „Stalem”, prowidyk II Okręgu OUN (nie żyje), „Żeleźniakiem” i ich ochroną. „Stiah” załatwiał ze „Stalem” sprawy organizacyjne OUN, ja natomiast z „Żeleźniakiem” omawiałem sprawy organizacyjne UPA, uzgadniając z nim, by przygotowywał ludzi do utworzenia czwartej sotni, którą wiosną 1946 r. ma kompletnie zorganizować. Na d-cę tej sotni przewidzieliśmy „Kruka” - komandyna kuszczy w I rejonie II Okręgu. Konie moje pozostawiłem u „Żeleźniaka”, a sam i wraz z nami „Żeleźniak” i „Stal” podwodami udaliśmy się nocą w dalszą podróż, omijając Jarosław. Kwaterowaliśmy we wsi poza Jarosławiem na kwaterach wyszukanych przez „Stala”. W tej wiosce „Stal” i „Żeleźniaka” pozostali. Wieczorem „Stal” dostarczył nam świeże podwoły i dwóch łączników, którzy poprowadzili nas do I Okręgu. Jechaliśmy wzdłuż Sanu. Nocą, na punkcie znanym łącznikowi, przeprawiliśmy się łódką przez San na zachodni brzeg, podwoły zaś wróciły. Łódkę tą nieśliśmy 3 km, gdzie ponownie przeprawiliśmy się na wschodni brzeg Sanu. Z łódką ludzie wrócili na uprzedni punkt, a my z łącznikami doszliśmy do wsi Stanisławczyk pow. Przemyśl, gdzie skontaktowaliśmy się z „Orłanem”, referentem krajowym propagandy OUN i innymi, których ja nie znałem. W tej wsi kwaterowaliśmy 24 godziny, a następnie z „Orłanem” i jego ochroną udaliśmy się do lasu kormanieckiego w pow. Przemyśl. W tym lesie „Orłan” skontaktował mnie i „Stiaha” z „Hryhorem”, okręgowym prowidykiem OUN I Okręgu. Pocztó mój składający się z 5 ludzi oddałem pod opiekę „Orłanowi”, natomiast „Hryhor”, „Stiah”, ja - „Orest” i „Orłan” udaliśmy się do bunkra „Hryhora”, będącego w tym lesie. Dodam, że z „Hryhorem” i „Orłanem” zostałem zapoznany przez „Rena” we wsi Jamna w listopadzie 1945 r., gdy przyszedłem z USSR. W bunkrze „Hryhora” przebywałem kilka dni, gdzieś do

połowy stycznia 1946 r. Wtedy dowiedziałem się, że w dn. 6/7 stycznia 1946 r. „Konyk”, z-ca „Rena”, zorganizował akcję na miasto Birczę i koszary Wojska Polskiego, w których kwaterowało wojsko. W akcji brały udział trzy sotnie UPA pod dowództwem „Konyka”. Podczas ataku zginął „Konyk”, a koszary z WP nie zostały zdobyte.

W połowie stycznia 1946 r. otrzymałem przez „Hryhora” kontakt do sotni „Burlaki”. Uzgodniłem wówczas ze „Stiahem”, że w I Okręgu OUN zajmę się inspekcją sotni UPA, a gdy on ukończy swoją pracę po linii OUN, to mnie wezwie. Ze swoim poczotem i łącznikami udałem się do sotni „Burlaki”, z którą skontaktowałem się za wsią Jamna - była ona rozkwaterowana we wsi, której nazwy nie pamiętam.

U „Burlaki” przebywałem przez dwa tygodnie, udzielając mu instrukcji i wytycznych po linii UPA. Przez ten okres pozostawałem w kontakcie za pomocą sztafet ze wszystkimi sotniami UPA, będącymi w nadrejonie „Chołodnyj Jar”. Od tych sotni otrzymywałem wnioski awansowe na poszczególnych członków UPA, którzy odznaczyli się w bojach i wzorową służbą w UPA. W tej miejscowości zarządziłem odprawę dla komandyrów sotni UPA z nadrejonu „Chołodnyj Jar”. W odprawie tej brali udział sotenni: „Burlaka”, „Jar” i „Łastiwka”; „Hromenki” nie było. Sotenni składali mi sprawozdania o stanie swoich sotni UPA, uzbrojeniu i wyszkoleniu. Ja udzieliłem im wskazówek i instrukcji, jak mają pisać miesięczne raporty o działalności poszczególnych sotni UPA, które mają przysyłać do komandyra widtynka „Rena”. Raporty te dzieliły się na 7 punktów, o czym zeznawałem w poprzednim protokole. Następnie referowałem im sprawę „sądów polowych”, którym podlegają członkowie UPA popełniając jakieś przestępstwo w stosunku do służby w UPA. W skład „sądu polowego” wchodziło 5 osób, tj. trzech członków sądu, obrońca i prokurator. Były przewidziane kary: kara chłosty przed sotnią UPA, upomnienie, nagana i kara śmierci z rehabilitacją, jeżeli zasądzony dokona jakiegoś wyczynu z polecenia swego przełożonego, to kara śmierci będzie darowana. Następnie udzieliłem sotennym instrukcji, jak walczyć z akcją przesiedleńczą, tj. żeby sotnie UPA wszelkimi sposobami nie dopuściły do przesiedlenia ludności do USSR, żeby zrywały tory kolejowe, mosty na drogach żelaznych i bitych, żeby walczyły i niszczyły oddziały Wojska Polskiego, grupy UB i MO, a wszystkie zabudowania we wsiach pozostawionych przez wysiedloną ludność - doszczętnie palić.

Po tej odprawie ja ze swoim poczotem i łącznikami od „Burlaki” udałem się do nadrejonu „Beskid”, celem skontaktowania się z „Renem”. Było to w końcu stycznia 1946 r. We wsi Bereżnica pow. Lesko skontaktowałem się z sotennym „Birem” i jego sotnią, u którego zakwaterowałem. Z pomocą „Bira” na początku lutego 1946 r. zostałem skontaktowany w tej okolicy z „Renem” i jego całym poczotem. Z „Renem” odeszliśmy od „Bira” w okolice Baligrodu. Tam poleciłem „Renowi” powiadomić drogą sztafetną sotnie UPA w nadrejonie „Beskid”, by w najbliższym czasie nadesłały wnioski awansowe i odznaczeniowe dla wyróżnionych członków UPA. Następnie w wiosce koło Baligrodu skontrolowałem kancelarię widtynka, tj. „Rena”, którą prowadził „Rostysław” i on opracowywał miesięczne raporty. Udzieliłem wskazówek „Rostysławowi”, jak prowadzić

kancelarię i wspólnie z nim pisałem sprawozdania - raporty na podstawie raportów przysyłanych z poszczególnych sotni UPA. W tej okolicy ja wraz z „Renem” i „Rostysławem” przebywałem około dwóch tygodni. Sporządzone raporty wziąłem ze sobą celem przesłania ich do „Szelesta”. [...]

W drugiej połowie lutego 1946 r. w oznaczonym dniu i miejscu ja i „Ren” skontaktowaliśmy się ze „Stiahem”. Złożyłem „Stiahowi” sprawozdanie z mojej działalności w widytunku „Rena”, przy czym oświadczyłem mu, że będę miał pocztę dla „Szelesta”. „Stiah” polecił mi, by pocztę przysłać do niego jak najszybciej przez nadrejonowego prowidyka „Mara”, gdyż w niedługim czasie odeśle ją przez kurierów do USSR. Następnie „Stiah” informował się bezpośrednio u „Rena” o stanie sotni UPA i ich działalności, przy czym „Stiah” oświadczył mi, że mogę pozostać jeszcze w terenie, gdyż on nie jest gotowy do powrotu.

Po odbytym spotkaniu ze „Stiahem”, ja — „Orest” powróciłem z „Renem” do jego kwatery koło Baligrodu. Tam wspólnie z „Renem” i „Rostysławem” wykończyliśmy raporty z działalności UPA widytunku „Łemko”. W czasie tej pracy, nocą, byliśmy zaatakowani przez oddział Wojska Polskiego i wycofaliśmy się do wioski Buk w rejonie Baligrodu. W wiosce skontaktowaliśmy się z sotnią „Bira”. Pewnego dnia, w lutym 1946 r., zostałem powiadomiony przez czujki UPA, iż od strony Baligrodu jedzie sankami Wojsko Polskie. Z wioski Buk wycofaliśmy się na wzgórze i gdy zorientowałem się, iż jadą tylko jedne sanki z żołnierzami WP, poleciłem „Birowi”, by tych żołnierzy wziął żywcem. W czasie akcji na sanki z żołnierzami WP, dwóch żołnierzy zdołało zbiec, w tym jeden był ranny, natomiast dwóch żołnierzy wzięto żywcem. Żołnierze ci (jeden plutonowy), byli przesłuchiwanymi przeze mnie w lesie, lecz z jakiej jednostki pochodzili, tego nie pamiętam. Po przesłuchaniu żołnierzy tych rozmundurowałem, dając im cywilne ubrania i poleciłem ich zwolnić. My zaś przenieśliśmy się do innej wioski ze względów bezpieczeństwa. W końcu lutego 1946 r. wysłałem przez kurierów „Rena” pocztę dla „Stiaha”, który miał odesłać ją do „Szelesta”.

W tym czasie „Ren” odszedł za Baligród na zachód do sotni „Chrina” i „Didyka”, ja pozostawałem przy sotni „Bira” w rejonie Baligrodu. Będąc z sotnią „Bira” zrobiłem jej inspekcję, urządziłem odprawę czotowych sotni udzielając im odpowiednich instrukcji i wskazówek po linii UPA. „Birowi” zaś poleciłem, by ściągnął do mnie sotennego „Myrona”. Jego sotnią przysła z USSR jesienią 1945 r. i odeszła do USSR wiosną 1946 r. Z „Myronem” zostałem skontaktowany w końcu lutego 1946 r. Omawiałem z nim sprawy organizacyjne, udzielając mu instrukcji i wskazówek praktycznych, oraz poleciłem opuścić z wiosną mój teren i udać się do obłści stanisławowskiej, skąd przyszedł. Poleciłem też, by w okresie pobytu w „Zakerzońskim Kraju” podporządkował się „Renowi”.

W początku marca 1946 r. przyszedł do mnie kurier ze sztafetą od „Stiaha”. „Stiah” polecił mi udać się w okolice Leska na spotkanie z nim w oznaczonym miejscu. Wykonując to polecenie udałem się wraz ze swoim poczotem i kurierem na spotkanie do „Stiaha”, które odbyło się w początku marca 1946 r. w wiosce w pobliżu Leska. Ze „Stiahem” był tam też „Orłan”. „Stiah” powiedział mi, że jest gotowy do odejścia do nadrejonu „Cho-

łodny Jar”, przy czym oświadczył mi, że pocztę ode mnie otrzymał oraz doręczył mi pocztę od „Prirwy” i „Żeleźniaka”, w której były miesięczne raporty o działalności UPA w ich widtynkach - odcinkach.

Pytałem „Stiaha” czy odesłał już pocztę do „Szelesta”, na co on oświadczył, że jeszcze nie, a jej wysyłką zajmie się „Orlan”. Wtedy przekazałem „Orlanowi” raporty „Prirwy” i „Żeleźniaka” celem dołączenia ich do uprzednich raportów i odesłania ich do „Szelesta”.

Po tej rozmowie w tej wiosce dołączyliśmy do „Łetuna”, referenta okręgowego SB, którego poznałem w grudniu 1945 r. w Jamnej pow. Przemyśl i wraz z „Łetunem” i jego łącznikami udaliśmy się do nadrejonu „Chołodny Jar”. W pierwszej połowie marca 1946 r. w Jamnej pow. Przemyśl skontaktowaliśmy się z „Hryhorem”. „Stiah” z „Hryhorem” udał się w teren załatwiać sprawy organizacyjne OUN. Ja ze swoim poczotem udałem się do sotni „Łastiwki”, a „Łetun” pozostał w Jamnej.

Z „Łastiwką” skontaktowałem we wsi, nazwy której nie pamiętam, pow. Przemyśl w okolicach Birczy. Po dwóch dniach przyszli do mnie łącznicy, z którymi udałem się do lasów kormanickich, gdzie skontaktowałem się z ludźmi „Hryhora”. Było to w pierwszej połowie marca 1946 r. Ja - „Orest”, udałem się do bunkra „Hryhora” w tym lesie, zaś moim poczotem zaopiekowali się ludzie „Hryhora” - pseudonimów ich nie pamiętam.

W bunkrze skontaktowałem się z „Hryhorem” i „Stiahem”, z którymi przebywałem przez kilka dni. „Stiah” powiedział mi wtedy, że zatrzyma się jeszcze pewien czas, a ja mogę dalej załatwiać swoje sprawy po linii UPA.

W połowie marca 1946 r. udałem się ze swoim poczotem i łącznikami „Hryhora” do sotni „Hromenki”, z którą skontaktowałem się w okolicach wsi Jawornik Ruski pow. Przemyśl. W sotni tej przeprowadziłem inspekcję oraz udzieliłem „Hromence” instrukcji i wskazówek podobnych, jak udzielałem uprzednio komandyrom sotni. Następnie zorganizowałem odprawę dla czotowych, udzielając im praktycznych wskazówek i instrukcji po linii wojskowej UPA.

Po kilku dniach, w drugiej połowie marca 1946 r., udałem się z łącznikami „Hromenki” na południe do pow. Lesko, gdzie w okolicach wsi Tyrawa Dolna skontaktowałem się z „Burlakiem” i „Łastiwką”, którzy w tym czasie mieli połączone sotnie. W tych sotniach UPA inspekcji i specjalnych odpraw nie organizowałem, gdyż zrobiłem to w czasie uprzedniego mego pobytu, tj. w styczniu 1946 r. Z sotennymi przeprowadziłem rozmowy na tematy organizacyjne UPA, udzielając im wskazówek i instrukcji w kierunku wyszkolenia bojowego sotni UPA. Jednocześnie poleciłem im urządzać zasadzki na WP, niszczyć drogi żelazne i bite, mosty, linie telefoniczne i inne urządzenia, tym samym przeszkadzać władzom polskim w realizowaniu planu przesiedlenia ludności ukraińskiej do USSR i nie pozwolić ugruntować się odpowiednim władzom polskim, administracji na terenach wschodnich objętych zasięgiem działalności OUN i UPA.

Po kilku dniach ponownie powróciłem z pow. Lesko do bunkra „Hryhora” położonego w lesie kormanickim w pow. Przemyśl. W bunkrze tym skontaktowałem się ze „Stiahem” i „Hryhorem”. W końcu marca 1946 r. ja ze „Stiahem”, swoim poczotem i kuriera-

mi od „Hryhora” odeszliśmy z lasów kormanickich do II okręgu OUN, powracając tą samą drogą, jaką przybyliśmy do I Okręgu na początku stycznia 1946 r. [...]

Pytanie: Proszę opowiedzieć o swojej działalności w UPA i kontaktach organizacyjnych z czołowymi działaczami OUN, UPA i SB w okresie od kwietnia 1946 r.

Tak jak zeznałem w poprzednim protokole, w końcu marca 1946 r. ja („Orest”, „Oleń”) ze „Stiahem”, swoim poczotem, ochroną, w skład której wchodził: „Bogdan”, „Sokił”, „Stałowij”, „Sambo” i dwoma łącznikami „Hryhora” udałem się z lasów kormanickich do II Okręgu. Po dwóch czy trzech dniach ja i „Stiah” skontaktowaliśmy się przy pomocy terenowych łączników z „Żeleźniakiem” w lasach sieniawskich pow. Jarosław czy Lubaczów. „Żeleźniak” był tam z sotnią „Bałaja”. Po kilku dniach, tj. w początku kwietnia 1946 r., do lasów sieniawskich przyszedł „Stal” - okręgowy prowidyk OUN II Okręgu, z którym „Stiah” odszedł. Ja z „Żeleźniakiem” przeprowadziłem inspekcję w sotni „Bałaja”, zorganizowałem dla czołowych i buńczużnego „Bałaja” odprawę, na której udzieliłem im instrukcji i wytycznych w kierunku prowadzenia walk z WP, UB, MO, sabotażowania akcji przesiedleńczej ludności ukraińskiej do USSR poprzez niszczenie dróg, transportów, mostów itp. Podobnych instrukcji udzieliłem „Żeleźniakowi” oraz omówiłem z nim sprawę sporządzania raportów z działalności UPA w jego widtyнку według schematu, który mu nakreśliłem.

Po kilku dniach, w początkach kwietnia 1946 r., udałem się z „Żeleźniakiem” do sotni „Pidkowy”, który również kwaterował w tych lasach. W sotni „Pidkowy”, podobnie jak w sotni „Bałaja”, przeprowadziłem inspekcję sotni oraz urządziłem odprawę dla sotennego i dowódców czoł, udzielając im wyczerpujących instrukcji i wskazówek po linii prowadzenia walki z WP, UB i MO. Referowałem im sprawę sądu polowego w UPA i jego kompetencję, sprawę sporządzania przez sotennego „Pidkowy” raportów miesięcznych dla „Żeleźniaka”, sprawę magazynowania żywności i inne. Po przeprowadzonej inspekcji u „Pidkowy” powróciłem z „Żeleźniakiem” do sotni „Bałaja”. Było to w pierwszej połowie kwietnia 1946 r.

W tym czasie okręgowy prowidyk „Stal” w związku z organizowaniem sotni „Kruka” przysłał do tych lasów ludzi z kuszczy. Spośród nich wybrałem z „Żeleźniakiem” około 20 nadających się do oddziału UPA, natomiast pozostałych odesłałem do poszczególnych kuszczy OUN ze sztafetami, by prowidyk kuszczowi zatrudnili ich w ramach OUN. W tym też czasie przyszedł do lasów sieniawskich „Kruk” z nowo zorganizowaną sotnią UPA. Tymi członkami z kuszczy dopełniłem sotnię „Kruka” i w tym czasie w II Okręgu było już 4 sotnie UPA: „Bałaja”, „Pidkowy”, „Szuma” i „Kruka”. Buńczużnemu „Krukowi” udzieliłem instrukcji i wskazówek, takich samych jakich udzielałem innym d-com sotni UPA. Po kilku dniach, tj. w połowie kwietnia 1946 r., „Kruk” odszedł do przeznaczonego mu I rejonu w II Okręgu.

Po odejściu „Kruka” przyszedł kurier od „Stala” ze sztafetą od „Stiaha”, wzywającą mnie do niego. Udałem się ze swoim poczotem do „Stiaha”, już nie pamiętam czy ze mną

chodził też „Żeleźniak”, kontaktując się z nim również w lasach sieniawskich. Ze „Stiahem” umówiłem się na spotkanie następnego dnia wieczorem, w tym samym miejscu skąd wyruszamy na wschód do III Okręgu.

W oznaczonym dniu, tj. w połowie kwietnia 1946 r., skontaktowałem się ze „Stiahem”. Ze swoim poczotem oraz z „Żeleźniakiem” udaliśmy się do lasów lublinieckich w okolicach Lublińca, gdzie skontaktowaliśmy się z czotą „Dubą” z sotni „Szuma”. Ja w obecności „Żeleźniaka” zrobiłem przegląd tej czoty, udzielając czotowemu „Dubowi” instrukcji w kierunku działalności UPA.

Następnej nocy ja ze „Stiahem” i „Żeleźniakiem” udałem się do lasu w okolicach Gorajca, gdzie przeprowadziłem inspekcję czoty „Surmy” z sotni „Szuma”. Był tam też i sotenny „Szum”. Na miejscu udzieliłem instrukcji i wskazówek sotennemu „Szumowi” i czotowemu „Surmie”.

Następnego dnia udałem się z tych lasów ze „Stiahem”, „Żeleźniakiem” i „Szumem” do III czoty sotni „Szuma” pod d-ctwem „Gonty”. „Stiah” odszedł od nas w lesie koło wsi Liwczce pow. Lubaczów, oświadczając mi, że mogę jechać do III Okręgu na inspekcję, a kontakt z nim utrzymam za pomocą sztafet przez „Zarubę”. W lesie koło Dahan skontaktowałem się z czotą „Gonty”, robiąc jej przegląd i udzielając czotowemu instrukcji. Był tam obecny „Żeleźniak” i „Szum”.

Będąc na inspekcji czot „Szuma”, dowiedziałem się od niego, iż on - „Szum” dokonał ze swoją sotnią w końcu marca czy początku kwietnia 1946 r. zbrojnej akcji na oddział Wojska Polskiego kwaterujący w Lubyczy Królewskiej pow. Tomaszów Lub. Sotnia „Szuma” zdobyła wtedy broń, amunicję, umundurowanie oraz różne akta w dowództwie tej jednostki. Wojsko Polskie wycofało się ze stratami z Lubyczy Królewskiej do Uhnowa. Jakie straty liczebne poniosło WP w czasie tej akcji tego nie wiem. Były też straty po stronie UPA. W akcji tej sotnią „Szuma” była zasilona uzbrojonymi ludźmi z kuszczów OUN.

Również, o ile pamiętam, w tym czasie, gdy w widtyнку „Żeleźniaka” przeprowadzałem inspekcję sotni UPA, „Żeleźniak” mówił mi, że sotnia „Bałaja” zimą 1945/46 r., dokładnie czasu określić nie potrafię, dokonała napadu zbrojnego na szpital w Lubaczowie, celem odbicia dwóch czy trzech aresztowanych członków UPA, leczących się w tym szpitalu. Członków UPA w tym szpitalu sotnia „Bałaja” nie zastała. Ze szpitala zrabowano narzędzia chirurgiczne i inne medykamenty, które zostały przekazane do UCzCh (Ukraiński Czerwony Krzyż). Mówił mi też „Żeleźniak” o mniejszych akcjach dokonanych w terenie, lecz obecnie ich nie pamiętam.

Przebywając wraz z „Żeleźniakiem” i „Szumem” w czocie „Gonty”, dowiedziałem się że w III Okręgu OUN, tj. na peryferiach powiatów Tomaszów Lub. i Hrubieszów, trwa akcja przesiedleńcza ludności ukraińskiej do USSR. W związku z tym postanowiłem tam pojechać, celem zbadania sytuacji. W drugiej połowie kwietnia 1946 r. ja - „Orest” ze swoim poczotem, zostałem odprowadzony konno parę kilometrów przez czotę „Gonty”, a następnie dalej udałem się sam do „Prirwy”. Ze swoim poczotem zatrzymałem się

w okolicy Rzeplina, kontaktując się z resztą swojej ochrony, tj. „Jurkiem” i innymi. W tym terenie nawiązałem też kontakt z „Czausem” i jego sotnią UPA, przebywającą w tym terenie. Za pośrednictwem „Jurka” i „Czausa” starałem się nawiązać kontakt z „Prirwą”, pełniącym w tym czasie funkcję prowidyka okręgowego III Okręgu OUN i komandyna UPA widtyńka „Danyliw”. [...]

Pytanie: Proszę opowiedzieć w dalszym ciągu o swojej działalności w UPA i kontaktach organizacyjnych w okresie od maja 1946 r.

W końcu kwietnia 1946 r. przebywając w okolicy Rzeplina pow. Tomaszów Lub. począłem kopać dla siebie bunkier w lesie rzeplińskim. Do kopania bunkra zaangażowałem cały swój poczot, tj. „Bogdana”, „Jurka”, „Stalewoho”, „Maksyma”, „Sambę”, „Sokoła” i d-cę sotni „Czausa”, który przebywał ze swoim oddziałem w tym terenie. W początkach maja 1946 r. za pośrednictwem „Jurka” odbyło się na polach koło Rzeplina moje spotkanie z „Prirwą”, który przybył z ochroną. „Prirwa” zdał mi sprawozdanie o stanie UPA w jego widtyńku „Danyliw”, oświadczając, że komandyr sotni „Krapka” zginął w okolicach wsi Liski pow. Hrubieszów w czasie walki prowadzonej przez jego sotnię z oddziałami Armii Czerwonej, tj. w miesiącu lutym 1946 r. Sotennym jest teraz jego czotowy, lecz pseudonimu nie pamiętam. Jesienią 1946 r. dowództwo nad tą sotnią objął „Jar”.

Następnie „Prirwa” powiedział mi, że czotowy „Kropywa” z sotni „Łysa” również zginął w początku maja 1946 r. w lesie koło Uhrynowa pow. Hrubieszów, w czasie walki z Wojskiem Polskim, a sotenny „Łys” został przeniesiony do „Żeleźniaka”. Uzgodniłem z „Prirwą”, że sotnia „Łysa” zostanie podzielona na dwa samodzielne oddziały UPA:

dowództwo nad jednym oddziałem obejmie „Sokił” z mojej ochrony, a nad drugim - czotowy „Duda”, co też zostało wykonane. „Sokił”, po objęciu d-ctwa nad sotnią, przyjął pseudonim „Dawyd”.

Następnie „Prirwa” poinformował mnie, że pozostaje w kontakcie z polskim podziemiem, tj. z WiN-em, przez którą to organizację ma zaproponowane urządzić wspólną akcję zbrojną na miasto Hrubieszów, zapytując mnie, czy ja akceptuję tą propozycję. Oświadczyłem „Prirwie”, że konkretną odpowiedź dam mu po pewnym czasie na następnym spotkaniu. Również „Prirwa” mówił mi wtedy, że na jego terenie trwa akcja przesiedleńcza ludności ukraińskiej do USSR. W myśl moich wskazówek i instrukcji przeciwdziała tej akcji poprzez prowadzenie walki z WP, urządzanie zasadzek, aktów dywersji i in. dokonywanych przez podległe mu sotnie UPA.

Po tej rozmowie z „Prirwą”, odkomenderowałem do niego na komandyna sotni „Sokoła” - „Dawyda” z mojej ochrony, sam zaś z kilku ludźmi z ochrony udałem się do „Zaruby”, nawiązując z nim kontakt w okolicy wsi Żórawce pow. Tomaszów Lub. Było to w pierwszej połowie maja 1946 r. Po paru dniach zostałem skontaktowany przez „Zarubę” z krajowym prowidykiem OUN „Stiahem” w lesie koło Lubyczy-Kniazie pow. Tomaszów Lub. Jak sobie przypominam, na tym spotkaniu był też „Dalnycz” - krajowy

referent SB. „Stiahowi” przedstawiłem sytuacją, jaka panuje w III Okręgu w związku z toczącą się tam akcją przesiedleńczą. Następnie opowiedziałem o zaprojektowanej przez WiN wspólnej akcji zbrojnej na Hrubieszów, tj. oddziałów WiN z UPA, pytając o jego pogląd na tę sprawę. „Stiah” wiedząc o porozumieniu się OUN-UPA z WiN-em i nawiązaniu współpracy, akceptował wspólną akcję zbrojną połączonych oddziałów zbrojnych WiN z sotniami UPA na Hrubieszów.

Po tej rozmowie udałem się od „Stiaha” w okolice Rzeplina i tam w połowie maja 1946 r. we wsi Kościaszyn pow. Hrubieszów skontaktowałem się z „Prirwą” za pośrednictwem „Jurka” z mojego poczutu. Powiedziałem „Prirwie”, że można przeprowadzić wspólną akcję zbrojną UPA-WiN na Hrubieszów. Po dwóch dniach skontaktowaliśmy się w tej wsi z „Zenonem”, okręgowym referentem SB III Okręgu. Wtedy wspólnie przygotowaliśmy plan działania. „Prirwie” powierzyłem dowództwo nad całością oddziałów UPA i SB w czasie akcji na Hrubieszów, zaś „Zenonowi” poleciłem zorganizować bojówki SB, które również wezmą udział w akcji, i ustalić z WiN termin akcji. Punkt zborny oddziałów UPA i bojówek SB został wyznaczony w lesie terebińskim na dzień 26-27 maja 1946 r. Również wtedy dowiedziałem się, że wywiad w Hrubieszowie prowadzi WiN, a plan natarcia na Hrubieszów opracowany będzie wspólnie.

W oznaczonym dniu, tj. 26 czy 28 maja 1946 r., w lesie terebińskim zostały skoncentrowane cztery sotnie UPA z III Okręgu OUN. Sotnie „Dawyda” - „Sokoła”, „Dudy”, „Czausa” i „Jara”, której dowództwo w tym czasie sprawował inny sotenny, jego nazwiska ani pseudonimu nie pamiętam, oraz bojówki SB z III Okręgu. Ogólna liczba wynosiła około 300 ludzi uzbrojonych w broń maszynową i ręczną. W lesie tym dokonałem przeglądu sotni oraz zrobiłem odprawę z „Prirwą” i „Zenonem”, udzielając im instrukcji i wskazówek co do mającej się odbyć akcji na Hrubieszów, a przede wszystkim, by zwracali uwagę na odpowiednie ubezpieczenie oddziałów UPA. Akcja ta miała na celu rozbić w Hrubieszowie PUBP i zabranie dokumentów, rozbić placówki wojsk radzieckich, więzienia i wypuszczenie więźniów, rozbić komisji przesiedleńczej, wyłapanie jej członków i zabranie list i akt przesiedleńczych.

Następnej nocy miało odbyć się połączenie oddziałów UPA z oddziałami WiN w lasku koło Hrubieszowa, co też i było. Jakie oddziały były z org. WiN i kto nimi dowodził, tego nie wiem, a raczej pseudonimów ich nie pamiętam. W ostatnich dniach maja 1946 r. połączone sotnie UPA i SB z oddziałami WiN uderzyły o godz. 24.00 na Hrubieszów. Akcja trwała do rana, w wyniku której rozbito i spalono gmach PUBP, budynek w którym mieściła się placówka Wojsk Radzieckich został zniszczony przez oddziały UPA, rozbito wspólnie więzienie i wypuszczono więźniów. Wiem, że straty były ze strony WP, UB, MO, lecz jakie cyfrowo nie pamiętam, jak również były straty ze strony UPA i WiN. Rano pod naporem Wojska Polskiego, które przyjechało z okolic do Hrubieszowa, oddziały UPA pod d-ctwem „Prirwy” wycofały się do lasów terebińskich, staczając boje z WP. Oddziały WiN z Hrubieszowa wycofały się w swój teren. Jak mi wiadomo z raportów „Prirwy”, zadanie w Hrubieszowie nie zostało całkowicie wykonane, gdyż nie rozbito budynku, w

którym mieściła się komisja przesiedleńcza. W tej akcji „Prirwa” został ranny w bok i jakiś czas się leczył.

Ja - „Orest”, jak powyżej zeznałem, po dokonaniu przeglądu sotni UPA i udzieleniu instrukcji „Prirwie” oraz „Zenonowi”, udałem się z lasów terebińskich ze swoją ochroną, między innymi „Bogdanem”, do lasu rzeplńskiego do swego bunkra. Koło Rzeplina byłem kilka dni, a w początku czerwca 1946 r. z całą swoją ochroną udałem się do lasów koło Żurawiec pow. Tomaszów Lub., kontaktując się z czołą „Gonty” sotni „Szuma”. Z okolic Rzeplina odszedłem, gdyż po dokonaniu akcji na Hrubieszów, oddziały WP i UB rozpoczęły akcję przeciwko UPA.

Po kilku dniach udałem się w okolice Dahan, gdzie skontaktowałem się z sotennym „Szumem” i czołą „Gonty”, przeprowadzając jej inspekcję.

W połowie czerwca 1946 r., przebywając z „Szumem” w czocie „Gonty”, otrzymałem sztafetę od „Stiaha” dostarczoną mi osobiście przez „Zarubę”. „Stiah” w sztafecie zwywał mnie na spotkanie do siebie. Następnego dnia udałem się z „Zarubą” do lasu koło Monasterza pow. Tomaszów Lub., gdzie zostałem skontaktowany ze „Stiahem” i „Dalnymczem”. Złożyłem „Stiahowi” sprawozdanie z akcji zbrojnej UPA-WiN dokonanej na Hrubieszów, naświetliłem mu sytuację w III Okręgu OUN, tj. u „Prirwy”. Omawiając w trzech sytuację jaka wynikła na skutek akcji przesiedleńczej, „Stiah” oświadczył, iż trzeba wszelkimi sposobami nie dopuszczać do przesiedlenia ludności do USSR, gdyż z chwilą jej wysiedlenia, uszczupla się teren działalności OUN i UPA, a co najważniejsze organizacja traci bazę żywnościową, przy czym podkreślaliśmy, że we wszystkich okręgach OUN nie należy dopuścić do zasiedlenia opuszczonych wsi Polakami. Trzeba również walczyć z akcją nasiedleńczą ludności polskiej do wsi opuszczonych przez ludność ukraińską, która wyjechała do USSR. [...]

Pytanie: Proszę opowiedzieć o swojej działalności w UPA w okresie od lipca 1946 r.

Po odesłaniu „Dowbusza” wraz z 8 czy 9 członkami UPA do „Zaruby” w początku lipca 1946 r., powróciłem z powrotem do czoty „Surmy” rozlokowanej w lasach koło Hrebenego pow. Lubaczów. W tym czasie zaczęły do mnie przychodzić od komandyrów widtyńka „Żeleźniaka” i „Prirwy” wnioski awansowe na członków UPA, którym poleciłem takowe sporządzić i nadesłać w czerwcu 1946 r. Przebywając w czocie „Surmy” wnioski te opracowywałem, tj. do stopnia starszego wistuna zatwierdzałem sam, zaś wzwyż od starszego wistuna sporządzałem listy, celem przesłania ich dla zatwierdzenia „Szelestowi”. U „Surmy” przebywałem do sierpnia 1946 r.

W początku sierpnia 1946 r. udałem się od „Surmy” w okolice Rzeplina, gdzie skontaktowałem się z resztą przebywającej tam mojej ochrony, między innymi z „Bogdanem”. Z okolic Rzeplina udałem się do „Prirwy”, celem przeprowadzenia inspekcji sotni UPA w tym okręgu i dokończenia wniosków awansowych dla wyróżnionych członków UPA. Wraz ze mną poszła cała moja ochrona. Doszedłem tylko do Wasylowa Wielkiego, gdyż dalej trudno było przejść, ponieważ w terenie przebywało Wojsko Polskie w związku

Przebywając na terenie Ulhówek - Rzeplin w końcu stycznia 1947 r. skontaktowałem się w Wasylowie Wielkim pow. Tomaszów Lub. z „Berkutem”, którego wezwałem na to spotkanie. „Berkut” zdał mi sprawozdanie z inspekcji przeprowadzonej w poszczególnych sotniach UPA w widtynku „Danyliw” oraz powiadomił mnie o składzie jego pocztu, jaki zorganizował, tj. gospodarczy „Hromowyj”, sekretarz, który prowadzi kancelarię „Berkuta” ps. „Ciatywa”, ochrona ps. „Zirka”, innych pseudonimów nie pamiętam. „Berkutowi” udzieliłem wskazówek i instrukcji, zwracając uwagę na utrzymywanie ścisłej łączności z sotniami za pomocą tzw. „martwych punktów”. Po odbyciu spotkania z „Berkutem” udałem się ze swoją ochroną „Jurkiem” do Ulhówka, ukrywając się po bunkrach.

W połowie lutego 1947 r. rozpocząłem gruntowną inspekcję sotni UPA w III Okręgu OUN. Najpierw skontrolowałem sotnię „Jara” we wsi Przewodów pow. Hrubieszów. Tam też skontaktowałem się z „Berkutem”. „Jarowi” i „Berkutowi” udzieliłem wyczerpujących wskazówek, jak należy organizować własną łączność UPA, niezależną od siatki terenowej OUN, opartą na tzw. „martwych punktach”. Razem z „Berkutem” udałem się do sotni „Czausa”, którą skontrolowałem we wsi Rzeplin pow. Tomaszów Lub. Również „Czauso-wi” udzieliłem instrukcji, jak należy zorganizować łączność przy pomocy „martwych punktów”. Przegląd tych dwóch sotni trwał do połowy marca 1947 r. Sotni „Dudy” i „Dawyda” nie kontrolowałem, a poleciłem by przeprowadził ją „Berkut”.

Z Rzeplina udałem się wraz ze „Stalowym” do sotni „Szuma”, kontaktując się z nią w Rzeczycy i Ulhówku, gdyż czoty były porozrzucane.

W początku kwietnia 1947 r., kontrolując czotę „Łystka” z sotni „Szuma”, otrzymałem sztafetę od „Stiaha”. „Stiah” pisał mi, że w I Okręgu w okolicach Baligrodu 28 marca 1947 r. oddziały UPA dokonały akcji na samochody z WP i w czasie walki został zabity gen. Świerczewski. W sztafecie „Stiah” pisał, że akcja ta jest jednym z największych wyczynów UPA i był z niej zadowolony. Jednocześnie zawiadomiono mnie, że w I Okręgu trwają akcje WP przeciwko UPA oraz akcja przesiedleńcza ludności ukraińskiej, i że brak jest dostatecznej łączności z tym okręgiem.

W połowie kwietnia 1947 r. skontaktowałem się z „Zarubą” we wsi Kniazie pow. Tomaszów Lub. Przy pomocy „Zaruby” miałem spotkanie ze „Stiahem” w lesie koło wsi Borysy pow. Lubaczów. „Dalnycza” na tym spotkaniu nie było. „Stiah” powiedział mi, że z I Okręgu OUN nie ma żadnych wiadomości, gdyż łączność została zerwana, a w pow. Jarosław trwa akcja przesiedleńcza wszystkiej ludności ukraińskiej; brak było danych dokąd. „Stiah” oświadczył mi, że już wydał instrukcję o częściowej demobilizacji oddziałów OUN i UPA, by tym samym zmniejszyć swoje kadry, które na wypadek akcji przesiedleńczej i akcji WP będą się mogły swobodniej poruszać. Członków UPA i OUN demobilizować tylko tych, którzy są słabi i nie nadają się do dalszej walki. W myśl instrukcji członkowie ci w czasie akcji przesiedleńczej mieli wyjeżdżać wraz z rodzinami.

„Stiah” polecił mi przekazać tę instrukcję „Berkutowi” z III Okręgu. Instrukcja nie miała na celu demobilizacji oddziałów UPA, ale odciążyć oddziały UPA niepotrzebnym elementem, czyli pozbyć się niepotrzebnego balastu. Omawiając ze „Stiahem” sprawę łączności zaproponowałem, by III Okręg połączyć z II Okręgiem przy pomocy mar-

tych punktów i w ten sposób powstaną dwie linie łączności. II Okręg miał za zadanie nawiązać łączność z I Okręgiem. „Stiah” polecił mi łączność tę zorganizować. Następnie ze „Stiahem” omawialiśmy sprawę magazynowania żywności po bunkrach na wypadek obław i akcji przesiedleńczej, sposoby i metody prowadzenia walki zbrojnej z Wojskiem Polskim i ludnością polską, która zasiedlała tereny po wysiedlonych Ukraińcach; jak podawały sztafety z terenu II Okręgu mieli to być sami członkowie PPR. Ze „Stiahem” umówiłem się wtedy na ponowne spotkanie w końcu kwietnia 1947 r. w tym samym miejscu.

Po spotkaniu ze „Stiahem” udałem się do czoty „Surmy”. Razem z „Surmą” i buńczuznym z sotni „Szuma” ps. „Orlik” ustalaliśmy, kogo z czoty można zwolnić. Za pomocą sztafety poleciłem „Żeleźnikowi” nawiązać kontakt z I i II Okręgiem wykorzystując martwe punkty, tj. zorganizować własną sieć łączności UPA, niezależną od sieci terenowej OUN. Jednocześnie, w myśl wytycznych „Stiaha”, poleciłem „Żeleźnikowi” zwolnić z sotni UPA niepotrzebnych ludzi. Z sotni „Szuma” I [Tak w oryginale, prawdopodobnie winno być: z czoty „Surmy” - red.], tj. z Żurawiec, udałem się w końcu kwietnia 1947 r. na ponowne spotkanie ze „Stiahem”, kontaktując się z nim w lesie koło wsi Borysy pow. Lubaczów. Na spotkaniu tym był także prowidyk II Okręgu OUN „Krym”.

„Krym” referował sytuację zaistniałą w pow. Jarosław i Lubaczów w związku z prowadzoną tam akcją przesiedleńczą, oświadczając że wszyscy Ukraińcy i ludność mieszana jest przesiedlana, i że w terenach tych WP urządza akcje na oddziały UPA. „Stiah” w dalszym ciągu zalecał mnie i „Krymowi” przeprowadzić akcję demobilizacyjną ludzi nie nadających się do dalszej walki. Polecił mi jechać do III Okręgu, skąd po przeprowadzeniu tej akcji miałem natychmiast stawić się u niego na spotkanie, gdyż ma ze mną dużo spraw do omówienia.

Z tego spotkania przeszliśmy wraz z „Sambą” do Ulhówka, kontaktując się z resztą mojej ochrony - „Bogdanem”, „Jurkiem”, „Stalowym” i in. W pierwszej połowie maja 1947 r. udałem się z „Jurkiem” do wsi Przewodów pow. Hrubieszów. Nawiązałem tam kontakt z „Berkutem”, który oświadczył mi, że ma odprawę z komandami poszczególnych sotni UPA z widytynka „Danyliw”. W czasie tej odprawy zreferowałem komandyrom sotni instrukcję o demobilizacji członków UPA, będących balastem w sotniach UPA. Sotennym udzieliłem odpowiednich instrukcji i wskazówek w tym kierunku.

Po odprawie udałem się z „Czausem” do jego bunkra w Chłopiatynie pow. Hrubieszów z zamiarem odszukania na tym terenie „Prirwy”. Ponieważ w Chłopiatynie zakwaterowało WP, do spotkania z „Prirwą” nie doszło, a ja odjechałem do Wasylowa Wielkiego i Rzeplina.

W początku czerwca 1947 r. za pośrednictwem „Jurka” skontaktowałem się z „Prirwą” w okolicy wsi Rzeplin - Wasylów. Na spotkaniu, w myśl instrukcji „Stiaha”, poleciłem „Prirwie” zwalniać członków OUN nie nadających się do dalszej pracy, udzielając mu odpowiednich instrukcji w tym kierunku. „Prirwa” opowiedział mi, że w jego okręgu trwa już akcja przesiedleńcza ludności ukraińskiej na

ziemie odzyskane. Poleciłem zorganizować łączność za pomocą martwych punktów.

Po tym spotkaniu powróciłem do swej kryjówki w lesie koło Rzeplina z zamiarem udania się na spotkanie do „Stiaha”, tak jak się z nim uprzednio umówiłem. Ponieważ otrzymałem od „Gonty” sztafetę, w której powiadomił mnie, iż w okolicach Żurawiec, Machnowa i innych w V rejonie jest dużo WP, zrezygnowałem z kontaktu ze „Stiahem”. W bunkrze tym w lesie rzeplińskim przebywałem do końca września 1947 r., pozostając w kontakcie z „Berkutem”, „Prirwą” i „Dalnyczem”.

W bunkrze w lesie rzeplińskim od połowy czerwca 1947 r. przebywałem wraz ze swoim poczotem w składzie: „Bogdan”, „Jurko”, „Maksym”, „Stałowij” i „Sambo”. Ludzi z mojego poczotu wysyłałem dwa razy w tygodniu na umówione martwe punkty, celem nawiązania kontaktu z „Żeleźniakiem”, lecz łączników od „Żeleźniaka” nie było. Próbo- wałem nawiązać łączność z „Dalnyczem”, który, o czym wiedziałem od „Stiaha”, prze- bywał w okolicy Rzeczyca. Miałem też wiadomość, że w okolicy kręci się „Szczygieł”, jego łącznik. Kiedy jednak dowiedziałem się w początku lipca 1947 r., że „Karmeluk” ze swą bojówką odszedł do „Zaruby”, zrezygnowałem z odszukania kontaktu do „Dalny- cza”. Wychodziłem z założenia, że wraz z „Karmelukiem” odszedł i „Szczygieł”.

Od połowy czerwca 1947 r. pozostawałem jedynie w kontakcie z „Berkutem”, a przez niego z „Prirwą”. Kontakt z „Berkutem” utrzymywał „Jurko”. Byłem również w kontak- cie z „Czausem”, a właściwie to on sam do mnie przychodził, gdyż znał moją kryjówkę. W lipcu 1947 r. za pośrednictwem „Jurka” i łączników „Berkuta” zostałem umówiony z nim na spotkanie. Spotkanie to odbyło się w polu koło Rzeplina. „Berkut” zdał mi sprawozdanie z sytuacji w jego terenie zaznaczając, że nikt z sotni UPA nie został zdemo- bilizowany, gdyż nie było ochotników. Nikt też nie chciał jechać na ziemie odzyskane. Polecałem „Berkutowi” prowadzić walkę z Wojskiem Polskim i akcją przesiedleńczą. „Berkut” poinformował mnie, że ma słaby kontakt z „Prirwą”, a z „Zenonem” w ogóle nie ma kontaktu, gdyż ten poszedł z bojówkami SB w rejs na tereny polskie. [...]

Pytanie: Proszę opowiedzieć o waszych kontaktach organizacyjnych i pracy w UPA w okresie od połowy lipca 1947 r.

W związku z tym, że w terenie znajdowała się duża ilość Wojska Polskiego, w dal- szym ciągu przebywałem z całą swoją ochroną w bunkrze koło Rzeplina. Do „Stiaha” nie mogłem pójść, gdyż nie miałem z nim łączności. Wprawdzie usiłowałem nawiązać z nim kontakt drogą sztafetną, lecz łączność terenowa w tym czasie nie funkcjonowała. W po- łowie lipca 1947 r. łączność miałem tylko z III Okręgiem, tj. z „Berkutem” i „Prirwą” za wyjątkiem „Zenona”.

W początku sierpnia 1947 r. „Maksym” i „Jurko” przy pomocy rojowego „Ruczaja” z sotni „Czausa”, nawiązali łączność ze „Szczygłem”, łącznikiem krajowego referenta SB „Dalnycza”. „Szczygieł” doręczył „Maksymowi” sztafetkę przeznaczoną dla mnie - „Ore- sta”. Sztafeta była pisana przez „Szczygła”, który zwracał się do mnie z prośbą o wysłanie

na pola koło Rzeplina w oznaczonym dniu, tj. w pierwszej połowie sierpnia 1947 r., mojej ochrony, gdyż on tam z kimś przyjdzie. Domyśliłem się, iż przyjdzie z „Dalnyczem”.

W oznaczonym dniu posłałem „Maksyma”, „Sambę” i prowadnyka „A” na spotkanie ze „Szczygłem”, lecz nikt nie przyszedł. Następnej nocy, tj. około połowy sierpnia 1947 r., „Jurko” i „Maksym” udali się do bunkra „Komara” celem zbadania sytuacji w terenie i ustalenia czy „Komar” ma łączność z „Łystkiem”. W bunkrze „Komara” spotkali „Szczygła” i „Dalnyca”. „Dalnycz” polecił „Jurkowi” i „Maksymowi” zaprowadzić go do mnie, co też oni wykonali, przeprowadzając „Dalnyca” do mojej kryjówki „Dalnycz”, jak się okazało, znał się z prowadnykiem „A”. Zarówno „Dalnycz” jak i ja nie mieliśmy łączności ze „Stiahem”. Ustaliliśmy, że będziemy się starać odnowić z nim kontakt. Opowiedziałem „Dalnyczowi”, że utrzymuję kontakt z „Prirwą” i „Berkutem” i mam z nimi umówione spotkanie, na co „Dalnycz” oświadczył, iż też chciałby spotkać się z „Prirwą”.

W umówionym dniu, tj. w końcu sierpnia 1947 r., ja - „Orest”, „Dalnycz” oraz „Jurko” i „Maksym” z ochrony udaliśmy się na spotkanie z „Prirwą” i „Berkutem”. Spotkanie to odbyło się na polach koło Wasylowa Wielkiego pow. Tomaszów Lub. „Dalnycz” rozmawiał na osobności z „Prirwą” - treści ich rozmowy nie znam. Natomiast „Berkut” powiedział mi, że nie ma łączności z „Dudą” i „Dawydem”, mimo iż wysyłał do nich łączników celem odszukania kontaktu. Poleciłem wtedy „Berkutowi” magazynować żywność, aby on i d-cy, czyli komandy poszczególnych sotni mogli przetrzymać na terenach wschodnich. Jednocześnie poleciłem mu nawiązać łączność ze wszystkimi sotniami UPA i walczyć z WP oraz akcją nasiedleńczą ludności polskiej, gdyż akcja przesiedleńcza już minęła. Polecałem palić opuszczone wsie, niszczyć zboża przez palenie i wypędzać ludność nasiedleńczą. „Prirwie” żadnych instrukcji nie udzielałem, gdyż z nim cały czas rozmawiał „Dalnycz”. Spotkanie to trwało dwie godziny. Kontakt między „Prirwą”, „Berkutem” i mną uzgodniliśmy utrzymywać w ten sam sposób, co dotychczas. Po spotkaniu powróciłem z „Dalnyczem” do swego bunkra w lesie koło Rzeplina.

W końcu sierpnia czy początku września 1947 r. „Dalnycz” powiedział mi, że następnego dnia pójdzie na spotkanie z ludźmi od „Burewija” - Kucharczuka Mikołaja, referenta SB III rejonu, które ma się odbyć we wsi Łachowce pow. Tomaszów Lub. Na spotkaniu tym ma być też i okręgowy referent SB „Zenon”. Jednocześnie „Dalnycz” pytał mnie, czy znam teren, na którym ma się odbyć spotkanie i czy mógłbym go tam zaprowadzić, na co ja wyraziłem zgodę.

Następnego wieczora w początku września 1947 r. ja - „Orest” z „Dalnyczem” i dwóch ludzi z mojej ochrony, „Maksym” i „Sambo”, udaliśmy się w okolice wsi Łagowce. Na wyznaczony punkt poszedł „Maksym” i „Sambo” i po pewnym czasie przyprowadzili do nas w pole „Zenona”. Z „Zenonem” nie załatwiałem żadnych spraw, natomiast „Dalnycz” prowadził z nim rozmowę na osobności przez dłuższy okres czasu. Nie wiem, jakie sprawy załatwiał „Dalnycz” z „Zenonem”, gdyż nie brałem udziału w rozmowie. Po spotkaniu ponownie powróciliśmy z „Dalnyczem” do mojej kryjówki, zaś „Zenon” odszedł do swoich ludzi z SB.

Pewnego dnia w bunkrze omawiałem z „Dalnymczem” sytuację w terenie, jaka zaistniała po akcji przesiedleńczej. Radziłem się „Dalnymczem”, czy nie byłoby wskazane wyprowadzić, czy też częściowo zdemobilizować te oddziały UPA, które przebywają w III Okręgu i są narażone na ciągle straty w wyniku akcji WP. Uważałem, że oddziały te nie będą w stanie utrzymać się w okresie zimy, gdyż brak jest oparcia o ludność wiejską, która została przesiedlona i brak będzie żywności.

„Dalnymcz” oświadczył, że w tym wypadku nie może sam decydować i wydać takiego zarządzenia na tym terenie, gdyż z powodu braku łączności ze „Stiahem” nie wiemy, jakie instrukcje i zarządzenia „Stiah” w tej materii wydał innym okręgom. Nie wiemy również, jak przedstawia się sytuacja w innych okręgach.

Następnie „Dalnymcz” mówił mi, że stara się nawiązać łączność z II Okręgiem, tj. z okręgowym referentem SB „Szramem”, ze „Stiahem” czy też okręgowym prowidykiem OUN „Krymem”, lecz na razie w tamten teren nie pójdzie, gdyż ma pewne sprawy do załatwienia w tym terenie. Jakże to były sprawy do załatwienia, tego mi nie wyjaśnił. Zapytałem „Dalnymczem” czy będę mógł skorzystać z jego łączności do II Okręgu i pójść nią na spotkanie do „Stiaha”. „Dalnymcz” oświadczył, że tej łączności jeszcze nie ma, ale niezależnie od tego ja - „Orest” powinienem nawiązać i zorganizować sobie własną łączność do II Okręgu, a przez nią i do „Stiaha”.

W pierwszej połowie września 1947 r., daty dokładnej nie pamiętam, „Dalnymcz” odszedł do swojej kryjówki. Odprowadzili go „Maksym” i „Jurko”, którzy mieli za zadanie umówić się na spotkanie ze „Szczygłem”. Na polach koło Żernik został uzgodniony i wyznaczone punkt oraz terminy spotkań mojej ochrony ze „Szczygłem”.

„Dalnymcz” odchodząc z mojej kryjówki polecił mi w dalszym ciągu opiekować się prowidykiem „A”. Na ponowne spotkanie z „Dalnymczem” nie umawiałem się. Uzgodniono na została tylko łączność między nami za pomocą moich ludzi i „Szczygła”.

W dwa dni po odejściu „Dalnymczem”, „Maksym” i „Jurko” byli w bunkrze u „Komara”, członka sotni „Czausa”. Bunkier ten mieścił się na polach koło Rzeplina. Tam też „Maksym” i „Jurko” skontaktowali się ze „Słomką”, członkiem UPA z sotni „Szuma”, który przyniósł większą ilość poczty przeznaczonej dla mnie - „Oresta”. „Maksym” polecił „Słomce” zatrzymać się u „Komara”, zaś pocztę przynieśli do mnie do bunkra.

Poczta pochodziła od „Stiaha” z różnego okresu: z czerwca, lipca i sierpnia 1947 r. Była przeznaczona dla mnie oraz „Prirwy” i „Dalnymczem”. W sztafetach do mnie, których było kilka, „Stiah” domagał się, aby stawić się do niego na spotkanie, które umożliwi mi „Zaruba”. Innej treści sztafet obecnie nie pamiętam. Sztafety do „Dalnymczem” odesłałem przez „Maksyma” i „Jurka”, gdyż w tym czasie mieli spotkanie ze „Szczygłem”. Również sztafety do „Prirwy” wysłałem przez „Jurka”, który pozostawał w kontakcie z łącznikiem od „Berkuta”. Treści sztafet do „Dalnymczem” i „Prirwy” nie znam.

Około 10 września 1947 r., dwa dni po otrzymaniu sztafet od „Stiaha”, wysłałem „Stałowoho” i „Bohdana” z sztafetą do „Zaruby”, polecając mu, aby podał dzień i miejsce, w którym spotka się ze mną. Przez „Zarubę” miałem zamiar skontaktować się ze

„Stiahem”. „Bohdan” i „Stałowij” udali się do bunkra „Komara”, kontaktując się tam ze „Słomką”, który miał mi umożliwić spotkanie z „Zarubą”.

Po kilku dniach, przed 15 września 1947 r., przyszedli do mnie do bunkra „Bohdan” i „Stałowij”, przynosząc od „Stiaha” pocztę dla mnie i „Prirwy”. „Bohdan”, składając mi sprawozdanie z odbytej podróży, powiedział, że był na spotkaniu z „Zarubą” koło Hrebennego pow. Lubaczów. Ustalili termin i miejsce ponownego spotkania, podczas którego miałem się skontaktować z „Zarubą”. Spotkanie to miało się odbyć w okolicy Hrebennego, 20 lub po 20 września 1947 r., dokładnej daty nie pamiętam. „Zaruba” powiedział „Bohdanowi”, że miejsce pobytu sotennego „Szuma” jest blokowane przez WP. Następnie „Zaruba” przekazał dla mnie pocztę. [...]

W tym też czasie napisałem sztafetę do „Dalnycza”. Zwracałem się do niego, aby pozwolił mi iść razem z nim do II Okręgu, podając mu wyznaczony termin mojego spotkania z „Prirwą” i „Berkutem”, albo żeby dał mi jednego łącznika z tych, którzy po niego przyszedli, gdyż chciałem wcześniej odejść, jak było umówione spotkanie z „Zarubą”

15 września 1947 r. tę sztafetę wysłałem do „Dalnycza” przez „Maksyma”. Na umówionym spotkaniu koło Żernik w polu „Maksym” skontaktował się ze „Szczygłem”, przekazując mu sztafetę dla „Dalnycza” i polecając, aby jeszcze tej nocy przyniósł odpowiedź. „Szczygieł” oświadczył, że dziś odpowiedzi nie będzie, gdyż on nie może skontaktować się ze swoim prowadnikiem, w tym wypadku z „Dalnyczem”. „Maksym” umówił się ze „Szczygłem” na spotkanie w tym samym miejscu następnego dnia.

Następnego dnia, tj. 16 września 1947 r., „Maksym” z „Jurkiem” wyszli na spotkanie ze „Szczygłem”. Na umówionym miejscu, w polu koło wsi Żerniki, „Szczygła” nie było. „Maksym” z „Jurkiem” widząc w terenie jakieś podejrzanе znaki - ruchy, doszli do wniosku, iż jest to zasadzka urządzona przez WP. Wracając z powrotem do mojej kryjówki „Maksym” i „Jurek” spotkali na łąkach koło wsi Ułhówek „Burewija”, referenta rejonowego SB w III rejonie, który oświadczył, że również czeka na spotkanie ze „Szczygłem”. Ponieważ „Szczygieł” nie przychodził, więc coś się musiało z nim stać. W dzień „Burewij” słyszał strzelaninę z kierunku Hubinek-Rzeczycza. Z tego wywnioskowali, że kryjówka „Szczygła” została wykryta przez WP. Obawiałem się, że wraz ze „Szczygłem” mógł wpaść też i „Dalnycz”, lecz wiadomości te nie były wtedy jeszcze konkretne.

Po kilku dniach, tj. około 20 września 1947 r., udałem się z „Jurkiem” na umówione spotkanie z „Prirwą” i „Berkutem”, kontaktując się z nimi w polu koło Wasylowa Wielkiego pow. Tomaszów Lub. Podczas spotkania „Prirwą” i „Berkut” oświadczyli mi, że zapoznali się z przesłaną przeze mnie zaszyfowaną instrukcją „Stiaha”, przy czym „Prirwą” zreferował mi treść tej instrukcji, gdyż ja nie znałem szyfru.

W myśl instrukcji należało demobilizować jak największą ilość członków OUN-UPA, tj. ludzi posiadających rodziny na ziemiach odzyskanych, wysyłać ich tam do rodzin z dokumentami, innych zaś wysyłać do USSR, do swych znajomych, rodzin itp. W terenie pozostawić ograniczoną ilość ludzi zdecydowanych i pewnych, których zadaniem będzie przezimować na terenach wschodnich i w dalszym ciągu kontynuować

walkę z WP i akcją nasiedleńczą ludności polskiej. Polecilem „Prirwie” i „Berkutowi”, aby przygotowali plan demobilizacji oddziałów UPA i OUN i rozmieszczenia ich, ale z wykonaniem wstrzymali się do następnego naszego spotkania, na które umówiliśmy się około 25 września 1947 r. w tym samym miejscu, tj. na polach koło Wasylowa Wielkiego. O ile pamiętam, na tym spotkaniu „Berkut” poinformował mnie, że komandyr sotni „Dawyd” zginął w okolicy Uhrynowa w sierpniu 1947 r. w czasie walki jego sotni z Wojskiem Polskim, a „Duda”, komandyr sotni, zginął na początku września 1947 r. w walce z WP w okolicy wsi Dołhobyczów pow. Hrubieszów. Sotnie, „Dudy” i „Dawyda” są rozproszone, częściowo zgrupowane koło „Zenona” w lasach uhrynowskich pow. Hrubieszów.

Następnego dnia po tym spotkaniu udałem się wraz z prowidykiem „A”, „Bogdanem”, „Stałowem” i „Słomką” ze swojej kryjówki w lasach koło Rzeplina na uprzednio umówione spotkanie z „Zarubą”, który miał mnie skontaktować ze „Stiahem”. W drodze do „Zaruby” w lasach uhnowskich spotkałem „Filipa”, kuśnierza od „Zaruby”, i dwóch członków OUN, pseudonimów ich nie znam. „Filip” opowiedział mi, że trzy dni temu Wojsko Polskie wykryło bunkier w polu między Rzeczą a Hubinkiem, w którym było 6 osób w tym jedna kobieta, i że 3 osoby miały się zastrzelić, a 3 zostały wzięte żywcem w tym kobieta. Pseudonimów żadnych nie podawał. Na podstawie oświadczeń „Filipa” wywnioskowałem, że została wykryta kryjówka „Karmeluka”, w której był też „Dalnycz”. Ponieważ „Filip” chciał się skontaktować z „Zarubą”, a nie miał do niego kontaktu, więc udał się razem ze mną. W okolicy wsi Teniatyska pow. Tomaszów Lub. natknęliśmy się z całą grupą na Wojsko Polskie i w wyniku strzelaniny od grupy odłączył się „Słomka” i „Stałowij”. Ja z resztą udałem się do lasu koło wsi Borki pow. Tomaszów Lub. Następnie przeszliśmy do lasu uhnowskiego, gdzie spotkałem się ze „Stałowem” i „Słomką”. Z nimi był też „Martyn”, komandyr kuszczy na II Okręg OUN. „Martyn” powiedział mi, że dwa lub trzy dni temu, tj. około 20 września 1947 r., w okolicy wsi Teniatyska pow. Tomaszów Lub. został wykryty przez Wojsko Polskie bunkier „Zaruby”. W bunkrze tym zginął „Zaruba”, „Czubczyk”, okręgowy referent SB II Okręgu „Szram” i inni, których pseudonimów nie pamiętam. Ponadto „Martyn” mówił mi, że w lesie w okolicy Monasterza został wykryty przez Wojsko Polskie bunkier z jakimiś generałami UPA, którzy w bunkrze tym zginęli. Wiadomość tę „Martyn” miał od ludności cywilnej. Na tej podstawie przypuszczałem, że bunkier „Stiaha” został wykryty i „Stiah” mógł tam zginąć. Również „Martyn” poinformował mnie, że w kryjówce koło Werchraty pow. Lubaczów w ostatnich dniach zginął „Szum” - komandyr sotni widtynka „Żeleźniaka”, i „Orlik” - jego buńczużnyj.

Wracając do spotkania z „Martynem” w lesie uhnowskim, ja - „Orest” wysłałem „Bogdana” i „Stałowoho” do mojego bunkra w lesie rzeplińskim, żeby zbadali sytuację i następnego dnia przysłali po mnie „Sambę” i „Maksyma”. Wraz z nimi wysłałem „Słomkę”, aby udał się do bunkra „Komara”, członka sotni „Szurną”, a jeśli jego kryjówka będzie wykryta, miał wrócić z powrotem do mnie. Wraz ze mną w lesie pozostał „Martyn”, „Filip” i dwóch jego ludzi.

Po rozmowie z „Martynem” oświadczyłem mu, że jego wiadomości uważam za niesprawdzone i poleciłem mu, aby udał się w okolice Monasterza celem dokładnego zbadania sprawy wykrycia bunkra z „Zarubą”, generałami, tj. „Stiahem” i innych. Dla ochrony dałem mu swoich ludzi. Razem z „Martynem” poleciłem iść również „Filipowi”. Umówiłem się z „Martynem” i „Filipem”, że następnego dnia na ustalony przez nas punkt, między Szczepiatynem a Tarnoszynem pow. Tomaszów Lub., przyślę im do ochrony ludzi. Sam zaś wraz z przybyłymi po mnie „Maksymem” i „Sambą” udałem się do swojego bunkra. Było to około 23-24 września 1947 r. Z „Martynem” i „Filipem” pozostał też „Słomka”, który wrócił z okolic bunkra „Komara”, oświadczając iż bunkier ten został wykryty przez Wojsko Polskie. Zginęło w nim dwóch członków UPA, tj. „Komar” i „Sywyj”, a żywcem zostali wzięci „Kamień” i członek UPA od „Ruczaja” z sotni „Czausa”.

Tej samej nocy na polach koło Rzeplina skontaktowałem się z „Ruczajem”, rojowym z sotni „Czausa”. Poleciłem mu, aby następnego dnia wraz ze swoimi ludźmi w liczbie 6 czy 8 członków UPA udał się na punkt kontaktowy między wsiami Tarnoszyn - Szczepiatyn, gdzie spotka się z „Martynem” i „Filipem”. Pozostanie u nich do czasu aż zostanie zwolniony przez „Martyna” i wówczas będzie mógł iść ze swoimi ludźmi do USSR. Skontaktować „Ruczaja” z „Filipem” i „Martynem” miał „Maksym”. Na tym spotkaniu „Ruczaj” podał mi bliższe szczegóły wykrycia przez Wojsko Polskie bunkra „Komara” oraz powiedział, że jego bunkier w okolicy wsi Krzewica też został wykryty przez WP, lecz nie było w nim nikogo.

Następnego dnia, tj. 24 września 1947 r. (dokładnej daty nie pamiętam), „Ruczaj” i „Maksym” udali się na spotkanie z „Martynem” i „Filipem”, lecz nikogo tam nie zastali. Uznałem, że „Martyn”, „Filip” i jego dwóch ludzi musiało zginąć lub też zostali schwytani przez WP. Konkretnych wiadomości i w późniejszym czasie o „Martynie” i „Filipie” nie miałem.

W dniu 24 lub 25 września 1947 r. po moim powrocie z lasów uhnowskich udałem się z „Jurkiem” na umówione spotkanie z „Prirwą” i „Berkutem”, kontaktując się z nimi koło wsi Wasylów Wielki. Na spotkaniu poinformowałem „Prirwę” o wykryciu bunkra „Stiaha”, i że on prawdopodobnie zginął, oraz o wykryciu bunkra „Zaruby”, gdzie on, „Szram” i inni zginęli. Następnie pytałem „Prirwę” i „Berkuta”, jak oni realizują instrukcję „Stiaha”. „Prirwa” i „Berkut” oświadczyli mi, że w terenie, gdzie oni przebywają, nie ma dużo ludzi z UPA i OUN, a wszystko jest skoncentrowane w lasach uhrynowskich, gdzie ma przebywać „Zenon”, z którym oni nie mają kontaktu. Poleciłem „Prirwie” i „Berkutowi”, aby nawiązali kontakt z „Zenonem” i instrukcję „Stiaha” wprowadzili w życie. Istnieje możliwość, że kontakt z „Zenonem” umożliwią im przez „Burewija”, o ile on jest nadal w kontakcie z „Zenonem”. Odchodząc z tego spotkania umówiłem się z „Prirwą” i „Berkutem” na ponowny kontakt w dniu 27 września 1947 r. na polach koło Rzeplina.

27 września 1947 r. na skraju lasu koło Rzeplina skontaktowałem się z „Prirwą” i „Berkutem”. Wraz ze mną był też „Ruczaj”, „Czaus” i cała moja ochrona, tj. „Bogdan”, „Stałowij”, „Sambo”, „Jurko” i „Maksym”. „Prirwa” i „Berkut” nie mieli kontaktu do „Zenona”, wobec czego zapytałem „Ruczaja” czy może zorganizować tej nocy spotka-

nie z „Burewajem”, z którym on pozostawał w kontakcie. „Ruczaj” oświadczył, że przywodzi do mnie „Burewija”, co też wykonał po upływie dwóch godzin.

„Burewaj” powiedział mi, że ma umówione spotkanie z „Zenonem” na dzień 30 września lub 1 października (dokładnej daty nie pamiętam) w lesie tyszowieckim. Wówczas poleciłem „Burewajowi”, aby nocą 29 września 1947 r. stawiał się na to samo miejsce skąd razem udaliśmy się na spotkanie z „Zenonem”. Tej nocy poleciłem „Ruczajowi”, iż może wraz ze swoimi ludźmi w liczbie 6 lub 8 odejść do USSR. Nie podałem mu żadnych punktów kontaktowych; miał on tam w pow. Sokal swoją rodzinę. Członkom mojej ochrony z wyjątkiem „Bogdana” poleciłem, aby do 29 września 1947 r. przebywali w terenie, z tym że do mojego bunkra nie mogli zachodzić z uwagi na jakieś podejrzanе znaki, o czym oni wiedzieli. Uważałem że bunkier został wykryty przez WP i naznaczony. Ja - „Orest”, prowadnyk „A”, „Czausem” i „Bogdan” wraz z „Prirwą” i „Berkutem” udaliśmy się do kryjówki „Berkuta”. „Prirwą” odłączył się i poszedł na szosę Bełż-Waręż, by od swoich ludzi wziąć osobiste rzeczy, z tym że w dniu 29 września 1947 r. miał przybyć na spotkanie wyznaczone na polu koło lasu rzeplińskiego.

W bunkrze „Berkuta”, mieszczącym się w lesie koło wsi Przewodów pow. Hrubieszów, z w/w i czterema ludźmi „Berkuta” przebywałem do dnia 29 września 1947 r.

W dniu 29 września 1947 r. udałem się z „Berkutem”, prowadnykiem „A”, „Czausem”, „Bogdanem” i innymi na umówione spotkanie na skraj lasu rzeplińskiego. Tam skontaktowałem się z „Burewajem” - Kucharczukiem Mikołajem i „Maksymem”. „Stałewo”, „Samby” i „Jurka” nie było i co się z nimi stało, tego nie wiem.

Również na to spotkanie nie zgłosił się „Prirwa”. „Maksym” powiedział mi, że bunkier mój w lesie rzeplińskim następnego dnia po moim odejściu został rozkopany przez Wojsko Polskie. Dodam, że z „Maksymem” przyszedł wtedy też „Karabin”. Nie czekając na „Prirwę” udałem się ze swoimi ludźmi, tj. „Berkutem”, prowadnykiem „A”, „Bogdanem”, „Czausem”, „Maksymem”, „Karabinem”, „Hromowym” i poczotem „Berkuta” oraz z ludźmi „Burewija” na spotkanie do „Zenona”. Jeszcze tej nocy doszliśmy do lasu tyszowieckiego pow. Tomaszów Lub. Następnego nocy miało być spotkanie z „Zenonem”.

W dniu 30 lub 1 października 1947 r. skontaktowaliśmy się z bojówką SB „Jasenia”. Ponieważ „Zenon” nie przychodził, poleciłem „Berkutowi”, aby wraz z prowadnykiem „A”, „Serhijem” i swoim poczotem odszedł do strefy amerykańskiej, co też „Berkut” wykonał. Okres moich kontaktów z „Zenonem” wyjaśniłem w poprzednich protokołach. Dodam, że gdy skontaktowałem się z „Zenonem”, ten miał już instrukcję „Stiaha” i według niej realizował demobilizację OUN, SB i UPA.

Pytanie: Proszę wyjaśnić cel projektowanego przez was i „Dalnycza”spotkania ze „Stiahem”

Wiedziałem, że „Dalnycz” stara się skontaktować ze „Stiahem”. Nie umówiłem się jednak konkretnie z „Dalnyczem”, że pójdziemy razem do „Stiaha” na spotkanie. Taka sytuacja mogłaby nastąpić wówczas, gdyby któryś z nas pierwszy nawiązał kontakt ze

„Stiahem”. Pisząc w dniu 15 września 1947 r. sztafetę do „Dalnycza”, zwróciłem się do niego z prośbą o wyrażenie zgody na pójście razem z nim do II Okręgu OUN albo przydzielenie jednego z dwóch łączników, którzy przyszli od „Szrama” do „Dalnycza”. Chciałem wcześniej nawiązać łączność ze „Stiahem”, aczkolwiek miałem już umówione spotkanie z „Zarubą” na 20 września 1947 r., przez którego miałem zostać skontaktowany ze „Stiahem”.

Celem mojego spotkania ze „Stiahem” było zasięgnięcie wiadomości o sytuacji oddziałów UPA i OUN w I i II Okręgu, zobrazowanie sytuacji jaka wytworzyła się w III Okręgu po akcji przesiedleńczej ludności ukraińskiej na tereny ziem odzyskanych, powzięcie konkretnych decyzji odnośnie oddziałów UPA - miałem na myśli częściową demobilizację oddziałów UPA, tj. usunięcie członków UPA wyczerpanych fizycznie i moralnie, w myśl instrukcji, oraz omówienie wprowadzenia tej instrukcji w życie i powzięcie decyzję na przyszłość, tj. na okres jesieni i zimy 1947/48 r.

Do spotkania ze „Stiahem” nie doszło, gdyż bunkry „Dalnycza” i „Zaruby” zostały wykryte przez WP.

Pytanie: Proszę wyjaśnić treść instrukcji, którą otrzymaliście w pierwszej połowie września 1947 r.

Instrukcja, którą otrzymałem około 10 września 1947 r., mówiła o demobilizacji OUN, UPA i SB, z tym że na terenach wschodnich należało zatrzymać grupy członków ukraińskiego ruchu nacjonalistycznego rekrutujące się z elementu wytrzymałego i zahartowanego, których zadaniem będzie przetrwać zimę a następnie prowadzić dalszą walkę zbrojną i propagandową. Zdemobilizowani członkowie OUN, UPA i SB mieli się kierować małymi grupkami do swych rodzin i znajomych na tereny USSR oraz ziem odzyskanych, gdzie musieli się starać zalegalizować. Bardziej zaufanym członkom OUN, UPA czy SB, wyjeżdżającym na tereny ziem odzyskanych, instrukcja polecała organizować wąską i bardzo zakonspirowaną sieć organizacyjną OUN oraz urządzać kryjówki. Instrukcja zalecała też kontynuowanie walki z akcją nasiedleńczą przez palenie wsi poukraińskich i terroryzowanie ludności polskiej nasiedlonej na tereny wschodnie.

Pytanie: Kto i kiedy omawiał i opracowywał plan reorganizacji ukraińskiego ruchu nacjonalistycznego w „Zakerzońskim Kraju”?

Nie omawiałem ze „Stiahem” i „Dalnyczem” planu reorganizacji ukraińskiego ruchu nacjonalistycznego w „Zakerzońskim Kraju”. Kto ten plan opracował, tego nie wiem. Jak wynikało z instrukcji szyfrowanej, którą otrzymałem od „Stiaha” około 10 września 1947 r., plan reorganizacji był opracowany, gdyż instrukcje ta zalecała pozostać w poszczególnych okręgach grupom OUN, UPA, SB i prowadzić dalszą walkę zbrojną oraz polityczną. Poza tym zalecała ona prowadzenie dobrze zakonspirowanej pracy organizacyjnej na terenach ziem odzyskanych przez oddelegowanych tam z terenów wschodnich

członków OUN, UPA i SB. Jak konkretnie ta praca miała wyglądać na ziemiach odzyskanych, tego nie wiem, gdyż na ten temat ze „Stiahem” czy też innymi prowadzonymi nie rozmawiałem.

Protokół zapisany zgodnie z zeznań moich, co po odczytaniu stwierdzam własnym podpisem.

Onyszkiewicz Mirosław

Oryginał, rękopis. Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, Sr. 450/50, tom 1, k. 103-133, 139-159.

УФД

Nr.W-255/50

УФД

П Р Т О К О Љ
W Y K O N A N I A W Y R O K U Ś M I E R C I

Warszawa, dnia 6 lipca 1950r. Wiceprokurator Naczelnej Prokuratury Wojskowej mjr. KOŚKO Borys w wykonaniu prawomocnego wyroku Wojskowego Sądu Rejonowego w Warszawie z dnia 3 czerwca 1950r. Nr.Sr.450/50 zatwierdzonego postanowieniem Najwyższego Sądu Wojskowego w Warszawie z dnia 16 czerwca 1950r. Nr.Sn.Odw. S.1982/50 i wobec nie skorzystania z prawa łaski przez Prezydenta R.P. na zasadzie art. 314 i 315 KWPK zgłosił się do więzienia Nr. I Warszawa-Mokotów o godz. 11. min. ... i w obecności:

- 1/. Naczelnika Więzienia pow. Chojnowskiego Edwarda...
- 2/. Lekarza... dr. Jerzyńskiego. Tadeusza.....

ze pośrednictwem Dowódcy Plutonu Egzekucyjnego H. Kubi. Brzeja.....
...A. Kucandra....., po odczytaniu sentencji wyroku Nr.Sr.450/50 ~~z~~ skazanemu ONYSZKIEWICZOWI Mirosławowi s. Grzegorza i Justyny z d. Tkaczuk i po stwierdzeniu prawomocności tego wyroku oraz oświadczeniu, że Prezydent R.P. z prawa łaski nie skorzystał - powyższy wyrok względem Onyszkiewicza Mirosława s. Grzegorza i Justyny z d. Tkaczuk urodzonego dnia 26 stycznia 1911r. w Uhnowie, pow. Tomaszów Lubelski, wykonał przez rozstrzelanie.

Zgon w/w został stwierdzony przez lekarza.

Wiceprokurator.....
 Naczelnik Więzienia.....
 Lekarz.....
 Dowódca Plutonu Egzek.....

Петро Галицький

Конечний вибір

Знаний на всю околицю Чесанова столяр Семчук гордився своїм єдиним сином Мироном, вирослим, з гарним тілом спортсмена, до того розумним і чемним. Як здібну дитину, що душею припадає до книжок, він за останній гріш послав сина в школи, спершу в Перемишлі, а потім до холмської гімназії, де передував не тільки в науці, але й активній діяльності для української справи та спорту. Згодом студіював медицину у Львові. Відбувши практику в тамтешній поліклініці, заповідався на доброго лікаря, а може й вченого професора медичних наук, бо ці науки захоплювали його, а тому, щоб зглибити їх ще краще, довгими годинами просиджував над книгами в бібліотеці.

У серпневий день 1944 року якось несподівано приїхав додому з тяжкою валізкою та виповненим книжками і одягом клунок. Переступивши хатній поріг, не знати чому засунув замок дверей, потім зазирнув у вікно та аж пересвідчившись, що ніхто не йде, привітався з матір'ю, батьком та сестрою. Сів, обвів спокійним допитливим поглядом кухню й на коротку мить застиг, наче замислився над чимось. Удома, замість радості з появи завжди такої вчтікуваної особи, запанувала хвилина глибокої тиші, виповненої якимсь тривожним неспокоєм.

- Ти, сину, як бачу, так як би назавжди покинув Львів, науку? - запитався батько, передчуваючи щось недобре.

- Так, тату, туди вертатися вже не можна.

- Чому, Миронку? Ти посвячувався медицині, допомагав хворим, хіба стати тебе було на якісь погані вчинки, за які змушений тепер тікати? - далі ставив питання старий Семчук.

Він був напрочуд спокійний та зрівноважений, а допитливі запитання керував не тільки до сина, але й до самого себе, що було відчутним проявом оправдання вагомим синівським рішенням та оскарженням причин, що до нього довели.

- Тату, там тепер немає жадного значення праця, поміч, чесність чи праведність людини, так само її здібності. Там є такі люди, що проношують і вислідковують тих, хто їм не до вподоби. Можеш до краю посвячуватися лікуванню хворих, бути якнайбільш працьовитим та добросовісним, але стаєшся для них лютий ворогом, коли довідаються, що ти діяв для

добра власного народу, хотів для нього встановлення власної незалежної держави. У Львові вилочують тепер найшляхетніші, найактивніші одиниці з-поміж нашого народу, кидають до в'язниць, по-звірському їх катують, щоб видали інших, а потім розстрілюють або вивозять десь у Сибір, де пропадають по них усякі сліди - відповів Мирон, наче викинувши з себе великий тягар.

Зпритаманним його натурі розважливим спокоєм, але й зі смутком та душевним пригніченням він вимовляв ваговиті слова, що роз'ястрували страх перед зловісним лихом, а це лихо, немов диявол-монстр хотіло загигелі українського люду, хотіло вигнати його з рідної землі та знищити в ньому незалежний дух. Щораз виразнішими ставали ознаки смертельної загрози, підсилювали їх вісті про замучення на смерть соток невинних людей у Павлокомі, Пискоровичах, Верховиних та інших, далеких чи близьких та все українських селах.

Наступ сіячів смерті й грабунку ставав і тут, у Чесанові, дедалі страхітливішим. Зникали з домів свідомі освічені активні люди. Без жадної причини їх вихоплювали та під конвоєм вивозили в незнане. А останнім часом їх товкли на смерть зараз біля власних домів, нерідко на очах жінок та дітей.

Найгірша була непевність завтрашнього дня. Не знати було, хто має бути наступною жертвою катів, опутаних ненавистю до українства. Виникало перед кожним питання як далі бути, як далі жити, коли в кожную хвилину можна було бути затоптаним на смерть, неначе та травинка, що покірливо хилиться під неприяним вітром, але якось не хоче ламатися й триває далі.

Поява хорошого, завжди очікуваного сина в родинному колі відштовхнула на дальший плян ті погани справи з думок Миронової родини. У скрутний час треба було обминати їх мовчанням, хоч лиховісні мислі роєм обсідали кожного як у Семчуквої, так у інших хатах Чесанівщини. Приходилося зберігати їх у невисловленні, лише в собі, бо нарікання, усяке жалісне геготання ні в чому не могли допомогти, а лише загнати в сліпий провулок зневір'я й духовного занепаду.

Семчукову хату скоро виповнила простодушна розмова про справи милі й наче більш близькі. Мати, хоч внутрішньо пригнічена, готуючи вечер'ю, утішно зиркала на свого вродливого сильного Мирона, ласкаво розпитувала про важливі для неї подробиці з його життя. Здобувшись нарешті на сердечну усмішку, звірилася, що вишила для нього нову сорочку, таку під його сині очі та ясне кучеряве волосся. І вже сестра винесла її, розгорнувши, положила на сильних братових грудях.

Мирон прекрасно виглядав у цій сорочці, але його батько тимчасом журився, приголомшений вісткою, як воно є у Львові. Вийшов надвір ніби до надвечірніх господарських обов'язків, а насправді - стежити, чи хтось лихий не наближається до їхнього дому, щоб застати сина живим, спіймати й повести на муки чи на місці, на його батьківських очах учинити смерть. Вийшовши за ворота, уважно роздивлявся навкруги, насторожливо вслуховувався в гавкіт собак, крякання ворон та повного понурого страху перекликання круків, які від століть сповіщали на цій землі прихід смерті або іншого нещастя. Переслідований останнім часом відчуттям загрози, батько обережно вертався додому й розглядав, чи хтось за ним не слідкує.

Вечер'я була вже на столі, але син якось не квапився вечеряти, хоч після подорожі не міг бути ситий. Щось тяжіло йому на душі та відвертало від родинної балачки. Батько й мати побачивши синову задуму, простодушно заохочували-таки їсти. Не знали, чим його потішити, коли кругом ширилися тільки недобрі новини. Нарешті Мирон узяв в руку ложку й проковтнув кусок хліба, а потім запитав з відчутним вичікувальним зосередженням:

- Чи Дарка Зарічних удома?
- Ні, сину, вона недовго тому появилася, як і ти тепер, але зникла з очей як би назавжди
- якось сумно відповіла мати.

- Чому, мамо?
- Її батько, дяк Зарічний - уже на тамтому світі, прийшли в білий день і невинного катували, аж замучили на смерть. Потім шукали її по хаті, клуні. Знали, що Дарка приїхала й мусить десь бути, але, видно, утекла або десь добре скрилася.

Мирон їв поволі й далі вже не розпитував. Він побачив приплив розпачі в спокійної досі матері. Не хотів розбуркувати її незнаного внутрішнього болю.

- Дарка хороша дівчина, розумна, інтелігентна, завжди гарно одягнена, но й зичлива людям, навіть тієї зичливості невартим. А як на скрипці чудо грала! запевне не гірше, а може й краще від свого батька, - пригадувала дівчину мати, наче трохи веселішим співучим своїм голосом.

У її серці віджило щире прагнення щасливого кінця любові її сина з цією красивою вчителькою. Віддавна раділа їх нареченством і мріяла про світлий день, коли побачить їх на шлюбнім рушникові, перед іконостасом як гарну пару.

У хаті знову мовилися добрі, а навіть жартівливі згадки про захопливий спів дяка Зарічного в церкві, про ведений ним славний хор, про місцевого священика-патріота, що також недавно зник без сліду. Старий Семчук побачив, що попри злидні й безнастанні переслідування люди в Чесанові та околиці з давен - давна вміли творити навколо себе світло й радість. Це була згідна праця одної громади, яку становили українці, поляки та жиди. Однак щось сталося, і не знати хто цьому винен, що таке жажливе зло перекочується як нестримна сліпа стихія по цій землі. Не міг цього зрозуміти, хоч і був наділений ясним розумом той майстер, а в один час навіть авторитетний бургомистр Чесанова.

А мати лиш вдивлялася в сина то захопленим, то печальним поглядом. З його очей інстинктивно вичитувала щось недобре та її, матері, вороже, хоч і без синівської вини. Добре розуміла чоловікові слова про навколишню загрозу, проте її лякала незнана доля Мирона та цілої родини. Вона щораз виразніше прочувала страхітливу небезпеку, яка може втягнути її дитину в безвихіддя.

Сестра заслонила вікно густою вовняною хусткою. У хаті спалахнуло слабке світло каганця. Зробилося тьмяно й страшно. У напруженій тиші мати висловила те, що найбільше наповнювало її тривоگو:

- Аж прикро подумати, як воно буде далі. Я тільки молюсь до Бога й благаю о захист. А може то люди винні, що не піддаються його волі?

- Не можна, мамо, так підданчо схилитись наступові лиха та покійно чекати, аж нас зовсім поглине і стопче - озвався Мирон з розважливим спокоєм.

Мати без слів сіла напроти сина ще більш пригнічена й обезсилена. Затоплена неспокійними поганими передчуттями, замкнутими в зловісному колі беззахисности, терпеливо мовчала, зносячи мовчазні запитання: як він думає рятувати себе, свій талант, свою безмежну людську доброту? чи бачить можливість виходу зі смертельної небезпеки, у якій знайшовся? У кожному хвилину можуть його вислідити й зробити те, що з дяком Зарічним. Від маленької дитини берегла в нього прикмети найкращої любови й добра, знала, що саме ними керувався у всіх своїх поступках. Прагнув своїм розумом та лікарським вмінням служити людям, помагати в біді хворобі, нещасті. Вона раділа його сильними руками, кременезними раменами, м'язистим тілом, буйним волоссям - цілим ним.

- Як воно, Миронку, буде далі? - запитала, коли він на трохи перервав розмову з батьком.

- Де думаєш тепер дітись, що зробиш з собою?

- Хіба вдома, мамо, залишитись не можу. Треба кудись піти й шукати рятунку. Бездіяльне чекання це згуба, - відповів він.

- Та де ж ти підеш?

Мирон, свідомий браку певної перспективи, не поспішав з відповіддю.

- Треба буде, мамо, до кінця своїх сил берегти життя. Людина має до того і розум, і волю, і міць духа. Отак можна перейти найгірші небезпеки й вдавалось це вже не одному.

Старий Семчук, не тільки знаменитий будівничий церков, але й проникливий знавець людської психіки, своїм бистрим розумом зразу відгадав ще не вповні виявлені синівські наміри, дальшою розмовою покерував так, щоб зажурена й втомлена жінка пішла спати та не завертала непотрібно голови жалісливим бідканням.

Коли залишилися в кімнаті самі, батько представив Миронові навислу над ним небезпеку.

- Совіти ніби звідси відійшли, а їх, тих тупих патріотів, які далі мають до нас ненависть за те тільки, що тут існуємо, наділили правом свавільно панувати над нашим людом, дозволяють його винищувати, залякувати, щоб покинув ту землю. Так як перед війною, можуть захлинатись бундючним і придуркуватим польським патріотизмом, нахабно демонструвати свою вищість. Як тільки побачать в комусь з наших хоча б малі ознаки української гідности, уже вважають його бандитом, якого треба не так уже вбити, як по-звірському над ним знущатись, а потім убити, щоб другі боялись й ставали улесливими. Бо вони хочуть підкорити наш народ. Яке цинічне лицемірство! Навіть ксьондзи піддаються цьому поступові безчесности. Після вбивств дітей і жінок у Добрій чи в Павлокомі ні один ксьондз не засудив цих злочинів! Мовчанням вони сприяють також бандитському паленню наших сіл і руйнуванню церков. Мені також, сину, грозять. Уже ніби десь там запав смертельний вирок на мене за те, що діяв у „Просвіті” й нібито хотів творити якусь Україну. Поки що бояться, однак, компромітації й рішучого спротиву проти себе, бо ще є тут чимало розумних і чесних поляків, які щиро поважають мене. Але ти, Мироне, тікай десь якнайскорше, бо тут може спіткати тебе найгірше! - сказав старий Самчук.

- Я про це знаю, тату.

- Ідь далеко, до міст, там можеш далі вчитись, перед тобою світ, - переконливо радив батько.

- Беру це до уваги, тату, маю там добрих знайомих, щирих друзів-поляків, але чи можна так собі просто втікати? - запитався Мирон.

Старий був приголомшений цими словами. Поволі піднявся з місця, пішов у напрямку спальні, але уважно слухав того, що ще мав сказати син.

- Тату, чи Дарку я буду міг десь зустріти? Чули ви щось про неї?

- Вона була примушена зникнути, бо того дня прийшли не так її батька, як її вбити. Сподівалася цього й завчасу десь ділась, - відповів ще синові й закрити за собою двері батько.

Мирон залишився сам. Думав про навколишній потворний хаос, пересичений ворожістю та злом. Найбільше боліло його, що цей хаос може поглинути добру талановиту дівчину Дарку. Боязнь перед її безповоротною втратою пригноблювала й викликала безнадію, однак разом відчував у собі неприборкану силу мужності, щоб не піддатися тим, які так свавільно нищать людську гідність та самих людей, він був твердо переконаний, що людина ніколи не може втікати або дивитися, як дика потвора, ведена сліпим інстинктом вбивства, наступає силою на життя. З цією нищою силою, знав, треба боротися, відважно бити її по морді. Отак роздумував та наслуковував, як десь у селі заїдливо розгавкались розбуджені пси. Не відчував страху перед небезпекою, усвідомлював, що контроль над околицею від перших вечірніх годин перебравши люди з його української організації.

II

На другий день з самого ранку почав приготуватись покинути рідну хату. Батько чуйним оком безнастанно навкруги роздивлявся. Син цим разом приховував ціль виїзду, але він був інший від попередніх, коли треба було при ньому стояти й дораджувати, що куди покласти в валізах або питати, скільки грошей буде йому потрібних на прожиття. Тепер син подрібно переглянув книжки, фотографії, листи, різні папери, деякі з першого роздуму м'яв в руках, кидав набік, щоб незабаром спалити. Інші дбайливо вкладав до великої коперти - на довге зберігання. Старий Семчук скоро винюхав в чому річ. Потішав занепокоєну жінку, що Миронко вибирається надовго до далекого міста, де стане непоганим лікарем, а може й вченим професором. Сам ще вперто трохи ховав у душі цю ж саму надію. Однак з кожною годиною ставало йому все очевиднішим, що син старається затерти за собою всякі сліди, які могли б зашкодити родині, товаришам і знайомим. Мирон тимчасом перетрушував минуле, перечитував кореспонденцію. Найдовше не відривав замислених очей від фотографії Дарки. Будила радісне захоплення її ласкава щира усмішка на її прекрасному й дуже доброму обличчі. Сильний кшталтний силует показував її високу гідність. Він від юних ліг скрито захоплювався цією дівчиною, коли в неділі та свята стояла перед іконостасом в гарно вишитому одязі та дзвінким голосом співала божественні пісні. Безустанно беріг її у своїй буйній уяві, вона відвідувала його мрії та сни. Юна любов в'язала їх уже тоді, коли навчався в гімназії, а вона у вчительській семінарії. Писали листи, несміливо виявляючи почуття до себе та цілком явно - до України, готовність служити її народові. Коли потім воно стала вчителювати в селі за Перемишлем, а він вивчав медицину у Львові, зустрічалися раз у місяць. Обое активно діяли тоді в українській політичній організації. Дарка читала немало книг з гуманних наук, з філософії, історії, духовної літератури, з настанням мирних літ думала поступити на

філософський факультет. Він знав про це, а вона знала про його наміри. І чекали спокою, з'єднані розважливою суворою любов'ю, де не було можливості зради й омани.

А тепер Мирон, перебираючи фотографії, думав, коли попадеться в руки пам'яткова світлина з вересня 1939 року, де він стоїть на мості в Перемишлі з поставним Василем Лашиним та Славком Жданом, який, хоч невеликого росту, нікому ніколи не дав покластися „на руку”. Тоді всі були учнями перемиської гімназії, мали заледве по 17 літ! А за рік уже мало не бути серед живих інтелігентного, гутливого до поезії та повного посвяти Василя Лашина - НКВД у 1940 році кинуло його до тюрми у Львові і там замучило на смерть. А це через невміння заховати обережність у висловлюванні своїх поглядів та почуттів. Так само й Славко Ждан, такий жартівливий, маючи всього 20 років був висліджений Гестапо і в 1942 році за відданість українській справі після жорстоких допитів сконав у в'язниці на Монтелюпіх у Кракові.

Тепер фотографія друзів викликала в Мирона почуття страху перед небезпечною прийдешністю: з трійки нерозривних приятелів залишивсь живим ще тільки він один! Чи довго ще триватиме це чудо? А може знайдеться якийсь вихід з кола смерті? - запитував сам себе, применшуючи непевність іскорками надії.

Надія мала обриси цілком твердої реальності. До Львова ще недавно написав до нього польський приятель Станіслав Жачек, який тепер учився в Люблинській медичній академії й просив приїхати, бо там потребували здібних і відданих науці молодих людей. Станіслав запевнював, “що pomoже йому при всьому, коли тільки приїде”, мав батька, відомого професора львівського університету. Мирон не один раз разом зі Стасем бував у цього відомого науковця вдома. Приймали його дуже пошанно, а молодий студент нимало здивувався, побачивши в професоровій бібліотеці на почесному місці твори І. Франка, В. Стефаніка, Т. Шевченка, ще більше здивувався під час розмови з цілою родиною, коли чув слова повні поваги до М. Грушевського, М. Драгоманова як видатних українських учених. Професор узагалі шанобливо висловлювався про стремління українців встановити власну незалежну українську державу, доцінював їх патріотизм, і доброзичливо вказував на їхні помилки на цій дорозі. Мирон був цим спочатку міцно заскочений - це ж був польський інтелігентський дім у Львові! Однак швидко переконався, що в цих професорових словах нема брехні чи підступу, їх треба трактувати як доказ високої гуманності старого пана професора, який щодо всіх проблем, не лише медичних, дотримувався таких самих правил об'єктивізму й честі.

Одного разу у професоровому домі навіть розгорілася дискусія навколо проблем тодішнього бурхливого сьогодення. Мирон запально доводив радії українських організацій і переконував, що в їхніх стремліннях нема нічого загрозливого для поляків, бо вони ж лише хочуть встановити українську державу на власній території. Професор цілком поділяв його думку, лиш вкинув заввагу, що не може бути ніякого оправдання тим, хто бореться за це злочинними методами, які несуть смерть і страждання невинних людей.

Ми, поляки, - казав професор, - перші поносимо за це вину, наші тупі патріоти перед війною, так і тепер, тривають у ідіотичному презирстві до вас, до вашої культури, ваших

намагань створити незалежну Україну. І цим своїм безумством породжують безкомпромісну поставу з вашого боку, ненависть а навіть ворожість. Не бачать, як осмішуються в очах світу! А треба знати, хлопче, що історичні процеси невблаганні й стримати їх не можна. Ваша Україна настане раніше чи пізніше, а тоді Польща, хоч вони цього не розуміють, мусить жити з нею в приязні, бо інакше може не втриматися на власних ногах. А тепер? Це завзяте пролиття крови - це божевілля! Наші провідники, замість допомогти вам творити державу, замість принаймні шукати згоди, вирішили далі йти шляхом загибелі, поборюють вас як націю! - піднесеним тоном закінчив професор свій короткий виклад.

По якомусь часі професорова рідня готувалася покинути рідний Львів та виїхати до Польщі. Мирон, прийшовши на прощальну зустріч, побачив його жінку, яка сумно сиділа на валізах, а побачивши його, зі сльозами на очах визнала:

- Там буде нам тяжко без вас, русинів, несвойо. Від діда - прадіда зжились ми з вашою мовою, піснями, церквами, з людьми. Чому тепер треба розставатись?

Пан Професор також не таїв свого пригнобленого жалю. Навіть тепер довго розмовляли про малі й великі справи, які вирішують долі людей, але й цілих народів. Коли Мирон збирався покинути привітний йому досі дім, почув проїняті повним довір'ям побажання й поради старого професора.

- Іди, хлопче, та витривало змагайся за ту вашу Україну. Завжди будь обережний і розсудливий. А тут - не наша земля, і не думаємо бути для вас завадою ані зайвим тягарем, - сказав він.

Мирон почувся враженим.

- Такі як ви, пане професоре, не є тут жодною перешкодою, ви дійсно наші свої люди, просто львів'яни, ви тут дуже потрібні й не повинні залишати міста, - палко спростував погляд старшого друга студент.

- Однак були й надалі є такі, які йдуть проти вас, плямують добре ім'я і честь таких поляків, як я та чимало подібних мені. Це болять і непокоїть,

Попрощались у сумному настрої. Від цього дня Мирон ніколи не побачив ані приятеля Стаська, ані його чесної родини.

Фотографії пливли далі, от добротливо я усміхнений хлопець з чорною чуприною, Абрам Шварцман, близький друг дитячих та шкільних ліг, син тутешнього знаменитого кравця Берка, а Берко був чесний і шанований жид та й старого Семчука приятель. Старий Берко, як і інші жиди, що жили в Чесанові чи коло нього з давен давна, міцно зжився з українцями й нащодень говорив місцевою мовою, його діти так само. Українське любив як своє, близьке серцю, а його та інших жидів українці вважали своїми тутешніми жидами. Стрико Абрама служив у Січових Стрільцях, брав участь у боях з поляками за Львів у 1918 році. Абрамко був щирим приятелем Мирона, на канікулах завжди зустрічались і розмовляли, але як прийшли німці, Абрамко десь якби заповдівся. Його родину вивезли ніби на нове місце, де всі жиди будуть жити разом. Берко передчував щось недобре, коли щиро прощався з батьком Мирона. Мав рацію: по короткому побуті в любачівському гетті спеціальним потягом уцерьт наповненим невинними синами Ізраїля, поїхав до Белжця, де чекала його неминуча смерть.

З пошти рубрики «Свідчення»

В «Нашому слові» № 36 (2145) від 6.09.98 р. поміщено спомин Андрія Ожеховського про смерть соратника УПА «Бриля», в якому згадано також про загибель і поховання 11 вояків УПА на цвинтарі у В'язівці, серед яких був св.п. Мирон (а не Мирослав!) Семчук – «Вітер», б. лікар і референт здоров'я 2 району і 2 округи УПА.

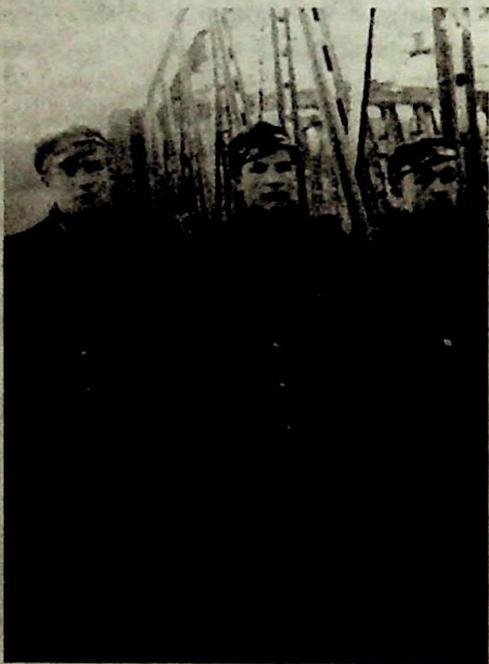
На залученій знімки Мирон посередині, справа Ярослав Ждан, а зліва – Василь Лапшин. Знімку зроблено навесні 1939 р. на мосту в Перемишлі.

Мирон Семчук народився 1921 року в Чесанові Любачівського повіту, був учнем перемиської, холмської і львівської гімназій, студентом Медичної академії у Львові. Від 1942 р. – член ОУН, а відтак член і лікар у загонах ОУН-УПА. Мирон походив з патріотичної родини і був дуже активним у всіх шкільних і студентських організаціях.

Ярослав Ждан – нар. 1922 р. в Чесанові, Любачівського повіту, дуже свідомий і активний діяч молодіжних організацій, був першим куриним Курія молоді при Українській державній гімназії в Холмі, член ОУН, замордований (правдоподібно) гестапо в катівні на Монте-Люпіх у Кракові.

Василь Лапшин – нар. 1922 р. в Новому Селі (коло Чесанова), Любачівського повіту, дуже талановитий і свідомий член Курія молоді і ОУН, загинув безвісти, мабуть, закатований більшовиками у Львові.

Р. Пилипівський

Згадка про М. Семчука в „НС”, 18.10.1998 р., ч. 42.

Одного дня перед Мироном несподівано появився Абрамко. Був осінній вечір, Мирон якраз повертався до студентської бурси у Львові. На змарнілому Абрамковому обличчі тільки великі чорні очі виявляли розпачливий страх і безпорадність.

- Миронку, рятуй мене! Я вже не маю де подітись, так хочу жити! - благально просив молодий жид.

Мирон не знав, як відповісти й не знав, що робити. Озвалась у ньому сліпа воля допомогти приятелеві, однак нічого не міг зробити. У бурсі обидва попали б у згубну пастку без виходу. Навколо вовтузилося шумовиння готове віддати на смерть кожному, хто не подобався німцям. І поміж своїми, українцями, не бракувало тупих і позбавлених совісті людей. Мирон знав, що саме при їх допомозі німці стежать за ним. У бурсі були їхні агенти. Не знаючи, що робити, розпитував Абрамка, де і які має шанси врятуватися, але наблизилися два підозрілі типи, які уважно їм придивлялися. Абрамко зник, немов та вистежувана мисливцями звірина. Потім, усупереч небезпечі, Мирон шукав його, бо знайшов, хоч і непевну, але можливість допомогти жидові в трагічній ситуації. Немов болісна рана потрясла ним вістка, що Абрамка вислідили та застрілили на одній з вулиць Львова, пробував рятуватися втечею - не втік. Затоплений в задумі, Мирон відклав тепер його світліну на купку, призначену до довгого збереження.

Через вікно хати заглядав уже вечірній сутінок. Мирон уложив усі дорогоцінні пам'ятки у щільну скриньку й закопав у кутку города. Потім, не чекаючи на готовану матір'ю вечерю, пішов сільською вулицею до дяка Зарічного. Бачив, як з малих хатніх віконечень виглядає червоним світлом каганців нужденність, страх і приреченість. Дім Зарічного виринув з темноти особливо сумним, двері не відразу й обережно відчинила мати Дарки. Через мить стояла без слова, заскочена появою несподіваного гостя. Мирон обвів поглядом кімнату, двоє молодших дітей вдови привітно приймали його насторожливими очима.

- Дарка, на щастя, задалегідь усе передбачила. Як прийшли в білий день, десь перед тим зникла з дому. А його, нещасника, закатували там, на подвір'ї. І за що, питаю, Миронку, - казала опущена жінка, що їй десь усередині поволі брав напад нестримного плачу. - Як воно так може бути у світі?! За те, що так гарно вмів співати в церкві божі пісні? Що дарив любов'ю все українське?!

Мирон успокоював її словами потішення, переконував у даремности піддаватися мукам душі. Коли спитав про Дарку, жінка, дійшовши врешті до рівноваги, спокійно пояснила.

А чи я знаю, де вона тепер може бути? Кілька днів тому появилася тут серед ночі, з пістолетом і гранатами за поясом, щось брала до рюкзака. Там на неї чекали, спішилася й не була до розмови, навіть не відповідала на мої питання, де її шукати, - швидко викидала з себе Дарчина мама.

- Но, але щось сказала? - уже майже втратив надію Мирон.

- Сказала, що не може чекати з заложеними руками на смерть, бо не хоче вмирати так, як наш батько. Ми мусимо їм показати, яка в нас сила. Треба боронити себе й свого краю до кінця. Казала, що піде в гори, просила молитися і пам'ятати, то може колись повернеться до нас. І мати знову пристрасно заплакала, обнявши дітей, вийшла надвір, щоб не було видно сліз.

- Скажіть, мамо, Дарці, що я був і чекаю на неї.
- Добре, Миронку, скажу їй і завжди буду пригадувати, коли тільки Бог дасть їй спіткати,
- лагідним тоном сказала йому на прощання.

Непереможний клич збереження совісті кликав його до опору, коли вертався від Зарічної додому. Бо світло й добро - це незнищенні дари Божі, тому навіть у такій ситуації як був він зі своїм народом, мав надію на перемогу во їх ім'я.

Удома зумів заснути ледь на кілька годин. Ждав на своїх. Застукали у вікно. Встав, одягнувся, поспішливо забрав підготовані речі. Вийшла мати, уже знала, що він іде в незнану дорогу. Батько вийшов на подвір'я, відвів за ворота господарства й там у хвилину розстання Мирон почув потиск його міцних столярських рук.

III

Настав поганий час перебування в підземних криївках, викопаних у лісових гущах, на полях або й під селянською хатою чи стодолюю. Це був час безнастанних тривог і небезпек, довгих вичерпних мандрівок. Велася запекла боротьба УПА з військовими відділами або бандами озброєних грабіжників, що йшли грабувати й вбивати невинних українських селян. Майже кожного дня Мирон бачив кров і рани, і смерть. Рятував, помагав, незважаючи на лісові умови, неприхильні його праці, докучав холод, мокрота, брак ліків та знаряддя, а навіть чистої води до промивання ран.

Одного разу під час відступу перед облавою ворожа куля потрапила стрільця в бік, біля самого серця, бідолаха звивався від нестерпного болю, але не видав з себе ні зойку, щоб ворог не почув і не вислідив відділу. Мирон у світлі місяця витер і оглянув рану. Про життя молодого синьоокого партизана рішали хвилини. Наказав санітарам міцно тримати пораненого, а сам, поливши рану самогоном, щипцями видобув смертоносний метал. Обв'язав рану, здогадуючись, що інфекція не повинна піти в кров. Не пішла, і сильний організм друга подолав смерть.

Одного дня у надвечір'я до сотенного „Калиновича” дійшла тривожна вістка, що від Синявського Майдану до села Дібчі ввійшла на Богоявлення озброєна група людей, сигнали людей на площу й стали їх без ніякої причини по-звірськи вбивати. Кому не вдалося втекти, у короткий час залишився на майдані неживим або тяжко пораненим, хто ще жив, а показав - того напасники добивали. Потім зрабували кілька близьких хат і підпалили разом зі скритими в них мешканцями.

Сотня рушила на поміч нещасним, як тільки морок, присякнутий запахом догоряючих садиб і спалених людських тіл заснував поля. На площі біля сільської дороги побачили мартві від страху очі дітей та їх матерів, освітлені місячним сяйвом. На самій площі лежали вимазані кров'ю і піском трупи з застиглим на обличчях жаком. Здавалося, що далі кличуть за поміч. Молода жінка, шарпаючи розплетені коси, немов навіжена кружляла посеред них та з болем повторювала:

- Защо найшла на них така пекельна кара? О Боже! Ми ж ніколи зла не робили, за які гріхи?! Чи це вже настає час нашої загибелі? Защо?

Нападники пригнали її сюди з трійкою дітей та матір'ю. Від удару тупим знаряддям впала, але вдавала мертву. Коли відійшли, встала й побачила трупами своїх найдорожчих дітей. Звідусюди сходилися люди, розповідали про страшну подію, що сталася на їхніх очах. У голосах чути було страх і здивовання. Партизани розпитували, списували прізвища, вигляд і озброєння злочинців. Нарікання були тепер даремні - потрібна була дія! Мирон скоро запанував на схвильованніям своєї чутливої душі й застиг у задумі, думав про те, що не можна підкорятися злу, а потім до світанку разом з санітарками перев'язував рани й лікував тих, кого ще можна було врятувати від смерті, вселяв у людей відчуття, що все-таки краса життя таки переможе підлість убивства.

На другий день усіх замордованих закопано в спільній могилі-ямі. Висипали над нею березовий хрест. Стояв при піщаній дорозі й всім показував місце спочинку невинно загиблих людей. І zarazом суворо остерігав тих, які хотіли б ще поважитися безкарно нести смерть.

Тимчасом партизани робили своє. Край лісу викопали й замаскували становища кулеметів, а село день і ніч охороняла партизанська стежа. Не зашкодило воно, бо за кілька днів від Синявського Майдану знов з самого ранку відізналися крики веселих і певних себе „патріотів”. Вони сміливо, але немов дика орда, прямували на Дібчу. Їх командир, у офіцерському мундирі, на коні, немов намальований улан, парадно їхав попереду. Однак, коли цей дикий відділ проходив повз ліс, звідти грянула на них стіна заліза! Зухвалість відразу перетворилася серед грабіжників на боягузтво і страх, пан комендант покинув своїх хвацьких досі вояків і погнав наосліп конем у поле, там його ранений кулею кінч спіткнувся й впав, а їздець зник у кущах. На дорозі та в придорожньому полі залишилося кілька трупів, а з відділу безладна зграя, але, відбита назад сунула туди, звідки прийшла покорювати село Дібчу.

Де б Мирон не перебував, завжди розпитував про Дарку, старався дати про себе знати підпільною поштою. Одного дня хтось тицьнув йому в руку малесенький папірчик. Нервово розгорнувши його, він відразу пізнав знайомий почерк її письма; „Я, дорогий мій, служу в околицях Хрищаті. Здорова й ціла. Ти теж тримайся кріпко та ніколи не підупадай. Завжди вірна Тобі Дарка”.

Він безустанно жив сподіванням зустрічі з нею. А тимчасом жив у крузі страждання. Був курінним лікарем, ніс поміч пораненим і хворим. Однак вирішив боротись до краю свого фізичного існування. Так само й весь курінь. Вояцтво усвідомлювало - перемогла неможлива, то все ж всі жили палким прагненням якнайдовше протривати на своїх землях в повній бойовій готовності. Завдяки цьому патріоти з Синявського Майдану втратили вже свою попередню відвагу й дали спокій хоча б таким Дібчі й Добрій.

Надалі, проте, почували себе панамі ситуації фанатичні сповідники польськості цієї землі з села В'язівниці. Підтримував їх військовий гарнізон у Ярославі. А тому множилися напади на українські села, лилася кров дітей і матерів, а грабункові, здавалося, не буде кінця. Упівські розвідники безнастанно кружляли навколо цієї злочинної бази, збирали, інформації, потрібні для наступу й знищення. Певні себе поширювачі польськості не знали, що над їхніми головами вже знявся суворий меч кари.

Одного дня партизани звернули увагу на дивний образ на шляху до Радимна. Причаєні на лісових позиціях, побачили жінок з немовлятами на руках, старців, громади дітей, а всі вони прямували за фірами повними клунків, перин, мішків з сушеним хлібом, баняків, бочок та іншого домашнього майна. По боках та ззаду йшли з багнетами на гвєрах польські вояки та примушували брутальним словом і ділом швидше йти. Чути було їх гортанні блюзнірства, плачі жінок і дітей, зойки битих нагайками й ревіння худоби. А люди, беззахисні, бездомні вже, у страхі й печалі прямували не знати куди з безрадно опущеними головами.

Отак ішли вигнанці з рідної землі, босоногі, людська худоба, нездатна протиставитися нещадній стихії, що свавільно ввішла й нищила їх рідну землю, нещадно вимітала зі страждальної землі її люд, руйнувала усталений століттями лад цього краю.

Одної ночі Мирон завітав у своє село. Здавалось таке тихе й дивне. Всі ворота наостіж відчинені, навкруги мертва тиша, де-не-де скімливо гавкали собаки. Коли наблизився до батьківського дому, привітала його чорна челюсть знятих кимось вікон. По сплюндрованих кімнатах гуляв вітер. Поспішно подався до Зарічних, але зсередини не відповів ніякий голос. На вулиці несподівано появилася темна постать. По хвилині пізнав у ній церковного паламаря. Урятувався перед вивезенням у глибокій криївці. А тепер тремтливим голосом питає:

- Чому вони так по-хамськи виганяють наших бідних людей?! Чи ми їм тут на заваді?! Наше життя їм нестерпне?! Чому конче пруть до того, щоб нас не було на цій землі? Найліпше, щоб ми десь зовсім пропали, щезли! О Боже! Чому аж така страшна кара?!

Вони стояли в мовчанні, не знаючи, чим себе потішити.

- Кажуть, що треба їхати десь там, на Україну, але то тут від самого начала була і є наша Україна, бо в усіх селах живе тільки наш нарід, український, серцем і душею зв'язаний з цією землею, яку облив слізми й потом. Там, за Сян, де живуть тільки поляки, ми ніколи не пхались, не руйнували їх святинь, а вони лізуть сюди, немов ті потвори, ні чести ні сорому, мордують, з майна обдирають, тепер ще й виганяють. Чому ж ти, Боже превеликий, нас покинув? - скрикнув у розпуці дідусь, мов дитина.

Перехрестившись тричі, паламар глянув на зоряне небо, відчайсно шукаючи там порятунку. За його спиною височіла осиротіла церква, позбавлена здавалось, охоронного священного достоїнства. Старушок розповів, як тепер щоденно до церкви заходять нікчемники, святобожі образи здирають з іконостасу, рвуть церковні хоругви, дідусь скаржився, що учора бушували тут п'яні жовніри й стріляли до самого Пантократора, бо хотіли вбити, як казали, українського Бога.

Мирон і паламар стояли отак довго, затвердли в завзятості й непокорі, не плакали й не жаліли даремно. Знали вже про вимордування дітей та жінок у В'язівниці за те, що сховалися в дворських будинках і не хотіли виїхати на Схід - і вступила у них натура вовків.

Оце ж саме відчував сотенний „Залізник” і вся сотня. Діяли розумно й безмилково, знаючи, то сліпа затятість і ненависть нікуди не доведуть. І у квітневу ніч рушили до ретельно обдуманого наступу на злочинне гніздо у В'язівниці. Недавні „богатежи” втікали в білизні, дехто з них падав на коліна й просив простити вину.

Цілонічний бій був безпощадний і жорстокий, для вбивць не було милосердя хоч у їх передсмертних благаннях відзивалися ознаки совісті. Бійці УПА знали, що в цьому бою

матимуть короткотривалу перемогу, зате слушну й конечну. Відступили насвітінні, коли від Ярослава почувся гуркіт моторів у військових машинах, які поспішали з допомогою злочинцям.

З кінцем весни сорок шостого року припинилося насильне вигнання на Україну, але сподіваний спокій не настав. Ночами по опустошених селах вили собаки, на небі неслись заграви горючих хат. Проте де-не-де ще залишилися українські родини, а тому кінець драмі ще не настав. Їхні святині стояли порожні, а люди, залякані й беззахисні, покірливо переносили небезпеки. Надалі були завадою, хоч було їх уже так мало. По спорожнених селах безнастанно кружляли військові підвідділи, кого побачили молодого - той був небезпечний бандит, якого треба було кинути в лях та мучити до нестями. Треба було втікати, а коли втікаєш - ти вже напевно бандерівець, отож можна тебе розстрілювати вже й без суду.

Миرون та його друзі знали, що відмова від дальшої боротьби, облишення людей ворогові напризволяще - це не може братися до уваги. Тому УПА далі змагалася з ворогом.

Під час коротких нервових перепочинків його роєм обсідали роздуми. Він і далі не розумів суті лиха та його джерела. Не знав, чи те, що тут чинять блюзнірськими руками польські „патріоти”, насправді служить Польщі. Таке дике пустошення відвічної близькості між двома, усе-таки спорідненими націями могло ж довести до довготривалого гніву зневажаного тепер тут народу, а тоді приречена в майбутньому на власні сили держава з-над Вісли може знову, як у минулому, стати здобиччю сильнішого сусіда. Адже навколо не мала Польща ближчих і певніших сусідів, ніж Україна. Саме такі міркування виявив йому одного разу професор Жачек. Він казав, що на світі ніколи нема двох істин, двох відмінних моральних вартостей, а тому польський патріот, який зневажливо ставиться до любови українця до батьківщини, насправді є антипатріотом. Така польська мораль уважалася мудрим старим професором просто нищівним безумством. Без чесноі щирої шани до українців ніколи не буде для поляків, переконував професор, безпечної прийдешності.

Мирона безнастанно переслідував замір вийти з тих лісів, поїхати до Люблина, віднайти професорового сина Станіслава. Його друг також завжди мріяв про згідне співіснування обох народів. Однак кошмарна драма тривала й Мирон не міг залишити друзів, часто хворих або поранених. Не міг піти геть.

Знову настала важка зима, зима з 1946 на 1947 рік. Нестерпний холод та снігова заметіль примушували вояків довго просиджувати у вогких криївках. Навколо роїлося від шпигунів та зрадників. Однак настала весна, ліс зазеленів і відізналися птахи. У селах - проте - відізнався жалібний плач жінок, перемішаний з проханням про милосердя, коли під хатні ворота несподівано заїжджали порожні фіри, а жовніри багнетами наказували мешканцям української хати й землі виноситися геть. І знову партизани по всіх дорогах бачили колони з заладованими вozами. Багнети блистіли, немов чортівське сяйво над українською землею. У їх блиску український народ ішов у далекий світ на затрату й свій кінець.

УПА надалі не піддавалася. Доки їх земля не втратила відвічного українського духу, доти вони мали на ній непокірливо тривати. Мирона навідував під цю пору приємний сон-мрія; разом зі Станіславом він у лабораторії веде дослідження. Там біло й привітно. У день його

народження снилося йому, що за дверми хтось його чекає. Відчинивши, несподівано зустрів Дарку, красуню в біленькій сукні. Дала йому букет свіжих красивих волошок.

Одного дня обережно вертався з В'язівниці, переодягнутий за вусатого селянина. У аптеці вдалося купити ліки. Наблизився до лісу, де долучили до нього озброєні санітарі-охоронці, але ззаду раптом пролунали постріли. Товариш збоку захитався на ногах, упав, а Мирон підніс його й закинувши руку на плече, ішов у глибину лісу. Чув свист куль. Поміж деревами несподівано почув дуже гострий біль у жовоті, який майже звалив його з ніг. Відчував, як всередині заливає його кров, багато крові. Звалився на свіжу лісову траву, у очах чув морок. Якимсь чудом ще раз набрав сили, вирвався з рук уже мертвого друга-санітара, який заслонив його тілом перед кулями ворога. Спер на його тіло автомат, зарядив і послав у сторону ворога серію куль. Знав, що має боротися докінця, але передсмертне тремтіння скоро відбрало йому силу. Повними очима глянув на весняну блакить, яка стала страшенною й чорною. Звідки цей страшний морок?! Чи сонце ще світить понад світом? - запитався з очима вдивленими в якусь неокреслену далечінь...

Над його трупом вікові сосни провіщали хвалу нескоримим силам життя. Ці сили мали здатність повертати мертвих у життя, красу й любов.

Незабаром біля мертвого Мирона та його товариша станув зраділий польський жовнір. Він голосно сміявся, викидав угору шапку-рогативку! Йому самому вдалося вбити аж двох бандитів. Кинули потім курінного лікаря УПА Мирона Семчука та його друга до спільної ями. Не на цвинтарі, а в придорожньому рові, без хреста чи іншого знаку.

Ще не так давно приїхала до В'язівниці одна особа й наполегливо розпитувала про це місце. Якийсь старушок пригадав собі, повів прибульця за село й показав те місце, бо сам закопував тіла в 1947 році. А коли той прибулець попросив у пробоща дозволу похоронити їх на цвинтарі, цього дозволу не отримав від нього. Ніхто нічого не хотів знати, для українських бандитів на освяченій їх кров'ю землі не було місця на цвинтарі.

Krwawy Wasyl

Антологія польської антиупівської історичної белетристики доби Польської Народної Республіки

Вступне слово

У вступі до виданої в 1992 році у Львові праці „Негативний стереотип українця в польській післявоєнній літературі” Мирослав Трухан, українець з Польщі, пише м.ін., таке: *Автори, які в Польщі порушували українську проблематику, нерідко зловживали висловом „негативний стереотип українця”, проте не пробували вникнути в суть справи з метою дійти до причини виникнення цього психологічного феномену. Стереотип злого українця має в Польщі свою довгу історію, а переказувана з покоління в покоління генетична упередженість поляків до східного сусіда, посилена власним, не завжди позитивним, досвідом, донесла його до наших днів.*

У наші дні свідкуємо тому, що початок III тисячоліття приніс „негативному стереотипові” таки поразку, а ми, українці в Польщі як одинока частина українського народу безпосередньо злучена з поляками, не мусимо в такій мірі як колись, нести на собі його тягару. Склалось на це кілька чинників: виникнення самостійної української держави, її закріплення та встановлення

нормальних добросусідських стосунків між обома народами. Інші чинники відносяться до перетворень у польській ментальності під впливом цивілізаційних та суспільних сил, змін у національній та історичній свідомості, новим підходам у дослідженнях українсько-польських стосунків (зокрема в XX ст.), тиску ідеології об’єднаної Європи тощо. Немале значення має також і те, що реальність сьогоднішньої Європи така, а не інша: нема повернення до минулого, оскільки це загрожує загладою як жертвам, так і авторам стереотипу.

М. Трухан вклав справді багато зусилля, щоб вникнути в суть справи з метою дійти до причини виникнення цього психологічного феномену, проте, дослідивши його прояви, таки до суті не дійшов: він підстав стереотипу шукає в історії та сформованій нею національній свідомості. Однак причин виникнення не тільки негативного стереотипу українця, але всіх, не лише національних стереотипів треба шукати в психології людського пізнання. Усякий стереотип — це форма людського пізнання та стосунку до дійсності, яка полягає в пошукові спрощень та легких пояснень того, що нелегко піддається раціоналізації.

І вже цього повинно бути досить, щоб скинути частину тягару відповідальності з авторів наведених М. Труханом у бібліографії його дослідження та частинно передруковуваних у нашій „антології абсурду”. Вони не встереглися перед певним таки нормальним, хоч і яким прикрим психологічним явищем та впрягли його в службу польській національній ідеї.

До цього: стереотипи виникають скрізь. Знають їх також українці. Існує малодосліджений феномен негативного стереотипу поляка в українській національній та історичній свідомості. Йому на таку книжку, як та авторства М. Трухана, не пощастило, отож поки що маємо меншу причину соромитися перед поляками, ніж вони перед нами...

* * *

Антологія „Krwawy Wasyl” отримала свою назву не випадково. У ній зібрані найбільш абсурдні, на погляд упорядника, фрагменти з польської історичної белетристики, присвяченої українсько-польській війні на Закерзонні в 1944-1947 роках. Зрозуміло, що фрагменти витягнено з контексту, проте він не менш абсурдний від фрагментів, оскільки логічно підводить до сприймання читачем даних абсурдів не як абсурдів, а як історичної правди. Уривків наводимо набагато менше ніж М. Трухан називає їх у бібліографії своєї праці. Там нараховується 71 белетристичний твір. Подається також мемуаристика й наукові праці, де дуже часто абсурду не менше, ніж у белетристиці, однак у нашому випадку йшлося якраз про стиль. Антиукраїнськість у стилі белетристики — найрафінованіша та... найабсурдніша. І саме вона чи не найбільшою

мірою впливала на створення та функціонування негативного стереотипу українця в Польщі, у поляків, у їхній літературі після війни. Белетристика підготовляла ґрунт під „історичні” дослідження або намагалася зробити їх „по-іншому правдивими” та легкими на сприймання.

І цій белетристиці справді „пощастило”. Коли рахувати за розмірами накладів самих лиш „Заграв у Бескиді”, то маємо тут 12 перевидань усього на понад 500 000 примірників. Сам один „Тигрис” досягав 200 000 книжечок, доступних по всіх сільських кіосках. А коли б так зрахувати кількість усіх немилих нам видань?..

Усе-таки й це ми витримали. Ціна була дорога. Правду пише М. Трухан, що ця література була страшніша, ніж польська Служба безпеки. Однак абсурд є абсурдом і не обминув він також антиукраїнської белетристики: адже не один молодий українець довідувався саме з цих антиукраїнських, примітивних до краю видань, хоч чогось про УПА. Інших книжок про неї в Польщі в 60-80-х роках просто не було. І саме абсурдові доводилося в таких умовах бути чимось цілком неабсурдним. Це його смішна трагедія.

Як у цій добірці підбирано фрагменти текстів? Згідно з засадою, що випливає з настирливої присутності даної форми стереотипу в літературі. Отож, на першому місці — безідейність, пияцтво та дикий еротизм вояків УПА від найвищих провідників по рядове стрілецьтво, відтак їхнє боягузтво й проста безглуздість у ударах з Військом Польським.

Абсурд інколи вражає смертельним ударом від усвідомлення людського існування як позбавленого сенсу, проте інколи помагає

вийти назустріч цьому сенсові. У нашій антології підставою був цей другий спосіб його функціонування. Нині виявляється, що УПА мала глибокий сенс, тож маємо надію, що наш Читач читатиме про Кривавого Василя та „Гриня” з доброю усмішкою прощення минулих учинків та крихтою задуми над тим, що зробити, аби уникати стереотипів у своєму мисленні та ставленні до людей.

бг

* * *

Tadeusz Dalecki,

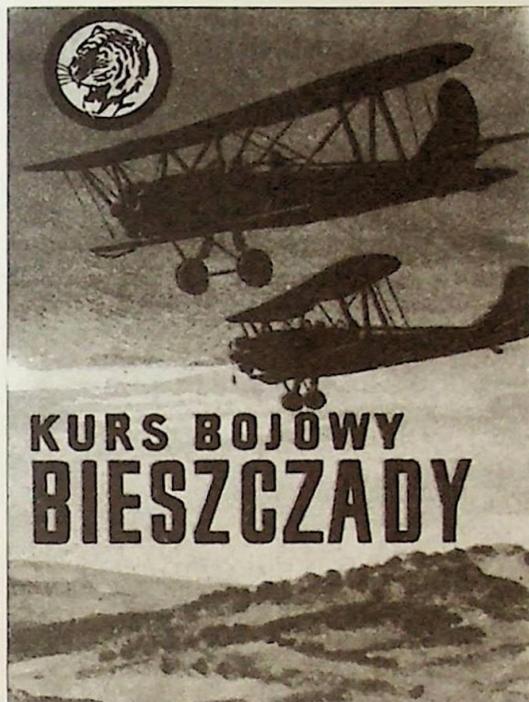
Kurs bojowy - Bieszczady,

Wydawnictwo Ministerstwo Obrony
Narodowej, Warszawa 1971, wyd. I,
240 000 egz., 130 str.

З УПА в Беґадах не боролася лише... польська фльота: запізно збудовано греблю на Сяні в Солині. Однак у боях узяли участь „кукурузники” з Полку летунського зв'язку в Мокотові, звідки була виділена ескадрилья поборювати українських повстанців. Її бойова історія з польотом у околиці, зокрема, Хрищатой - це головна тема даної книжечки в серії „Тигрис”. Тим разом тягарем негативних рис поділився з сотенним “Бурлакою” сотенний „Крилич”. Попри майже дикі непорозуміння між справжнім тереном діяльності сотень УПА та призначенням для них автором - розповідь добре тримається рамок „антиупівського роману”.

* * *

Жесієнь 1946 року була для oddziałów УПА okresem wytężonych przygotowań.

Na południowo-wschodnich terenach województwa rzeszowskiego lasy i góry zaczęły się pokrywać bunkrami, które nasi żołnierze potocznie nazywali „kretowiskami”. Bunkry posiadały często dwie, a nawet i trzy kondygnacje. Niektóre miały wewnątrz wyposażone w urządzenia klimatyzacyjne, zapewniające stały dopływ świeżego powietrza. Jeżeli bunkier nie posiadał podziemnej elektrowni, ogrzewano go specjalnymi piecami, odprowadzając dym systemem rozgałęzionych rurek, mających ujście pod pniami drzew. Elektryczność zapewniała także odbiór audycji radiowych, nadawanych przez ośrodki zagraniczne. Bunkry były doskonale maskowane. [...]

* * *

Pali się wieś. Ogień obejmuje coraz to inne budynki. Z wnętrza domostw dobie-

gają przeraźliwe jęki mieszkańców, którzy nie zginęli od razu pod ciosami toporów czy widel. Zwłoki pomordowanych trawi ogień na równi z gospodarskim dobytkiem i rozwłóconą pościelą. Rżą przeganiane z miejsca na miejsce konie, ryczą przerażone krowy. Oszałale ze strachu kury, po zetknięciu z ogniem, zamieniają się w ogniste kule, kryjąc się w stogach, zapalają je i — znów gejzerami iskier strzelają w górę nowe pożary. Wieś płonie, a luna rozświetla nocne niebo, niczym poranna zorza. W jej blasku groźnie majaczą masywy pobliskich gór — niemych świadków ludzkiej tragedii.

Sotennego „Burlaka” rozpiera duma z podwładnych strilciw, którzy tak skutecznie rozprawili się z krnąbrnymi wieśniakami. Nie zabrania im gasić pragnienia samogonem, który wprost z wiader wlewają sobie do gardel. [...]

* * *

Tego ranka jak zwykle sotnia „Kryłacza” rozpoczęła dzień od rozpalenia na polanie ognisk. Białawe dymy, mogące uchodzić za słupy porannej mgły, wznosiły się wysoko ku niebu. Czekając, aż wyschną przy ogniu nawilgotniałe w ciągu nocy ubrania i uwarzy się strawa — banderowcy czyścili i oliwili broń. Na polanie słyhać było posykiwanie ognisk i szcęk rozkładanych zamków, a w tle — poranny świergot ptaków. Żadne ucho nie wyłowilo spośród tych odgłosów potężniejszego od północy warokotu samolotu.

Zanim się połapali, samolot był już nad polaną. Pierwsza wiązka granatów spadła w sam środek jednego z ognisk, druga na największy z szafasów, trzecia między pobliskie skały.

— *Proklatyj i Lachi* — pierwszy podejrzewał się „Kryłacz”; był ranny w lewą rękę, lecz nie bacząc na to, zaciśniętą pięścią drugiej, zdrowej wygrażał odlatującemu samolotowi. W następnej chwili jego gniew obrócił się przeciwko własnym strilciam. Stawiał ich na nogi kopniakami, nie bacząc na to, że są wśród nich ranni. Pozostawił w spokoju tylko zabitych.

Piloci z eskadry porucznika Maciążka nadal latali na samolotach dniem i nocą bez przerwy nękając oddziały UPA, które jak osaczone stado dzików, parły w bezładzie ku południowym granicom Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w nadziei, że uda im się przedostać do Niemiec zachodnich.

Łuny nad Bieszczadami z każdym dniem traciły na swej intensywności. Kiedy jednostki WP i armii czechosłowackiej we wspólnym wysiłku stałową klamrą spięły banderowskie kurynie i sotnie — zachwiał się ociekły krwią niewinnych ludzi „tryzub” i rozstrzaskał z hukiem o granitowe skały, aby więcej nie gnębić pożogą i mordem mieszkańców Bieszczad.

Henryk Dominiczak, *Żołnierze granicznych dróg,*

Wydawnictwo MON, Warszawa 1984,
Wyd.I, 311 str., 20 000 egz.

У центрі „роману” - вояки польських прикордонних військ на терені Сянницького повіту, де zarazом діяла сотня УПА командира „Хріна”. Головний герой твору - це офіцер ВОП Грушевський, колишній фронтовик призначений до нової служби на південному-сході країни. Після низки пригод, започаткованих у нижчезгаданій Команчі, Грушевський цілим і здоровим

виходить з боїв, а читач завдяки цьому має нагоду познайомитися з різними вигаданими та й не вигаданими епізодами боротьби ВОП з УПА.

* * *

[...] Do Komańczy pociąg przybył o zmierzchu. [...]

– Czy jest tu jakaś gospoda? – zapytał przechodzącego obok mężczyznę.

[...]

Dwie naftowe lampy zawieszono u sufitu ledwie rozpraszały mrok sali. W gospodzie było kilkanaście osób. Gruszewski zajął stolik w kącie. Podeszła kelnerka.

– Co podać?

– A co macie do jedzenia?

– Może być kielbasa na gorąco, piwo, herbata...

– Niech będzie kielbasa i herbata, tylko proszę...

Nie dokończył, bo drzwi otworzyły się z trzaskiem i stanął w nich wysoki barczysty mężczyzna. Ubrany był w ciemne płócienne hajdawery, koszulę i skórzany kamizelkę. Biodra otaczał szeroki skórzany pas, zza którego sterczał pistolet.

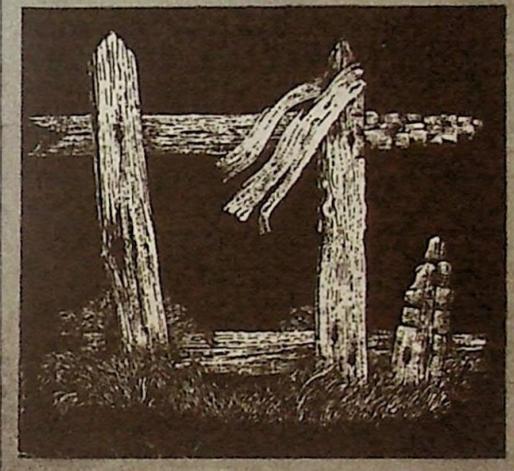
– Krwawy Wasyl... – wyszeptała przerażona kelnerka.

[...] Wasyl przeszedł chwiejnym krokiem po izbie. Chwycił stojącą na stoliku butelkę z wódką. Popijał, ocierając co chwila dłonią grube wargi. Błady ze strachu właściciel szynku dał znak kelnerce.

– Panie Wasylu... – zaczęła podchodzić ostrożnie do zabijaki. Odepchnął ją brutalnie. Stał przez chwilę w rozkroku, wodząc oczami po sali, po czym ruszył w stronę bufetu.

– Wódki! – wrzasnął ochryplym głosem.

HENRYK DOMINICZAK
**ŻOŁNIERZE
GRANICZNYCH
DRÓG**

Właściciel usłużnie napełniał setkę, gdy ten, wyrwawszy mu butelkę, przystawił ją sobie do ust. [...]

* * *

[...] „Orlan” był politycznym propagandzistą OUN-UPA na Zakierzoński Kraj i pierwszym zastępcą prowidyka „Stiaha”. Smukły, o pociągłej twarzy i bladej cerze człowieka, który chorował na płuca. Nie nawidził wszystkich: Polaków, Rosjan, komunistów i Żydów. [...] Wierzył święcie w powstanie Samoistnej Ukrainy. [...]

* * *

[...] Sotenny „Burlak” wywijiał kozaczka z Marią. Długie warkocze dziewczyny

oplotty mu w tańcu szyję. Na policzkach Marii wykwitły rumieńce. Roześmiane, lekko rozchylone usta jakby czekały na pocałunki.

Podobał jej się ten rozhukany młójec. Przystojny, o gładkiej, młodzieńczej jeszcze twarzy, z małym wąsikiem. [...] Jego imię poznało całe przemyskie pogranicze. Matki wymawiały je z lękiem, ojcowie przeklinali. Spadał nocą jak sęp na polskie osiedla i wsie. Na czele oddanych mu strілców palił i mordował bez opamiętania. [...]

* * *

[...]

Kurinny „Ren” triumfował. Jeszcze w tym samym dniu zjechał ze swym sztabem do Cisnej. W kilka dni później, na wzgórzu Kamionka, ustawiono w czworobok sennie. Odbywała się uroczystość przyłączenia Cisnej do Welykoj Samostijnoj Ukrainy. Zgromadzono Ukraińców z Cisnej i okolicznych wsi. Na szczycie, przy połowym ołtarzu, pop Mykoła odprawiał nabożeństwo. Bogato wyszywana złotem i srebrem kapa lśniła w świetle pochodni. Kiedy intonował „Hospody, pomyluj!” — brzmiało to jak wołanie o spokój duszy ofiar bestialskich mordów, popełnionych na mieszkańcach Cisnej przed kilku dniami.

Od gór ciągnęło przejmującym chłodem. Chłopi ubrani w długie baranie kozuchy stali z odkrytymi głowami, przestępując z nogi na nogę. Kobiety i dziewczęta, zakutane w wełniane chusty, wpatrywały się nabożnie w Mykołę.

Strілcy uformowani w zwarty szereg, ścisnąc w zgrabiały od mrozu rękach broń, stali nieruchomo.

Na ławach wśród wsiowej starszyny kurinny „Ren” i prowadnyk „Hryhor” wraz

z sotennymi wodzili wzrokiem po zebranych, badając, jakie wrażenie wywiera na nich ta uroczystość. Pop Mykoła skończył nabożeństwo. Na stopniach ołtarza odwrócił się do zebranych:

— Strілci Ukraińskiej Powstańczej Armii! Ludu Ukrainy! — zawołał do obecnych. — Zebraliśmy się tutaj, aby wznieść na tym oto miejscu krzyż, który po wsze czasy symbolizował będzie przyłączenie tej ziemi do Samostijnoj Ukrainy. Wielki to dla nas dzień.

Stojący na wzgórzu, wśród zapalonych pochodni, pop przypominał proroka. W ciżbie ludzkiej dało się słycać szlochy. Prowadnyk „Hryhor” zwrócił się do „Rena”:

— Popatrz na ludzi — zauważył nie bez satysfakcji, gdyż sam w szczegółach obmyślił tę uroczystość.

Kurinny „Ren” skinął głową na znak aprobaty. Wszak to jego sennie dokonały tego czynu. Był dumny, spodziewał się, że wiadomość ta szybko dotrze do prowadnyka Zakierzońskiego Kraju, a stamtąd nawet do UHWR w Monachium.

Tymczasem Mykoła skończył kazanie. Czotowi „Korab” i „Dorosz” odebrali od popa skute łańcuchem godło Polski i włożyli je do drewnianego pudła w kształcie trumny. Zabili dokładnie wieko gwoździami i wrzucili do wykopanego uprzednio dołu.

— Zgiń na wieki! — zawołał Mykoła, unosząc w górę ręce.

— Na wieki! Na wieki! — zawtórował tłum. Strілcy, wywijając zamasyście łopatami, zasypali dół do połowy. Bojowcy z sotni „Hrynia” oraz kilku gospodarzy dźwignęli grubo ciosany krzyż. Ustawiono go z namaszczeniem na przysypanym ziemią pudle z orłem. Mykoła rozwinął arkusz papieru. W akcie opisano przebieg odbytej

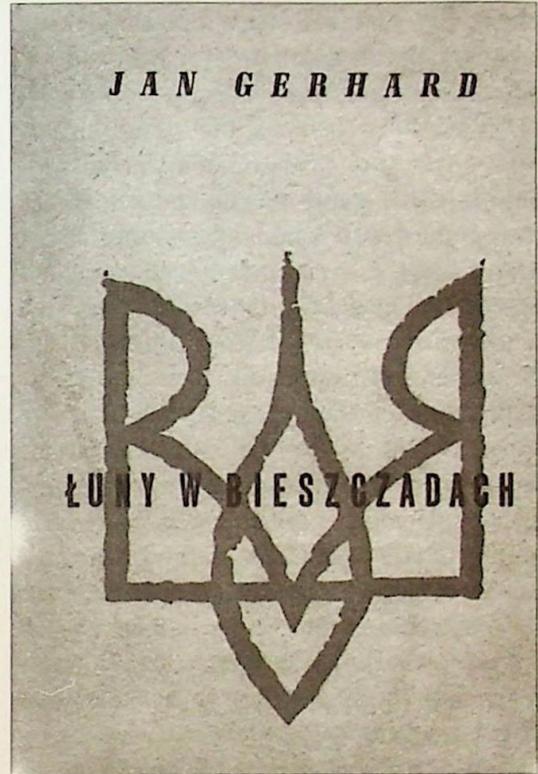
uroczystości. Po sakralnym „amen” do ołtarza podchodzili kolejno, według starszeństwa: prowidnyk „Hryhor”, kurinny „Ren”, sotenni i dalej co bogatsi chłopi, po dwóch z każdej wsi, maczali podane im gęsie pióro w inkauscie z jagnięcej krwi i podpisywali dokument. Mykoła na powrót zwinął akt w rulon, wcisnął do butelki, zakorkował ją szczelnie, po czym spuścił na sznurku do dołu. Znów poszły w ruch łopaty. Tłum zafalował, kiedy osadzony mocno w ziemi krzyż wzniósł swe ramiona w górę. Gruchnęła zaintonowana przez Mykołę cerkiewna pieśń. [...]

Jan Gerhard,

Łuny w Bieszczadach,

Wydawnictwo MON, Warszawa 1969,
Wyd. VIII, 592 str., nakład 30 000 egz.

„Цю книжку я написав, спираючись на власні спомини. У 1945-1947 роках був я офіцером одного з полків, що воював проти банд УПА та ВіН. Одиниця, де я служив, діяла в районі Лісько — Балигород — Тісна. Завдяки цьому був я свідком трагедії Бескиду (в оригіналі *Bieszczadyw* — Б.Г.) майже відпочатку докінця” — *отак починається „Післямова” автора книжки „Заграви в Бескиді”. Я. Гергард написав „клясичну” антиукраїнську книжку доби Польської Народньої Республіки. Темою книжки є бої Війська Польського проти сотні Степана Стебельського — „Хріна”. Він і є справжнім її героєм та антигероєм. Завдяки ній С. Стебельський став одною з найпопулярніших постатей української історії в Польщі. Ось як відбувалася його „слава”.*

* * *

[...] Mapa Generała była raczej oryginalna. [...] Była to mapa walk z bandami działającymi w tym powojennym okresie na terenie kraju i Generał orientował się w niej doskonale. Kolorowe kółka oznaczały bandy różnej maści [...]. Najwięcej kótek pokrywało wschodnie i południowo-wschodnie obszary Polski [...]. „Trąd na ciele Rzeczpospolitej” — powiedział pewnego razu patrzący na mapę stary przyjaciel Generała [...].

* * *

[...] Męce ludzkiej nie było końca. Na południowo-wschodnich obszarach kraju

wciąż przechadzał się w poniemieckich lachmanach chochoł śmierci z krwawym „tryzubem” na czapce i sięgał po nowe ofiary. [...]

Tego dnia wieczorem Ren i Hryń spokojnie jedli kolację w ziemiance dowództwa. Byli weseli i podnieceni obecnością Marii, którą przyprowadził z niedalekiego Mikowa rejonowy prowidnyk „Ihor” — kierownik tutejszego ugrupowania OUN, Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów, politycznej podstawy banderowców.

Mały, pulchny Ren już kilkakrotnie otarł pot z czoła. Było mu gorąco. Rozpiął ciemną wywatowaną marynarkę i z zadowoleniem bawił się złotą dewizką kieszonkowego zegarka. Nosił, podobnie jak Ihor, cywilne ubranie i jak tamten wyglądał na spokojnego urzędnika, który tylko przypadkiem zabłąkał się w to otoczenie. Rzadkie szpakowate włosy przylepiły mu się do różowej czaszki, jasne oczy rzuciły wesołe błyski w kierunku Marii i siedzącego obok niej Hrynia. [...] „Co za rasa!” — myślał obserwując jej wysoką, krzepką postać, mocno osadzone ramiona, podobnie jak piersi twardo rysujące się pod cienką zieloną bluzką. Bezceremonialnie zatrzymał wzrok na jej kolanach, które na próżno usiłowała ukryć, naciągając przykrótką spódniczkę. Hryń gładził prawą ręką jasne włosy tej kobiety o niezwykle regularnych rysach i nie zwracając uwagi na otoczenie patrzył w jej niebieskie oczy, w których chyba wszystkie chabry karpaczkich pól złożyły swą barwę.

Ordynans „Mikołka” wniósł pieczeń z zająca. Maria nie mogła się powstrzymać od westchnienia ulgi. Nowe danie uwolniło ją od krępujących spojrzeń mężczyzn i pieszczot Hrynia, który mógł się we

wszystkich czynnościach posługiwać tylko jedną ręką. Lewą miał bezwładną. Pamiątka z akcji w Zamojszczyźnie, kiedy jako dowódca oddziału zorganizowanej przez Niemców policji został postrzelony, najzupełniej zresztą przypadkowo, przez własnego podkomendnego. Strzał okazał się fatalny i Hryń nigdy nie odzyskał władzy w ręce. Stał się na skutek kalectwa jeszcze bardziej ponury niż przedtem, niż przed wojną, gdy był fornałem w majątku pana Czerwińskiego pod Tarnopolem. Jego smągła twarz nie rozpogadzała się nigdy. Na wąskich wargach Hrynia, przeciętych od dzieciństwa blizną, nikt chyba nie widział uśmiechu. Oczami o szarym połysku zdawał się świdrować każdego, z kim rozmawiał, i mało było ludzi, którzy pod ciężarem tego wzroku nie czuliby się nieswojo. Hryń nie uznawał rozrywek. W odróżnieniu od swych rówieśników nie nauczył się tańczyć i na wiejskich zabawach siadywał zawsze na ławie pod ścianą, ponuro patrząc na wirujące pary. Pił w czasie tych zabaw na umór, po czym brał udział w tradycyjnych wsiowych bójkach, w których wyróżniał się rzadkim okrucieństwem. W czasie jednej z takich bójek rozplątał siekierą głowę swemu ojczymowi, wyprawiając go straszliwym ciosem na tamten świat. Było to w 1928 roku. Sprawa ciągnęła się długo. Hrynia włóczono po rozmaitych więzieniach i zwolniono wreszcie, w którejś tam instancji, z braku dowodów winy. W celi zetknął się z nacjonalistami ukraińskimi. Ich ideały znalazły świetną pożywkę w jego mętnym, przeżartym nienawiścią łbie. Stał się faszystą na długo przed wojną. W tym okresie poznał też Rena, który wówczas nazywał się Iwan Mizerny i miał się z biegiem lat okazać jednym ze sprawców zamachu

na ministra spraw wewnętrznych Pierackiego. Konto Hrynia było znacznie skromniejsze. Poczul swe powołanie dopiero z nadzieścią Niemców. Pierwszym jego czynem było wtedy rozplatanie siekierą głowy panu Czerwińskiemu. Wziął też udział w kilku pogromach antyżydowskich, co w sumie zapewniło mu do końca okupacji służbę w niemieckiej policji, a nawet stopień podoficerski w tych formacjach. W czasie przewlekłej historii z ręką pielęgnowała go Maria — córka dowódcy dystryktu policyjnego, a przed wojną adwokata i działacza UND (Ukraińskiej Narodowej Demokracji). Miała siedemnaście lat i uważała ponurego, lecz przystojnego Hrynia za bohatera. Uparte milczenie doskonale kryło bezdenną pustkę jego czaszki. Zabiegi Marii poruszyły jakąś strunę w sercu, unikającego dotąd konsekwentnie kobiet, Hrynia. Wykazał inicjatywę tak dalece skuteczną, że wkrótce dziewczyna zaszła w ciążę. Wzięli ślub tym łatwiej, że ojciec Marii, który mógłby się takiemu rozwiązaniu przeciwstawić, został pewnego dnia zdmuchnięty z powierzchni ziemi celnym strzałem partyzanta-patrioty. [...]

— Twoje zdrowie, leśna ruszałko! — zawołał Ren, wznosząc w górę kieliszek napełniony znakomitym niebieskawym samogonem, pędzonym w obozowej bimbrowni Hrynia. [...]

* * *

Niechaj wieczna bude sława,
że prez szabli majem prawa!

Niósł się śpiew w kurnych chatach Mikowa. Była to piosenka sławnego hetmana Iwana Mazepy, z którego tradycjami

Stefan Bandera miał dokładnie tyle wspólnego, ile Adolf Hitler z... Bohdanem Chmielnickim. O wiele częściej rozbrzmiewały pieśni petlurowskie. I nie było w tym nic dziwnego. UPA miała przecież to samo godło „tryzuba”, co ów sławny, aczkolwiek pokonany ćwierć wieku temu, ataman. Nieprzyjaciel też pozostał ten sam: komuniści. Petlurowska tradycja została najdokładniej przejęta przez Banderę. Marksistowscy filozofowie twierdzili, że historia się nie powtarza, ale omylili się sromotnie. Oto znów bolszewicy mieli przeciw sobie niezwykły „tryzub”, misternie splecione monogram Władymira i Olgi — patronów Ukrainy. Znów, jak tyle lat temu, walczące pod tym godłem oddziały stworzone zostały przez pobitych Niemców. Bój trwał. Tym razem musiał być ukoronowany zwycięstwem. Nowa wojna światowa wybuchnie lada miesiąc, już na wiosnę, najdalej w jesieni, po zbiorach (wojny zawsze wybuchają po zbiorach), i komuniści zostaną zmieceni z powierzchni kuli ziemskiej. Ukraińska Powstańcza Armia rozwinie swoje sztandary u boku zachodnich aliantów. Spłyną sotnie z tych gór na stepy Ukrainy jak potoki rwące, które rychło zamienią się w rzeki, a te urosną do rozmiarów oceanu. Miliony maszerować będą pod znakiem „tryzuba”, który załopoce na nieograniczonych przestrzeniach od Dunajca po Wołgę i Morze Kaspjskie.

Jak dobrze i łatwo marzy się przy raz po raz napełnianych szklankach niebieskawego bimbru! Słowa rejonowego prowidnyka Ihora, trzech czotowych i księdza Małoty, obchodzących chaty, w których święci się Wigilię, miękko zapadają w przytępioną świadomość strilców.

Haj żywe pan sotennyj Hryń! Haj żywe Bandera!

Haj żywe pan rejonowyj prowidnyk!

Zwycięstwo wydaje się pewne. Łzy pijackiego wzruszenia płyną po rozpalonych twarzach, mieszając się z obfitym potem. Chaty trzęsą się od okrzyków „ura!” Rozdziawione usta ukazują rzędy zębów, podrygują czaszki tyse, siwe czarno- i jasnowłose. Wznoszą się ręce, zaciskające szklanki pełne płynu, który znacznie lepiej od słów, choć na krótko, budzi otuchę.

Procz z Lachamy, Żydamy i komunistamy!

Nad maleńkim Mikowem, zagubioną bieszczadzką wioską, unosi się duch wyimaginowanej wielkości. Ludziom z sotni Hrynia wydaje się, że są potęgą, której nic się nie oprze. [...]

* * *

[...] Ksiądz modlił się, cicho mamrocząc pod nosem. Sześciu chłopów zbliżyło się do na wpół zaszypanego dołu. Sapiąc ciężko, przydzwigali ogromny krzyż brzozy — Krzyż Zwycięstwa. Z trudem wnieśli go i wstawili w dół. Strilci zaczęli jeszcze energiczniej machać łopatami. Nad dołem i wokół krzyża rósł kopiec ziemi. Był coraz wyższy. Małotyja wzniósł zażalwione od bimbru i rzeczywistej egzaltacji oczy ku chmurnemu nocnemu niebu. Ze swą wystającą bródką, w czworokątnym liturgicznym birecie na głowie wyglądał jak gniewny prorok, który żywcem zstąpił z kart Starego Testamentu. Trwał tak przez chwilę, oblany krwawym blaskiem płonących pochodni. Strilci tymczasem żelazcami łopat ubijali ziemię na kopczyku. Ksiądz dał im znak, aby się usunęli. Ręcznikiem, któ-

ry dotąd spoczywał na tacy, owiązał trzon krzyża. Mruczając coś pod nosem obszedł trzykrotnie kopiec, spryskując go krwią jagnięcia z butelki. Następnie przytknął gęsie pióro do jednej z pochodni. Spłonęło natychmiast.

— Płótno na Krzyżu Zwycięstwa, strilci — zagrmiał zwracając się do sotni i wskazując na ręcznik — to nierozzerwalny węzeł łączący was z wielką sprawą wyzwolenia, krwią niewinnego jagnięcia, która wsiąka teraz w ten kopiec, dokonane zostały nasze wieczyste zaślubiny z Ziemią; nieprzyjacieli zaś niechaj rozproszony zostanie jako ten popiół z pióra, roznoszony przez wiatr! — krzyknął histerycznie.

Wśród metalicznego chrzęstu broni strilci uklękli. W ślad za nimi poszli chłopcy i wciąż szlochające kobiety. Małotyja krótkimi rękami zakreślił nad całą gromadą trzykrotny znak krzyża. Starał się wyglądać przy tym jak najbardziej majestatycznie, ale czy to na skutek wypitego alkoholu, czy błota pośliznął się nagle i jak długi rozciągnął na ziemi.

— Zły znak! — powiedział jeden ze starych gospodarzy do sołtysa. O tyle głośno, że słowa te dosłyszał Ren i rejonowy prowidnyk Ihor. Szybko podbiegli do księdza i postawili go na nogi.

— Schlałeś się, ty świni! — szepnęła mu Ren. Ksiądz potrząsnął przecząco głową.

— Poczujcie smak naszej ziemi ojczystej, o strilci! — zawołał i umazaną błotem rękę przytknął do języka.

Na dany przez Hrynia znak każdy z banderowców ujął w palce szczyptę ziemi dotykając jej wargami.

— Oto dokonała się wasza przysięga na wierność tej ziemi, o strilci! — miotał się Małotyja. — Kto tę przysięgę złamie, niech

zginie, niech pochłona go moce piekielne, niech spotka go długa i najstraszniejsza śmierć! Czy przysięgacie, o strilci?

— Bandera! Bandera! Bandera! — huknęła sotnia. [...]

* * *

[...]

Sotnia komandira Hrynia ustawiła się w półkole, którego środek stanowił pień, jakiego w gospodarstwie używa się do rąbania drzewa, z wbitym weń dużym cieielskim toporem. Wokół otwierała się pusta przestrzeń. Połonina ostro spływała w dół, w kierunku lasu. Dzień był mroźny, słoneczny. Ren, Hryń i Ihor zajęli miejsce na prawym skrzydle sotni.

Dowódca kurina wystąpił przed dwusze-reg.

— Strilci! — krzyknął donośnym głosem. — Do ścięcia głów tym oto Lachom wybrałem najmłodszych z was. Takich, którzy jeszcze nie popisali się w boju. Niech zawrą przymierze krwi z naszymi bohaterскими bojownikami. Niechaj okażą się was godni! Muszą nam udowodnić, że ręka ich nie zdrży, wznosząc topór nad wrażym karkiem! Pamiętajcie, że ten tylko jest prawdziwym żołnierzem naszej powstańczej armii, kto osobiście zabił nieprzyjaciela. Uwaga, strilci! Ci, których nazwiska wymienię, mają wystąpić.

Zaczął odczytywać nazwiska. System egzekucji nie był nowy. Dowództwo UPA uważało, że nic tak nie wiąże, jak bezpośrednio popelniona zbrodnia. Dlatego też im była krwawsza, tym lepiej. Przelana krew obciążała osobiście i w myśl wychowawczych kanonów ustalonych przez Adolfa Hitlera — hartowała. Dowództwo

UPA miało sprawcę w ręku. Zbrodnie wszystkich razem i każdego z osobna stanowiły spójnię banderowców. Ren poruszał ten temat nieraz na licznych odprawach ze swymi podwładnymi.

Twarze żołnierzy mających umrzeć były prawie tak białe jak śnieg. Mimo zimna czuli gorący pot na całym ciele. Sierżant-podchorąży Wolski zachowywał nadal hart ducha. Przypomnił sobie konfederatów barskich, Romualda Traugutta, komunistów paryskich, stojących z uśmiechem przed plutonami egzekucyjnymi. Takie obrazki wisiały w szkole oficerskiej. Chciał o tych bohaterach opowiedzieć jeszcze żołnierzom, ale nie było już czasu.

Wyszeptał tylko:

— Odwagi, chłopcy! To jest szybka śmierć.

Zbliżył się do pieńka pierwszy, energicznym ruchem odrzucając z czoła jasną czuprynę, ale Ren kazał mu wrócić na miejsce.

— Oficerowie na końcu — powiedział.

W tej chwili wybuchło zamieszanie. Jeden z żołnierzy zemdłał. Dwóch banderowców zawlokło go nieprzytomnego na miejsce kaźni.

Topór opadł z głuchym młaśnięciem. Rejonowy prowidnyk Ihor poczuł, że robi mu się słabo. Zamknął oczy.

Gromadka żołnierzy topniała. Byli jak sparaliżowani grozą. Jakiś strzelec nie chciał uklęknąć. Rozwalono mu głowę na stojąco. Oprawcy spieszyli się. Im również nerwy zaczynały odmawiać posłuszeństwa. Hryń zdawał sobie z tego sprawę. Własnoręcznie zastrzelił nieprzytomnego podporucznika Jasińskiego. [...]

* * *

[...] Pod Zatwarnicą batalion natknął się na ludzi z sotni Bira. Wieś była już w tym czasie przesiedlona. Banderowcy bronili się z kilku domów i cerkwi. Z obu stron sywały się gęsto pociski zapalające. Terkotały karabiny maszynowe, huczały granaty. Wkrótce wieś stała w kłębach dymu, z którego wystrzeliwały potężne języki ognia. Jak zawsze, wylatywały w powietrze słomiane strzechy z ukrytą w nich amunicją. Płonęła stara zabytkowa cerkiew z XVIII wieku.

— Psiakrew, taka cerkiew! Taka piękna cerkiew się pali... Czy zastanawiacie się nad tym, obywatelu poruczniku? — mówił Ciszewski do Zajączka.

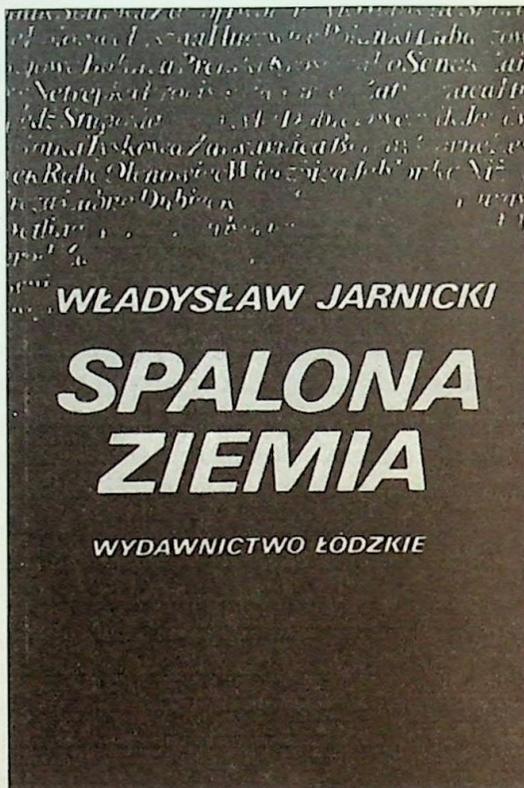
— Nie — przyznawał szczerze zapytany. — Banderowcy umieścili karabin maszynowy w kopule. Musimy ich stamtąd wykurzyć.

Kiedy odchodzili z Zatwarnicy, cerkiew już się dopalała. Ten sam los spotkał jej rówieśnice w Stuposianach, Smereku i wielu innych miejscowościach. [...]

Władysław Jarnicki,
Spalona ziemia,

Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1984,
Wyd. II, str. 582

В. Ярницький присвятив свою книжку „Поляглим у боротьбі з українським націоналізмом”. Її перше видання появилось в Люблині в 1970 р., а причиною написання було питання, поставлене автором на самому початку книжки: „Від багатьох років я зглиблював питання: чому дехто з українців був так вороже настроєний щодо поляків?” Відповідь дає, розповідаючи про події на Закерзонні після вбивства ген. К.

Сверчевського, заступника польського міністра національної оборони. Багато разів відступає в часі назад, щоб розповісти все, що знав про ОУН та УПА, починаючи від „Стяга” та „Оресьга”, а кінчаючи на рядових стрільцях. Як майже кожен з „амбітніших” авторів у цій ділянці, згадує про бої на Хрищатій та славний рейд „Бурлаки”. Зміст подається за класичним поділом на добрих вояків ВП та поганих вояків УПА. Дія твору доволі хаотично розтягається по терені від Томашева по Криницю, де без сенсу воюють упівці не знати за що й пощо...

* * *

[...] Ranek 1 czerwca był ciepły i pogodny. Przed kwaterą sotennego „Burlaka”, nu-

dząc się niemilosiernie, spacerowało dwóch wartowników. Około siódmej otworzyły się drzwi i wyszła łączniczka. Widocznie bardzo się spieszyła, bo włosy miała w nieładzie. Wartownicy mrugnęli do siebie porozumiewawczo,

Nie minęło pięć minut, kiedy w kierunku chaty zajmowanej przez „Burlaka” spieszyli już czotowi „Wścicha”, „Marko” i „Ostap”, a tuż za nimi buńczuczny „Borkurz”, referent polityczno-wychowawczy „Euhen”, wreszcie „Biłyj” — referent Służby Bezpieczeństwa. [...]

— Dobryj deń, druże czotowyj — powiedział na przywitanie „Burlak”.

— Bandera! Bandera! Bandera! — powitali sotennego, podnosząc rękę w pozdrowieniu.

— Bandera! — odpowiedział „Burlak”, wskazując przybyłym miejsca przy stole.

Usiedli.

— Nie będę się długo rozwodził — zaczęła „Burlak”. — Nie czas po temu. Jutro następuje koncentracja w lasach Birczy. Bliższe dane przekażę wam już w trakcie marszu. Każdy z was odpowiada za stan czoty. Nikomu nie dawać bliższych informacji. Maruderów i podejrzanych o dezercję rozstrzeliwać na miejscu bez sądu. Od was zależy powodzenie wielkiego zadania, jakie nałożył na nasze barki krajowy prowadnyk. Przekazać rojowym, by na dziewiątą przygotowali stritciw do wymarszu. A teraz pozostaje „Biłyj”, „Euhen” i „Borkurz”, reszta ma przystąpić do wykonywania zadań.

— Bandera!

— Bandera! Bandera! pane sotennyj — odpowiedzieli wychodząc czotowi.

Odczekał, aż ucichły ich kroki na wiejskiej drodze, i sięgnął do kredensu po butelkę z samogonem. [...]

* * *

[...] Minęli ostatnie zabudowania i zeszli nad brzeg rzeki.

— Jak co? — natarła na niego piersią.

Zachwiał się i żeby nie stracić równowagi objął wpeł. Nagle poczuł jej gorący oddech i usta na swoich wargach. Powoli osunęli się na trawę. Jedną ręką usiłował rozpiąć jej bluzkę, drugą wsunął między uda. Dziewczyna rozchyliła nogi i przytuliła się do niego. Czuł, że jeszcze chwila i ją posiędzie.

— Moja ty... słodka gołąbeczko — głosu się łamał — nie bój się, nie będzie bolało, zaraz się przekonasz.

Raptem ktoś szarpnął go za ramię i usłyszał:

— Pane komandyr, pane komandyr, Lachy strilajut w Lasach Monastyrskich.

Spazmatycznie oddychając, powoli otwierał oczy. Nad nim stał „Krajniak” i lekko potrząsał go za ramię.

— Co... co się stało?

— Od kilkunastu minut strzelanina w Lasach Monastyrskich [...]

[...] Bo to kolejna noc, kiedy strzały słychać z tego samego miejsca. Podejrzewam, że kogoś okrążyli i pod osłoną nocy usiłują się nasi wyrwać z kotła, a poza tym rzucał się pan, coś do siebie mówił, więc dlatego budziłem. Bałem się o pana, pane komandyr, to był niedobry sen. Był pan jakiś rozgorączkowany, twarz nabrzmiała od krwi. Myślałem, że to atak apopleksji — tłumaczył się „Krajniak”. — Tak ja myślał, że teper wasza hodyna nadchodyt, oj necharoszo, neładno było z wami.

— Ech, ty durny — usiłował obrócić wszystko w żart. — Gdyby się tobie przyśniło, że siedzisz w bezpieczeństwie w Rzeszowie,

też byłbyś czerwony ze strachu. A co ja takiego mówiłem? Może sypałem naszych?

— Nie dosłyszałem, bo mówił pan niewyraźnie — usiłował wywinąć się z odpowiedzi.

Czuł, że jeżeli powie prawdę o tym, co widział i słyszał, komandyr „Zaliżniak” może się mścić, a nawet zabić, aby nie było świadka jego sennych amorów. [...]

* * *

[...] „miłośnicy wolności” z OUN zaczęli podsycać najniższe uczucia nacjonalistyczne wśród Ukraińców mieszkających w Polsce. Podburzali ich, by także wystąpili przeciwko władzom, przeciwko PZPR, ale z „własnych” pozycji. Takie zatargi szowinistyczne były parawanem, za którym do pewnego czasu ukrywano całkowitą zbieżność celów i zamiarów polskiej kontrrewolucji i burżuazyjnych nacjonalistów ukraińskich.

Tragedia, którą przeżyły narody polski i ukraiński, nie obciąża — z braku takowego — sumienia odszczepieńców. Są oni gotowi zacząć wszystko od początku.

Obecnie ziemia, na której trwała tak zacięta walka, ciągnie do siebie tysiące ludzi, urzekając swym pięknem. W ciągu minionych trzydziestu sześciu lat zmieniła się zupełnie. Tam, gdzie toczyły się krwawe walki, ludzie wybudowali zaporę na Solinie, sanatoria w Polańczyku. Tam, gdzie były bunkry krajowego prowidyka OUN na Polskę „Stiaha”, jest zagłębienie gazu ziemnego, powstaje węglowe. [...]

Władysław Jarnicki,

W pogoni za „Burlakiem”,

Wydawnictwo MON, Warszawa 1969,
116 str., 210 000 egz.

У скромному за кількістю сторінок та форматом виданні, популярному „Тигрисі” — ціла панорама УПА в Польщі. Аж дивно, що авторові це вдається. Відчуваючи браки, він у 1970 р. видає перероблений варіант „У погоні за „Бурлакою”. Книжка зветься „Спалена земля” (див. попередня позиція цієї антології). Автор ніде не посилається на свій попередній твір, хоч у книжці маємо список використаної ним літератури. По суті, спрямування, тон і спосіб рефлексії — в обох книжках незмінні.

* * *

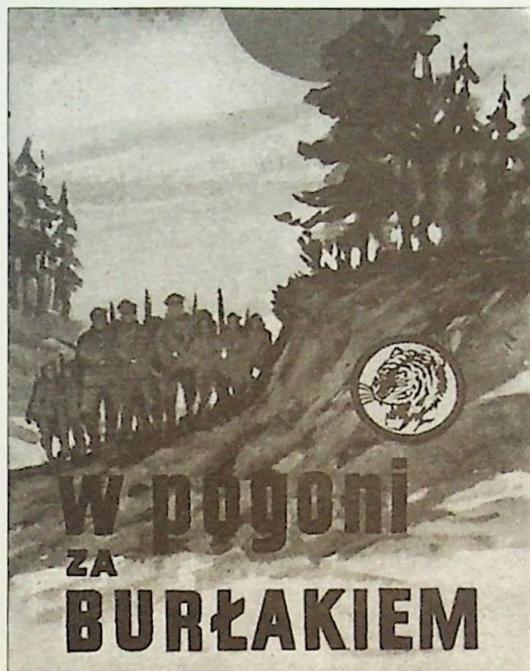
[...] Kiedyś mogli bezkarnie wszystko rekwirować, udając Polaków, przechodzących na czeską stronę w pogoni za bandami UPA. To były czasy! Pobierało się broń i amunicję z magazynów, kwitując je jako polska grupa pościgowa. Później dopiero okazywało się, że rekwizycji dokonywało nie Wojsko Polskie, lecz oni, Ukraińska Powstańcza Armia.

Ale jak będzie teraz? Czy Czesi okażą się na tyle naiwni, żeby ich znowu przepuszczać, przebranych w polskie mundury? Taki fortel tylko raz się udaje...

Rozmyślania „Burlaka” przerwało skrzyknięcie. W uchylonych drzwiach stała jego dziewczyna, Olga Hanas.

— Co z łącznikiem?

— Nie chciał iść spać. Ruszył z powrotem. Powiedział, że musi się rano zameldować u pułkownika.

* * *

[...] W rezultacie zaledwie kilkunastu obdarych strilców z sotni „Chromenki” i „Burłaka” dociera przez Czechosłowację do amerykańskiej strefy okupacyjnej w Niemczech Zachodnich, uchodząc w ten sposób sprawiedliwości.

Tak zakończył się niesławny rajd „Burłaka” do „ziemi obiecanej” – droga znaczo- na zgliszczami spalonych, ograbionych wiosek, trupami współziomków, szlak mordów i okrucieństw, który upowskich faszystów, powiewających oszukańczo sztandarem „Wolnej Ukrainy”, miał doprowadzić do władzy. [...]

Jerzy Korczak,

Między swastyką a trójzębem,

Instytut Wydawniczy Nasza Księgarnia,
Warszawa 1964, Wyd. I, 30 000 egz.

– Trudno. Chciałem z nim jeszcze trochę pogadać i przekazać kilka słów...

– Napijesz się? – podeszła do szafki.

Wyjęła półlitrowkę i szklanki, napełniła do połowy.

Wypił jednym haustem.

– Jutro zbieramy sotnię i idziemy do lasów pod Birczę. Rano zaniesiesz rozkazy do rojowych.

Podniosła się do wyjścia.

– Zostań, przecież wyraźnie mówiłem, że rano. [...]

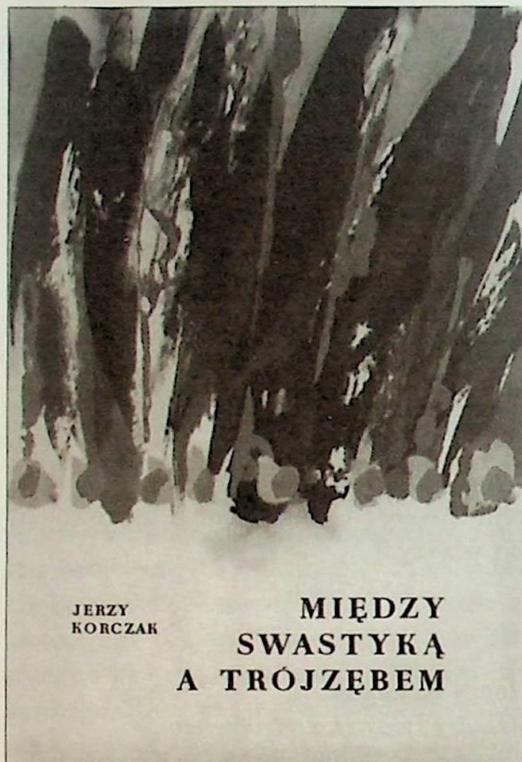
* * *

У одному з 10 розділів книжки, присвяченої переважно боротьбі II армії Війська Польського з німецьким Вермахтом, знайшлося місце для УПА. Розділ зветься „На тулах”. На 40 сторінках Є. Корчак розповідає про те, як німці перекинули колишнього вояка СС „Галичина” Довбоша на терен Надсяння, де передали йому командування куренем УПА...

* * *

[...] Batalion wchodzi do Jawornika Ruskiego. Na wypalonej, dymiącej jeszcze od gorąca ścianie widnieje wyrisowany krwią tryzub i napis: *Stawa Ukraini.* [...]

[...] Wszedł Żeleźniak, płomień zakoly- sał się od powietrza. Miał dziobatą twarz i chytre spojrzenie. Postawił na stole menaż-

ki pełne pieczonego mięsa i zwracając się do Dowbosza zapytał:

– Wódkę podać?

Zamiast odpowiedzi Dowbosz zmierzył go takim wzrokiem, że tamten bojaźliwie odwrócił głowę.

– Myślałem, atamanie, że zziębliście – bełkotał pod nosem. – Kieliszeczek na rozgrzewkę nie zaszkodzi.

– Nie zaszkodzi i litr, ale nie teraz, rozumiesz? Zmykaj i nie przeszkadzaj!

[...]

Nie minęła godzina, gdy Żeleźniak zameldował o zbiórce oddziału. [...] Ludzie mieli twarze w mroku, tylko skąpy odblask ognia oświetlał ich postacie odziane w kożuchy i niemieckie płaszcze.

– Sprawa krótka – powiedział Dowbosz. – Od dziś obejmuję dowództwo. Stajemy się

oddziałem Ukraińskiej Powstańczej Armii. Poznamy się w walce. Imieniem ojczyzny – odwrócił głowę w stronę stojącego obok Niemca – dziękuję naszym przyjaciołom za pomoc w zorganizowaniu oddziału.

Chciał swoją krótką mowę zakończyć cytatem jakiegoś patriotycznego wiersza, ale jak na złość nic nie przychodziło mu do głowy. Zawołał więc krótko:

– Sława Ukrainie!

Z kilkudziesięciu gardzieli wyrwał się okrzyk:

– Sława!

Część oficjalna była skończona. [...] Rozsiadł się wygodnie przy pierwszym z brzegu ognisku. Czuł na sobie kilkadziesiąt par oczu. [...]

– Bab nam tu w lesie brakuje, ot co, atamanie – zaśmiał się lubieżnie i rechetliwie któryś. – Zdałoby się nam kilka ślicznotek.

– Ech ty, Lastiwka, tobie tylko wciąż baby i baby – odezwał się brodacze obok Dowbosza. – Z babami wolnej Ukrainy nie wywojujesz. Bić nam się trzeba, ot co!

– Tobie, ojciec, to łatwo mówić, boś już pewno zapomniał... – koniec zaginął w chóralnym śmiechu. [...]

– Atamanie! – zawołał młodzik po drugiej stronie ogniska. – Może by tak łyczek samogonki, co?

[...]

– A można, czemu nie – odparł Dowbosz po krótkim wahaniu. [...] – Daj pociągnąć! A ciebie jak wołają?

– Hriń! – odkrzyknął zuchowato młodzik. [...] Dowbosz przechylił manierkę, od dał najbliższemu. Na widok wódki oczy brodacza błysnęły, [...] obnażył w uśmiechu duże, wysunięte zęby; gdy pił, grdyka szybko skakała mu na szyi.

– Da-aj! – wrzasnął mu nad uchem Łastiwka i szarpnął starego za ramię.

– A ty jak, Hriń, dobrze się czujesz w lesie? – podjął po chwili Dowbosz.

– Ujdzie. Tylko że bezczynność męczy. Chciałoby się pohulać po okolicy, a nie tylko robić wypadki za żarciem. Gałęzie na drzewach puste, aż się prosi, żeby coś na nich pozawieszać.

– Nie coś, a kogoś – poprawił Dowbosz.

[...]

Oddział radował się ze swego nowego dowódcy. Prawie każdy wyciągnął jakąś butelczynę przeznaczoną na chwilę smutku albo szczególnej radości. [...]

Stanisław Myśliński,

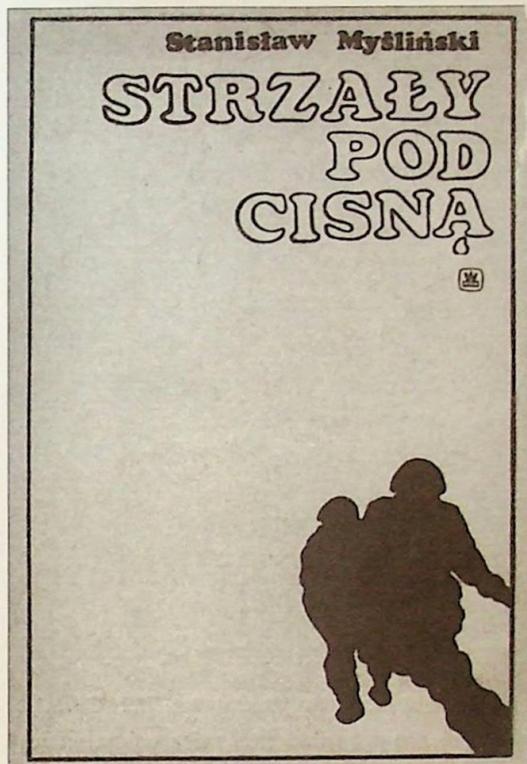
Strzały pod Cisną,

Wydawnictwo MON, Warszawa 1971,

Wyd. I, 188 str., 20 000 egz.

„Стріли під Тісною” — белетризована історична розповідь про боротьбу прикордонних військ Польщі з „бандами” УПА, конкретно: з сотенним „Хрином” та його відділом. „Хринові” знову пощастило — він на першому пляні. Трохи позаду — сотенний „Бір”. Цікаво зазначити, що в цьому творі негативна характеристика командира „Хріна” набагато перевищує знану нам з „Заграв у Бескиді” Я. Гергарда.

Автор описує дійсні історичні факти — наступи УПА на осідки міліції та ВОП-у в Тісній та Вовковиї, проте атмосфера цих трагічних днів — явно зафальшована, представлена з одного боку. „Стріли під Тісною” — це ще один агіографічний твір комунізму, який нічого не освятив.

* * *

[...] Nad Bieszczadami unosiło się widmo krwawego terroru. Tam gdzie pojawiły się oddziały UPA, czerwono było od krwi i pożarów. Wsie i osady stawały się stopniowo pustymi tylko nazwami na sztabowych mapach. Gdzieś tam przeżywali ludzie radość z wyzwolenia – tu jej jeszcze nie znano. Wśród połonin, gór i lasów potęgowały się wciąż suche trzaski wystrzałów, unosiły się ludzkie jęki. I w Bieszczadach stopniowo znikala odwieczna ńędza... Bo oprócz lasów i popiołów nie zostawało tam nic innego. Góry i doliny stawały się bezludne, a las zaczął wracać na uprawne pola... [...]

* * *

[...] Wiedziano, że na szczycie Halicza często skrzypiały szubienice, a wśród bieszczadzskich lasów do dziś można natknąć się na czaszki wiszące na kolczastym drucie. Białe, suche, straszą pustymi oczodołami, przypominają bezimienne ofiary z tamtych lat. W bieszczadzskich wioskach ludzie dalecy od polityki żyli obok redaktorów pisma „Peremogi”, roztaczających wciąż perspektywę nowej wojny i jej następstw dla zdrajników (zdrajców). Pod takim hasłem: „Wże blyżko wijna, nabyrajem do ukrajskoho wijska” – „Bir” przeprowadzał pobór mężczyzn z okolic Połoniny Wetlińskiej. Zgodnie z rozkazem „Rena” musiał uzupełnić sotnię do pełnego stanu bojowego. A braki miał znaczne. Na początku grudnia, wplątawszy się w walkę z jakąś zdążającą na front jednostką radziecką, stracił ponad dwudziestu strilciw.

– Jesło budymo tak wojuwaty, to nichto z nas ne diždajet wilnoji batkiwszczyny...

– Wpered podumaj, a potom skaczy, byj i riż! – krzycał „Ren” bijąc z wściekłością „Bira” po twarzy, wysłuchawszy jego meldunku.

Dowódca sotni chwiał się na pałkowatych, cienkich nogach, lecz nie reagował, a gdy ataman opuścił rękę, wypłuł wybity ząb i czekał pokornie na coś jeszcze gorszego. Wiedział, że zasłużył. [...]

* * *

[...] Skład UPA stanowili w przeważającej części chłopci, wśród nich wielu analfabetów, dających się łatwo zwieść najbardziej demagogicznym teoriom swoich dowódców, rekrutujących się przeważnie z

inteligencji ukraińskiej – synów popów, nauczycieli, adwokatów, obszarników, a częściowo także z elementu pospolito-przestępczego. Większa część dowódców sotni i czot, a także wielu strilciw – w tym pododdziały Służby Bezpieczeństwa i Żandarmerii Polowej – rekrutowało się z byłej dywizji SS „Galizien”. Byli to na ogół ludzie mający na sumieniu liczne zbrodnie popełnione na ludności radzieckiej, polskiej i żydowskiej. [...]

* * *

[...] Pierwszy atak bandy (на осідок МО в Тісній – Б. Г.) został odrzucony. Jednak „Bir” nie rezygnował. [...] Nie wskórawszy nic walką, „Bir” – po radzie z „Renem” – postanowił wywieść milicjantów w pole.

– Piddajtesia, bratiki... Za szczoż bude te pohybaty, za komunu?... Piddajtesia, a darujem wsim życie i wilne dorohu do Polszczy – krzycał, ukryty za ścianą jakiegoś budynku [...].

– Poddajcie się, durnie, bo wszyscy zginiecie! – krzyczano już po polsku.

[...]

– Wpered, na pohybel Lacham! – wściekle wrzeszczeli „Ren”, „Bir” oraz dowódca polowej żandarmerii „Dowhyj”, nie wychylając się jednak spoza ścian budynku.

– Wpered, strilci, wpered! Wyriżym wsich Lachiw! – ponagli dowódcy czoty: „Jar”, „Hucul”, „Lesiec” i „Hołub”. [...]

* * *

[...] „Berkut” – dowódca czoty polowej żandarmerii kurinia – był bardzo zadowolony. Jego strilcom udało się wreszcie schwycić Holika, Ochnicza i Hosza – trzech

byłych granatowych policjantów [...]. Zawlekli ich teraz pod płonące budynki dworskie. Tam, w brzasku pożaru, przystąpiono do wymierzania sprawiedliwości: ostrymi nożami ścinano nieszczęsnym skórę z karku i rąk, ucięto języki, uszy, narządy płciowe... [...].

* * *

[...] Dowódca sotni „Hryń” stwierdziwszy, iż straty własne wynoszą 5 zabitych i 3 rannych strilciw - osobiście bagnetem wydłubywał żołnierzom oczy, obcinał im uszy, popisywał się swą siłą wyrwijając rannym narządy płciowe. [...]

* * *

[...] Za sprawą pijanych krwią bandytów ziemia bieszczadzka – miał być w wolnej Polsce matką dla swego ludu – przez wiele lat straszyla spopielalymi szczątkami ludzkich siedzib i widmem pełnych grozy dni. [...]

Zbigniew Neugebauer,
Czternastu spod Werhraty,
Wydawnictwo MON, Warszawa 1965,
wyd. I, 160 000 egz. , 74 str.

Заново „Тигрис”... Увагу привертає вже заголовком, який у написанні назва села Верхрата як Werhrata, мабуть, має нагадувати німецькі *Wermacht* або й *Wegwolf*. Саме засобом далеких або близьких асоціацій автори антиупівських творів старалися прищепити чуже упівцям

привітання „Bandera! – Bandera!”, яке мало бути аналогічним до гітлерівського „Heil Hitler!” У „Чотирнадцятьох з-під Верхрати” можна знайти велику філологічну винахідливість автора ще в інших випадках. Він як чи не єдиний вживає ось яку польську форму слова „тризуб”: „tróźzub”, крім цього, ніяк не може дійти ладу з відміною слова стрільці в множині - раз уживає *strilciw*, раз *strilciów*, а ще раз *strilci*.

А решта твору має стільки спільного з історією, що і ось який вислів з нього з дійсністю: „na ścianie wisiał obraz ikony”. Здається, що маємо тут ключове слово до цілої антиупівської літератури доби ПНР: був це “образ ікони”, тобто повний брак збіжності між образом та іконою як двома цілком відмінними способами існування правди.

* * *

Upowcy wpadli do rozwalonego schronu i nim Wąsik zorientował się w sytuacji, poczuł na sobie ich łapy.

— Ty kto?

— Żołnierz polski - powiedział Wąsik.

— Żołnir? Tak ty czemu za strilcia odiachnuwsia?

— Nie twoja rzecz. Naszych jest tu więcej dookoła. Nie ujdziecie.

— Nie ujdziemy? Jak was tu więcej, to dlaczego nie przychodzą?

— Dawaj Lacha proklatoho — powiedział jeden z upowców.

Szybko zdarli z niego bluzę i koszulę i obalili na ziemię. Dwaj przyklękli mu na ramionach, trzeci wyjął z pochwy bagnet i wrył mu na piersi krwawe piętno tryzuba. Później Wąsik zobaczył przed oczyma zakrwawione ostrze i poczuł, jak piekący ból wwierca mu się w mózg.

— Aaaaaa!... [...]

* * *

[...] Waszczuk czekał za drzwiami obory. Chwycił za oparte o belkę widły. Nie miał wątpliwości co do zamiarów upowców. To on właśnie odmówił Semenowi żywności dla bandy, a kiedy tamten nalegał i groził, powiedział mu wręcz:

— Ja ostatniego woreczka kaszy nie oddam. Sami nie mamy co do garnka włożyć. A ty nie groź, bo wojsko i tak zrobi z wami porządek.

Przykręcony knot lampy ledwie się tlił. Kroki upowca było słyszeć coraz lepiej.

— Waszczuk!

Ścisnął mocniej widły, i wstrzymał oddech. Upowiec ostrożnie zawadził lufą karabinu o deskę i odciągnął uchylone wrota. Zanim dojrzał w mroku Waszczuka, tamten pchnął oburącz widłami. Bandyta zgiął się w pół, upuścił karabin i chwycił za drzewce, które stuknęło o próg. Upowiec nadział się jeszcze bardziej całym ciężarem ciała. Jego towarzysz, który został przy chałupie, widocznie zauważył, że coś jest nie w porządku, bo skoczył do obory. Ale Waszczuk już chwycił za karabin. Trach! Trach! Snajperska broń nie zawiodła. Drugi bandyta zwałił się na szczapy porąbanego drzewa. [...]

Wojciech Sulewski,

„Rys” w akcji,

Wydawnictwo MON, Warszawa 1966,
118 str., 20 000 egz.

Станіслав Басай — „Рись” став легендою українсько-польської боротьби на Грубешівщині в 1943-1945 роках. Для поляків цей командир відділу Селянських батальйонів (Bataliony Chłopskie) — герой, для українців — убивця й палій десятків людей та сіл. В. Сулевський змальовує його все-таки однозначно позитивно. Цим самим — українські партизани мусили стати однозначно негативними. Однак серія „Тигрис”, у якій появилася розповідь про „Рися”, ніколи не була надто об'єктивною та схильною до авторської самоаналізи.

* * *

Nad dużą, zamożną wsią Górki, jakich wiele w hrubieszowskim powiecie, szaleje

pożar. Ogień objął już kilka zabudowań położonych w południowej części wsi; złote języki płomieni skaczą po słomianych strzechach, pokrywają migocącym wachlarzem okapy i ściany domów, i wśród kłębowiska pryskających na wszystkie strony iskier przerzucają się wciąż dalej i dalej.

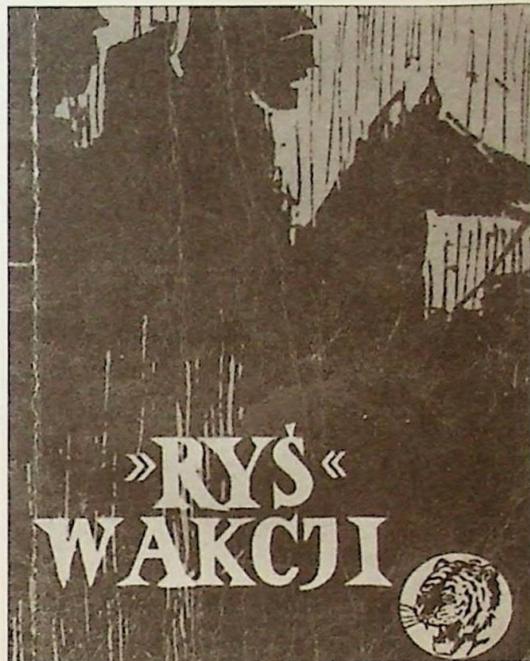
Z nagich, skutych jeszcze lutowym mrozem pól zanoszą się długimi seriami elkami. Ich odgłos, poparty trzaskiem karabinowych salw, zagłusza syk ognia i huk walących się, przepalonych stropów. To sotnia UPA *komandyna* „Karlo” z kurenia „Wowki”, Jahody-Czernika, atakuje wieś, bronioną rozpaczliwie przez miejscowy pluton BCh. Upowców wspiera policja ukraińska, grupa esesmanów z 14 dywizji SS-Galizien („Hałyczyna”) i pluton niemieckiej żandarmerii z Hrubieszowa.

Jest noc z 18 na 19 lutego 1944 roku. W płonącej wsi rozgrywa się kolejny akt strasznej tragedii ziemi hrubieszowskiej.

Tyraliera rozwija się w długi łańcuch, opasuje wieś i rozpoczyna bieg w jej kierunku. Za pasami atakujących widać zatknięte noże, które niedawno poświęcił „na śmierć Lachom” fanatyczny ksiądz unicki, kapelan kurenia Jahody. Ich właściciele żywią przekonanie, że za chwilę znowu ubroczą je we krwi polskich dzieci i kobiet, więc biegną, zachęcając się nawzajem przeźrzałymi okrzykami i gwizdem. [...]

* * *

[...] Upowcy opuścili szybko Kryłów, wioząc na wozie nieprzytomnego i mocno związanego „Rysia”. Jahoda-Czernik zrezygnował z podpalenia osady i pogromu jej ludności, obawiając się, że zza Bugu lada chwila może przybyć oddział radzieckich

pograniczników. Kazał więc „tylko” zarządzić nożami wziętych do niewoli milicjantów, a nieprzytomnego ciągle „Rysia” zabrać do Sahrynia, który był znowu „twierdzą” UPA. Już dawno obmyślił dla niego okrutną kaźń i cieszył się, że może ją wreszcie zrealizować.

O świcie na placu, wśród ziemianek i szafasów Sahrynia, stanął w dwuszeregu cały kureń Jahody. Obok starych doświadczonych rezunów, uczestników jeszcze pierwszych rzezi i pogromów, stali młodzi chłopcy, nowicjusze bandyckiego rzemiosła. Widać było znoszone mundury „Ukrainische Hilfspolizei”, esesowskie „panterki”, wehrmachtowskie kurтки, polskie, węgierskie i radzieckie uniformy. Na baranich uszankach, okrągłych zielonych czapkach i czarnych furażerkach połyskiwały „tryzuby”. Prawie wszyscy podoficerowie nosili ma piersiach purpurowe odznaki 14 dywizji strzeleckiej „Galizien”

lub też wstążeczki, świadczące o posiadaniu odznaczeń przyznawanych przez hitlerowców członkom „pomocniczych formacji policyjnych na Wschodzie”. Bardzo różnego pochodzenia była też broń upowców: można było spotkać wśród niej niemieckie, włoskie i radzieckie automaty i erkaemy, polskie karabiny, węgierskie i amerykańskie pistolety.

Na prawym skrzydle kurenia, dwa kroki przed szeregiem, stał *kurennij*, sam Jahoda-Czernik, w zupełnie jeszcze nowym mundurze podoficera SS, a obok niego unicki ksiądz w ornacie i z wielkim srebrnym krzyżem w ręku. Jakies dwadzieścia metrów przed kureniami znajdował się zwykły wiejski kierat, zaprzęgnięty w dwa konie, a obok niego leżał na ziemi związany i nagi „Rys”. Był już zupełnie przytomny i patrzył gdzieś w bok, na rozsypujące się zgliszczą Sahrynia.

— *Stritci!* — zawołał Jahoda-Czernik, odwracając się twarzą do stojącego na baczność kurenia. — Za chwilę zobaczycie, jak zginie śmiertelny wróg naszego ruchu. Taki los spotka wszystkich, którzy ośmielą się nam przeciwstawić. Ukraińskiej Powstańczej Armii sława!!!

— Sława!!! — odwrzasnęli *stritci*.

Na znak dany przez Jahodę dwaj upowcy chwycili „Rysia” i rzucili go na kierat, przyciskając mocno do jego powierzchni. Popędzone batem konie ruszyły i tryby kieratu zaczęły szarpać ciało. Okropna tortura trwała długo — upłynęło ponad dwadzieścia minut, nim męczony nieludzko „Rys” przestał dawać znaki życia.

Zanim kierat przestał się kręcić, kilku upowców, których o nadmiar wrażliwości raczej trudno podejrzewać, zastało, nie mogąc znieść widoku potwornych mąk.

Do poszarpanego ciała „Rysia” zbliżają się teraz dwójkami upowcy. Maczają w jego krwi noże, a unicki ksiądz, kapelan kurenia, błogosławi je *na smert Lachom, ta moskiewskim komunistam*. [...]

Ryszard Sawicki,

Płonące wzgórze,

Wydawnictwo MON, Warszawa 1971, wydanie I, 10 000 egz., 227 str.

У вступі до своєї „мемуарної” книжки Р. Савицький написав, що його полк Будзіншинських стрільців “шов крок у крок за ворогом, який часто й несподівано вдаряв з засідки й, вискалюючи зуби, зникав у непролазних лісових гущах”. Не будь - хто командував цим полком, бо пізніший автор „Заграв у Beskidi” підполковник Ян Гергард. Полк, однак, не мав надто багато бойового щастя. Саме з його складу вдалося командиріві „Хрінові” - знову героєві цієї книжки - вилучити внаслідок переможного бою під Куляшим 26 березня 1946 року цілий третій батальйон. Усе-таки Р. Савицькому гумору в описуваних подіях не забракло. Здається, це книжка найсмішніша з усього доробку „упівської школи” в польській післявоєнній белетристиці.

* * *

Przyłożyłem do oczu lornetkę. Z daleka nic nie wskazywało na to, by byli tam bandyci. Wieś stała cicha, jeszcze uspiona, nie widać było zwykłej krzątany po obejściach. Tylko pies jakiś zaszczekał krótko i umilkł.

Schodziliśmy cicho, jak można najciszej, by niczym nie zdradzić swojej obecności.

W pewnej chwili, ku swemu zdumieniu, ujrzeliśmy starą kobietę. Stała nie opodal drewnianej studni, oddalonej od wsi o blisko kilometr, z dwoma wiadrami napelnionymi wodą.

— Dzień dobry, babciu — zagadnąłem.

— Dzień dobry, panie oficerze — wykrztusiła przestraszona babinka.

— Co tu robicie o tak wczesnej porze?

— Po wodę przyszłam, panie.

— Tak daleko? — zapytał z niedowierzaniem podporucznik Czubak, zbliżając się do studni. — Musi tu być jakaś wyjątkowa woda, że chce wam się tak na stare lata...

— A jużci, bardzo dobra woda, panie oficerze. A chcieć to może by się tak po prawdzie i chciało, panie oficerze. Nie te już siły w człowieku, oj nie te! Są dzieciśka w chałupie, ale czy to które wyrozumie starogo, uzali się, wyręczy? Skaranie boskie, języka sobie strzępić nie warto, panie oficerze — paplała.

Podporucznik Czubak spojrział w głąb studni.

— Taaakie buty! — zawołał, groźnie patrząc na staruchę. — Farmazony mi tu wstać będącie! Wojsko w błąd wprowadzać!

Kobieta zbladła i trzęsa się jak w febrze. Ten i ów zajrzał ciekawie do studni.

— No co, zamurowało was nagle? Szczelność was opuściła? No mówcie coś! — patrzył wyczekująco na starą. — Powiedźcie, jak możecie tu brać wodę.

Kobieta nadal milczała, patrząc wokół wzrokiem pełnym przerażenia.

Kobieta wiała się jak piskorz, usiłując wmówić w nas, że w studni naprawdę była woda i nikt jej tu nie przysyłał.

— Więc utrzymujecie, że cud się stał? Woda była, zaczerpnęliście dwa wiadra i

wody nie ma. Ciekawe, bardzo ciekawe — kiwał głową ze zdziwienia szef sztabu.

— Święte słowa, panie oficerze, cud, ani chybi cud. Nabrałam wody i wody już nie było. Ja się też sama dziwiłam — rzekła kobieta tak naiwnie, a jednocześnie z takim przekonaniem, że wszyscy obecni przy studni parsknęli śmiechem.

— Dostyc tych bajeczek! — przerwałem ostro. — Mówcie szybko, po co przysłali was tu banderowcy. Szybko, nie mamy czasu!

Kobieta rozłożyła ręce i uśmiechnęła się.

— Co wy, do jasnej cholery, żarty będziecie sobie ze mnie stroić?! — wrzasnąłem. — Rozstrzelać ją! [...]

Kobieta, widząc zaimprovizowane przez Czubaka przygotowania do „egzeku-

cji”, zgodziła się szczerze wyznać całą prawdę.

— Powiem wszystko, panie oficerze — mówiła padając przed nami na kolana. — Powiem całą prawdę. Niczego nie zataję. Tylko nie zabijajcie!

— U sołtysa, panie, śpi siedmiu naszych. Czekają na jakieś tam leki. Podobno mają dużo chorych i rannych. Lachy narobiły im szkody. W nocy słyszeli strzelaninę. Spodziewali się, że przyjdziecie. Długi czas czekali, zanim się położyli spać. Powiedzieli: „Widać Lachy poszły za furmanką i do wsi nie przyjadą”.

— A was wysłali, żebyście dali znać, jak będzie do wsi szło wojsko?

— Tak, panie.

— A jak? Przecież to kilometr drogi, nie zdążylibyście dobiec w porę i ostrzec...

— Ja miałam, panie, zawinąć kieckę — powiedziała, demonstrując jednocześnie praktycznie ten niecodzienny sposób przekazywania wiadomości na odległość. Równocześnie rozległ się rechot rozbawionych żołnierzy, którzy zapomnieli na chwilę o obowiązku zachowania zupełnej ciszy.

— Zaraz, zaraz — powiedział podporucznik Czubak. — Przecież w nocy nikt nie zauważyłby waszych manipulacji z kiecką.

— Czego, panie?

— Manipulacji. Mówię, że banderowcy nie mogliby przecież widzieć, że naciągacie kieckę na głowę.

— Oni, panie, w nocy nie spodziewali się Lachów. Śpią sobie w najlepsze u sołtysa. To tamta chata, na skraju — wskazała ręką. — A stamtąd studnię dobrze w dzień widać, panie oficerze. [...]

* * *

— Co tam, Korzec? — spytałem pisarza, który wszedł właśnie do pokoju.

— E, nic, za drzwiami jest ten bandyta. Wprowadzić go, obywatelu poruczniku?

— Nie mówcie tak o nim. Jeszcze usłyszy, może się obrazić.

— Siadaj, Wasyli — powiedziałem do wchodzącego banderowca. — A wy, Korzec, nie pilnujcie go już. Sam się przecież zgłosił. Gdyby go teraz „Hryń” dostał w swoje łapy, jak nic kazałby rozpiłować. Prawda, Wasyli?

— Oj, tak, panie poruczniku. Na sucho by nie uszło. Powiesiłby od razu. On tak ze wszystkimi, co go zdradzą.

— Dużo Lachów wymordowałeś? — zapytałem znieca.

— Co też pan porucznik... Gdybym zamordował choćby jednego, nie przychodziłbym tutaj.

— Jeśli to prawda, Wasyli, to nic cię z tego nie spotka. Jak rozbijemy „Hrynia”, pojedziesz na zachodnie ziemie Polski. Będziesz tam sobie żył spokojnie...

Władysław Szelański,
Wzburzony San,

Książka i Wiedza, Warszawa 1975,
424 str.

Автор у першому реченні пише: „У 1947 році як командир одного з підвідділів, що входили в склад оперативної групи „Вісла”, брав я активну участь в поборюванні банд УПА.” А далі стверджує також, що книжку написав на підставі „власних споминів та архівних документів”. Це далі

- наступні заклинання історичної правди та читача. Однак повірити годі. Автор мусив би водночас бути на Любачівщині та в Бірчі, на Грубешівщині та Ярославщині, мусив би розмовляти з „Орестом”, „Стягом”, „Залізняком” та майже всім командуванням УПА й проводом ОУН Закарпатського краю... Ця книжка, як і багато інших подібних, не дочекалася поважних рецензій (як, наприклад, „Заграви в Beskidi” Я. Гергарда...). Нині вибираємо децю з цієї скарбниці історичного абсурду, щоб навчитися хоч чогось про психологію фальші.

* * *

[...] W bunkrze zrobiło się ciemno. „На- лagan” zapalił lampę naftową i postawił na stole. Z zewnątrz doszedł ich czyjś śpiew.

„Ren” spojrział znacząco na „Bajdę”, który podniósł się ze stołka i wyszedł z bunkra.

— To „Hryń” — wyjaśnił „Ren”. — Widocznie popił sobie i przypomina młodzińcze czasy. Dobry z niego dowódca. Śmiały, brawurowy, pomysłowy, ale jak wypije, rozkleja się jak baba.

Nie zdążył dokończyć, gdy w wejściu ukazał się „Hryń” — w polskim mundurze z dystynkcjami porucznika. Za nim chwiejnym krokiem wchodził „Bajda”, rozkładając bezradnie ręce.

— Czołem, panowie dowódcy — powiedział po polsku, przykładając palce do połówki. — Z waszego bunkra załatuje takim zapachem, że aż kiszki się wywracają.

— Druże komandyr, to dowódca sotni „Hryń” — przedstawił go „Orestowi” „Ren”.

„Hryń”, kwaterujący tu ze swoją sotnią, widocznie nie wiedział o przybyciu „Oresta”. Spojrzawszy osłupiałymi oczyma na „Rena”, a potem przeniósł wzrok na „Oresta”.

— Sława Ukraini — pozdrowił podnosząc rękę.

— Sława — odpowiedział „Orest” witając się. — Widzę, że wesoly z was chłopak, no i romantyk — dodał żartobliwie.

„Ren” posadził go obok i nalał z butelki. „Hryń” spojrzawszy nieco zmieszany na obecnych i lekko się uśmiechnął.

— Romantyk nie romantyk, ale duszę trzeba czymś pokrzepić, bo w tych wertepach spleśnieje, i chłop zapomni, do czego go Pan Bóg stworzył.

Obecni parsknęli śmiechem. „Hryń” znowu poczuł się sobą. Sięgnął po butelkę i pomimo sprzeciwu „Oresta” dolał mu do kubka.

— Wypijmy za Ukrainę i czernobrywych. Wódka jak dziewczyna. Gdy wypijesz, to zagrzeje i oddali wszystkie smutki. Zaczął znów śpiewać ochrypniętym, pijackim głosem.

Do późnej nocy dochodziły z bunkra „Rena” głośnie rozmowy, przerywane wybuchami śmiechu.

Na drugi dzień „Orest” przebudził się dość późno. Po zjedzeniu śniadania zakrapianego bimbrem powrócił do sedna sprawy. [...]

* * *

[...] Przed północą sotnie „Łastiwki” i „Burlaka” przechodząc obok wsi Wola Korzeniecka zajęły pozycje wyjściowe na skraju lasu znajdującego się na wschód od Birczy. Od pierwszych zabudowań mia-

steczka dzieliła ich blisko kilometrowa przestrzeń pokrytych śniegiem pól. Sotnia „Kryłacza”, obchodząc Birczę lasem od zachodu, zatrzymała się w jarze przy strumyku z południowej strony Kamiennej Górki. Natomiast „Konyk” wraz z „Orskim”, grupą specjalną SB i kuszczem „Chmiela” zalegli z północno-zachodniej strony, od Birczy Starej.

W miasteczku dawno już zgasły ostatnie światła i panowała cisza. Czerniejący w oddali pierścień lasu przyciągał wzrok wartowników czuwających na swych posterunkach.

W zmarzniętej ziemi okopu, o kilkadziesiąt metrów na zachód od pałacu, czuwało kilku żołnierzy. Dalej na północ, bliżej szosy wiodącej z Birczy na wschód do Ciso-wa, bystry wzrok celowniczego cekaemu kontrolował całą płaszczyznę doliny, obmacując ciemne plamy gęsto rozsianych krzewów. Wpatrując się tak w ciemność, sam sobie nie dowierzał. Ciemne plamki krzewów jakby się poruszały i dochodził jakiś szmer.

Obsługa cekaemu zamarła w naprężeniu. Kapral wyjął raketnicę. Po chwili padł głuchy strzał i rakietka zataczając łuk jaskrawym białym światłem oświetliła pole. Ciemne plamy rozprysły się na boki i gdzieś znikły.

— Banda! Ognia! — zakomenderował kapral.

Nocną ciszę przerwał jazgot karabinu maszynowego. Z pałacu i pobliskich zabudowań wybiegli żołnierze.

Niebawem z przedpoła rozległ się okrzyk „sława” i upowcy ruszyli do ataku.

Żołnierze przywarli do zimnej, twardej ziemi. Chwila naprężonego wyczekiwania. Upowskie sylwetki coraz wyraźniejsze. Z każdej mrugają śmiercionośne ogniki. Kule

z gwizdem i sykiem świdrują powietrze. Naraz gdzieś z boków długimi seriami zadudniły ciężkie karabiny maszynowe. Nisko nad ziemią krzyżują się świetne pociski, obejmując w kleszcze ciemne postacie bandytów. Dotychczas milcząca linia okopów buchnęła ogniem. Gdzieś z tyłu sieknęły moździerze, nastąpiły wybuchy min. Na przedpołu powstało zamieszanie, dochodziły jęki i nawoływania.

Gdy na wschodnim skraju Birczy bój przybierał na sile, „Konyk” i „Orski” na czele swoich sotni przedzierali się w pośpiechu przez las na przelaj. Idący na przodzie przewodnik co rusz przystawał i ruchem ręki ponaglał do pośpiechu.

Po kilkunastu minutach zatrzymali się na brzegu lasu. Od wschodniej strony dochodziła zacięta strzelanina i dudniły granaty. Przewodnik stał w milczeniu rozglądając się wokoło.

— Czego sterczysz, prowadź! — ryknął „Konyk”, wymachując pistoletem.

— Pane komandyr, chyba zbłądziłem — wyjąkał przewodnik.

— Ach, ty sukinsynu! — wrzasnął „Orski”, celując z pistoletu.

Ale nie zdążył oddać strzału, gdyż długa seria z Kamiennej Górki gruchnęła w bandytów. Rozniosły się przekleństwa i jęki. Wzbiły się w niebo rakietki i oświetliły teren. W tym czasie „Kryłacz” ze swą sotnią również znalazł się w krzyżowym ogniu. Jazgot broni maszynowej i wybuchy moździerzowych min wokół Kamiennej Górki zwały się z odgłosem walki we wschodniej części miasta. „Konyk” poderwał sotnię i ruszył biegiem w kierunku pobliskich zagród. Wtem jedna stodoła stanęła w płomieniach, a potem druga. Sotnie „Konyka” i „Orskiego” przebiwały się w głąb miastecz-

ka. Wybuchaly pożary, oświetlając upowców. Byli już w pobliżu kościoła, gdy nagle zza muru zagruchotały erkaemy.

„Orski” jęknął i zataczając się runął na ziemię. Już nie pomogły rozkazy i nawoływania „Konyka”. Osaczeni bandyci zaczęli szukać schronienia pod murami budynków. „Konyk” wraz ze swymi strilciami ruszył na kościół, lecz po kilkunastu krokach zarył głową w bruk. Strilci w popłochu cofali się z miasta na południe.

— Lachy! Okrążają nas Lachy! — krzyknął ktoś biegnąc jak zwariowany.

„Kryłacz” widział zacieśniający się wokół nich pierścień wojska. Dostrzegli go również na wschodnim krańcu „Łastiwka” i „Burlak”. W sotniach powstał nieopisany popłoch i rozgardiasz. Zaczęli się wycofywać na południe, gdyż tylko tam mieli teraz jedyną drogę odwrotu. Wojsko ruszyło z okopów, siejąc wśród nich spustoszenie.

W końcu nastał świt. Major Czerkaszyn wraz z dowódcą batalionu oglądali nocny plac boju. Ze zgłiszcz budynków sączył się dym. Rozrzucone po polach i na ulicach miasteczka leżały trupy upowców. Któryś z oficerów podszedł do dowódcy batalionu i zameldował.

— Stu czterdziestu zabitych upowców i dwunastu wziętych do niewoli. Straty własne: jeden oficer i ośmiu żołnierzy rannych. Zabitych nie ma.

Czerkaszyn z uśmiechem spojrział na dowódcę batalionu.

— Miałem nosa. A nie mówiłem, że w ich Wigilię nadarzy się coś konkretnego.

Pełna porażka upowców w Birczy i poniesione straty szerokim echem odbiły się wśród mieszkańców okolicznych wsi. Uczciwi ludzie odetchnęli z ulgą, natomiast „Ren” pienił się ze złości. Rozkazał nie-

zwłocznie uzupełnić sotnie i wzmóc działalność w terenie. Już w dwa dni później, 10 stycznia, zniszczono most między Baligrodem a Mchawą. 11 stycznia w miejscowości Huczwa wysadzono dwa mosty i spalono szkołę. Między Baligrodem a Cisną w pięć dni po Huczwie zniszczono w jedną noc jedenaście drewnianych mostów. Wzmógł się terror w stosunku do „nielojalnych” wśród ludności ukraińskiej, posypały się zza węgła zabójcze strzały terrorystów z grup specjalnych. Wzbijały się coraz częściej łuny pożarów, siejąc wśród ludzi postrach i niepokój. Ze sztabu dywizji i wydzielonych do walki z bandami sztabów pułków płynęły rozkazy: ochraniać mienie, tropić i niszczyć upowców.

Lecz garnizony wojska rozsiane w terenie tworzyły jak gdyby małe wysepki na dużym rozhukanym morzu. Wokół czaił się podstępnie wróg ze znakiem tryzuba. Sotnie nadal były nieuchwytnie.

* * *

[...] Ze stodoły Bumbara coraz częściej dochodziły wołania o pomoc i błaganie o litość. Łamano tam kości i wydłubywano oczy, wbijano drewniane kolki w nozdrza i uszy. [...]

Tymczasem wieść o bandzie upowców w Gorajcu obiegła okoliczne wsie. W Chotylibiu, Bruśnie, Łowczy i Cieszanowie mówiono o bestialskich mordach. Groza i lęk towarzyszyły nieodłącznie nie tylko Polakom, ale i wielu Ukraińcom w ich codziennym życiu. Wybawienie dla siebie widzieli jedynie w rychłym przybyciu Armii Czerwonej. [...]

Żona z jękiem wskoczyła do mieszkania. Kochan stał jeszcze chwilę, po czym

wrócił do roboty. Nie zdążył ułożyć wozu, gdy odruchowo spojrzął na podwórko i zastygł z przerażenia. W jego kierunku biegł Jurko z pistoletem maszynowym w ręku.

— No, Lachu, dosyć już nachodziłeś się po ukraińskiej ziemi. Teraz koniec z tobą.

Kochan z przerażeniem patrzył na rozwścieżoną twarz Jurka.

— Co ty, Jurko... Przecież żyliśmy po sąsiedzku tyle lat zgodnie...

— Nie gadaj, hadiuko, stawaj pod ścianę. Kochan zaczął płakać.

— Jak już masz mnie zabić — odezwał się po chwili — to razem z koniem.

Podszedł do konia, objął go za szyję i pocałował. Jurko zmierzył, ale coś mu się zacięło w pistolecie.

W tym momencie z chałupy wyszła żona Kochana. Ujrzała Jurka, krzyknęła i upadła. Jednocześnie z zagrody Lubasa wybiegł starszy brat Jurka, Michałko, z siekierą w ręku. Kochan przymknął oczy i mocniej objął szyję konia. „Już po nas wszystkich. Ten ma pistolet, a tamten dokończy siekierą” — pomyślał Kochan. [...]

* * *

Ponieważ stan wykszolenia był bardzo różny, postanowiono wprowadzić dodatkowy program. Coraz częściej maszerowały zwarte grupy przez wieś na plac obok cerkwi, daleko niosło się echo znanej już pieśni: „Smert, smert Lacham i moskowsko-żydiwskiej komuni”. Niemcy i policja ukraińska dawno już rozprawili się z Żydami, toteż słowa pieśni napawały trwogą nieeliczne rodziny polskie zamieszkałe w Gorajcu. Trwogę ich podsycaly jeszcze rozklejane na słupach, ogrodzeniach i pniach przydrożnych drzew ostrzeżenia:

„Lachy — wynoście się za San!

Albo będzie wolna Ukraina, albo popłynie krew po kolana”.

* * *

„Orest” wyjął z torby mapę. Czytając raz jeszcze, zaznaczał kółkami zajęte miejscowości. Przejrzał również inne artykuły, mniej go w tej chwili interesujące. Wziął następną gazetę — na pierwszej jej stronie dużymi literami widniał tytuł:

„Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego...” [...]

Odłożył gazetę i ciężko westchnął.

Spojrzął na dziewczyny. Spały oddychając miarowo. Przeniósł wzrok na pokaźne, na pół obnażone piersi „Oksany”, na jej kształtną, ładną, pokrytą sińcami twarz. Obudził się w nim mężczyzna. Przeniósł „Oksanę” na łóżko swego ordynansa i położył się obok niej. Długo głaskał jej rozwiane włosy, czuł ciepło jej ciała, które wzbudzało w nim pożądanie.

„Oksana” uśmiechnęła się przez sen, otworzyła oczy. Senne i błogie uczucie przysło, gdy ujrzała pochyloną nad sobą twarz „Oresta”. Z jego roznamiętnionych oczu przebijała niepoohamowana żądza. „Oksana” uniosła się na rękach i pół siedząc spoglądała na niego z trwogą.

— Druże komandyr, czy tak można? — wyszeptala ledwie dosłyszalnie.

„Orest” w milczeniu objął dziewczynę i delikatnie położył na łóżku. Przez chwilę wpatrywał się w jej zarumienioną twarz, potem przywarł ustami do jej ust. „Oksana” przymknęła oczy i objęła go za szyję. „Orest” poczuł przyspieszenie bicia swego i jej serca. Mocno przycisnął „Oksanę” do siebie i po chwili pogrzył się w głębokiej

blagości. Wyczuwał lekkie drżenie jej ciała. W końcu opadł, przymykając oczy. Dłoń dziewczyny głaskała jego szyję i włosy.[...]

„Orest” w nocy zmieniał kilka razy łóżko, przenosząc się od „Oksany” do „Zoi”, aż w końcu zasnął gdzieś o świcie. Obudził się dość późno.

— Na nas już czas. Jeżeli macie coś dla dowództwa, to dajcie — odezwała się „Oksana”.

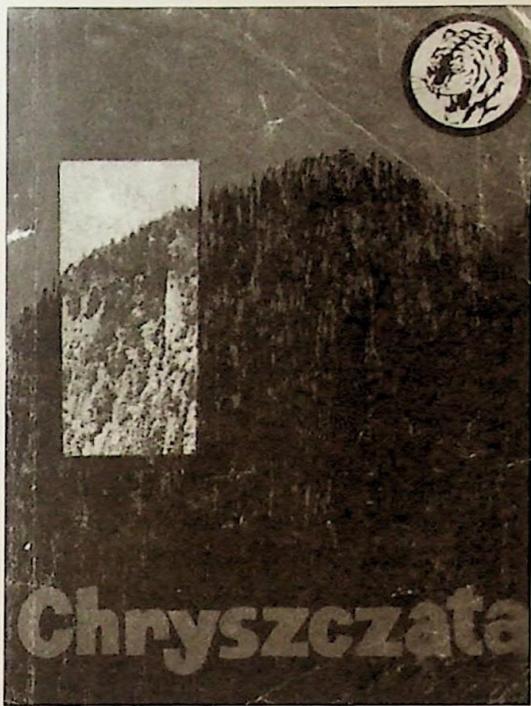
„Orest”, na pół jeszcze senny, napisał meldunek i oddał go dziewczynie. Odprowadził je do drogi i wodził za nimi wzrokiem, aż zniknęły za krzewami przydrożnych jałowców.

Kazimierz Sławiński,

Chryszczata,

Wydawnictwo MON, Warszawa 1966,
wyd. I, 250 000 egz., 109 str.

Книжечка, типова як на серію „Тигрису”, присвячена повністю сотенному „Хрінові” та горі Хрищатій. Здається, крім пагорбу біля Монастиря та “Стягя” в ньому, не було в цілій антиукраїнській белетристиці другого більш відомого таємничого й зненавидженого місця, ніж ця легендарна гора. К. Славинському вдається виписати „психологічний” портрет командира „Хріна” - він відчайдушний пияк, непрозірливий ватажок, кровожадний різун. На свій „літературний” рахунок автор вписує також смерть командира в травні 1947 року (насправді згинув як майор УПА 9 вересня 1949 року в західній Чехії).

* * *

Sotenny Hryń obudził się przed godziną piątą. W ustach czuł niesmak po wczorajszej wódce, której wypił jak zawsze za dużo. Zamaskowanym wyjściem wy dostał się na zewnątrz. Było jeszcze ciemno. Niegdyś obozowisko Hrynia uchodziło za wzorowe, najlepsze w całej UPA działającej na terenie Polski, czyli — jak to nazywali nacjonaliści — w „Zakierzońskim Kraju” Rozłożone na stoku Chryszczatej, otoczone lasami i umocnione polowymi fortyfikacjami? stanowiło nieomal twierdzę trudną do zdobycia. Ziemiarki dla ludzi były urządzone „luksusowo” Miały naftowe oświetlenie, piecyki i wygodne prycze. Ponadto znajdowało się tu obszerne zaplecze: magazyny z zapasami żywności, szpital, a nawet nieduża bimbrownia. [...]

* * *

Sotnia osiągnęła obóz dopiero przed wieczorem, gdyż Hryń zdecydował się iść okrężną drogą, przez południowy stok Chryszczatej. Obsługę fatalnego erkaemu kazał zamknąć w dobrze strzeżonym bunkrze, pełniącym rolę aresztu. Na rano zapowiedział sąd. Przedtem jednak zbił ich po pyskach. A potem się upił.

W skład sądu wchodził Hryń i dwóch żandarmów. Obrońców i prokuratora nie było. Oskarżał i bronił Hryń, reszta składu sędziowskiego potakiwała. Trzej oskarżeni strliście tłumaczyli się zacięciem erkaemu.

— Łżecie! — wrzeszczał „przewodniczący”. — Łżecie, sucze syny! Baliście się strzelać! Baliście się Lachów!

— Pane komandir, zaciął się — przyseǳali oskarżeni. — Bihme!

Bez narady, natychmiast, zostali skazani na śmierć. Naturalnie — przez powieszenie. Na rozstrzeliwanie szkoda było amunicji. Wyrok miał być wykonany nazajutrz o świcie, aby skazani przemyśleli przed egzekucją swój haniebny postępek.

* * *

Po południu przybył łącznik od kurennego Rena. Hryń nie był tym zachwycony. Ren dowiedział się już pewnie o wczorajszym niepowodzeniu, trzeba będzie wysłuchać paru gorzkich wymówek — pomyślał wychodząc na spotkanie łącznika. Pewnie maczał w tym palce Stach — uświadomił sobie ze złością. Poczul, jak znów ogarnia go fala złego nastroju. Łącznika przyjął niezbyt uprzejmie.

— Kurenny Ren składa wam podziękowanie, pane komandir Hryń, za wczorajszy piękny sukces — usłyszał ku swemu zdumieniu.

— Jaki sukces? — zapytał podejrzliwym tonem.

— To nie wiecie, kogoście wczoraj zabili?

— Nie.

— Samego generała Świerczewskiego! Piszą o tym w gazetach! — zawołał łącznik i na potwierdzenie swych słów wyciągnął z kieszeni kilka dzienników.

Tytuły wypisane dużymi literami mówiły o tragicznej śmierci generała Świerczewskiego, który padł w walce z bandami UPA w pobliżu Baligrodu. Hryń nerwowo przerzucał stronę za stroną. Tak, to prawda. Sprawcą śmierci generała był on — Hryń. Ponury wyraz twarzy w ciągu paru sekund zmienił się w uśmiech triumfu. Hryń — przedwojenny parobek — morderca, ukraiński policjant wysługujący się okupantom — poczul się nagle zwycięzcą. W tej chwili mógł dać głowę, że wiedział, iż przez Jabłonkę będzie przejeżdżał generał Świerczewski ze słabą eskortą. Uwierzył, że celem zasadzki było wyłącznie zabicie generała, że zobaczywszy generała leżącego na szosie przerwał walkę i wycofał się, gdyż zadanie zostało wykonane.

Trzymając w dłoni gazetę wybiegł ze schronu. [...]

Zebranej sotni podał do wiadomości oficjalny komunikat o śmierci generała Świerczewskiego.

— Hura! Hura!

— Bandera! Bandera! — rozległy się dzikie krzyki.

Strlićców ogarnął szal radości. Ustąpił upadek ducha bojowego i zniechęcenie, występujące od pewnego czasu w sotni. Gotowi byli ruszyć na Baligród i atakować stojący tam batalion. Ba — kto wie, czy nie poszliby na Warszawę. Hryń nie miał jednak tak dalekosiężnych zamiarów. Gdy

jako tako uspokoiło się, wydał rozkaz marszu do Mikowa. Mików to nieduża wioska, położona na południowy zachód od Chryszczatej. Wioska ukraińska, całkowicie pozostająca pod wpływami OUN. Była ona główną bazą żywnościową Hrynia. Jednocześnie mieszkańcy jej dostarczali niezbędnych do działalności bandy informacji.

Sotnia maszerowała przez las nie zachowując żadnych środków ostrożności. Strilcie byli pewni siebie. Śpiewali głośno piosenki, urągali Lachom i komunistom. Któż mógł stanąć na ich drodze? Nikt! Byli tego zupełnie pewni. Tak jak faktu, że ich wyczyn spowoduje wybuch trzeciej wojny światowej. Jeszcze przed zmrokiem oddział buńczucznie wkroczył do Mikowa. Pomimo że nie docierała tu poczta, wiadano już o śmierci generała Świerczewskiego i łączono ten fakt z osobą Hrynia. Jabłonka leżała bowiem w obszarze działania jego sotni.

Jeszcze rok temu Mików był bogatą i zasobną wsią. W marcu 1947 r. część mieszkańców już przesiedlono, część mężczyzn poszło do więzienia, a część uciekło do band. Doskwierał więc głód i szerzył się tyfus. Dla zwycięzców wyciągnięto jednakże ostatnie zapasy, te przeznaczone na czarną godzinę, i starannie poukrywane butelki bimbru. Zaczęła się uczta. Pito na umór, wiwatowano, cieszo się. Nie tylko w Mikowie. Cieszono się w całym „Zakierzońskim Kraju” [...]

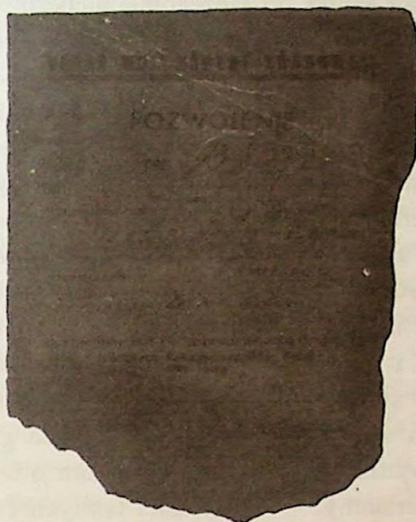
Stanisław Wałach,

Był w Polsce czas,

Wydawnictwo Literackie, Kraków 1971,
Wyd. II, 518 str., 30 000 egz.

У цій книжці „пощастило” Західній Лемківщині та сотенному „Бродичеві”.

STANISŁAW WAŁACH

**BYŁ
W POLSCE CZAS...**

Wydawnictwo Literackie

Правда, лише в одному з розділів (інші присвячені боротьбі з польським підпіллям). Він зветься коротко „Бандерівці”, нараховує 40 сторінок. Розміри абсурду — менші проти інших видань цього типу, автор у багатьох випадках признається до браку успіхів ВП в боротьбі з УПА. Не в одному місці старається осмислити події, оправдати акцію „Вісла”, наводить звіти проводу ОУН на цьому терені й не надто міцно перекручує прізвища, псевдоніми й географічні назви.

* * *

[...] Walka z banderowcami nie była zaprawiona gorzką świadomością bratobójczych walk, jaka towarzyszyła nam w zma-

ganiach z rodzimym podziemiem. Walka ta należała jednak do szczególnie niebezpiecznych, ponieważ przeciwnik był bezwzględny i okrutny.

Znane są powszechnie przykłady bestialskich tortur, jakich dopuszczały się oddziały UPA nie tylko w stosunku do schwytanych żołnierzy czy funkcjonariuszy bezpieczeństwa, ale również w stosunku do bezbronnej ludności cywilnej. Za szczęśliwych mogli uchodzić ci, którzy ginęli w walce. Ranni i wzięci do niewoli nigdy nie umierali w sposób godny człowieka. Poddawano ich wymyślnym torturom, ścinano głowy, wydłubywano oczy, kobietom otwierano brzuchy — okropności tamtych czasów poruszyć mogą nawet najmniej wrażliwych na makabryczne opisy. [...]

* * *

[...] Wspomniany oddział „Horysława”, zanim doszło do spotkania ze „Smyrnyem” w okolicach Gorlic, dokonał napadu na Łabową w nocy z 27 na 28 czerwca 1946 roku, tj. w przeddzień referendum.

Jednym z trzech milicjantów był Józef Wójtowicz, funkcjonariusz MO do 1963 roku, obecnie rencista sprawujący funkcję sołtysa wsi Powroźnik koło Krynicy. Tak oto wspomina on tamtą noc:

Nasze położenie zdawało się beznadziejne. W czasie, gdy dwóch bandytów trzymało nas na muszkach karabinów maszynowych, kilku innych płądowało budynek posterunku. Zabrano broń, wyrzucono i zniszczono wszystkie materiały znajdujące się w kasie pancernej. Szczególnie pastwiono się nad polskimi książkami, które darto na strzępy i deptano. [...]

Po jakimś czasie podszedł do nas kierujący akcją wysoki, czarny mężczyzna w mundurze porucznika i odezwał się do nas po polsku z nie ukrywaną drwiną i satysfakcją:

— Dość waszego panowania na ziemi ukraińskiej, tu będziemy mieć wolną Ukrainę.

A potem zwrócił się do pilnujących nas podwładnych:

— Jak usłyszycie sygnał gwizdkiem, macie ich załatwić. I odszedł. Jak się później okazało, poszedł do pobliskiej prywatnej gospody na wódkę. Ta wódka dla nas trzech okazała się zbawienna. [...]

* * *

[...] Problem ukraińskiego nacjonalizmu w wyniku konsekwentnie przeprowadzonego planu „Wisła” przestał raz na zawsze istnieć. Z perspektywy ćwierćwiecza widać, że było to rozwiązanie słuszne i usprawiedliwione. Definitywne przerwanie dalszego rozlewu krwi na wschodnich i południowych rubieżach Polski leżało w interesie i naszym, i niepotrzebnie ponoszącej ofiary ludności lemківskiej, którą ukraińscy nacjonałiści usiłowali rzucić do walki przeciw nam.

Nastroje Łemków wykorzystał „Brodacz”, działający na pograniczu województwa rzeszowskiego i krakowskiego. Jesienią 1946 roku przygotował w lasach między Boguszą a Kamionką bunkry dla całej swej sotni. Z nastaniem zimy zamelinował tam oddział, wstrzymał ataki na polskie wsie, prowadził jedynie szerokie rozpoznanie niewielkimi grupami.

W przeddzień nowego, 1947 roku, telefonicznie złożył „życzenia noworoczne” kierownikowi placówki PUBP w Krynicy, Stanisławowi Jagielskiemu, zapowiadając, że osobiście się z nim rozprawi. [...]

* * *

[...] Jeśli chodzi o Łemków, to terroryzowani byli przede wszystkim ci z nich, którzy lojalnie postępowali w stosunku do Polaków i polskich władz. Nie należały też do rzadkości wypadki niesienia nam przez Łemków pomocy w ściganiu zbrojnych band. Byli wśród nich i członkowie ORMO. W meldunku do Okręgowego Prowidu Irena Tymoczko — „Hrystia” opisała jeden z takich wypadków. A oto treść fragmentu tego meldunku w tłumaczeniu z języka ukraińskiego:

Tu przedstawię jeden bardzo charakterystyczny epizod: Przyszliśmy na kolację do jednego gospodarza. Jemy powoli, nie spieszymy się. Gospodarz siedzi z nami przez cały czas, a wreszcie zaczyna się niecierpliwic i mówi: — Może jedlibyście szybciej i poszli sobie, bo spóźnię się na milicję, żeby zameldować, że byliście u mnie. — Wszyscy aż podskoczyliśmy: — Za to ciebie powiesimy. — A on na to spokojnie: — Wy mnie nie powiesicie, bo wy jesteście swoi ludzie, ale gdy jutro rano zamelduje o tym sąsiad, to wtedy powiesi mnie milicja.

W tym wypadku mądry chłop postawił wszystko na jedną kartę, zaszarżował i zabezpieczył się przed zemstą banderowców. Lecz przypadki, kiedy puszczano wolno ludzi podejrzanych o kontakt z organami władz państwowych, zdarzały się niezmiernie rzadko. Łemkowie nie mieli łatwego bytu i często płacili za swą postawę cenę najwyższą — cenę życia. [...]

Zbigniew Ziembowski, Czota,

Wydawnictwo MON, Warszawa 1964,
wydanie I, 160 000 egz.str. 82.

У цьому „Тигрисі” основна увага приділяється діяльності Управи безпеки у Ряшеві, спрямованої на побиювання УПА. Позитивним героєм є також один українець - зрадник Степан Чарного. Він співпрацює з УБ, яка разом з Корпусом внутрішньої безпеки творить... відділ УПА. Здається, що справжнє прізвище Степана Чарного було Ярослав Гамівка - „Вишинський”, який справді в описуваній у виданні час зрадив ОУН та УПА й очолив як інформатор деякі заходи польських сил щодо боротьби з ними. Одним з основних завдань новоствореної чоти „УПА” під командуванням „Остана” була зліквідувати крайового

провідника Закарзонського краю Ярослава Старуха — "Стяга".

* * *

Pod opiekę władzy ludowej chronili się ci Ukraińcy, którzy z ruchem faszystowskim nie mieli nigdy nic wspólnego, byli przez OUN szykanowani i prześladowani. Do Olszewskiego docierało wiele informacji o okrucieństwie band w stosunku do demokratów ukraińskich. Przy każdej sotni UPA działała komórka ukraińskiej Służby Bezpieczeństwa (SB). Do jej obowiązków należało wykonywanie wyroków na wziętych do niewoli żołnierzach, milicjantach, pracownikach UB, a także na własnych dezertkach. Czuwała nad „lojalnością” Ukraińców i biada temu, na kogo padło podejrzenie, że sympatyzuje z władzą ludową. Zginął z rąk SB Ukrainiec — komunista Stefan Sula z Lubaczowa. W Ułazowie oddział „Żleźniaka” zamordował córkę Katarzyny Piróg za to, że będąc Ukraińką wychodziła za mąż za Polaka. W Więzownicy sotnia „Szuma” zamordowała Anielę Kłak i jej dwoje bliźniąt, też tylko

za to, że mężem jej i ojcem jej dzieci był Polak. We wsi Huczvice banderowcy spalili żywcem wszystkich mężczyzn, gdyż wbrew ich ostrzeżeniom przekazali administracji polskiej kontyngenty zbożowe. Byli to w większości Ukraińcy.

W Wołkowyi, by odstraszyć Ukraińców od współpracy z Wojskiem Polskim, żandarmeria UPA przywiązała kilku mężczyzn do ław i przecięła ich na pół piłami. [...]

* * *

Brylińce liczą pięćdziesiąt numerów. Wieś leży w dolinie niewielkiej, górskiej rzeczki. [...]

Wokół wsi ciągną się lasy, z jednej strony ku Przemyślowi, z drugiej ku Birczy i dalej do Bieszczadów. W 1947 roku nie brak w nich było dzików, wilków, rysi i groźniejszych od wszystkich zwierząt bandytów z UPA. Las był dla nich kryjówką. Człowiek nie zwierzę, żołędziami żywić się nie może, toteż w nocy, kryjąc się przed ludzkim okiem, pukali do okien znanych sobie domów. Nabrawszy do worków żywności, znikali jak zjawy. [...]

Молода старість ОУН Івана Молодія

З Іваном Молодієм я познайомився цілком випадково в 1993 році, а сталося воно за причиною відвідин одного з бувших вояків сотні командира Степана Стебельського - "Хріна", який звався Іван Капанайко й жив та живе на Мазурах. Якимось він заговорив про свого знайомого з сибірських таборів та показав одного з листів від нього. Я прочитав і мало вірив своїм очам. Я тримав у руках листа від людини, що народилася в 1919 році в селі Пискоровичах над Сяном, була учасником так званих Похідних груп ОУН у 1941 році, з якими замандрувала на велику Україну, а на тій своїй вимріяній Україні, поблизу міста Мелітополя, організувала підпільну мережу ОУН, командувала відділом УПА в Чорному лісі на Черкащині, відтак вернулася у своє село й стала районним провідником ОУН на Білгорайщині. У 1944 році попала в полон, засуджена совітським судом у Києві на 25 років в'язниці, з якої виходить у 1955 році. Вернулася до рідних Пискорович, яких уже не було, бо їх убив наказ командира польського підпільного відділу „Волиняка” у квітні 1945 року...

Лист не лишив ніякого сумніву, що ця людина жива. Лиш сам автор мав щодо цього наче певні сумніви, оскільки, як пам'ятаю, у листі ясно писав, що подає другові ці дані на те, щоб він колись, можливо, кому - небудь про нього сказав хоч одно слово. Автор, Іван Молодій, жив-бо біля Ченстохови, у центральній Польщі, у селі Дирдах. Не мав майже ніякого контакту з бувшими друзями...

За кілька днів я був у нього вдома. Господаря застав у лісі, бо збирав гриби. Почалася розмова, яка полягала в тому, що він мусив переконатися спершу щодо того, чи я ідеаліст. Отож потім уже могли ми говорити про його історію, погляди, про ОУН, про, по суті, усе.

Я запропонував Іванові Молодієві написати спомини. Зрештою, частину з них він уже мав написану. Так почалася наша співпраця, яка за результат мала вихід його споминів „Пискоровичі, Пискоровичі... моя любов, моє горе” у III томі мемуарної серії „Закерзоння” в 1996 році.

З цього часу залишилося в мене кількадесятя його листів. Тут подаю до друку невелику їх частину. Ту, яка показує погляди цієї людини на своє життя, діяльність у ОУН, висновки з пережитого й передуманого.

Іван Молодйй був (помер у 1997 році) людиною великої культури, ерудованости й пошани до правди та другої людини. Його самого як людину сформувала приналежність до ОУН. Як він розумів свою участь в цій організації, Україну, II світову війну тощо - це все в тих листах, що їх скромну зменню пропоную читачам до уваги.

Богдан Гук

* * *

Дирди, 6.IV.93 р.

Пане Богдане!

Вашого листа з дня 28.III 93 р. я отримав, zarazом старався коротко відповісти на Ваші питання.

Від двох тижнів я лежу в шпиталі в Битомі, набрався якоїсь до цієї пори незнаної мені шкірної недуги. Зараз уже мені багато краще, шкіра очищується від плям, проте дуже свербить, це мене трохи денервує, а при писання дрожить рука. [...]

Цього листа пишу з хати, бо маю 15 днів відпуску. [...] Я не зарікаюся дальшої співпраці з Вами, але Ви zанадто рідко до мене пишете, це раз, а друге - я сам у вас поки що бути не можу з вини недуги.

Треба пригадати усі подробиці з мого життя та життя села Пискорович, інші справи, про котрі Ви в листі згадуєте та домагаєтеся їх від мене. На це треба бути цілком здоровим, то маю надію, що за місяць буду здібний до такого опису, котрий Ви хочете.

Пишучи свої спомини, котрі Ви маєте в себе, я не мав на думці бути істориком-дослідником старовини будь то Пискорович, будь то інших місцевостей. Я описав, як умів, своє особисте життя і не тільки, я уважав те за важніше, те все у зошитах, котрі Ви читали. Описав я конкретно, загально, але й до речі справи, котрих свідком або співучасником я був, маючи на думці, що мій син Юрко колись тим займається.

Ви, Пане Богдане, маєте тепер від мене речі, у котрих деталі з-перед десятків літ загублюються. Проте хочу Вам ще раз сказати те, що вже казав, як Ви були в мене восени: я ще при дуже добрій пам'яті та на всі питання можу відповісти вам так, як Ви собі бажаєте, однак для цього знову потрібне здоров'я, у мене бажання, пам'ять та й розум до описання тих подій є незмінно добрі!

Про події 1945 - 1947 років у Пискоровичах може Вам краще сказати пан Михайло Куцло та його жінка. Пане Богдане, Ви в Варшаві, а вони в Пискоровичах, але не в тих Пискоровичах перед 50 літами, а серед ворожих людей. Коли будете з ним розмовляти, розмовляйте особисто, сам на сам, без свідків, тоді можете покликатись на мене. Добре? Я натомість буду за цей час описувати те, що вас цікавить та висилати Вам листами.

Остаюся з пошаною
Іван Молодйй

* * *

Дирди, 24. IV.93 р.

Пане Богдане!

Вашого листа wraz з повідомленням про книжку „Закерзоння” я одержав, дякую за пам’ять. Щодо дальшої переписки на згадані теми, повторюю, що як тільки покращає моє здоров’я, буду писати й посилати на Вашу хатню адресу. Поки що я в тяжкому стані. Хвороба дуже поважна, хоч хворе тільки моє тіло, но писати на можу. [...] Треба мені купити дорогі заграничні ліки, а це, як самі знаєте, не під силу пенсії старого інваліди в III РП! Пишу те не тому, щоб жалітись, ні! Пишу тому, щоб ви зрозуміли, що пояснення до згаданих Вами справ трохи опізняться.

А тепер маю питання до Вас, Пане Богдане, що ви думаєте робити з моїм рукописом? чи ним займаєтесь? Ваш план? На це питання, дуже важне для мене. Прошу мені дати конкретну і ясну відповідь. Добре?

А поки що будьте здорові, бажаю Вам веселих свят!

Остаюсь з пошаною
Іван Молодій

* * *

Дирди. 10. II. 1994 р.

Пане Богдане!

Вашого листа з 9.11. 94 я одержав та зараз Вам відписую й на Ваші питання відповідаю, я дуже добре здаю собі справу, які труднощі має Ваша праця, для Вас 24-годинна доба закоротка. /.../ А тепер моя відповідь на Ваші пропозиції:

1. Що між вами уже витворилась спільна душа, це і я знаю і Ви знаєте, тому-то ми оба в справі видання моїх споминів повинні бути за одно. Ваша пропозиція мені відповідає.

2. Де і як Ви думаєте це реалізувати — це є Ваша справа, а я маю просьбу до Вас час від часу повідомити мене листом про хід праці.

3. Я є уродженець Закерзоння, як і Ви, і хоч віком ми не є рівні, то духом напевно так! З тих-то причин волю з Вами мати до діла, ніж з ким іншим, навіть моїм старим приятелем зі Львова, бо він не є з наших сторін і для нього Закерзоння, а особливо моє життя у Польщі може бути не зовсім зрозуміле.

Пане Богдане, я в “Ваших руках”, робить усе в згоді зі мною, бо мої нотатники — це моє ціле життя. Ви є молода людина, яка хоче вдержати цю українську недобиту спільноту тут, у Польщі, при житті, а це мені дуже а дуже відповідає і тішить!

Тут коротенька моя замітка: моя діяльність, описана в нотатках, є переважно загальноукраїнська, хоч би тому, що вона відбувалась на Східній Україні: Запоріжжя, Крим, Мелітополь, Дніпропетровське, Полтава, Холодноярські ліси та інші східноукраїнські місцевості. Про події на Львівщині я мало згадую у своїх споминах, бо тоді я там не був. Щодо Ярославщини, Білгорайщини, де я брав особисту участь різних подіях, я усе описав.

Лагерні мої спомини — це спомини невільника, в'язня, не для Вас як історика, але мені видаються важні. [...]

Остаюсь з пошаною

Іван

* * *

[без місця і дати]

Добрий день Пане Богдане!

/.../ Дуже Вам дякую за пам'ять про мене, а також за книжку, яку я буду читати в клініці офтальмологічній у Катовицях, за якою я числюсь як пацієнт. Маю поважні клопоти зі своїм тілом. Що з цього вийде, щойно покаже час, тобто найближчі тижні. [...] Дальша наша співпраця знову відволікається, з цього приводу мені сумно.

Якщо лише я вийду зі шпиталю у кращому стані тіла й душі, постараюсь бути у Вас особисто [...].

Остаюсь з пошаною

Іван Молодій

* * *

Дирди, 30. 03.95 р.

Пане Богдане!

Що нового? як заїхали домів? Я одержав відомість, що 17 квітня біжучого року до Пискорович приїде зорганізована група людей з Львівщини, бувші громадяни села Пискоровичі, на могилу помордованих українців у 1945 р. Чи Ви або хтось з Редакції не мав би охоти бути там? Я, мабуть, не буду, бо ніяк не можу ще дійти до сил, а ще в таку паршиву погоду. Хіба що до 17 квітня зробиться вже справжня весна й мене підніме на силі?

Остаюсь з пошаною

Іван Молодій

* * *

Дирди, 9.09.95 р.

Пане Богдане!

Не знаємо про себе вже довгий час, а це мене трохи турбує [...] Мені вже трохи покращало, а поки ще є трохи літа та осені, я радо хочу з Вами зустрінутись або в Варшаві, або в мене в Дирдах. Жду відповіді.

Остаюсь з пошаною

Іван Молодій

П.С.

Висилаю у цьому листі 2 знімки з лагерної сорочки з номером 0-570. Цей номер дуже слабо видний, але, добре придивившись - можна його побачити.

* * *

Дирди, 17.09.95 р.

Пане Богдане!

Хоч недавно тому ми телефонічно розмовляли, у мене часто заходять різні хвороби, то я рішив написати цих декілька слів, як вроді доповнення до нашої недавньої розмови.

Дуже добре було б мені знати конкретну дату друкування моїх споминів про Пискоровичі в „Нашому слові”, а також те, коли почнеться друк „Споминів”, хто їх буде друкувати.

Для Вас, Пане Богдане, це не має особливого значіння, але велике має для мене. [...]

Я, Пане Богдане, дуже добре Вас розумію, но прошу й мене зрозуміти. Мені вже 77 років життя, а якого життя - це Ви добре знаєте, а кращого сподіватися уже не належить.

Жду відповіді на письмо й бажаю собі й Вам дивинути справу з місця.

Щиро здоровлю Вас

Іван Молодій

* * *

Дирди, 27.11.95 р.

Пане Богдане!

Повідомляю, що сьогодні отримав 19 карток першої частини моїх споминів „Пискоровичі, Пискоровичі - моя любов...” Це Ваш машинопис відредагований до друку. Я його відразу прочитав і підписав.

Дуже мене тішить Ваша така приємна для мене оцінка цих споминів. Я рівнож, читаючи те, що було 53 роки тому, аж трохи чи не розплакався. Так, так! Аж жаль мені того, що я став старим та немічним. [...]

Остаюсь з пошаною
Іван Молодій

* * *

Дирди, 12.12.95 р.

Пане Редакторе!

Вашого листа (2 листи) я одержав 2 грудня, дякую. Питаєте в листі про мою поїздку до Воїнки в Криму. Я був там два рази, а не раз. Перший раз, мабуть, ще й березні 1943 р. Тоді був я сам один. Ходило тоді о налагодження зв'язку з доктором Микитинським, дивізійним лікарем, підполковником словацької дивізії, що воювала на німецькому боці. Він був уже зв'язаний з ОУН. А то, коли і де це зробив - не знаю, це не була моя участь. Мені „Дмитро” як мій безпосередній провідник поручив відновити контакт з д-р Микитинським й забрати для організації ліки. Мені вдалося налагодити зв'язок, але тоді я ліків не одержав. Зайшли для Микитинського якісь перешкоди збоку словацької влади.

Цікавим було тоді те, що отримав я від нього пропозицію взяти участь у балі, видаваному генералом II дивізії. Я, не маючи дозволу від „Дмитра” на приватні справи, відмовився тим, що на мене чекає дуже важлива справа в організації зараз наступного дня вранці.

На генеральський бал не бул я приготований. Управді, була тоді жахлива війна і не обов'язувала когось вирафінована етикета балу, ані мене, ані генерала, ані його офіцерів.

Скажу на сьогодні, що стояло мені тоді перед очима: я, сирій селянський син, не мав тоді зеленого поняття, як заховуватися на таких балах.

Д-р Микитинський, якому я висказав свої сумніви, відповів мені так: “Іване, словаки народ селян, вони дуже добре розуміють життя”. А вранці несподіванка - Микитинський приносить мені подарунок: новенький пістолет. Генерал подарував його мені, членові ОУН, ворогові 1000-річного Райху, якого він сам, генерал, мав би бути тоді союзником...

Друга моя поїздка в Крив відбулася вже разом з „Дмитром”. Він особисто хотів познайомитися з д-р Микитинським. І я дуже докладно описав у своїх споминах.

[...] Сьогодні могу гордитись тим, що хоч катастрофа ОУН 12 квітня в селі Константинівці повісила й моє життя на волосочку, то нікого іншого не вибрав Провід на зв'язкового до словацького генерала, але вибрав мене. Я повністю здав екзамен члена ОУН й це мене тоді, як і тоді тепер, по роках, тішить! [...]

Остаюсь з пошаною до Вас
Іван Молодій

* * *

Дирди, 22 січня 1996 р.

Пане Богдане!

Питаєте мене у своєму листі з 10.І.96 р., чи я вислав авторизовану частину споминів „Хто винен?” Я її послав 8 січня порученою посылкою на адресу редакції „НС”. Мабуть, розминулись наші листи в дорозі.

Сумні вістки передаєте мені з Перемишля, дуже клопітлива це справа: поляки-українці, українці-поляки. Від віків по всіх країнах світу етнографічні прикордонні спори та взаємні непорозуміння часто створювали й створюють велетенські проблеми для обох сусідніх народів. Це ми вже не раз переходили.

Справа Перемишля - це справа цілого нашого суспільства та держави. І тільки ріка Сян є природньою і, так сказати б, одинокою границею між Україною і Польщею. Це знаємо всі. Але як вийти безкриваво з цього не дуже мудрого положення? Поялтанські границі в сучасній Європі мусять бути далі респектовані всіма народами Європи /очевидно, за винятком країн бувшої Югославії/. Завданням молодого покоління є не допустити югославського прикладу на цю нещасну вже пів дику Перемищину та Любачівщину.

Я, дуже старий і німецький член української нації, вірю в те, що здоровий розум візьме верх як у поляків, так і в нас.

Тішусь, що Ви, пане Богдане, стараєтесь рушити друк моїх спогадів, то, може, я своїми очима побачу книжку про мене самого.

Бажаю Вам усього найкращого, перш за все здоров'я

Остаюсь з пошаною
Іван Молодій

* * *

Дирди, 9.02.96 р.

Пане Богдане!

Листа одержав та частину машинопису. Відділ “Полтава - Чорний ліс” я авторизував, підписав та відіслав Вам.

Відповідаю на Ваші запитання. Отож, схема впорядкування моїх рукописів належить Вам, Ви це найкраще знаєте. Розумію аж надто всі Ваші клопоти з цією справою, але й вірю, що Ви їх усі подолаєте! На це, очевидно, треба часу і... грошей. Робіть усе так, як уважаєте за можливе, щоб зреалізувати почате моє і Ваше діло ще за мого життя. Я вже не один раз Вам згадував, що люблю було б мені тішитись своїм минулим життям надрукованим у книжці.

Ще раз повторюю: маєте від мене повне право діяти самостійно в цій справі. Я почувуюся значно краще, ніж у минулому році. А як там у Вас?

Остаюсь з пошаною
Іван Молодій

П.С.

Щодо доповнення описів про дії мого відділу в Чорному лісі на Кіровоградщині, то я у рукописі вже це написав. Скажу заразом, що якихось важливих бойових завдань я не виконував. Наказав мені „Вяч” лише в необхідності боротись з червоними, а передовсім - обминати їх. Червоних було сотні, добре озброєних розбишак, а нас? Горстка чи, як Ви написали, жменя.

Крім цього, кільканадцять кілометрів на схід був Дніпро, наче другий фронт, а наша діяльність була між цими фронтами. Для мене особисто була вона дуже коротка, щось трохи більше, ніж 2 місяці, з яких я лежав хворий на тиф 2 тижні.

На мене й відділ у Чорному лісі припав дуже недобрий час дощів і холодів, приготування німців до другої фронтової лінії, яку нам треба було дуже обережно обминати. І третє: концентрація червоних розбишак у лісі. Це все було невеселе для мешканців сіл і містечок, де також приходилось нам діяти.

* * *

Дирди, 13.02.96 р.

Шановний Пане Редакторе!

Чергові сторінки споминів „Пискоровичі, Пискоровичі - Сян змінює береги” я від Вас сьогодні отримав, за що сердечно дякую. Я їх уважно прочитав і авторизував, но й відіслав Вам назад. Дуже мене тішить, що Ви так пильно працюєте над ними.

Багато, Пане Богдане, даєте мені сил до життя своїми дуже оптимістичними словами про мою книжку. Це мене підносить фізично й морально - старого ж уже чоловіка, дякую Вам за це!

Співчуваю і Вам у недужі. Мабуть, грипа? Но, Ви молоді, сильні духом, і тілом, то недугу подолаєте - чи не так? Вірю, що так, бо вже Вас зміг пізнати з одної та другої сторони.

Іван Молодій

* * *

Дирди, 8.03.96 р.

Пане Редакторе!

Сьогодні я одержав два розділи моїх споминів та Вашого такого оптимістичного листа, дякую! Кріпить мене Ваша активність у праці над книжкою, вірю, що це Вам

сорок вдасться зреалізувати [...]. Це мені на сьогоднішній день, мабуть, найважливіше, рівно зі здоров'ям.

Про масове вбивство жителів мого родинного села Пискорович у квітні 1945 р. дещо знаю з оповідань свідків як Анастасія Сирило, Катерина Шикуча, мій брат Дмитро Молодій, Василь Когут та інших.

Починалось так, як уже споминав у „Споминах”: весною 1945 р., по вбивстві моєї мами, молоді люди з села пішли до Дібчі - Доброї, бо там тоді була добра охорона УПА й добре місце в лісах на школення стрільців. Село фактично було без оборони чи самооборони. Савітська комендантура в Синяві (яка потім мене арештувала) прислала до Пискорович кільканадцять своїх солдат припилнувати переселення на Україну. Вони розташувались у школі. З сусідніх сіл Жухова, Дубровиці, Ружани поприходило багато людей під опіку цих „червоних опікунів”. Числили на те, що польські бандити не відважаться напасти.

Пару днів перед нападом прийшла якась делегація від „Волиняка” до тих „опікунів” та щось з ними говорили, але ніхто не знає про що. Факт був такий, що „опікуни” покинули село, а люди залишилися. Банда в силі 200 добре озброєних чоловіків впала до села та почала різню всіх українців, хто попав їм під руки. У школі, де були переважно чужі люди, вимордували всіх! Живою залишилась одна тільки дівчина, яка виїхала пізніше на Україну. Чи живе вона - не знаю.

Докладного числа жертв цієї масакри ніхто не знає, бо нікому з українців не впало на думку їх почислити. Тіла були похоронені поляками місцевими на греко-католицькому цвинтарі у двох спільних могилах. На одній стоїть пам'ятник уфондований через українців Канади й УСА, а зроблений місцевими людьми-українцями.

Поки що цей пам'ятник стоїть, хоч чиясь зловіща рука ламає молоді деревця біля нього, посаджені українцями.

Треба додати, що кривавий терор тривав у Пискоровичах до 1948 р. „Уславились” ним такі ватажки банд як „Кудлати” з Віжавиці, Яжинський, і Цебульський, Сурмінський та інші. Мою стареньку маму застрілило в її хаті 29 березня 1945 р. трьох місцевих бандитів: Шевц з Вигнанок, Міжецкі з Вужани та один чужий з України. „Ксьондз Поремба”, хоч не брав особисто уділу в мордуванні українців, був цілим інформатором бандитів.

У Пискоровичах ще є деякі люди, які краще від мене знають цю трагедію, як Рафа Михайло, Куцло Михайло, Палух Іван та подані вище.

Пискоровичі, Пискоровичі, моя любов, моє горе, мабуть, перестали бути назавжди українським селом, жаль! жаль! жаль! До часу, коли Ви, Пане Богдане, не відвідали Пискорович, усе мовчало. Маю особисту уразу до громадян України, котрі живуть та молодого покоління, народженого вже на Україні, які тільки в минулому році рішилися гуртом відвідати спільні могили, де лежать кості їх помордованих родичів. А де вони були через минулих 50 років?!

Щодо Дармохвала, то чи був він членом ОУН? Не знаю і тоді не був цим зацікавлений, коли він був німецьким комісаром в Тарногороді. З мого проводу ОУН я даних не мав.

Не знав я і не знаю авторів, котрі у своїх книжках так захвалюють Дармохвала. До якої організації вони належали? мельниківської чи банедерівської, бо це велика в цій справі різниця. [...]

Кінчу, не гнівайтесь на моє невиразне письмо, бо трохи зденерований пишу.

Остаюся з пошаною до Вас

Іван Молодій

П.С.

Коли будете мати трохи вільного часу, Пане Богдане, то приїжджайте до нас в гості. Будемо дуже раді.

* * *

Дирди, 10.03.96 р.

Пане Редакторе!

Я раз уже Вам розписався, але ще раз хочу написати кілька речень, а Вас прошу їх прочитати й зрозуміти.

Пишу це не тому, щоб себе оправдати перед Вами, пишу це тому, щоб дати Вам правдивий образ моєї душі від ранніх моїх дитячих літ аж по сьогоднішню старість на чужині серед не дуже прихильного мені оточення.

Свої спогади, з якими тепер Ви маєте багато праці, писав я довгі роки. За цей час мав я змогу багато над ними подумати, поки опинились на письмі, з чим Ви тепер і знайомитесь.

Авторитетно підтверджую ще раз: усе написане мною в рукописі - це відпочатку докінця щира правда, за яку я ще сьогодні відповідальний і перед моєю організацією ОУН, і перед народом, і перед історією, і перед Вами.

Пишучи ці спогади, я мав одне одинокі бажання-ціль: описати мені треба було правдиво не лише життя сільського хлопчини та старої 77-річної вже людини, але все, що діялось на Україні, де я як член ОУН і провідник переживав сам особисто і особисто мав змогу, на скільки я міг, брати в цьому всьому участь. А ця участь за п'ять років гітлерівського „визволення” була доволі значна.

Де мене не спрямував би Провід ОУН, я не вмішувався в непотрібне, знаючи добре „Декалог”, я був свідомий, що можу знати стільки стільки мені потрібно, і знати на те, щоб вести поручену мені справу. Знаю також і нині, по літах, коли пишу до Вас ці слова, що не можна мені писати неправди.

Знаю також, Пане Редакторе, що людей у живих залишилося мало, цих моїх Друзів, Приятелів і знайомих з часів моєї організаційної праці. На мені лежить обов'язок, поки живий, описати все, щоб пригадати українцям, зокрема ж молодому поколінню, страшний час на Україні, а також згадати про себе, бо в кожній людині є якась крихта самолюбства.

Пишучи свої спомини, я не мав наміру когось у них надмірно ані хвалити, ані ганити. Сподіваюсь, що Ви як редактор, прочитавши мої рукописи, такої самої думки.

Пане Редакторе, я ніколи не був ані не є фанатиком якоїсь партії, організації чи суспільно-політичного ладу для України. Я був і до своєї смерті буду фанатиком-патріотом Вільної Незалежної Української Держави, сильної зброєю та господарством!

Не клеймую, не обвинувачую нікого ані особисто, ані чиєсь партійної приналежності - за винятком московських запроданців!

Колись мої приятелі з Америки просили мене щось про себе написати для пана Кікти, діяча Ярославщини в Америці. І я написав якийсь уривок зі своїх споминів. Пан Кікта, якого я ніколи не знав особисто (знав його брата, греко-католицького священника в Лежайську) потім написав до моєї приятельки з Пискорович, буцім я описував тільки „свої особисті справи”.

Пане Редакторе, як я міг описати людину, якої не знав особисто і не мав з нею ніякої справи? Український допомогивий комітет у Ярославі, де пан Кікта брав активну участь як український патріот? Може? Мав описати, що пан Кікта, як і сотні інших українців-патріотів, вірно служив берлінському „визволителеві”?! Я не заперечую, була тоді така форма патріотизму, і були з неї непогані доходи. З урядничих становищ.

Я лише знаю напевно, що майже всі ці патріоти перед приходом червоних у липні 1944 р. зліквідували свої високі урядничо-німецькі становища та втекли з теплих добре матеріяльно забезпечених та охоронюваних поліцією фотелів та скрились спершу в розвалюваній Західній Німеччині, а потім у США, і там також були бідолашними воїнами за самостійну Україну. А що ці „воїни” були трохи грамотніші від мене чи звичайних селян, які для них далі були сіромою-черню, скоро також у Америці заново стали „на чолі” творених серед тамошніх українців, сірих німецьких арбайтерів, десятків різних політичних партій, організацій, і знову стали провідниками українців у Канаді чи Америці - за Україну! А є така українська поговорка:

донька: мамо, нас люди хвалять.

мати: а хто, доню?

донька: а ви мене, а я вас...

або: хвали мене, роте, а такого-то гани, бо я тебе розірву! А я не хочу хвалити навіть найближчих мені організаційно людей! Такий спосіб думання був у мене від хлоп'ячих моїх літ, він таким у мене й залишився і мені з ним добре жити. Без рабського приниження ні перед ким [...].

Іван Молодій

* * *

Дирди, 22.09.96 р

Пане Редакторе!

У минулому тижні я одержав від Вас листа з 16.09.96 р., за котрого Вам щиро дякую, добрі вістки для мене. Рівнож тут хочу з Вами поділитись тим, що мій син Богдан привіз

мені з Варшави 3 томи історичної праці Миколи Сивіцького „Дзеє конфліктув польсько - українських”.

Уперше від мого побуту в Польщі, тобто від 1956 р., маю змогу децю ширше запізнатись з такою темою, яка вийшла з-під пера українця в Польщі, а це для мене велика приємність [...].

Справи порушувані п. Сивіцьким мені ненові, у книжці вони гарно удокументовані. [...]

Маю трохи сумнівів щодо УПА Боровця - Бульби та смерті в муках його жінки, яку нібито, після слів автора, замучило УПА. Мій колишній провідник у Дніпропетровському цю справу мені з'ясував менш-більш так: самозванець Боровець за згодою і збройною допомогою німців створив доволі сильні поліційні відділи, які мали боротись з совітською та польською партизанкою в околицях Берестя. Коли делегація від УПА під провідництвом Лебедя звернулася до нього за підпорядкуванням його відділів УПА, він відмовився, бо вважав себе боєво сильним, мав підтрим німців і почувався паном ситуації на Поліссі, а згодом хотівтак на Волині та Україні.

Появився новий вождь у історії України, а тим самим виникла міжусобиця, що не було згідне з політикою ОУН та уряду Стецька, ця справа закінчилася пролиттям української крові.

Уперше я прочитав у книжці про те, що на тортурях УПА замордувала жінку Боровця. Якщо так і було, то я особисто не схвалюю такого ганебного чину УПА, як не схвалював у 1943 р. вбивств Сеника, Сціборського чи полковника Сушка й інших визначних діячів ОУН. [...]

Пане Редакторе, ми, українці, а принаймні греко-католики, від ста літ щотиждень по церквах молимося до Бога: Боже, нам єдність подай...

Чи в сорокамільйоновому народі час війни, якої ще не бачив світ, усі могли стати „во єдино”? У бажаннях, може, і хотіли цього: однак не могло обійтись без братовбивчої війни, бо таке неписане право кожного народу, а зокрема нас, українців, від віків поневолених і занедбаних освітою. [...]

ОУН Бандери, організація революційна, скоро створена, заклала підвалини й почала творити зруб держави у таких страшних часах, коли рішалася доля не тільки українців, але цілої землі. А от ОУН казала: віримо у свої сили, свобода народам!

Через майже повних 7 років українці кривавились [...], а пам'ять про це кривавлення назавжди записана в історії України як геройський Великий Зрив, масовий, добровільний, героїчний!

Такі є мої правдиві роздумування, людини, яка тоді в міру свого молодого досвіду, але й великої любові до України, пішла у невідоме творити нове життя для України та її народу.

Остаюсь з пошаною до Вас
Іван Молодій

* * *

Дирди, 14.10.96 р.

Пане Редакторе!

Тішить мене вістка, що за два місяці в „НС” появиться вістка про те, що десь на „Сльонскей земі” в глуші лісів ще живе той, який колись у молодому віці блукав по рідній українській (і неукраїнській землі), щоб на старості вегетувати на чужій.

Не жаліюсь, Пане Богдане, не нарікаю ані крихітки на свою долю ні на нікого з людей. Таку споневірювану різними „союзниками-визволителями” долю має кожен українець у моєму віці. Така вже наша історична доля відвіків. [...]

Міркую і дещо далі пишу. Думається мені багато, бо ще тепер я задержав добру пам'ять і рефлекс. Не завжди можу написати: раз не дають скалатані нерви, а раз рука, яка дрожить. Але що я тут, на чужині чужій, можу іншого діяти, коли не маю тут з ким навіть українського слова замінити. Не попадаю в шевську пасію, але часом прагну розгромити те, що поставило мене на старість у таке глупе положення, у якому я знаходжуся. Таж 600 тисяч квадратних кілометрів має моя Батьківщина й 60 мільйонів мешканців, а я тут скитаюсь як скиталець без батьківщини, і був би забутий, коли б не Ви, Богдане. [...]

Іван Молодій

* * *

Дирди, 25.12.96 р.

Пане Богдане!

Спасибі за листа, тісний зв'язок між нами скріпляє мене на силах, іншого допінгу до життя мало маю. Моя писанина видається мені в досить сірому кольорі, лиш де-не-де є інші краски, але я постановив ще тоді, коли почав писати свої оповісті, що будуть у таких кольорах, які вони на той час були в славній, але не завжди нашій Україні.

Мільйони українців, а між ними і я, і мої співтовариші з Похідних груп, а пізніше Самооборони, жили цим сірим непевним завтрашнього життям. Рідко траплялось, щоб я спав під ряд дві ночі в одній і тій самій хаті. Непевність, боязнь перед зрадою - завжди були мені перед очима, бо така тоді була дійсність. Недостаток харчів, одягу, взуття були нераз дуже докучливі та пригноблювали, що часто опізнювало також виконання якогось завдання або гамувало можливість відповідно до моменту чи потреби реагувати.

Жива людина мусить мати хоч елементарні можливості до праці, щоб висліди цієї праці були ефектні. Хто не жив підпільним життям, той не в силі його розуміти. Місяць на небі часто був єдиним союзником, провідником, але іншої ночі вже міг бути ворогом. Були дощі, метелі, морози, були й гарні хвилини, але не було часу любоватись ними. Було добре здоров'я,

що на зміну йому прийшли хвороби, фізичне вичерпання та безсила. Було по-різному, але треба було працювати. Ніхто з провідників мене до праці не примушував, примушував обов'язок.

[...] Майже чотири роки працюючи на і для самостійної України, коли кожний з нас бачив перед собою стричок, а позаду відчував дуло пістолета, ніхто з нас не втратив надії на краще, але загартувались ми на сталь. Очевидно, треба було пережити сірий, а часто й чорний кошмар.

Тому-то я пишу завжди правдивим, а не видуманим способом своєї спогади, а головною їх метою є те, щоб ті, котрі не жили тоді, мали змогу довідатись цілої правди про мене й подібних мені.

Іван Молодій

* * *

Дирди, 22.10.96 р.

Шановний Пане Богдане!

Щиро Вам дякую за дорогоцінний Ваш подарунок! Радію, що все-таки здійснилась моя мрія і на власні очі побачив друком мою писанину про себе та справи, з якими я був довгі роки зв'язаний на життя і смерть.

Остаюся з пошаною
Іван Молодій

Юзеф Бохенський

De virtute militari

Нарис військової етики¹

Вступ

Що таке військова етика

1. Етика - це нормативна наука про поведінку людини. Це наука, тобто систематичне досліджування певного відтинка дійсності; це нормативна наука, бо не лише описує суб'єкт свого зацікавлення, але й вказує, яким він повинен бути; і, нарешті, це наука про людську поведінку, тобто характеризує вона ту групу чинників, які свідомо впливають з вільної волі людини.

2. Будучи нормативною наукою, етика досліджує насамперед те, яка є загальна мета людської поведінки та якою вона повинна бути, а відтак розглядає психологічну структуру вчинку, що має її вести до цієї мети та аналізує поняття етичної норми, у згоді з якою має бути здійснений даний вчинок. Оскільки в людській поведінці йдеться не лише про те, що хотіти, але також про те, аби справді здійснити дані вчинки, основне завдання етики є теорія характеру та моральної культури людини [...].

5. [...] попри загальну єдність етики можемо вести мову про спеціальні етики.

Такого типу спеціальні етики спираються на загальну етику й ширше розгортають засади щодо певних ділянок чи сфер. Отож, може існувати етика торгівлі, науки, етика духовного стану, політична етика, а також - військова етика.

6. Військова етика — це спеціальна етика людей, які на все присвятили себе підготові та веденню війни. У строгому розумінні слова, це етика воїнів дійсної військової служби. Проте, з огляду на те, що умов модерної війни вимагають, щоб брали в ній участь усі чоловіки, здатні носити зброю й вимогу довгої підготовки до цієї служби, сперту на довгий виховний час, військова етика стосується не лише воїнів постійної служби, але й всіх мужчин узагалі. [...]

7. А ще існує інша риса, що нею військова етика відрізняється від багатьох інших, до речі, участь у війні вимагає у воїна низки умінь, які або взагалі непотрібні іншим, або мусять бути наявні в бойовій психіці з незрівнянно більшою міццю, ніж у мирних людей. Унаслідок цього військова етика належить до так званих „великих етик” спеціальних. Вона вимагає виробити тип вдачі надзвичайно відмінний від інших, такий тип, що доглибно перетворює людину,

¹ Перекладено за виданням: Józef Bocheński; Dzieła zebrane, tom 5, Kraków 1995, стр. 97 - 128

надаючи їй невитравні риси. Лиш етика духовних людей може щодо цього зрівнятися з нею.

[...]

II. Теорія воїнської праведности

I. Любов до Батьківщини

1. Під словом „Батьківщина” розуміємо тут, згідно з прийнятим звичаєм, народ разом з територією його проживання. Натомість народ розуміємо не лише як ціле нині живих одиниць, але насамперед як суспільство відповідальне за розвиток і поширення специфічних вартостей (культури), що становлять його внесок у загальнолюдську культуру. Словом „любов” означаємо не відчуття, але міцну спрямованість волі, яка прагне добра другій людині, у нашому випадку - добра Батьківщини.

Мета війни - це оборона слухних прав нашої Батьківщини. Щоб усі воїни досягли цієї мети, треба, щоб бажали її досягти, тобто воювали задля цього досягнення, присвячуючи себе самого. Звідси випливає, що воїн мусить керуватися любов'ю до батьківщини, яка наказує підпорядкувати себе самого їй справам. Переконаність щодо потреби такого підпорядкування та міцна воля запровадити таку переконаність у життя, коли настане хвилина змагу, - це основна риса воїнського характеру.

3. Етика вимагає тут, як і в усіх інших ділянках, не лише ознайомлення з нормою й доброї волі, але також сформування характеру, який дозволить чинити справді у згоді з нормою, коли настане така потреба. А тому, що згадана норма вимагає строгого дотримання, очевидно, тим самим вимагає

обов'язкового дотримання також інша: воїн повинен постійно працювати над вихованням у собі любови до Батьківщини можливо найбільшої міри напруги. Це конечно в кожного - а у воїна тим більше, оскільки в бою треба набагато сильнішого характеру, ніж деінде. Хто не осягне глибокої любови до Батьківщини, той не спроможеться на полі бою на подвиг гідний [...] воєнної традиції.

4. Виховання любови до Батьківщини повинно охопити як розум і волю, так - на другому місці - пам'ять, уяву та чуття.

Не можна відважно боротися за те, що тобі незнане й не має належного поцінування. Тим-то підставою любови до Батьківщини є добре ознайомлення з власною країною, її історією, культурою та вартостями. Воїн більше, ніж кожен інший громадянин, повинен знати свою Батьківщину не тільки описово й зовнішньо (напр., знати скільки в його країні мешканців та квадратних кілометрів), але також з духовного й культурного боку, щоб змогти оцінити велич репрезентованих нею вартостей. А тільки таке знання вможливить здійснити справді героїські воєнні подвиги.

[...]

5. Крім вишколу розуму, конечно також виховувати волю. Замало мати виразний та ясний ідеал, але треба також мати силу за ним іти. Цю силу здобувають шляхом відповідних вправ. [...]

6. Ясна справа, відповідна настанова уяви та чуттів може значною мірою сприяти сформуванню належного стосунку до країни. Звідси випливає потреба заходів у цьому напрямку, тобто творення сильних уявних образів, здатних потягати до пожертви за рідну країну та плекати чуття до неї, а також потреба уникати всього здатного діяти навпаки. Тому в армії виконуються пісні,

влаштовується патріотичні заходи, відається честь поляглим тощо. [...]

7. [...] Армія - це державний орган і тому повинен навчатися для боротьби за його права, тому повинен уникати всього, що її ділить. У висліді цього етика вимагає в воїна повної моральної незалежності від окремих напрямків та груп у нутрі країни: думка про війну наказує воїнові триматися понад партіями, суспільними прошарками й поглядами політичних діячів. Цей постулат здійснюють закони, але й сам дух нашої армії якраз такий - слава Всевишньому. Супроти найповажніших справ, пов'язаних з самим існуванням держави, нема місця на суперечки за його лад та управу. [...]

2. Дружність

1. Мета війни визначає також етичний стосунок воїна до товариша зброєю. Його суть впливає з двох фактів: насамперед з того, що задля перемоги потрібна тісна співдія; а відтак з того, що армія становить товариство з власним життям, своєрідну суспільну групу, усередині якої уже з тієї причини, що вона частина людського суспільства, мусять існувати специфічні права та обов'язки.

Як мета війни, так потреби нормального військового життя, визначають насамперед стосунок до командирів. [...] Ясна річ, що хоч обов'язки бувають більші щодо командирів, ніж до рівних собі або нижчих чинів, то все те, що належить від нас рівним, належить також командирам. Отож, уживаючи тут слів „товариш зброєю” маємо на думці всіх членів тієї ж самої армії.

У товаришеві зброєю можемо бачити ось які при справі: спершу просто людину, подібну до кожної іншої людини; відтак воїна Речіпосполитої, якій він потрібний для

перемоги; а там члена тієї ж самої громади, до якої належимо й ми самі. Ці чинники накладають певні обов'язки.

2. Воїн є людиною, як кожна інша й належить йому від інших усе те, що належалося б йому в мирному житті. Цю сторону військових стосунків регулює загальна етика разом зі своїми правами [...].

3. Однак воїни це не тільки люди: вони є члени армії, які мають за мету співдіяти задля перемоги. Звідси частина турботи за перемогу мусить переноситися на стосунок до товаришів зброєю: що більше якийсь воїн в даній ситуації потрібний для перемоги, то більше повинен отримувати від товаришів. Звідси випливає, що вищі командири, що їх життя має для армії велике значення, мусять мати особливу опіку всіх воїнів.

Правда, вождеве життя, з чисто людської точки зору, не має більшої цінності, від життя рядового воїна, проте на війні воно особливо цінне; звідси висновок, що рядовий воїн може стати перед обов'язком наразити або й віддати життя в обороні командира. Однак не лише командира; буває, що й рядовий матиме - з огляду на свою короткотривалу роль на полі бою - вартість набагато більшу від інших. Тоді також матиме місце обов'язок присвятити себе задля нього. По суті, не для нього, а для перемоги, що її дана одиниця є вирішальним чинником.

Вищеназвані засади, очевидно, тим більше відносяться до товаришів зброєю узятих як ціле, тобто відділу. Його життя та заспокоєння його потреб важливіше від життя і заспокоєння потреб якого-небудь з воїнів. Отож воїн з засади має обов'язок підпорядкуватися добру відділу, більше дбати за нього як ціле, ніж за себе самого. [...]

4. Урешті, воїни є члени нашої армії й нашого відділу. Завдяки цьому становлять вони рід нашої родини, щодо якої дійсні засади, подібні до засад сімейної етики. Основна норма тут така: у всьому дотичному до товаришів зброєю першість мають насамперед вони, а не хто-небудь інший. Наприклад, коли двоє людей: товариш зброєю й чужий /цивільна людина, полоненик/ вимагають допомоги, а надати її можемо лише одному, треба помагати тому першому. Іншим вислідом нашої норми є обов'язок помагати товаришеві зброєю скрізь там, де буває така нагода й потреба.

Вищеназвану норму треба належно розуміти. Етика не вимагає помагати й захищати товариша зброєю в кожній справі без огляду на її слушність. Етичне братерство зброєю тим відрізняється від дружності злочинців, що злочинець солідарний у всьому, натомість праведний воїн тільки в добрих діяннях - бо ніщо так не руйнує дружності, як солідарність у злому. [...]

3. Стосунок до неприятеля

1. Мета війни визначає також, яким повинен бути стосунок до неприятеля. До речі, на війні йдеться про знищення живої сили його війська й тільки про це, а йдеться про це тому, що хочемо боронити прав нашої Батьківщини й тільки тому. У цьому реченні знаходяться всі етичні засади щодо відносин з неприятелем.

2. Основною засадою, яка встановлює стосунок до неприятеля є наказ знищити його бойову силу; дотримання цього наказу - це перша етична норма війни. Якщо хтось з огляду на симпатію, милосердя або інші такого типу відчуття припиняє вогонь або не здійснює якогось воєнного заходу, зраджує мету війни й грішить важким гріхом проти етичних засад,

бо не виконує обов'язку, а в дану мить він такий: знищити ворожу силу.

З цієї засади випливає, що ніякий особистий інтерес не може мати місця на полі бою: навіть якщо в ворожих лавах став найближчий приятель, треба з ним боротися; навіть коли знаємо, що подальше ведення вогню по неприятеlevі спричинює йому велике страждання, не можна його припинити, якщо цей вогонь потрібний з огляду на мету даної акції. Зрозуміло також, що художня вартість будинків, де скривається неприятель ані інші такого типу чинники не можуть стати на заваді нашим діям. Основний обов'язок - повторім ще раз - знищити ворога.

3. Усе-таки ця норма зазнає обмеження іншими нормами - як і всі інші етичні накази. До речі, якщо здійснення її в якому-небудь місці суперечило б вищим засадим, вона мусить бути недійсною. Такими засадами вищого рангу будуть всілякі угоди, двосторонні чи міжнародні, яких зривати ні в якому разі не вільно - зокрема, коли були укладені саме на воєнний час. Такою засадою буде також норма заборони брехні: ніколи та ні в якому випадку брехня не може бути допущена, отож так само й на війні. Це не виключає воєнних підступів, маскуванню тощо, бо це все не є брехня. Тут найкращим мірилом є здоровий етичний глузд воїнів усіх часів, які завжди вважали зірвання угоди підлістю й ніколи не дозволяли собі на брехню, натомість воєнні хитрощі майже завжди визнавалися ними - і добре - дозволеними та згідними з воїнським ідеалом.

Щодо договорів: вони стають недійсними в випадку, коли першим розірве їх неприятель. І так, наприклад, коли неприятель наступає за допомогою

недозволених засобів, ужити їх можна й собі тоді, коли це конечне. [...]

4. З вищевказаним обмеженням наша норма дійсна в строгому порядку, але обов'язкова вона у згоді зі своїм докладним звучанням: вільно й слід учинити все потрібне для знищення живої сили ворога й ніщо, крім цього. Воєнні повноваження не поширюються поза мету війни й скрізь, де йдеться про засоби задля цієї мети, дійсними є звичайні засади морального життя. [...]

Що слід розуміти під „жива сила неприятеля”? Ідеться тут про його здатних до бою вояків та всі засоби, що їх вони вживають або можуть ужити. Отож, допустимо обстрілювати й колоти холодною зброєю кожного озброєного противника чи особу, що іншим способом бере участь у бойовій дії (напр., телефоніста), нищити будинки, засоби комунікації, фабрики воєнних матеріалів або сировини. Якщо вимагає того мета війни, ніщо не стоїть на заваді, напр., нищити фабрики навіть якщо вони не працюють на потреби війни, але їх виробництво використовується неприятелем задля ведення війни. Одне слово, усе те, що під час війни сприяє ворогові, може зазнавати нищення.

Але й тільки це. Отож не вільно вбивати цивільних людей, які не беруть участі в боротьбі, ані полонених і ранених, уже знешкоджених.

Забороняється обстрілювати лікарні, міста невійськового призначення та взагалі все, що недопустимо було б обстрілювати в мирний час, коли йдеться про засоби, які не становлять неприятелеві помочі або засобів діяти.

5. Етика регулює однак не тільки зовнішні вчинки, але й самі відчуття та духовну настанову воїнів. Тут важлива засада, що

єдиним етичним аргументом боротьби з неприятелем є бажання обороняти країну. У праведного воїна це пов'язується зі свободою від яких-небудь низьких почувань щодо неприятеля. Моральний воїн енергійно поборює його. Не цурається використовувати всі засоби дозволені воєнним законодавством, причому діє навіть з гнівом, проте діяльним збудником не є ненависть, ані погорода до противника. А тим-то навіть у завзятому змаганні ми повинні зберегти цілком лояльний стосунок до неприятеля, а також об'єктивну оцінку його етичної та бойової вартості.

4. Війна і любов

[...]

2. Згідно з Об'явленням, між людьми має існувати не тільки те все, чого вимагає справедливість, але, крім цього, їх повинна об'єднувати любов. Любов це здатність, яка має осідок у волі, що спрямовує чинити щодо ближнього як щодо приятеля. Докладніше кажучи, головним суб'єктом християнської любови не є людина, але Бог, усвідомлюваний як Приятель. Отож наше відношення до людей у світлі любови є відношенням до істот, які є приятелями Бога, нашого Приятеля. [...] Легко зрозуміти, що заповідь любови ніяк не наказує нам м'якості або слабкості, як кажуть деякі пацифісти, погано інтерпретуючи Об'явлення. Першим результатом любови є тривала настанова і сильна воля здійснити Божу волю; отож любов додає до природних норм нову, а радше новий аргумент, який повинен схилити нас виконати обов'язок, яким би він не був. Щодо нашої теми таким обов'язком є перемога в бою та все сполучене з цим.

3. [...] Понад краєм та в краю, у його культурі, звичаях та взагалі всіх вартостях

любов наказує нам добачати Господа та Його Волю. Щоб здійснити цю волю - волю розвитку вартостей в нашому народі - любов наказує принести жертву, присвятити навіть життя, якщо буде така потреба. Тут найвищий обов'язок військової етики отримує вище й глибше значення.

4. [...] Щодо неприятеля: любов ніяк не противиться засаді боротьби, бо ця боротьба є обов'язком, що його саме в ім'я любови треба здійснити. Але заразом у нас вимагається, щоб нашим братам, які тимчасово стали нашими неприятелями,

помагати там, де зможемо й де дозволить обов'язок. Щойно любов - не справедливість - може наказати нам пожертвувати себе за неприятеля (напр., пораненого, якого хочемо винести з-під обстрілу). І лиш вона категорично забороняє всякої ненависти щодо людей при одночасній міцній волі знищити бойову силу неприятеля. У любові природня воїнська правота досягає доповнення, яке нескінченно перевершує її.
[...]

переклав ср

Антуан де Сент - Екзюпері

Твердиня

УІІ

[...] Годі мені виспівати всю вашу славу, прекрасні ночі моїх воєнних походів¹. Збудувавши на незайманому піскові табір у вигляді трикутника, пішов я на узгір'я, чекаючи темряви, і, охоплюючи поглядом цю чорну пляму, лиш трохи більшу від сільської площі, де примістив я моїх воїнів, в'ючні тварини і зброю, роздумував насамперед про його крихітність. І справді, що може бути нужденніше, ніж ота жменька напівоголених людей під синім полотном; загрожує їм нічний приморозок, де вже застигли зорі, загрожує спрага, бо треба ощаджувати воду в боклагах, призначену аж на дев'ять днів, загрожує вітер з піском, який, зірвавшись, показує силу бунту, нарешті загрожують і удари, що їх сила показує людське тіло слабким, наче овоч. А тоді людина ні до чого непридатна. Що ж нужденніше від цих тлумаків синього полотна, тільки що твердших, бо зі зброєю всередині, нагих і відданих ворожій рівнині?

Ну і що ж з того, що вони такі крихітні? Я їх зв'язав і не дозволив розбігтися й згинуті. Уже тим самим, що наказав я на ніч трикутну форму табору, відокремив його з-

посеред пустелі. Мій табір був стиснутий, наче кулак. Бачив я також кедр, що височів серед бескеття, як оберігав перед знищенням свою велику крону, тому що кедр не знає сну й вдень та вночі бореться в глибині свого тіла, а годується в ворожому світі руйнівних ферментів. Я в кожную хвилину будував свою оселю, щоб стала тривкою. І з тої крихітної збірноти, ладної розпоршитися під звичайним подувом вітру, я клав сир підвалини, нездобутні, наче оборонна вежа, стійкі, наче ніс корабля. Побоюючись, щоб табір не заснув, присипаний безпам'ятством, оперезав його сторожею, яка дослухалася до шамкотіння пустелі. І так само, як кедр вбирає в себе уламки круч, щоб перетворити їх у кедрову деревину, так мій табір годувався загрозами, що мали прийти з-поза нього. [...]

Х

Мої загони були втомлені, ніби тяжіла на них велика ноша. І прийшли до мене чотові:

- Коли вернемося додому? Куди ж звабі жінок, здобутих у оазах, до краси наших жінок. [...]

¹Перекладено за виданням: Antoine de Saint-Exupery, Twierdza, PAX, Warszawa 1998.

Отоді збагнув я, що їм потрібна тиша. Бо тільки серед тиші правда кожної людини дає зав'язь і випускає коріння. Бо найважливіший час, подібно як і в грудного немовляти. [...]

Отож люди з моїх загонів потребували часу, хоча б на те, аби зрозуміти, чим є дерево. Щоб сідати кожного дня на хатньому порозі напроти того ж самого дерева, з тим же галуззям, коли дерево повагом себе виявляє. [...]

- У мене є сини - мовив інший. - Виростають, а я нічого не можу їх навчити. Тож нічого їм з себе не даю. А куди піду по смерті?

А я, охоплюючи їх серед мовчання любов'ю, бачив, як мої загони починають загинати в пісках та розчинятися в них, наче річки зроджені грозами, що не мають захисту в глинястому підґрунті та що вмирають безплідно, не перетворившись у надводні дерева, ані в траву, ані в харч для людей.

Моя армія хотіла перетворитися в оазу во ім'я інтересів князівства, задля більшої прикраси мого терему. [...]

І ми воювали вже без напрути й кожен гадав про повернення. А образ князівства гас на їхніх обличчях, у які вже не вміємо дивитися і які гаснуть серед світового різноманіття.

- І що ж від того - повторювали - що будемо багатші на ту незнану оазу. Що ж вона нам примножить? Чим нас збагатить, коли, вернувшись у свою країну, закриємося в наших селах? Вона знадобиться тільки тому, хто тут стане жити й збиратиме дактилі з тих пальм і пратиме білизну в живій воді тетушніх річок...

XI

Не мали вони рації, та чим міг я протидіяти? Коли згасає віра, умирає

Господь і стається чимось зайвим. Коли вичерпується людський запал, само князівство розпадається, бо воно зроблене з їхнього запалу. [...]

XV

Війна є щось важке, коли не йде від природнього нахилу або від сильного прагнення. Мої генерали, сумлінні й дурні, обдумували зручні тактичні заходи, дискутували й - замість діяти - шукали досконалости. Отож зібрав я їх і отак навчав:

- Ви не можете перемагати, тому що шукаєте досконалости. Однак

досконалість подібна до музейного предмета. Не дозволяєте собі на помилки й, перш ніж почнете діяти, хотіли б ви знати, чи сміливий крок забезпечений доброю дієвістю. А чи можна забезпечити собі майбутність? Не буде на вашій землі іконописців, різьбарів ані винахідників, і не буде також перемог. Отож - бо мовлю вам: оборонна вежа, місто чи князівство ростуть, наче дерево. [...]

- Тому-то ви - казав я генералам - будете в війні переможеними, бо нічого не прагнете. Не приваблює вас стрімка стежка вгору. У ваших рішеннях нема цупкості, отож не співдієте з собою, а натомість винищуєте один одного. Подивіться на важкий камінь. Він котиться аж на дно долини. Бо з ним співдіють всі зернини каменя, дрібненькі, наче пилюка, з якої виник камінь, і всі вони тяжіють у одному напрямку. Гляньте на воду в дистерні. Вона тисне на стінки й вижидає слушної миті. Бо котрогось дня така мить настане. Увесь день та всю ніч - вода безнастанно тяжіє. Напозір спить, однак живе. Достатньо найменшої щілини і ось вода зрушується, витікає, зустрічає перешкоди, оминає їх, якщо може, а коли дорога не веде

до нової щілини, яка відкриває новий перехід, знову наче засинає. Однак не проспять нової слушної хвилини. І так незбагненним способом, якого ніхто не вирахує, силою самого тяжіння збіжить з цямрини весь запас води.

Ваша армія - наче море, яке не хотіло б тиснути на греблю. Наче тісто без розчину. Необсяйна земля. Людська юрба без прагнень. Ви тільки - управляєте, замість вести вперед. Ви бездумні очевидці, нічого більше. Натомість незнані сили, які пруть на межі князівства, справляться належно й без таких управлінців та залють вас, як зібрана хвиля. Відтак ваші історики, ще дурніші від вас, пояснять вам причин поразки. Ствердять, що неприятель завдячує свій осяг мудрості, рахункам і знанню. І все ж кажу вам, що вода, яка розриває греблі й поглинає людські міста, не вміє рахувати, нема в неї мудрости, ані знання.

Я ж буду різьбити майбутність, як артист, який свій твір виводив з мармуру ударами різця. Відпадають крихти, як луски, що окривали Господнє лице. Знайдуться такі, які скажуть: у цьому мarmorі був Господь. Він його віднайшов, його праця була зняряддям. [...]

XXX

Натомість ті, хто годується жестом другого й в залежності від нього, наче хамелеон, змінює барву, хто приязний тому, від кого може щось отримати, ласі до дешевого схвалення, вони оцінюють себе згідно з міркуваннями людської маси - у моїх очах вони ментівня та покидьки. І не є, не можуть бути порівняні з твердиною з укритим в неї скарбом, не передають з покоління в покоління кличу, але дозволяють своїм дітям рости, наче дерева-

дички. І самі ростуть неглибоко, як гриби, на поверхні землі.

XXXI

Саме такі люди розповідають мені про вигоду, а тоді я згадую своє військо. Знаю, скільки трудиться людина, щоб осягти рівновагу в житті, а хоч коли здобула рівновагу, виявляється, що життя немає. [...]

А тому - то любив я війну, спрямовану на мир. Теплі спокійні піски й піски незаторкнуті людською стопою, зміїща, країни недоступні для людини, повні криївок.

XXXII

Цього року померла людина, що панувала над східньою частиною мого князівства. Я точив з ним завзяті війни, а по цій боротьбі збагнув, що він був для мене опорою та муром. Пригадую собі наші зустрічі. Серед пустелі ставили нам багряного намета, куди ми обидва йшли, а кругом нас ні душі; наші люди не могли мішатися з собою, отож обидва війська стояли осторонь. Людський натовп живе тільки своїм черевом. І злушується зовнішня верства золота. Отож дивилися зазадро на нас, бо кожен почувався сильним, замість з поверховною зичливістю. Мав рацію мій батько, кажучи: „З другою людиною мусиш зустрічатися не поверхнею, але найглибшими верствами його душі, серця та розуму. Якщо будете шукати один одного найпримітивнішими порухами, станеться лише непотрібне кровопролиття!”

Розуміючи це, я старався все залишити позаду себе й обвести себе самотою, наче потрійним захисним валом; і так ішов я на зустріч. Потім сідали ми один проти одного,

на піску. Не знаю, котрий з нас був тоді сильніший, але в цій святій самоті сила ставала мірилом. Наші жести вмiли б струснути світом, однак ми панували над ними. Розмовляли ми про пасовиська. „У мене двадцять п'ять тисяч худоби, яка вмирає з голоду, казав. У тебе були зливні дощі”. Проте я не міг погодитися на те, щоб його люди принесли в мою землю чужі звичаї й сумніви, подібні до гнилизни. Чи міг я прийняти у свій край тих пастирів, прибульців з іншого світу?

Отож звучала моя відповідь: „У мене двадцять п'ять тисяч людської молоді, яка мусить навчитися наших молитов, а не молитов іншого люду, тому що в іншому разі загублять свою суть...” І війська вирішували долю наших народів. Це було так, наче два моря підіймалися припливом і відступали з хвилиною відпливу. І ні одна зі сторін не просувалася вперед, хоч ми перлися всією силою; бо обидві сторони стояли на вершку своєї могутності, а поразка одної утверджувала другу. Ти мене перемиг - отож я ставав сильнішим.

Я не зневажав його могутності. Ані повислих городів в його столиці. Ані пахощів, що ними торгували його купці. Ані блискучих цяця його золотарів. Ані великих водяних гребель. Тільки слабша людина погорджує, тому що її правда не дає існувати правді інших. Однак ми, знаючи, що одна правда може існувати побіч другої, не мали наміру применшувати себе визнання другої, хоч вона разом й була доказом на нашу помилку. Яблунька, як мені думається, не зневажає виноградної лози, ні пальма кедру. Однак кожне з них твердішає в собі й не дозволяє мішатися своєму корінню з іншими. Таким способом охороняє притаманний лиш собі

кшталт і свою суть, неоціненне добро, законну спадщину, якої не слід розтринькати. [...]

СУШ

Про те, як навідав я сторожу, що спала глибоким сном. І слушно, щоб ці стражники були покарані смертю. Їх пильності відданий був безмір сну спокійного своїм диханням, де життя знаходить харч, і, продовжуване цим віддихом, триває, як в затишку відлюдної заплави легко дихає море. І стільки закритих святинь, де священне багатство нагромаджувалося поволі, наче мед, де піт і удари різців та молотків, і звожені камені, і втома очей над вишивками золотих полотен під узористі квіти і дискретні прикраси - творіння задуму й боговгодних рук. І шпихлірів повних запасами, щоб перетриваги зиму. І священних книг у шпихлірах мудрости, де таяться запоруки людської долі. І стільки немічних, яким я корисний у хвилину кончини спокійної та згідної зі звичаєм, біля рідні, кончини ледь замiтної, тому що вона стається лише передачею спадщини. Тому що ви, стражники, становите ядро оборонних мурів - захисту слабкого міського тіла, який не дозволяє йому розпливитися, бо коли в мурах появиться щілина, скоро спливе нею вся кров. Ходіть туди й назад, туди й назад, відкриті до голосів пустелі, що готує наступ і невтомно могутньою хвилиною б'є об мур раз-у-раз - грізна хвиля, яка вас гартує та сформує. І годі розрізнити, що несе загибель, а що кладе підвалини, бо той сам вітер різьбить діюни, а потім їх стирає, той сам приплив різьбить надморську кручу й підмиває її, той сам примус різьбить твою душу й ставить греблі перед життям, та сама взаємна любов дає тобі повноту й видовбує в тобі порожнечу.

А твій неприятель заодно формує тебе, тому що примушує тебе будувати себе в рамках меж, які тобі ставить [...] Без недругів нема в тебе кшталту ні власної міри. [...]

Однак: що ж значили б мури, якби не було стражників?

Тому, якщо сторожа спить, місто стає оголеним і безборонним. І тому приходжу під таку пору й забираю сонних стражників, аби втопити їх у цьому сні.

А стражники спали з головами спертими на плоскому камені та з розхиленими вустами. Їх лиця були дитячі, міцно притискали до себе карабіни, наче забавку, з якою засинають діти. Дивлячись на них, відчув я милосердя. Бо в гарячі ночі милосерджуся над людською слабкістю.

Слабкість стражників - це варвар сповиває їх сном. Піддаються пустелі й залишають ворота нестерезеними, готовими розкритися широко й тихо, бо завіси наоливлені, а вичерпане місто потребує приходу варварів й невдовзі буде запліднене від них.

Сторожа вві сні. Ворожий авангард. Уже підкорена, бо сон свідчить, що вже не належать до міста, що порвано зв'язки, що вже не тривають, але чекають перемини, щоб відкрити було місто для нового насіння. [...]

Ти, стражнику, сторожуючи, ти зв'язаний з твоїм містом, яке під зорям. Не з тим чи іншим домом, з лікарнею чи палацем. Але містом. Не зі скаргою присмертної людини, не з криком породіллі, не зі стогоном любовної ночі, не з голосом немовляти, але з різноманітним - віддихом одного тіла. З містом. [...] Стражнику мій, стражнику, з вухом біля серця улюбленого міста, заслуханий в тишу, в змішане дихання людського відпочинку, яких не треба відокремлювати, якщо хочеш почути биття

того серця. Бо це і є биття серця, а не що інше.

Стражнику, якщо сторожуєш - ти мені рівня. Бо місто спирається на тобі, а на місто спирається князівство. Я згідний, коли вітаєш мене, припавши на одно коліно, бо така хода справ і такий плин життєвих соків від кореня по найдрібніші листки, добре, коли віддаси мені честь, тому що це наче кровний плин в тілі князівства, наче любов чоловіка до дружини, наче материнське молоко для немовляти, наче пошана молодих старим; та хто може тут мовити про давання й отримування? Адже я служу насамперед тобі.

Тож коли бачу твій профіль, спертий на карабіні, рівний мені в Господі - хто здатний був би відрізнити камінь основи від каменя склепіння? І чи один може заздрити другому? Тому, дивлячись на тебе, чую в серці любов, проте вона не стане мені на заваді, щоб наказати спіймати тебе при зброї, коли заснеш.

Спиш. Стражнику вві сні. Мертвий стражнику, дивлюся з жахом на тебе, бо в тобі спить і вмирає князівство. У тобі бачу його хворобу, бо поганий воно знак, коли князівство посилає стражників, як сплять...

[...]

Заволодіти собою можеш тільки завдяки дисципліні - залежності від ройового, що наглядає за тобою. А ройовий, коли засумнівається щодо себе, має також тільки дисципліну - залежність від готового, який наглядає за ним. А готовий від сотенного. І так далі, а кінець на мені самому, що маю над собою лише Господа, який мною володіє і, коли порину в сумнів, чекає у вікні, високо, понад пустелею.

[...]

Коли мурами ходить моя сторожа, ніяк не кажу, що всі стражники палкі. Не один з

них нудьгує та мріє про миску зупи, тому що коли заснуть в людині боги, залишається в ній тваринний клеч, спрагнений заспокоїти лиш потребу живота. А хто нудьгує, той думає про їжу. Усе ж не думаю, що душа ніколи в них не дримає. А душею зву те, що в людині встановлює зв'язок з отією божественною сполукою між речами, яка кепкує з мурів. Просто думаю, що інколи душа стражника горить. Що інколи міцно б'ється в нього серце, що є такі, які пізнають тягар любови, відчуваючи, як раптом сповняються міським гамором. Коли чують у собі безмір і віддих зорей та зачинають у собі весь обрій, наче мушлі сповнені співом моря. Мені досить, якщо зазнаєш такої одержимости й повноти буття людиною, і будеш готовий прийняти її, бо воно так само, як зі сном, голодом або жагою, які навідують тебе час від часу, а якщо сумніваєшся, то значить, що ти чистий, тож я б хотів тебе розрадити в цих сумнівах. [...]

Слухай, стражнику: коли в сумнівах та неспокою гарячої ночі йдеш уздовж мурів, коли слухаєш гомону міста й не розумієш, що воно говорить, коли сторожуєш людські оселі, а вони лише бездушна маса каменів, коли дихаєш пустелею, а вона лиш порожнеча, коли пробуєш кохати, а не

кохаєш, вірити - а не віриш, коли нема кому зберегти вірність і бути вірним - саме тоді готуєш у собі дорогу для світла, яке інколи появляється як нагорода й дар любови. [...]

СХХХУІ

Коли мовлю „воїн князівни”, не йдеться мені ані про військо, ані про владу, але про любов. І про певну визначену любов, яка нічого від тебе не чекає, але віддається чомусь більшому від себе. Яка облагороджує людину та поширює її межі. Тому що такий воїн сильніший від інших. Глянь на нього, а побачиш, як шанує самого себе з огляду на князівну. Знаєш також, що він не зрадить, бо охороняє любов, що серцем мешкає в серці князівни. Бачиш, як він вертається до рідного села - гордий собою, але сором'язливий, червоніє, коли запитати його про князівну. Коли кличуть його на війну, залишає жінку і вирушає в похід з цілком іншими почуттями, ніж звичайний княжий воїн: той, п'яний від люті, шукає ворога, щоб йому в ім'я князя послати кулю в черево. Натомість воїн князівни буде старатися повернути ворога і хоч позірно візьме участь в тій самій битві, захоче ввести ворога в любов. [...]

переклав ам

Борис Климківський

Несподівана монографія

Українська Повстанська Армія як цілість поки що не викликала зацікавлення поважних дослідників. Ця мілітарна формація, одна з найоригінальніших та маловідомих під час II світової війни, не має своєї монографії, яка відповідала б нинішньому рівневі знань, методологічним підходам чи політичному спокоєві в Середньо-Східній Європі, що від нього врешті можна б сподіватися сприятливого клімату для евентуального дослідника українського руху опору в указаний час.

Не відповідає сучасним науковим вимогам і сучасному крахові змів монографія П. Мірчука „УПА, 1942 - 1952”, видана 49 років тому в Мюнхені. Вона мала надто апологетичний характер, не спиралася на засекречені під цю пору як повстанські, так і антиповстанські архіви, і мала на меті радше відзначити 10-річчя УПА, ніж історичний об'єктивізм.

Вказані критичні моменти менш позначилися на праці Л. Шанковського „Українська Повстанська Армія”, яка вийшла 1953 року в Вінніпезі як четверта частинна „Історії українського війська”. На базі „Літопису”, як не прикро, поки що також

не можна пробувати писати такої монографії.

Чи не найбільш таланить як досі тій частині УПА, що воювала на терені Польщі. У термінології руху опору була це VI Військова округа „Сян” (1945 - 1947

рр.). Ще в 1973 році в Варшаві вийшла перша монографія - А. Щесняка та В. Шоти „Дорога нікуди”. А по майже 30 роках від цієї дати Г. Мотика видав „Так було в Бещадах” - цілісне дослідження-огляд діяльності УПА на т.зв. Закерзонні в 1944 - 1947 роках на широкому історичному тлі та широкій документальній базі. Обидві польські монографії мають одну характерну рису - вони вийшли з-під пера польських істориків. На „Дорозі нікуди” ця обставина позначилася, підсилена тодішнім комуністичним режимом, таки чи навіть не менше, ніж на написаній вже в вільній Польщі праці Г. Мотики, де національний момент відчутний у стилістиці й подеколи в оцінках досить міцно. Нема натомість праці українського історика, хоч такі дослідники як Є. Місило чи Р. Дрозд, мабуть, могли б це завдання виконати.

Тимчасом несподівано (?) московське видавництво „Харвест” випустило російською мовою в рамках серії “Командос” монографію Сергія Ткаченка „Повстанська армія: тактика боротьби”. Її автор проживає в селі Ізюмівці в... Криму.

Книжка написана не як історія створення, діяльності й кінця УПА. Мілітарному бокові справи присвячено дуже мало місця. Найбільша увага автора зосереджується на моментах бойової тактики цієї формації. Наприклад, у другому розділі, „Тактика бойових дій УПА”, С. Ткаченко вперше подає загальний образ основ бойових дій повстанських відділів, тактику окремого повстанця, рою, чоти, сотні, куреня. У третьому розділі - „Основи партизанської тактики УПА” - автор аналізує такі її форми як походи, рейди, наскоки, непокоєння противника, диверсію, розвідку, контррозвідку, засади конспірації, зв'язку й

агентурної праці. У висновках стверджує, м.ін.: „бойова тактика УПА - це переважно повстанська тактика, цим вона відрізнялася від бойової тактики регулярної армії й самої УПА на першому етапі її існування. Тактика партизанських дій українських повстанців спиралася на ініціативу, мобільність, добре ознайомлення з місцевими обставинами, прекрасно зорганізовану розвідку. Основою всіх повстансько-партизанських дій було маневрування. Підрозділи УПА уникали прямих зударів з переважними силами противника, ударили несподівано на найслабкіші частини його військ і карального апарату. Вони забезпечували собі свободу наступу й відступу, вели короткотривалі бої з максимальним використанням сили вогню”. У іншому місці автор стверджує загально, що все-таки УПА не мала опрацьованих тактичних засад у цілком задовільній мірі.

Цінним і новим у книжці є ясне відокремлення УПА від ОУН. У підрозділі другого розділу „Відношення між УПА та ОУН” С. Ткаченко пише: „Запіллям УПА на території Західної Україна була мережа ОУН(Б). ОУН мала окрему від УПА свою мережу й організаційну структуру. Українські Землі на чолі яких стояв Провід ОУН на Рідних Землях. У свою чергу вони розділялися на краї й крайовими проводами (...), край ділився на округи, округи - на надрайони, надрайони на райони, а накінці були станиці й кущі. Будучи в значній мірі адміністративним апаратом УПА, ОУН на всіх рівнях своєї мережі була тісно зв'язана з мережею УПА”. Далі він пише, що хоч УПА виникла як збройна сила ОУН, то все ж УПА перетворилася в національну

українську армію: „По суті, сам український народ створив власну армію, щоб боронити свої національні й економічні інтереси”.

У підрозділі „Боротьба польських і чехословацьких властей проти ОУН - УПА” цікаво прочитати міркування автора про наш Закарпатський край.

„Протистояння органів польської влади ОУН [...] почалося з перших днів, коли Польща заново стала незалежною. Західньо-українські землі, які в 1919 - 1939 роках перебували під владою Польщі, на початку німецько-совітської війни стали ареною гострої боротьби. Збоку поляків були для неї такі дві основні причини:

а) шовінізм, у силу якого поляки, незважаючи на повний розвал їх військових сил Вермахтоєм і ЧА, далі вважали землі Західньої України своєю „споконвічною” областю;

2) нереалістична оцінка загальної ситуації, а зокрема - віра в перемогу Крайової Армії з боротьби з німцями.

З боку українців (у формі ОУН) причина конфронтації з поляками полягала в їх прямуванні до повної незалежності в усіх районах з переважною українською людністю. Незважаючи на це стремління, ОУН була готова шукати разом з поляками взаємозадовільного вирішення національного питання [...]. Однак уже в 1941 році на Холмщині й Підляшші появились польські боївки, які вбивали українців та підпалювали села. А в березні 1942 року поляки здійснили масове винищування членів ОУН. [...] Про розмах польського терору на Холмщині свідчать цифри. З серпня 1942 року до серпня 1943 року поляки

вбили там 543 „визначних українців”, а наприкінці 1934 року їх кількість збільшилася до 594 чоловік. [...] Слід заважати, що найжорстокіше протистояння поляків і українців мало місце на Волині, що сталося внаслідок приходу поляків на службу в допоміжну поліцію на місце українців, які втекли з неї до УПА. І відразу почалися погроми української людности, крім цього, поляки брали участь у відплатних акціях німців проти УПА. [...] Розуміється, українська людність спротивлялася польському теророві. Стихійно виникали групи й відділи самооборони, які інколи наступали на боївки АК. [...] Треба відзначити, що активні дії українських повстанців суттєво зменшили силу польського терору”.

Помилкою С. Ткаченка треба визнати його нерозуміння справжньої мети акції „Вісла”. Він вважає, що вона мала антиповстанський характер, а тому в книжці годі знайти достатню увагу для її просто антиукраїнського спрямування та справжньої мети цієї акції: очищення південного-сходу Польщі від української людности.

Автор дотримується також помилкового погляду - що цілком зрозуміле у світлі вищесказаного - нібито причиною ліквідації УПА в Польщі були інші причини, ніж етнічна чистка: „ці сили (на увазі автор має УПА — бк) почали весною 1947 року активні дії, що відлом заскочили польську центральну владу. Особливо шокувала загибель заступника міністра оборони генерала Кароля Свєрчевського, в засідці 28 березня. Усе це примусило польську владу вдатися до рішучих

заходів, щоб покінчити з формаціями УПА”.

Неправдою є також погляд С. Ткаченка, що аж наприкінці 1946 року командування УПА на Закарпатті прийняло поділ на курені - він був прийнятий і функціонував від початку 1945 року.

За кінець діяльності УПА в Польщі він вважає 17 вересня 1947 року - час смерті Я. Старуха - „Стяга”. Це також помилково, хоч до речі, остаточна періодизація існування УПА в Польщі ще не прийнята.

Узагалі монографія С. Ткаченка має характер позбавленої політичного моменту

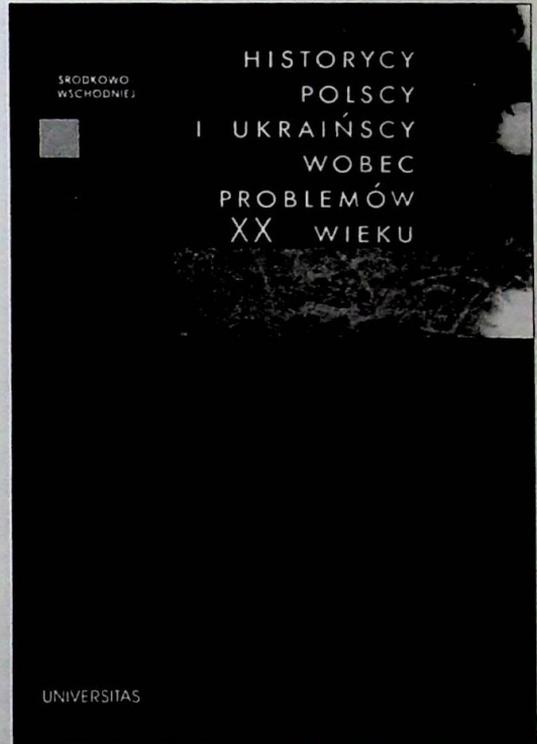
спокійної та ясно підпорядкованої певному методологічному засновкові картини УПА в її функціональному вимірі. Автор не вдається в оцінки ніяких інших, крім тактичного, чинників у її діяльності, у історію — не завжди цілком справедливо йде тільки тоді, коли потрібно УПА примістити в ній задля кращого розуміння суті викладу. Як така ця книжка має вона піонерський характер що, проте, не позначилося негативно на змісті книжки. А до таких безпристрасних викладів на тему УПА російською мовою не лише український, але й російський читач не привик. Тим більше признання авторіві.

Андрій Божик

Спільні питання спільної історії

У грудні 1999 року форум Середньо-Східної Європи Фундації ім. С. Баторія організував у місті Казімеж Дольни наукову конференцію „Історіографія Польщі та України після 1989 року”. Зустріч науковців мала на меті в новому світлі представити недавні історичні стосунки, показати актуальний стан історіографії, а також дослідницькі проблеми, що виникають при нагоді зглиблювання недавнього періоду історії обох країн. Результатом конференції стала книжка „Польські та українські історики супроти проблем ХХ сторіччя”, де поміщені тексти доповідей конференції та фрагменти панельних дискусій. Редактори видання, Пйотр Косевський та Гжегож Мотика, підкреслили, що зустріч істориків була спробою відповісти на питання: „Що нове сталося в нашій історіографії? Які нові історичні підходи появились за останні роки? Чи вони справді нові, чи лиш, наприклад, були „перенесені” з еміграції? Який стосунок між історичними дослідженнями після 1989 року та „старими”, виробленими в час комунізму?”

В. Верстюк з Інституту національної історії НАН України в Києві в доповіді „Стосунок української історіографії до традиції УНР та ЗУНР” характеризує

найважливіші тенденції розвитку сучасної української історіографії в її відношенні до проблематики УНР та ЗУНР. На погляд автора, протягом 90-х років відбувся в ній відхід від парадигми совітської історіографії, яка не признавала окремого значення революційним подіям на Україні в 1917 – 1922 роках та розглядала їх як місцевий

варіант Жовтневої революції. Східська схема революції була замінена - частинно під впливом української еміграційної літератури - концепцією Української революції 1917 - 1921 років. Автор доповіді підкреслив потужний мобілізаційний вплив революції на національні сили. Вона сприяла ростові національної консолідації, національної свідомості, розвиткові еліт. Верстюк стверджує у висновках, що Українська революція не закінчилася катастрофою, а лише поразкою, тому що була добою творення модерної нації, трансформації люду в націю.

Спротив ОУН та УПА 40-50-х років та дисидентство в час після війни це, не беручи на увагу кількох еміграційних опрацювань, найскромніше представлена в доробку сучасної української історіографії тема. Самостійність України, правда, відкрила зелене світло для цієї проблематики. Заразом, як підкреслив Г. Касьянов з Києва, автор реферату *„Антикомуністичне підпілля та демократична опозиція на Україні в точки зору української історіографії”*, перед українськими істориками виникла низка проблем, м.ін., тиску політично-ідеологічної кон'юнктури. Тут ідеться про питання так званого реабілітаційного синдрому, тобто тенденції доповнювати політичну реабілітацію моральною. Позначається також безпосередній зв'язок тематики реабілітації з сучасною політичною боротьбою, наприклад, питання правильності боротьби ОУН-УПА. Історики й далі мають труднощі з доступом до джерел, зокрема щодо ОУН, дається відчуття також квестія нетягlosti й спадкоємности в історії підпілля й дисидентства. Найпоширеніша теза переконує, українські національно-визвольні

змагання мають безперервну традицію та історію, так званий феномен естафети. За Касьяновом, кожен етап руху починався після перервання тягlosti, яка була викликана його поразками. Тому-то пропонує він прийняти альтернативну концепцію, за якою опір відроджувався за певною схемою, дійсною як для II половини XIX ст., так і XX ст.: спершу фаза „культурна”, потім ополітичення руху й, нарешті, виникання його зорганізованих форм.

На погляд Касьянова, історичні дослідження у цій справі щойно починаються, тобто *„створяться основи опису та понятійної бази”*, які будуть дороговказами для майбутніх поколінь науковців: *„думаю, що вони матимуть кращі умови для максимальної об'єктивного всебічного та позбавленого політичної заангажованости підходу до теми”* - ствердив дослідник.

Історія совітської України далі значною мірою залишається „білою плямою” в українській історіографії XX ст. Цю проблему старається висвітлити І. Козловський в тексті *„Стосунок української історіографії до Української Радянської Соціалістичної Республіки / УРСР/”*. За думкою цього історика, зрозуміння сучасного стану досліджень проблематики УРСР неможливе без об'єктивної оцінки цього напрямку досліджень в совітській історіографії. Однак усі вони вписувалися в однорідну „москвоцентричну” схему. Політичну історію Радянської України підпорядковано завданням боротьби з привидом українського націоналізму. На практиці це довело не лише до викривлення й фальсифікації історичної правди, але також

до промовчання багатьох фактів з української історії совітської доби, м.ін., голоду 1932-1933 років. Цією на початку 90-х років у історичних дослідженнях в Україні покинчено з совітською ідеологією й визначено якісно нові погляди на проблеми історії України 1917 - 1991 років. Одною з характерних рис сучасної української історіографії цієї доби є брак політичного заангажування, а тому більшість істориків виходить з засновку, що основою змісту історії совітської України повинна бути історія українського народу, який шляхом своєї національно-визвольної боротьби намагається збудувати незалежну державу. Вивчення цієї проблематики відкриває перспективи нового синтезу історії України совітської доби.

Проблематику українсько-жидівських відносин показав у тексті *„Українсько-жидівські стосунки в постсовітській українській історіографії”* Я. Грицак. Її доробок поки що невеликий з огляду на розміри інтелектуальної спадщини по історіографії, яка існувала під совітами й в еміграції. Перша трактувала ці стосунки як тему табу, а всередині другої існували дві течії: ліберальна, яка прямувала до критичного перегляду української історії, з метою національного поєднання з жидами намагалася визнати становища обох сторін та національна з притаманним їй апологетизмом і намаганням показати безпідставність звинувачень українців у масовому антисемітизмі взагалі, а українських націоналістів зокрема. На погляд Грицака, у сучасній українській історіографії видно впливи кількох парадигм: післясовітської, яка представляла історію жидів на Україні як радше безконфліктну, ліберальної, яка зосереджувалася на важких моментах в українсько-жидівських стосунках. Згідно з

нею не було явища масового антисемітизму українців, а лише деяких українських політичних угруповань. Третя парадигма, націоналістична, очищує українців з засуджень у антисемітизмі, уважає їх фальшивими й створеними ворогами України. Ці парадигми, на погляд історика, мають одну спільну рису: вибірковість у підході до теми, на що впливає політичне заангажування. А тому нині дуже бажана була б якраз об'єктивна парадигма, проте вона має найменші шанси виникнення, впливає на це обмеження людського й матеріального потенціалу української історіографії у післярадянський час.

Падіння комунізму й розвал Союзу створили нові можливості й напрямки розвитку історичних досліджень польсько-українських стосунків. Звернув на це увагу у своєму виступі Е. Коко. Автор реферату *„Польська історіографія після 1989 року і польсько-українські стосунки в 1918 - 1939 роках”* стверджує, що після 1989 року польські історики зосередилися насамперед на двох питаннях міжвоєнного періоду: війна 1918 - 1919 років і союз Пiлсудський-Петлюра. Е. Коко підкреслив мале зацікавлення польських істориків економічними, культурними й політичними аспектами цих стосунків. У підсумку період після 1989 року приніс значне поживлення в дослідженнях над польсько-українськими відносинами 1918-1939 років, хоч немало в них залишається без зацікавлення збоку спеціалістів.

Вище представленій проблемі був присвячений також реферат М. Кучерепа *„Українсько-польські стосунки в II РП у сучасній українській історичній науці”*. На погляд автора, совітська історіографія не давала можливості об'єктивно показувати всі виміри й складність цього питання.

Натомість нині історіографія в Україні перебуває на етапі методологічних перетворень, однак завдяки цьому існують підстави до об'єктивних досліджень. Більшість українських істориків дотримується погляду, що польська політика щодо українців не була цілісна, часто несправедливо дискримінувала їх. І саме з цієї причини, ствердив вкінці М. Кучерепа, попри доволі багату літературу, і досі важко дійти повної злагоди в добросусідських відносинах між Польщею та Україною. Щоб такий стан змінити, образ минулих стосунків слід будувати на правді й об'єктивному відтворенні спільної історії та познайомленні з нею широкої громадськості.

Г. Мотика в тексті *„Проблематика польсько-українських взаємин в 1939-1948 роках і польській історіографії після 1989 року”* звернув увагу на те, що історичні дослідження цього періоду розгортаються навколо кількох історіографічних течій: ревізійністичної, традиційної, польських українців та позанаукової. Ревізіоністи зосереджуються на викриванні брехні літератури ПНР й при нагоді заперечують пропагандивний образ українця-різуна, створений тодішньою пропагандою; традиціоналісти стараються насамперед досліджувати промовчувани, на їх погляд, події, яких часто були свідками на Волині чи в Західній Галичині; публікації польських українців наближені до ревізійністичної течії; позанаукова течія значною мірою продовжує пропагандивні опрацювання з доби ПНР й працює переважно на політичне замовлення. Якщо йдеться про стосунок цих течій до так званої „антипольської акції” УПА на Волині

й операції „Вісла”, то ревізіоністи вважають за мету УПА вигнання поляків а акцію „Вісла” за акт, який не в усьому зумовлювався потребою ліквідації УПА на Закерзонні. Традиціоналісти ж стверджують, що операція УПА на Волині мала характер „етнічної чистки”, натомість акція „Вісла” була „конечним злом”. Польські українці не мають становища щодо акції УПА на Волині, зосереджуються на подіях на Закерзонні в 1944 - 1947 роках і стараються продокументувати мартирологію української людности. Позанаукова течія підкреслює злочинний характер діяльності УПА в Західній Україні, а також повністю оправдовує акцію „Вісла”.

Українсько-польські стосунки під час II світової війни та в перші роки після війни у висвітленні української історіографії після 1989 року стали темою реферату І. Ілюшина. Він звернув увагу, що українська історіографія й далі не може представити ні одної монографії цього питання, а інші опрацювання мають форми окремих доповідей, зачитуваних на наукових конференціях. Метою історіографії української та польської - стверджує автор - не повинна доказування злочинної ідеології й діяльності ОУН-УПА, ані й оправдовування всіх дій цих організацій. Слід змагати насамперед до можливо всебічної та об'єктивної аналізи взаємних стосунків.

У другій частині книжки можна знайти фрагменти запису панельних дискусій. Було їх три, після кожного тематичного блоку. Узяли в них участь м.ін. Н. Яковенко, С. Кульчицький, Б. Осадчук, Р. Тожецький, А. Фрішке.

Акція „Вісла” - Книга виселених українців

Минає чергова, вже 55-та, річниця депортації українців з рідних земель, з нашої малої Батьківщини. Від тих трагічних подій відділяє нас півстоліття, а ми й далі не спроможні відповісти на такі, здавалося б, прості, а водночас фундаментальні питання, як:

- скільки українців виселено під час Акції „Вісла”?

- з яких місцевостей і коли їх виселено?
- як називалися ці люди, сім’ї?
- до яких місцевостей їх депортовано?

На ці, як і на багато інших, не менш важливих, питань, в міру плину часу щораз важче дати відповідь. На наших очах відходить останнє покоління свідків вигнання. Щораз менше тих, які пам’ятають прізвища і „прізвиська” усіх мешканців рідного села, можуть їх перерахувати - по хатах, по присілках, з горішнього чи з долішнього кінця.

Тому-то Український Архів у Варшаві виступає з ініціативою опрацювання і видання *Книги виселених українців*.

У *Книзі* кожне українське село, кожна місцевість, з якої виселено хоча б одну українську сім’ю, повинна мати свою сторінку (сторінки), своє місце.

Чи опрацювання такої *Книги* ще можливе?

Чи така *Книга* взагалі потрібна?

Також на ці запитання немає простої відповіді. Певне є лише одне - якщо не почнемо

праці вже сьогодні - завтра може бути запізно. А також і те, що з часом, після котроїсь чергової річниці Акції „Вісла”, *Книга* може виявитися самотнім слідом, свідомством буття (існування) українців на Підляшші, Холмщині, Надсянні, Лемківщині.

І. ПРОПОНОВАНИЙ ЗМІСТ

Книги.

1) Інформація про місцевість, її географічне положення, історію, церкву, стан населення перед війною, його втрати під час війни і після її закінчення (полеглі на фронті, у підпіллі, замордовані польським підпіллям, військом, міліцією, засуджені і страчені, в’язнені в концентраційному таборі Явожно, виселені в 1944-46 рр. на Радянську Україну).

Доля місцевості під час і після Акції „Вісла”. Чи була спалена, коли, ким? Якщо село вціліло, яка була його подальша доля?

2) Дата виселення-вигнання у 1947 р.

Якщо село виселяли у кількох етапах-транспортних, встановити, крім дати виселення, також дату від’їзду окремих транспортів, їх номери, назви залізничних станцій, з яких були відправлені і станцій, до яких були скеровані на Заході.

3) Іменний список виселених сімей. Встановити і вмістити у *Книзі* прізвища всіх українців, виселених з даної місцевості. Там, де це буде неможливе, подати принаймні

ім'я і прізвище голови сім'ї та кількість виселених разом з ним осіб.

4) В яких місцевостях західної і північної Польщі поселено мешканців виселеного села?

II. ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА

1. Спогади виселених сімей, опрацьовані на основі інформацій бувших мешканців виселених сіл.

2. Вже існуючі публікації на тему Акції „Вісла”, зокрема монографії окремих сіл, спогади і матеріали надіслані до Українського Архіву.

3. Транспортні списки виселених українців, опрацьовані військом і переселенськими комісіями, переселенські квитки, які одержувала кожна виселена сім'я.

III. ПРОПОНОВАНА ПРОГРАМА ПРАЦЬ

1. Створити редакцію, яка відповідатиме за організаційні, наукові, фінансові і видавничі справи, пов'язані з працями над *Книгою*.

2. Визначити людей (керівників тем) які відповідатимуть за опрацювання списків, виселених українців із місцевостей в окремих повітах.

3. Надрукувати в українській і польській пресі повідомлення про працю над *Книгою*.

4. Встановити повний географічний показник назв усіх місцевостей (також присілків) Краківського, Ряшівського, Люблинського, Білостоцького та інших воєвідств, в яких до 1947 р. проживали українці. Показник (українською і польською мовами) надрукувати і розповсюдити в українському середовищі у Польщі і за кордоном за посередництвом преси, інтернету, греко-католицьких і православних парафій, українських шкіл з метою його доповнення і виправлення помилок.

5. Опрацювати, надрукувати і розпропагувати в українському середовищі „листок виселеного”, який послужить збиранню інформацій до *Книги*.

6. Опрацювати комп'ютерну програму (базу даних), до якої будуть заноситись назви місцевостей, прізвища виселених та інші інформації, пов'язані з темою.

7. Опрацювати і відкрити інтернетову сторінку з інформаціями про *Книгу*, „ листком виселеного”, який після заповнення можна буде вислати до редакції електронною поштою.

8. Зібрати фотографії до окремих місцевостей та їх мешканців, які згодом будуть вміщені у *Книзі*.

9 Опрацювати бізнесплан праць над *Книгою* на 2003 р. з урахуванням необхідних витрат на фінансування документальних праць в архівах і серед українського населення, копіювання архівних матеріалів, фотографій, технічного обладнання, опрацювання і ведення комп'ютерної бази даних. Подбати про фонди на фінансування праць над *Книгою* у 2003 р. Відкрити банківський рахунок. Визначити особу відповідальну за фінансові справи.

Звертаюсь із закликом до виселенців з Акції „Вісла”, які живуть у Польщі та в діяспорі, зокрема до їх дітей: приєднайтеся до праці над *Книгою виселених українців*. Кожний з Вас може бути - повинен бути - її автором.

Наша адреса: UKAR, ul. Iwicka 38 m. 46, 00-735 Warszawa, e-mail: ukar@medianet.pl

Директор Українського
Архіву
Євген Місило

Про авторів

Юзеф Бохенський (1902 - 1995) - польський філософ, домініканець, автор 34 книжок та понад 200 статей на тему філософії, історії логіки, філософії релігії, логіки релігії, соціології, етики; до найважливіших праць належать, м.ін., „*Europäische Philosophie der Gegenwart*” /1947/, „*Logika religii*” /1965/, „*Logika i filozofia*” /1993/, „*Sto zabobonów*” /1987/.

Андрій Божик - нар. 1975 р., закінчив Відділ політології Ягайлонського університету, живе у Любичі Королівській.

Василь Галаса - нар. 12 листопада 1920 року в селі Білокриниці Підгаєцького району Тернопільської області. Закінчив чотирикласову початкову школу в Олесині. Член ОУН від 1937 року, у 1939 році арештований і ув'язнений в Бережанах; у 1941 - 43 роках повітовий провідник Тернопільщини, окружний провідник цього ж краю, провідник Чортківської округи й Бережанської округи; від 1943 року - обласний провідник ОУН Перемиської області “Орлан”, від лютого 1945 року по серпень 1947 року заступник крайового провідника Закерзонського краю з

політично-пропагандивної роботи Я. Старуха - „Стяга”. Перейшовши в УРСР, очолив Краєвий провід Північно-західніх українських земель (від 1948 року). Ці обов'язки виконував до 11 липня 1953 року. Відбув слідство та покарання в київській володимирівській в'язниці; на волю вийшов у 1960 році. Помер 5.10.2002 р у Києві.

Богдан Гук - нар. 1964 р., журналіст, живе в Перемишлі.

Антуан де Сент-Екзюпері (1900 - 1944) - французький письменник, автор, м.ін., „*Нічний політ*” (1930), „*Планета людей*” (1939), „*Маленький князь*” (1940), а також незакінченої й виданої аж посмертно “*Твердині*”.

Борис Климківський — 1967 р. нар., літературознавець, живе в Ополі.

Петро Коваль - нар. 1939 р. за освітою полоніст, літературознавець, прозаїк, у минулому співпрацівник „Нашої культури”, дописувач, м.ін., „Нашого слова”; живе в Ольштинку.

Євген Місло - історик середнього покоління, засновник Українського Архіву в Варшаві, упорядник видань "Акція "Вісла" (1993), "Репатріяція чи депортація" (т. I 1996, т. II 1999), „Повстанські могили" (1995) та інших; живе в Варшаві.

Іван Молодй (1919 - 1997) - член ОУН, у 1941 р. учасник Похідних груп ОУН-Б, співтворець підпільної мережі цієї організації в м. Мелітополі, згодом районний провідник ОУН на Білгорайщині, довголітній в'язень (1944 - 1955) совітських таборів.

Іван Кривуцький - нар. 1921 р. у Аксманичах під Перемишлем, від 1941 р. член ОУН, у 1944 - 1947 рр. учасник змагань на закерзонській Україні, у 1947 - 1956 рр. в'язень Гулагу; видав дві книжки споминів: „Де срібнолентий Сян пливе..." та „За полярним колом"; живе у Сокольниках під Львовом.

Степан Семенюк - нар. 1920 р., співорганізатор перших відділів УПА, у 1944 - 1955 рр. політичний в'язень Гулагу; автор багатьох статей на тему ОУН та УПА в українській пресі; живе в Зеленій Горі.

Видавці висловлюють щиру подяку за грошову пожертву
п. Ігору Кривуцькому (м. Черкаси)

Умови передплати

“Вісник Закерзоння” можна передплатити на пів року або рік, вплачуючи 45 зл. (передплата піврічна)
або 80 зл. (передплата річна) на такий банківський рахунок:

BPS S.A. o/Przemyśl
19301318-651-27006-1.01

ZUWP o/Przemyśl
ul. Kościuszki 5, 37- 700 Przemyśl
„WISNYK”

У випадку, коли передплатник хоче стати спонсором “Вісника”, вплачує суму понад 80 зл.
у бажаному для себе розмірі.
Передплата за кордон через посередництво знайомих у Польщі. “Вісник” потрапляє до Ваших рук перед
15 днем місяця.

На обкладинці: Дмитро Ківер, бувший воїн УПА, під час панахиди в Павлокомі в 2001 році.

(Редакція „ВЗ” єднається в смутку з родиною Д. Ківера, який відійшов у вічність у вересні 2002 року).

ISSN 1643-1340

Вісник Закерзоння - місячник громадської та культурної думки

Адреса редакції:

Redakcja "Wisnyk Zakerzonnia"

ul. Kościuszki 5, 37-700 Przemyśl; tel. (0-16) 6782959

e-mail: visnyk@harazd.net <http://visnyk.harazd.net>

Редакція:

Анна Потребка, Петро Бачик, Богдан Гук (головний редактор),

Павло Крупа, Адам Яремко — співпрацівник (фотографії);

набір текстів: Богдан Дримала, Павло Дримала.

Видавець:

Перемиський відділ Об'єднання українців у Польщі, вул. Костюшка, 5, 37-700 Перемишль

Редакція не завжди підтримує погляди авторів статей;

залишає за собою право скорочувати - без викривлення змісту -
надіслані матеріали, правити мову й змінювати заголовки статей.

Тексти друкуються за т.зв. академічним правописом з 1928 р.

